

T.C.
ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

TÜRKİYE’NİN SURİYE POLİTİKASINDA KÜRT MESELESİ
(1979-2015)

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan
Özkan GÖKCAN

Danışman
Prof. Dr. Mehmet DALAR

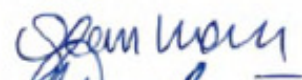
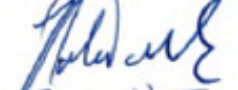

BOLU 2017

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Özkan GÖKCAN'a ait "Türkiye'nin Suriye Politikasında Kürt Meselesi (1979-2015)" adlı çalışma, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında Doktora Tezi olarak oy birliğiyle /oy çokluğuyla kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi

18.08.2017

Unvan, Adı, Soyadı	İmza
Üye (Tez Danışmanı) : Prof. Dr. Mehmet DALAR	
Üye : Doç. Dr. Özlem KAYGUSUZ	
Üye : Yrd. Doç. Dr. Hakan CAVLAK	
Üye : Yrd. Doç. Dr. Ekin OYAN ALTUNTAŞ	
Üye : Yrd. Doç. Dr. Mehmet ARI	

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Yaşar AYYILDIZ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK UYGUNLUK BEYANI

Doktora tezi olarak sunduğum “Türkiye’nin Suriye Politikasında Kürt Meselesi (1979-2015)” başlıklı çalışmanın yazılmasında, bilimsel ve etik kurallara uyulduğunu, başvuru kaynaklardan yapılan alıntılarının adlarının bilimsel kurallara uygun olarak metin içinde, dipnotlarda ve kaynaklarda gösterildiğini, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin tamamının ya da bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Özkan GÖKCAN

18.08.2017

ÖN SÖZ

Temelde bir Türk dış politikası incelemesi olan bu çalışmada Türkiye'nin Suriye politikasının son 35 yılı Kürt meselesi ve bölgesel Kürt sorunu bağlamında analiz edilmeye çalışılmıştır. Türkiye-Suriye ilişkilerine etki eden diğer konulara sınırlı olarak değinilen çalışmada 1980'li yılların başından 2015 yılının sonuna kadar olan 35 yıllık zaman dilimi incelenmektedir. 1980'lerin ortalarından itibaren Türkiye'nin en önemli içsel ve güvenlik meselesi haline gelen Kürt meselesinin, bölgesel dengeler üzerinde önemli etkileri olan bölgesel Kürt sorununun ve iç savaşın başlamasının ardından Suriye'nin Kürt meselesinin Suriye'ye yönelik dış politika eylemleri ve söylemleri üzerinde nasıl bir etki yaptığını birincil ve ikincil kaynak analizi üzerinden inceleyen çalışma, söz konusu kapsamdan hareketle literatüre spesifik ve önemli bir katkı sunduğu iddiasındadır.

Kolektif bir emeğin ürünü olan bu çalışma, birçok kişinin desteği ile şekillenmiştir. Benden desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, sabır ile her an yanımda olan can yoldaşım, eşim Tülin bu çalışmanın mimarlarından. En büyük teşekkür onadır. Güzel ailemin her bir ferdine, değerli dostlarıma, başta Bahadır AYDIN olmak üzere saygıdeğer hocalarıma motivasyonumun düştüğü anlarda yeniden doğrulmama katkı sundukları için tek tek teşekkür ederim. En özel teşekkürlerden biri de tez danışmanım Prof. Dr. Mehmet Dalar için. Bana dostluğun ve abiliğin güzel günlerde değil zor günlerde anlamlı olduğunu yeniden hatırlattığı için kendisine müteşekkirim.

Ve kızım Pia Şana. Yarınlar seninle daha güzel olacak. En saf ve temiz teşekkür bana yaşattığın her an ve saniye için sanadır.

Özkan GÖKCAN

ÖZET

TÜRKİYE’NİN SURİYE POLİTİKASINDA KÜRT MESELESİ (1979-2015)

Özkan GÖKCAN

Doktora Tezi

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Mehmet DALAR

Ağustos 2017, 323 + xi Sayfa

Bu tez çalışmasının amacı, Türkiye’nin Suriye politikasının, Kürt meselesi ve bölgesel Kürt sorunu bağlamında analiz edilmesidir. Bu bağlamda çalışmanın temel araştırma sorusu, Kürt meselesinin ve bölgesel Kürt sorununun son 35 yıllık zaman dilimi içerisinde Türkiye’nin Suriye politikasına etkisinin nasıl ve hangi yönde olduğudur. Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasından bugüne Türkiye’nin Suriye politikasına doğrudan (Hatay Sorunu, akarsuların kullanımı sorunu) ve dolaylı (Soğuk Savaş boyunca farklı kutuplarda yer alma, Türkiye’nin İsrail ile ilişkileri) olarak birçok konu başlığının etki ettiğini söylemek mümkündür. Ancak 1980’li yıllarla birlikte Kürt kimliği ve ona bağlı olarak ortaya çıkan bölgesel gelişmeler iki ülke ilişkilerindeki ittifakları, uzlaşmazlıkları ve dengeleri doğrudan inşa etmeye başlayan ana konu başlıkları haline gelmiştir. Suriye yönetiminin 1980’li yılların başından itibaren PKK ile kurduğu ilişki bağlamında Türkiye’deki Kürt meselesine müdahil olması, 1990’lı yıllar boyunca bölgesel Kürt sorunundan iki ülkenin algıladığı ortak tehdit ve Suriye İç Savaşı’nın başlamasının ardından Suriye’nin Kürt meselesinin seyri, son 35 yılda iki ülke ilişkilerini doğrudan inşa eden konu başlıkları olmuştur. Konstrüktivist teorinin varsayımlarından hareketle Türkiye’nin Suriye politikasının incelendiği bu çalışmada, birincil ve ikincil kaynaklar analiz edilerek, kavramsal ve mantıksal çözümlenmeler yapılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Suriye, Kürt Meselesi, Bölgesel Kürt Sorunu.

ABSTRACT

KURDISH PROBLEM IN TURKEY'S SYRIA POLITICS (1979-2015)

Özkan GÖKCAN

Phd Thesis

Department of International Relations

Advisor: Prof. Dr. Mehmet DALAR

August 2017, 323 + xi Pages

The aim of this thesis is to analyze Turkey's Syrian policy in the context of the Kurdish problem and the regional Kurdish question. In this context the basic research question of this thesis is how and in what direction the influence of the Kurdish problem and the regional Kurdish question over the last 35 years on Turkey's Syrian policy. It is possible to say that since the establishment of the Republic of Turkey, many topics have been influenced directly by Turkey's Syrian policy (Hatay Issue, the use of rivers) and indirectly (taking place in different poles during the Cold War, Turkey's relation with Israel). However, with the 1980s, Kurdish identity and regional developments resulting from it have become the main themes that have begun to construct alliances, conflicts and balances directly in the relations of the two countries. The Syrian government's involvement in the Turkey's Kurdish problem through the relationship it has established with the PKK since the early 1980s, common threat perceived by the two countries over the regional Kurdish question during the 1990s and after the beginning of the Syrian Civil War, the Kurdish problem of Syria, has been the topic of the last 35 years to directly construct relations between the two countries. In this study, which examines the Syrian policy of Turkey, based on the assumptions of constructivist theory, primary and secondary sources were analyzed and conceptual and logical analyzes were tried to be done.

Key words: Turkey, Syria, Kurdish Problem, Regional Kurdish Question.

Kirpikleri ile glen adam Aziz'e

İÇİNDEKİLER

ETİK UYGUNLUK BEYANI.....	iii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
İTHAF.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
GİRİŞ.....	1
I. BÖLÜM	
1. KAVRAMSAL VE TARİHSEL ÇERÇEVE	9
1.1. Kürt Meselesi ve Kürt Sorunu.....	9
1.1.1. Türkiye'nin Kürt Meselesi.....	11
1.1.2. Suriye'nin Kürt Meselesi	29
1.1.3. Bölgesel Kürt Sorunu.....	41
1.2. Türkiye'nin Suriye Politikası (1923-1979)	55
II. BÖLÜM	
2. KURAMSAL ÇERÇEVE.....	62
2.1. Uluslararası İlişkiler Disiplininde Konstrüktivizm	62
2.2. Konstrüktivizm: Temel İlkeler ve Temel Varsayımlar	65
2.3. Konstrüktivist Dış Politika Analizi: Temel Varsayımlar	70
2.4. Konstrüktivist Dış Politika Analizinde Kimliğin Rolü	73
2.4.1. Ulusal Kimlik, Devlet Kimliği ve Dış Politika.....	75
2.4.2. Etnik Kimlik ve Dış Politika.....	81
2.4.2.1. Etnisite ve Etnik Kimlik.....	81
2.4.2.2. Etnik Sorun.....	85

2.4.3.3. Etnik Kimliğin ve Sorunun Dış Politikayı Etkileme Şekilleri ...	87
2.5. Kürt Kimliği, Kürt Meselesi, Bölgesel Kürt Sorunu ve Türk Dış Politikası.....	90

III. BÖLÜM

3. GERGİN İLİŞKİLER VE İŞBİRLİĞİ ARAYIŞLARI (1979-1997).....	96
3.1. Kürt Meselesinin Türkiye'nin Suriye Politikasına Girişi.....	97
3.2. 1980'lerin İlk Yarısı: Suriye'ye Kürt Meselesi Bağlamında İlk Tepkiler	100
3.3. Kürt Meselesi Gölgesinde Su Sorunu	103
3.4. Türkiye'nin Suriye Politikasında İşbirliği Arayışları: Özal'lı Yıllar	105
3.4.1. 1987 Şam Ziyareti ve Sonuçları.....	106
3.4.2. 1990'lara Giriş: I. Körfez Savaşı ve Bölgesel Kürt Sorunu Bağlamında İşbirliği Arayışları.....	111
3.4.3. İşbirliğine Dair Somut Bir Adım: 1992 Güvenlik Protokolü.....	118
3.5. Özal Sonrası Dönem: Yakalanan Fırsatlar, Kaçırılan Fırsatlar	121
3.6. Hatay Gerilimi.....	124
3.7. Su Sorununun Uluslararası Platforma Taşınması.....	127
3.8. Stratejik Bir Hamle: Türkiye-İsrail İşbirliği.....	129
3.9. Sonuç	134

IV. BÖLÜM

4. EKİM 1998 KRİZİ VEYA DİĞER ADIYLA 'İLAN EDİLMEMİŞ SAVAŞ' ..	136
4.1. Ekim 1998 Krizi'ne Giden Yol	136
4.2. Ekim 1998 Krizi'nin Nedenleri	140
4.3. Ekim 1998 Krizi'nin Patlak Vermesi	145
4.4. Diplomatik Çözüm İçin Girişimler	148
4.5. Adana Mutabakatı	154
4.6. Sonuç	159

V. BÖLÜM

5. SAVAŞIN KIYISINDAN SOMUT İŞBİRLİĞİNE (1999-2010)	160
5.1. Yeni Döneme Geçiş: Temkinli Yumuşama (1999-2002)	161

5.2. Temkinli Yumuşamadan Her Alanda İşbirliğine (2003-2007)	170
5.2.1. AK Parti ve Dış Politika	171
5.2.2. AK Parti İktidarında Türkiye'nin Değişen Suriye Politikası	176
5.2.2.1. PKK Faaliyetlerine Karşı İşbirliği.....	177
5.2.2.2. Irak İşgali ve Bölgesel Kürt Sorunu	180
5.2.2.3. Kürt Meselesi Bağlamındaki İşbirliğinin Yansımaları.....	184
5.3. Her Alanda İşbirliğinden Stratejik Müttetikliğe (2007-2010)	188
5.3.1. PKK Faaliyetlerine İlişkin Devam Eden İşbirliği	189
5.3.2. Bölgesel Kürt Sorunu Bağlamında Devam Eden İşbirliği	191
5.3.3. Kürt Meselesinde İşbirliğinin Etkisi: Suriye'nin Bölgesel Sorunlarında Türkiye'nin Arabulucu Rolü	195
5.3.4. Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi	198
5.3.5. Derinleşen Ekonomik ve Askeri İlişkiler.....	200
5.4. Sonuç	201

VI. BÖLÜM

6. SURİYE İÇ SAVAŞI: PARLAK DÖNEMİN SONU (2011-2015)	203
6.1. Suriye İç Savaşı	204
6.1.1. Savaşın Tarafları	204
6.1.2. Savaşa Giden Yol.....	210
6.1.3. Suriye İç Savaşı'nın Seyri (2011-2015).....	213
6.2. İç Savaş Döneminde Türkiye'nin Suriye Politikası	233
6.2.1. Suriye'de Protestoların Başlaması ve Türkiye'nin Reform Çağrısı.....	233
6.2.2. Türkiye'nin Değişen Esad Politikası	242
6.2.3. Yine, Yeniden PKK ve Kürt Meselesi	247
6.2.4. Suriye Kürtlerinin Sahneye Çıkışı	248
6.2.5. Suriye'nin Kürt Meselesinin Bölgesel Kürt Sorununa Dönüşmesi	255
6.2.6. Suriye'nin Kuzeyinde Özerk Yönetimlerin İlanı	260
6.2.7. IŞİD'in Yükselişi ve Kobani.....	263
6.2.8. Bir Türkiye Projesi: Uçuşa Yasak Bölge ve Güvenli Bölge	269
6.3. Sonuç	274

VII. BÖLÜM	
7. SONUÇ	276
KAYNAKLAR	279
ÖZGEÇMİŞ	323

GİRİŞ

Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana Türkiye'nin Suriye politikasına etki eden birçok farklı konu başlığının olduğunu söylemek mümkündür. Bunlardan Hatay Sorunu ve iki ülke topraklarından geçen akarsuların kullanımı sorunu Türkiye'nin Suriye politikasını doğrudan, Soğuk Savaş boyunca iki devletin farklı bloklarda yer alması ve Türkiye'nin İsrail ile yakın ilişkileri ise dolaylı olarak etkilemiştir. Öte yandan 1980'li yıllarla birlikte ise Kürt meselesi Türkiye'nin Suriye politikasına etki eden öncelikli konu başlığı haline gelmeye başlamış ve 1990'lı yıllara gelindiğinde iki ülke ilişkilerindeki uzlaşmazlıkları ve ittifakları inşa eden temel faktör haline gelmiştir. Kuşkusuz ki bu durumun yaşanmasındaki en önemli etken, 1980'lerin ilk yıllarından itibaren Suriye yönetiminin PKK (*Partiya Karkeren Kurdistan / Kurdistan İşçi Partisi*) hareketine sağladığı lojistik, siyasi ve ekonomik destek olmuştur. Suriye yönetiminin Türkiye tarafından terör örgütü olarak tanımlanan PKK ile kurduğu ilişki Türkiye'nin Suriye politikasında Kürt meselesini öncelikli konu haline getirmiş ve iki ülke ilişkilerinin olumlu veya olumsuz seyrini tayin eden temel belirleyici olmuştur. Öyle ki Kürt meselesinden kaynaklı iki ülke ilişkilerinde görülen işbirliği veya çatışma hali, özellikle 1990'lı yıllarla birlikte ilişkilerdeki diğer anlaşmazlık konularının çözümüne de etki etmeye başlamıştır. Suriye yönetiminin PKK ile olan ilişkisi ve Türkiye'nin bu ilişkiden algıladığı tehdit, 1990'lı yıllarla birlikte özellikle sınır aşan akarsuların paylaşımı sorunu ve Hatay Sorunu konusunda yaşanan olumlu veya olumsuz gelişmelere doğrudan etki etmeye başlamıştır.

2000'lerin ilk on yılının Türkiye-Suriye ilişkilerindeki en parlak dönem olduğunu söylemek mümkündür. İki ülkeyi savaşın eşiğine getiren Ekim 1998 Krizi'nin PKK lideri Abdullah Öcalan'ın Suriye topraklarından sınır dışı edilmesi ile son bulması, Türkiye'nin Suriye politikasında yeni bir dönemin kapılarının açılmasına neden olmuştur. 1980'ler ve 1990'lar boyunca Suriye'deki PKK faaliyetleri nedeniyle çatışan iki ülke, bu yeni dönemde ironik bir şekilde PKK faaliyetlerine karşı işbirliği yürütmeye

başlamış, bu durum iki ülke ilişkilerinde başta ekonomi olmak üzere her alanda inşa edilecek işbirliğinin temellerini atmıştır.

Bilindiği üzere Kürt meselesi sadece Türkiye'ye özgü bir olgu değildir. Kürt nüfusu barındıran diğer ülkeler olan İran, Irak ve Suriye'nin de Kürt meseleleri bulunmakta ve bu meseleler ait oldukları devletlerin iç ve dış politikası üzerinde tıpkı Türkiye örneğinde olduğu gibi etki yapmaktadır. 2011 yılında Suriye İç Savaşı'nın başlamasının ardından Türkiye'nin Suriye politikasına etki eden en can alıcı konulardan biri de Suriye'nin Kürt meselesi olmuştur. Modern Suriye tarihinin en çok baskıya maruz kalan topluluklarından olduğu belirtilen Kürtlerin hak taleplerinin savaşın başlamasının ardından daha görünür bir hale gelmesi, Suriye'nin Kürt meselesini bir anda uluslararası kamuoyunun gündemine taşımıştır. PKK ile ideolojik bağlara sahip olan Suriyeli bazı Kürt örgütlenmelerinin iç savaşın başlamasının ardından silahlanarak Suriye'nin kuzeyinde siyasi ve idari kazanım elde etme mücadelesine girmesi, Türkiye'de ulusal güvenliğe yönelik bir tehdit olarak algılanmış ve iki ülkenin Kürt meselelerinin iç içe geçmesine neden olmuştur. Bu nedenle iç savaşın başlamasının ardından Türkiye'nin Suriye politikasında Suriye'nin Kürt meselesinin de önemli bir etken olarak rol oynamaya başladığını söylemek mümkündür.

Türkiye ve Suriye'nin Kürt meselesi nedeniyle uzlaşmazlık içinde oldukları 1990'lı yıllar boyunca ilişkilerini asgari düzeyde de olsa sürdürebilmelerinde bölgesel Kürt sorununun önemli bir rol oynadığını söylemek mümkündür. Türkiye ve Suriye'nin bölgesel Kürt sorunundan algıladıkları ortak tehdit, 1990'ların en gerilimli günlerinde dahi iki ülke arasındaki temasların sürmesine, 2000'li yıllarda ise kolektif bir tepki ve kimlik etrafında hareket edebilmelerine doğrudan katkı sağlamıştır. Bölgesel Kürt sorununun Türkiye ve Suriye'nin Kürt meseleleri ve bölgenin jeopolitik durumu üzerinde iki ülkenin aleyhine yapacağı düşünülen etki, Türkiye ve Suriye'yi ortak tehdit algısı etrafında birleştirmiştir. Bu algı Suriye İç Savaşı'nın başlamasının ardından iki ülke yönetimlerinin karşıt kamplarda yer almaları nedeniyle yıkılmış ve ortak hareket etme imkanını kısa vadede ortadan kalmıştır. İç savaşın başlamasından kısa bir süre sonra bölgesel bir Kürt sorununa dönüşen Suriye'nin Kürt meselesi, hem Suriye yönetimi hem de AK Parti iktidarı tarafından ulusal güvenliğe ve bölgesel dengelere

yönelik bir tehdit olarak algılanmıştır. Ancak gerek iki ülkenin iç savaşa dair tehdit algılarındaki önceliklerin farklı olması gerekse savaş halinin iki ülke yönetimlerini 1990'lardan daha sert bir kutuplaşmaya sürüklemesi, bölgesel Kürt sorununa karşı kolektif bir tepki verme olasılığını kısa vadede oldukça düşürmüştür.

Çalışmanın Amacı

Bu tez çalışmasının amacı, Türkiye'nin 1979-2015 yılları arasındaki Suriye politikasının, Kürt meselesi ve bölgesel Kürt sorunu bağlamında analiz edilmesidir. Bu anlamda çalışmanın temel araştırma sorusu, Kürt meselesinin ve bölgesel Kürt sorununun son 35 yıllık zaman dilimi içerisinde Türkiye'nin Suriye politikasına etkisinin nasıl ve hangi yönde olduğudur.

Çalışmanın Önemi (Literatüre Katkı)

İlgili literatürde Kürt meselesinin ve bölgesel Kürt sorununun Türk dış politikasındaki özelinde ise Türkiye'nin Suriye politikasındaki etkisini ele alan akademik çalışmaların sayısının bir elin parmaklarını geçmediğini söylemek mümkündür. Oysaki Kürt meselesi ve bölgesel Kürt sorunu 1980 sonrası süreçte Türkiye'nin Suriye politikasına yön veren temel konu başlıkları olmakla kalmamış, ikili ilişkilerin güvenlik odaklı bir zemine oturmasına neden olmuş ve diğer anlaşmazlık konularının seyrini etkilemiştir. Bu anlamda çalışma, 1980'lerin ortalarından itibaren Türkiye'nin en önemli içsel ve güvenlik meselesi haline gelen Kürt meselesinin ve bölgesel dengeler üzerinde önemli etkileri olan bölgesel Kürt sorununun Suriye'ye yönelik dış politika eylemleri ve söylemleri üzerinde nasıl bir etki yaptığını incelemesi bakımından literatüre spesifik ve önemli bir katkı sunduğu iddiasındadır.

Çalışmanın Konusu ve Kapsamı

Bu çalışma Suriye yönetiminin PKK ile kurduğu ilişki bağlamında Türkiye'deki Kürt meselesine müdahil olmasının ve bölgesel Kürt sorununun Türkiye'nin Suriye politikasını nasıl etkilediğini ele almaktadır. Bu kapsamdan hareketle çalışmada Suriye

yönetiminin PKK hareketine 1980'ler ve 1990'lar boyunca süren lojistik ve siyasi desteğinin, 2000'lerde söz konusu desteğin görece azalmasının, iç savaşın başlamasının ardından ise Türkiye'nin Kürt meselesi ile iç içe geçen Suriye'nin Kürt meselesinin ikili ilişkileri ve Türkiye'nin Suriye politikasını nasıl etkilediği analiz edilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca 1990'lar ve 2000'li yıllar boyunca Ortadoğu'daki ittifaklar, uzlaşmazlıklar ve dengeler üzerinde önemli etkiler yapan bölgesel Kürt sorununun Türkiye'nin Suriye politikasını nasıl ve hangi yönde etkilediği de çalışmanın kapsamı dahilindedir.

Çalışmanın Sınırlılıkları

Temelde bir Türk dış politikası analizi olan bu çalışmanın kapsam ve içerik bakımından çeşitli sınırlılıklara sahip olduğunu söylemek mümkündür. Her şeyden önce çalışma Türkiye'nin Suriye politikasını Kürt meselesi ve bölgesel Kürt sorunu ekseninde analiz etmeyi amaçladığı için Türkiye-Suriye ilişkilerindeki diğer anlaşmazlık konularına sınırlı olarak değinmekte ve bu konuları sadece Kürt meselesi ve bölgesel Kürt sorunuyla ilişki bağlamında ele almaktadır. Öte yandan çalışma zaman dilimi olarak Kürt meselesinin Türkiye'nin Suriye politikasında etkili olmaya başladığı 1980'li yılların başından 2015 yılının sonuna kadar geçen süreci kapsamaktadır. Bu nedenle 1980 öncesinde gerek Kürt meselesinin gerekse diğer sorunların ikili ilişkileri nasıl etkilediğine sadece iki ülke ilişkilerinin tarihsel seyrinin anlamak için genel hatlarıyla değinilmektedir. Bölgesel Kürt sorununun Türkiye'nin Suriye politikasına etkisinin 1990'lı yıllarla beraber ortaya çıkması, çalışmanın kapsadığı döneme ilişkin sınırlandırmayla bağdaşmaktadır.

Çalışmanın Temel Varsayımları

Yukarıda ifade edilen kapsam ve sınırlılıklardan hareketle çalışmanın çerçevesini çizen temel varsayımlar şunlardır:

- 1) Bir ülkenin ulusal bütünlük ve güvenliğine yönelik tehdit olarak algılanan bir mesele, bu ülkeyle bahse konu meseleyi araçsallaştıran bir ülkenin ilişkilerini belirleyen temel faktördür.

- 2) Baskın olmayan bir etnik grup iç politikada alınan kararlara etki edebilecek bir siyasal güce kavuşursa, ülkenin dış ve güvenlik politikasına da doğrudan veya dolaylı olarak etki edebilmektedir.
- 3) Eğer bir etnik grup ve/veya o etnik grubun siyasal, kültürel ve benzeri taleplerini dile getiren etnik siyasal aktörler, topraklarında faaliyet gösterdiği bütün devletler tarafından ortak bir fiziksel ve kimliksel güvenlik tehdidi olarak algılanırsa, bu durum söz konusu devletlerarasında işbirliğine neden olur.
- 4) Eğer etnik sorun ve/veya hareket A ile B devletinin ilişkilerinin yönünü ve şeklini belirleyen temel konu ise ona bağlı olarak ortaya çıkan çatışma, uzlaşmazlık veya işbirliği, ikili ilişkileri etkileyen diğer konular üzerinde de az ya da çok etkili olmaktadır.
- 5) Aynı etnik grubun azınlık olduğu iki farklı ülkeden, bahse konu etnik grup hangi ülkeye daha küçük bir tehdit oluşturuyorsa o ülke tarafından, çıkar çatışması içinde bulunan diğer ülkeye karşı desteklenip araştırmaktadır.

Çalışmanın Değişkenleri

Söz konusu içerik ve varsayımlardan hareketle bu tez çalışmasının bağımsız değişkenlerinin Türkiye'nin Kürt meselesi, Suriye'nin Kürt meselesi ve bölgesel Kürt sorunu, bağımlı değişkeninin ise Türkiye'nin Suriye politikası olduğunu söylemek mümkündür.

Çalışmanın Kuramsal Çerçevesi

Bu tez çalışmasında Türkiye'nin Suriye politikasının son 35 yılda Kürt meselesinin ve bölgesel Kürt sorununun ilişkiler üzerindeki etkisine bağlı olarak sürekli olarak yeniden inşa edildiği varsayılmaktadır. Söz konusu inşa sürecini ve bu inşa sürecine Kürt meselesinin etkisini analiz etmek için çalışmada dış politika davranışlarının şekillenmesinde iç politik gelişmeler, kimlikler ve kültür gibi unsurların

etkisini göz önünde bulunduran konstrüktivist¹ teoriden yararlanılmaktadır. Zira çalışmanın temel varsayımlarından da anlaşılabilceği gibi konstrüktivizm Türkiye'nin Suriye politikasını Kürt meselesi ve bölgesel Kürt sorunu perspektifinde analiz etmemize olanak tanıyan en başarılı kuramsal çerçeveyi sunmaktadır.

1980'li ve 1990'lı yıllar boyunca Türkiye'nin su sorunu ve Hatay sorununu Suriye'nin ise Kürt meselesini karşılıklı ilişkilerde güç, çıkar ve üstünlük elde etmek adına siyasal koz olarak kullanmaları, söz konusu dönemde iki ülke ilişkilerinin realist teorinin temel varsayımlarından hareketle açıklanabileceği görüşünün savunulmasına olanak tanıyabilir. Ancak realistlerin gerek kimlik, kültür ve iç politik gelişmeler gibi unsurların dış politika üzerindeki etkisi üzerinde durmamaları gerekse çatışmaların nedeni ve anarşi durumuna bakışları, realist teorinin Kürt meselesi bağlamında Türkiye'nin Suriye politikasını açıklamada sınırlı ve eksik kalmasına neden olmaktadır. Zira devletler arası güç ve çıkar mücadelesinin sürekli olduğunu varsayan ve bu paralelde anarşiyi yapısal ve süreklilik gösteren bir durum olarak tanımlayan neorealist K. Waltz'ın aksine konstrüktivist düşünür A. Wendt çatışma halinin ve anarşinin devletlerin eylemlerinin sonucu olduğuna ve bu nedenle ortadan kaldırılabileceğine vurgu yapmıştır (Ertem 2012: 186). Wendt'e göre devletler toplumun kimliğinden ya da kimliğinin geçirdiği değişimlerden etkilenecek dış politikasını yeniden inşa edebilmektedir. Bu durum devletler arası çatışmayı ve "anarşik" olarak tanımlanan uluslararası sistemi değiştirip devletleri işbirliğine yöneltebilir (Wendt 1992: 394-395). Nitekim 1980'li ve 1990'lı yıllar boyunca Kürt meselesinin belirleyiciliğinde Türkiye'nin ve Suriye'nin devlet eylem ve söylemlerinde gözlemlenen çatışma hali, 2000'li yıllarda iç politik gelişmelerin ve değişen kimlik tanımlamalarının etkisiyle ortadan kalkmış ve yerini işbirliğine bırakmıştır. Bu anlamda konstrüktivizmin çalışmanın kuramsal kısmında daha detaylı ele alınacağı gibi Kürt meselesi bağlamında Türkiye'nin Suriye politikasını açıklama ve anlamaya uygun bir çerçeve sunduğunu söylemek mümkündür.

---

¹ Konstrüktivizm (constructivism) kavramının Türkçe'de genel kabul gören bir karşılığı olmamakla birlikte farklı disiplinlerde "inşaatçılık", "oluşturmacılık", "yapılandırıcılık", "kurmacılık" gibi kavramlar konstrüktivizmin yerine kullanılmaktadır. Bu tez çalışmasında ise uluslararası ilişkiler disiplini özelinde kullanımı daha yaygın olan konstrüktivizm kavramının kullanılması tercih edilmiştir.

Çalışmanın Yöntemi

Konstrüktivist teorinin varsayımları çerçevesinde Türkiye'nin Suriye politikasının analiz edildiği bu çalışmada, konu ile ilgili çeşitli kişi ve kuruluşlar tarafından hazırlanan her türlü kitap, makale, belge ve tutanak toplanarak incelenmiştir. Çalışma boyunca sadece yazılı değil görsel ve internet yoluyla elde edilen kaynaklardan da yararlanılmış, kitap, makale gibi ikincil kaynakların yanı sıra resmi ve tarihi belgeler, röportajlar gibi birincil kaynaklar analiz edilmiş, kavramsal ve mantıksal çözümler yapılmaya çalışılmıştır. Devletin kurumsal temsilcilerinin basın organlarına vermiş oldukları demeçlerde veya yapmış oldukları resmi açıklamalarda sarf ettikleri söylemler, dış politika yönelimleri ile ilgili çıkarımlar yapabilmek adına analize tabi tutulmuştur. Çalışmada, sadece söz edilen kaynakları anlama, açıklama ve yorumlamaya dayalı bir analiz ile yetinilmemiş sorun çözüm odaklı öneriler de sunulmaya çalışılmıştır. Bahsi geçen mevcut kaynakların değerlendirilmesinin yanı sıra çalışma açısından yararlı olacağı düşüncesiyle konu ile ilgili gerekli bilgi ve donanıma sahip akademisyen, gazeteci, yazar ve resmi/yarı-resmi yetkililerin görüşlerinden de faydalanılmıştır.

Çalışmanın Planı

Bu tez çalışmasının birinci bölümünde yukarıda ele alınan kapsamından hareketle Türkiye'nin ve Suriye'nin Kürt meselelerine ve bölgesel Kürt sorununa ilişkin bir kavramsal çerçeve sunulmaktadır. Ayrıca çalışmaya tarihsel bir çerçeve sunması açısından Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan 1980'li yıllara kadar Türkiye'nin Suriye politikasının nasıl şekillendiğine ve hangi konular etrafında nasıl ilerlediğine dair genel bir değerlendirme sunulmaktadır. İkinci bölümde çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturan konstrüktivist teorinin temel varsayımlarına ve Türkiye'nin Suriye politikasının Kürt meselesi ve bölgesel Kürt sorunu bağlamında analizinde bu varsayımların nasıl ele alınacağına yer verilmektedir. Üçüncü bölümde ana metne giriş yapılmakta ve Türkiye'nin Suriye politikasında gerginlik ve uzlaşma arayışları dönemi olarak adlandırdığımız 1979-1997 dönemi Türkiye'nin Kürt meselesi ve bölgesel Kürt sorunu perspektifinde incelenmektedir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde Türkiye ve Suriye’yi savaşın eşiğine getiren Ekim 1998 Krizi’nin nasıl inşa edildiği ve sonuçlandığı analiz edilmektedir. Kaynağını Kürt meselesinden alan Ekim 1998 Krizi, Türkiye’nin Suriye politikasındaki en önemli dönüm noktalarından biridir. Beşinci bölümde Türkiye-Suriye ilişkilerindeki en parlak dönem olan 1999-2010 dönemi yine Türkiye’nin Kürt meselesi ve bölgesel Kürt sorunu perspektifinde incelenmektedir. Söz konusu dönemde Türkiye’nin Suriye politikasındaki gerginlikler görece azalmış ve iki ülke ilişkilerinde işbirliğine yönelik adımlar atılmıştır. Çalışmanın altıncı ve son bölümünde ise Suriye İç Savaşı ile birlikte Türkiye’nin Suriye politikasının nasıl şekillendiği ele alınmakta ve Türkiye’nin Kürt meselesinin ve bölgesel Kürt sorununa dönüşen Suriye’nin Kürt meselesinin bu şekillenmede nasıl bir rol oynadığı ele alınmaktadır.

I. BÖLÜM

1. KAVRAMSAL VE TARİHSEL ÇERÇEVE

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle Türkiye'nin ve Suriye'nin Kürt meselelerine ve bölgesel Kürt sorununa ilişkin kavramsal bir çerçeve sunulmaktadır. Bunu yapmaktaki temel amaç, iki farklı olguyu tanımlayan Kürt meselesi ve Kürt sorunu kavramlarına ilişkin ilerleyen bölümlerden oluşabilecek kavram kargaşasını ortadan kaldırmaktır. Bölümün devamında ise Cumhuriyet'in kuruluşunda 1980'li yıllara kadar Türkiye'nin Suriye politikasının nasıl ve hangi konular etrafında şekillendiği ele alınmakta ve bu sayede 1980 sonrası sürecin analizine tarihsel bir çerçeve sağlanmaktadır.

1.1. Kürt Meselesi ve Kürt Sorunu

Bu çalışmada "Kürt Sorunu" ve "Kürt Meselesi" kavramları Türkiye'nin iç ve dış politikasını doğrudan etkileyen iki ayrı olguyu tanımlamak için kullanılmaktadır. Robert Olson'un çalışmalarından ödünç alınan bu ikili kavramsallaştırmanın sorunun hem ulusal hem de bölgesel boyutunu anlamamızı kolaylaştıracak bir çerçeve sunduğunu söylemek mümkündür. Olson, Kürt Sorunu (*Kurdish Question*) kavramının kullanımıyla Ortadoğu'da Kürtlerin pozisyonunun, Kürtlerle ve Kürt milliyetçiliği ile ilgili gelişmelerin devletlerarası yönüne işaret ederken, Kürt Meselesi (*Kurdish Problem*) kavramının kullanımıyla Türkiye, İran, Suriye ve Irak'ta ayrı birer iç tehdit oluşturan ve aynı zamanda söz konusu ülkelerin iç ve dış politikalarında çeşitli zorluklar veya fırsatlar yaratan Kürt milliyetçisi hareketleri ifade etmektedir (Olson 1994: 215).

Söz konusu milliyetçi hareketlerin, adı geçen dört devletin gerek kendi topraklarında karşı karşıya kaldıkları Kürt meselelerinin gerekse uluslararası alanda uğraştıkları Kürt sorununun temel dinamiğini oluşturduğunu söylemek mümkündür. Ancak bu durum, devletlerin içsel Kürt meselelerinin ve bölgesel Kürt sorununun sadece milliyetçi hareketlere odaklanarak açıklanabileceği anlamına gelmemektedir. Her ne kadar Kürt sorunu ve meseleleri ile Kürt milliyetçiliği, birbirlerinden ayrı ele alınamayacak olgular olsa da aynı zamanda birbirleriyle özdeşleştirilemeyecek olgulardır (Bozarslan 2009: 841). Kürt milliyetçiliği ve milliyetçi nitelikteki Kürt hareketleri, bölgesel Kürt sorununun ve içsel Kürt meselelerinin temel dinamiğini oluştursa da her iki olguyu devletlerin politikalarından, uluslararası konjonktürden ve uluslararası politikadan bağımsız değerlendirmek mümkün değildir.

Bu çalışmada Kürt meselesi kavramı, Türkiye, İran, Irak ve Suriye'nin birbirlerinden farklı niteliklere sahip içsel birer problemini tanımlamak için kullanılmaktadır. Ancak çalışmanın kapsamı nedeniyle dört devletin her birinin Kürt meselesi ayrı ayrı ele alınmamakta daha ziyade Türkiye'nin Kürt meselesi üzerine odaklanılmaktadır. Bunun temel nedeni, çalışmanın Türkiye'nin Suriye politikasını ve Suriye ile ilişkilerini, Türkiye'nin Kürt meselesinin etkisi üzerinden incelemeyi amaçlamasıdır. Ancak Türkiye'nin Suriye politikası ele alınırken özellikle Mart 2011'de Suriye İç Savaşı'nın başlamasının ardından daha görünür hale gelen Suriye'nin Kürt meselesine ve bölgesel Kürt sorununa değinmenin de önemli bir gereklilik olduğunu söylemek mümkündür. Zira özellikle savaşın başlamasının ardından Suriye'nin kendi Kürt meselesi, iki ülke ilişkilerini etkileyen oldukça önemli bir etken haline gelmiştir. Öte yandan bu çalışmada devletlerarası bir olgu olarak tanımlanan bölgesel Kürt sorununun da özellikle 1990'lı yıllardan itibaren Türkiye'nin Suriye politikasının şekillenmesinde önemli bir rol oynadığını söylemek mümkündür. Bu nedenle çalışmanın bu bölümünde Türkiye'nin Kürt meselesinin yanı sıra Suriye'nin Kürt meselesi ve bölgesel Kürt sorunu kavramları ile hangi olguların tanımlandığına da genel hatlarıyla yer verilmektedir.

1.1.1. Türkiye'nin Kürt Meselesi

Türkiye'nin Kürt meselesi, en genel ifade ile Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. yüzyılın ilk yıllarından itibaren başlayan merkezileşme odaklı modernleşme serüveni ile birlikte ortaya çıkmış, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından yeni boyutlar kazanarak bugüne kadar gelmiş bir sorun olarak tanımlanabilir. 19. yüzyıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nu kurtarmak adına, Osmanlı ahalisi tarafından yüzyıllardır meşru kabul edilen idari düzeni değiştirmek için yapılan reformlar, Kürtlerin tepkisini çekmiş ve milli nitelikli Kürt hareketlerinin ve buna bağlı olarak Kürt meselesinin temellerini atmıştır. Bu anlamda Türkiye'nin Kürt meselesinin ortaya çıkışıyla, Padişah II. Mahmud döneminde merkezileşme hamleleri ile temelleri atılan, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla birlikte homojenleştirme (Türkleştirme) ve sekülerleşme süreçleri ile hız kazanan modernleşme/Batılılaşma serüveni arasında doğrudan bir ilişkinin var olduğu ifade edilebilmektedir (Yeğen 2003: 15).

Kürtlerin Osmanlı siyasi birliğine katılmaları, söz konusu siyasi birliğin merkezi ile 16. yüzyılın ilk çeyreğinde yaptıkları anlaşma ile gerçekleşmiştir. 1514 yılında Yavuz Sultan Selim ile 28 Kürt emiri arasında İdris-i Bitlisi'nin çabalarıyla yapılan Amasya Anlaşması ile Sünni/Şafi Kürt aşiretleri Şii Safevi tehdidine karşı Osmanlı İmparatorluğu'nun yanında ve idaresinde olma konusunda bir tutum benimsemişlerdir (Özer 2009: 119-124). Kürt emirlikleri, Osmanlı İmparatorluğu siyasi birliğine katılmaları ve Safevi tehdidine karşı verdikleri destek karşılığında geleneksel toplumsal yapılarını koruyabilecekleri bir ayrıcalıkla donatılmışlar ve yaşanan kimi sorunlara rağmen 19. yüzyılın ilk çeyreğine kadar devam edecek olan bir siyasi özerklik elde etmişlerdir (Yeğen 2006: 13). Yaklaşık üç yüzyıl süren ve merkezle ilişki bağlamında oldukça gevşek bir nitelik arz eden özerklik kapsamında emirlikler iç işlerinde tam bir serbestlikle hareket etmiş, ılımlı vergiler ve savaş zamanında askeri destek ve bağlılık karşılığında yerel Kürt yöneticilere geniş bölgelerde egemenlik tanınmıştır (van Bruinessen 2008: 155).

19. yüzyıla gelindiğinde ortaya çıkan yeni etkenler, Kürt emirlikleri ile Osmanlı yönetimi arasındaki ilişkinin seyrinin değişmeye başlamasına neden olmuştur. Söz

konusu yeni etkenler arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun Kürt bölgelerine olan müdahalesinin artmasını, Kürt bölgelerinden zorla asker toplanmasını, Rusya, İran ve Osmanlı İmparatorluğu arasında Kürt bölgelerini de içine alacak şekilde gerçekleşen savaşın yerel Kürt liderlerin bazı imtiyazlarının ellerinden alınmasına neden olmasını saymak mümkündür (Fuller ve Barkey 2011: 27). Tüm bu etkenlerin yanında ilişkilerde seyir değişikliğine neden olan asıl etkenin ise 19. yüzyılın modernleşme/Batılılaşma siyasetine bağlı olarak girişilen merkezîyetçi yönetim çabası olduğunu söylemek mümkündür. Osmanlı tarihinde Batılılaşma sürecine yön veren padişahlardan III. Selim ve II. Mahmud dönemlerinde temelleri atılmaya başlanan ve başta 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı ile olmak üzere 19. yüzyıl boyunca izlenen diğer politikalarla iyiden iyiye pekiştirilen merkezîyetçi yönetim anlayışı ile özerk yapılar ortadan kaldırılarak merkezi idarenin güçlendirilmesi amaçlanmıştır.

Osmanlı'nın idari yapısını modernize etme çabasının bir ürünü olan merkezileşme sürecinden en fazla etkilenen ve bu sürece en fazla tepki gösteren toplulukların başında Kürtler gelmiştir. Merkezîyetçi politikalar nedeniyle güçlerini ve kontrollerini kaybetmeye başlayan Kürt emirleri, özerk statülerini korumak için 19. yüzyılın ortalarından itibaren başta Cizre, Botan ve Hakkari olmak üzere birçok bölgede irili ufaklı isyanlar çıkarmış ancak bu isyanlar Osmanlı askerlerince kanlı bir biçimde bastırılmıştır (Özer 2009: 200-210). Söz konusu isyanların en büyük ve etkili sayılan Şeyh Ubeydullah Nehri İsyanı (1880-1882) ile birlikte Osmanlı coğrafyasında Kürt meselesinin ilk ciddi emareleri ortaya çıkmış olsa da sorunun bu dönemde milli bir nitelik gösterdiğini söylemek bugüne kadar hep tartışmalı bir konu olagelmıştır.²

² Kürtlerin önemli bir kısmı Tanzimat Fermanı'nın kabulünün ardından Kürt bölgelerinde çıkan en önemli isyanlardan biri olarak kabul edilen 1847 tarihli Bedirhan Bey İsyanı'nın modern Kürt milliyetçiliğinin ilk işaretlerini barındırdığına inanmaktadır (van Bruinessen 2008: 271; Kutschera 2001: 27). Ancak Kürt milliyetçiliği ve sorunu üzerine çalışan araştırmacı ve akademisyenlerin önemli bir kısmı, Bedirhan Bey İsyanı'nı Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezileşme çabalarına karşı ortaya çıkmış tepki olarak nitelendirmekte ve isyanın milliyetçi bir niteliği olmadığını savunmaktadır (Akyol 2006: 41; Fuller ve Barkey 2011: 28). Benzer bir görüş farklılığının Şeyh Ubeydullah Nehri İsyanı (1880-1882) ile ilgili olarak da var olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin Robert Olson, Şeyh Ubeydullah Nehri İsyanı'nı Kürt milliyetçiliğinin başlangıç noktası kabul etmekte ve bağımsız bir Kürt devleti kurmak amacıyla Osmanlı İmparatorluğu'na başkaldıran Şeyh Ubeydullah'ın Kürt meselesinin temellerini attığını ileri sürmektedir (Olson 1992: 17-26). Olson gibi düşünen bir diğer isim olan Wadie Jwaideh, Şeyh Ubeydullah'ın asıl amacının Kürtlerin birliğini sağlamak ve bağımsız bir Kürt devleti oluşturmak olduğunu dile getirmekte ve bu nedenle isyanın milli bir niteliği olduğunu savunmaktadır (Jwaideh 2008: 161). Van Bruinessen ise Şeyh Ubeydullah İsyanı'nı milliyetçi bir nitelik taşıyan ilk Kürt isyanı olarak nitelemekte, söz konusu isyan sonrası ayrı bir Kürt devleti kurma düşüncesinin ve buna bağlı

II. Mahmud dönemi ile başlayan ve 19. yüzyıl boyunca hızla devam eden merkezileşme süreci, Kürt emirliklerinin önemli ölçüde güç kaybetmesine neden olsa da sarp ve ulaşılmaz Kürt coğrafyasında tam bir merkezi idare kontrolü sağlanması ile sonuçlanmamıştır (Jwaideh, 2008: 153). Ancak buna rağmen, Kürt meselesini su yüzüne çıkaran merkezileşme politikası, 1876 yılında tahta çıkan II. Abdülhamid döneminde de devam etmiştir. II. Abdülhamid döneminin belki de en önemli özelliği, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasının ve Müslüman halkların isyanlarının önlenmesi amacıyla İslam dininin ve halifeliğin siyasal bir enstrüman olarak kullanılması olmuştur. Devletin bünyesindeki Hıristiyan halkların milliyetçi ideolojinin etkisiyle bağımsızlığa yönelmesi, II. Abdülhamid'i Pan-İslamist bir siyasete yöneltmiş ve bu siyasetle devletin Müslüman halklarını bir arada tutacak bir sadakat duygusu yaratılmaya çalışılmıştır.

II. Abdülhamid'in ortak değer olan İslam dinini merkeze alan kimlik vurgusuna ve bu vurgu üzerinden devleti bir arada tutma stratejisine olumlu cevap veren toplulukların başında Kürtler gelmiştir. II. Abdülhamid'in izlediği strateji sayesinde Kürt kimliği geri planda kalmış ön plana çıkan İslam kimliği Kürtlerin Osmanlı İmparatorluğu'na olan aidiyet hissini yeniden güçlendirmiştir. Öyle ki Kürtlerin halifelik makamına ve Müslüman birlikteliği düşüncesine sadakati, merkezileşme politikalarının sürmesine rağmen 1880 Şeyh Ubeydullah Nehri İsyanı'ndan sonra Kürt coğrafyasında uzunca bir süre yeni bir büyük isyanının çıkmasının önüne geçmiştir. Kürtleri merkezi yönetim denetimine tabi kılmak ve Kürt bölgelerinde huzur ve istikrarı sağlamak için yoğun çaba sarf eden II. Abdülhamid, bu amaç doğrultusunda Hamidiye

---

olarak Kürt meselesinin gelişerek devam ettiğini ileri sürmektedir (van Bruinessen 2008: 78). Şeyh Ubeydullah İsyanı'nın milli bir niteliği olmadığını savunan isimlerin başında ise ünlü Kürt tarihçisi David McDowall gelmektedir. McDowall, Şeyh Ubeydullah'ın birçoklarının kabul ettiğinin aksine ilk büyük Kürt milliyetçisi olduğuna dair yeterli delil olmadığını ve başlattığı isyanın temelde aşiretsel bir nitelik taşıdığını dile getirmektedir (McDowall 2004: 88-91). Kemal Kirişçi ve Gareth M. Winrow ise Şeyh Ubeydullah'ın Osmanlı yetkililerinin daha fazla merkezi denetim dayatma çabalarına tepki olarak isyan ettiğini savunmaktadır (Kirişçi ve Winrow 2010: 93). Kürt milliyetçiliği ve sorunu üzerine çalışan akademisyenler ve araştırmacılar arasında bir görüş birliği olmasa da Şeyh Ubeydullah İsyanı Kürtlerin büyük bir çoğunluğu tarafından milli nitelikli ilk büyük Kürt isyanı olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle Kürt meselesinin ortaya çıkışını Kürt milliyetçiliği ile başlatan araştırmacıların ve akademisyenlerin, Şeyh Ubeydullah İsyanı'nı başlangıç noktası olarak kabul ettiğini söylemek mümkündür.

Alayları (1891) ve Aşiret Mektebi (1892) gibi çeşitli projeleri hayata geçirmiş ve göreceli olarak başarılı olmuştur.³

II. Abdülhamid döneminde Kürtlerin din kardeşliği ve halifelik kurumu üzerinden Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı tutulması amacı büyük ölçüde başarıya ulaşmış olsa da Kürt bölgelerinde tam bir denetim ve kontrolün sağlandığını söylemek yine de mümkün değildir (Akyol 2006: 48). Bunun temel nedeni kendilerini İslami temellere dayalı bir devletin Sünni tebaaları olarak gören aşiretlerin Hamidiye Alayları sayesinde güçlerine güç katması ve bu güçleri nedeniyle tam bir Osmanlı idaresine razı olmaması olmuştur. Ancak tüm anlaşmazlıklara rağmen doğu bölgelerinde yaşayan Kürtler, II. Abdülhamid ile göreceli iyi ilişkiler kurmuş ve bu nedenle ona *Bavê Kurdan* (Kürtlerin Babası) unvanını vermiştir. Öte yandan II. Abdülhamid'in başta İstanbul'da olmak üzere sürgünde yaşayan Kürtlerle ilişkileri ise çatışmalı bir seyir izlemiştir. 19. yüzyıldaki Kürt isyanlarının ardından sürgüne –özellikle de İstanbul'a– gönderilen ve burada bir Kürt diasporasının oluşmasına öncülük eden iyi eğitilmiş Kürtler, dönemin meşrutiyet yanlısı muhalefetinin bir parçası olmuş, milliyetçilik ideolojisinin etkisiyle sürgünde Kürt dili, kültürü, tarihi ve yayıncılığı ile ilgili faaliyetlerde bulunmaya başlamıştır (Bozarslan 2009: 844-846).

1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinin ardından doğan göreceli özgürlük ortamı, imparatorluk bünyesindeki diğer etnik gruplar gibi Kürtler arasında da milliyetçi faaliyetlerin sayısının artmasına olanak tanımıştır (Fuller ve Barkey, 2011: 29). II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinin hemen ardından İstanbul'da Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti (1908), Kürt Neşr-i Maarif Cemiyeti (1909), Kürt Talebe Hiva Cemiyeti (1910) gibi kurumlar kurulmuştur (Jwaideh, 2008: 210-211). Bu kurumların Kürt kültürü, dili, kimliği ve tarihi ile ilgili faaliyetlerde bulunduğunu, siyasal milliyetçilikten ziyade kültürel milliyetçiliğe odaklandığını söylemek mümkündür (Özoğlu 2005: 101-102).

³ 1891 yılında Kürt aşiret reislerinin liderliğinde kurulan ve bir milis gücü niteliği taşıyan Hamidiye Alayları ile merkezi yönetim Kürt aşiretleri üzerinde belirli bir kontrol sağlamayı başarmış aynı zamanda doğu bölgelerine yönelik Ermeni ve Rus tehdidine karşı da Kürtlerin askeri gücünden faydalanmıştır. 1892 yılında İstanbul'da açılan Aşiret Mektebi ile ise Kürt, Arap, gibi farklı etnik aidiyetlere sahip Müslüman çocukların eğitilmesi ve ileride devlet yönetiminde görevler alması amaçlanmıştır, bu sayede özellikle Kürt bölgelerinde belirli bir istikrarın, sadakat ve entegrasyonun sağlanacağı düşünülmüştür (Özer 2009: 233-268).

İttihat ve Terakki kadrolarının 1912-1913 Balkan Savaşları ile hızlanan toprak kayıpları karşısında hızla Türkçü ve merkezîyetçi bir programa yönelmesi ve Türklerin Osmanlı topraklarındaki hakim etnik unsur haline gelmesi, Kürtlerin tepkisini çekse de Ermenilerin ortak düşman olarak görüldüğü I. Dünya Savaşı yıllarında Kürtler ayrılıkçı bir politika izlemekten ziyade ortak kimlik İslam etrafında Osmanlı saflarında savaşmayı tercih etmiştir. I. Dünya Savaşı'nın ardından ise Kürt milliyetçiliği ağırlıklı olarak siyasal bir söyleme yönelmiş, 1918-1920 yıllarında belli başlı Kürt şehirlerinde Kürt kulüpleri, İstanbul'da ise bağımsız bir Kürdistan'ı amaç edindiği ileri sürülen Kürdistan Teali Cemiyeti kurulmuştur (Bozarlan 2009: 847). Ancak bu oluşumların ayrılıkçı, siyasal milliyetçi söylemleri ve talepleri, tıpkı I. Dünya Savaşı döneminde olduğu gibi Milli Mücadele döneminde de (1919-1922) özellikle Kürt bölgelerindeki ahalinin çoğunluğunda karşılık bulamamıştır. Söz konusu dönemde diasporadaki Kürtlerin ayrılıkçı faaliyetlerinin devam etmesine ve Kürt bölgelerinde çıkan dört isyana⁴ rağmen, M. Kemal Atatürk halifelik kurumunun gücü, ortak İslam kimliği vurgusu ve özerklik vaadi ile Kürtlerin ezici bir çoğunluğunun desteğini almayı başarmıştır.

Milli Mücadele dönemi boyunca başta M. Kemal olmak üzere yönetici kadroların düşündükleri veya öyle gösterdikleri şey Osmanlı İmparatorluğu'ndan geriye kalan Türkler ve Kürtler ile bir Müslüman devleti inşa etmek olmuştur. 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin ilan edilip zorlu geçmişin geride bırakılmasının ardından ise Türk-Kürt birlikteliği söylemi rafa kaldırılmış ve bu durum Kürt meselesinde yeni bir dönemin kapılarını açmıştır. Milli Mücadele döneminde çoğulcu bir siyasal söylemle "İslam ümmetinin tüm unsurlarının kardeşliği" ve İslam kimliği üzerine vurgu yapılırken, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile birlikte daha homojen ve üniter bir söylem inşa edilmiş, Müslüman unsurların içinden bir Türk milleti ve kimliği yaratma temel hedef olmuştur. Bu hedefe paralel olarak inşa edilmeye çalışılan ulusal kimliğe yön tayin eden temel soru "Türkler kimdir?" den ziyade "Kimler, nasıl Türk olacaktır?" olmuştur (Kadioğlu 1996: 177). Bu soruya aranan cevap Kürt kimliğinin varlığının

⁴ Resmi tarihe göre Milli Mücadele döneminde Ankara Hükümeti'ne karşı çıkarılan 23 isyanın 4'ü Kürt bölgelerinde çıkmış ve bu isyanların 3'üne Kürt aşiretleri katılmıştır. Kürt bölgelerinde çıkan bu isyanlar sırasıyla Ali Batı İsyanı (1919), Cemil Çeto İsyanı (1920), Milli Aşireti İsyanı (1920), Koçgiri İsyanı (1920-21) olarak bilinmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kirişçi ve Winrow 2010: 95-96.

devletin bekasına ve ulusun birliğine yönelik bir tehdit olarak kurgulanması sürecini başlatmıştır. M. Kemal'in halefi İsmet İnönü, 1925 yılında yaptığı bir konuşmada, söz konusu soruda vücut bulan devletin resmi tutumunu şu cümlelerle özetlemiş ve nasıl bir ulus ve kimlik inşa edileceğinin çerçevesini çizmiştir: “*Açıkçası biz milliyetçiyiz... Bizi bir arada tutan yegâne unsur milliyetçiliktir... Türk çoğunluğunun karşısında diğer unsurların herhangi bir nüfuzu söz konusu olamaz. Topraklarımız üzerinde yaşayan insanları her ne pahasına olursa olsun Türkleştirmeliyiz; Türklere ve Türkçülüğe karşı çıkan herkesi de yok edeceğimizi herkes bilmelidir*” (Şimşir 1991: 58).

İsmet İnönü'nün ifadelerinde de görüldüğü gibi Cumhuriyet'in kurulmasının ardından yönetici kadrolar, etno-kültürel farklılıkları yok sayan bir Türk milliyetçiliğine yönelmiş ve devletin “Türk” niteliğini güçlendirecek ve pekiştirecek politikalar izlemeye başlamıştır. Eğitim sisteminde yapılan değişiklikler, zorunlu toplu iskan politikaları ve askeri yöntemler aracılığı ile özellikle 1923-1930 döneminde katı bir şekilde uygulanan Türkleştirme politikaları, Türk dışındaki bütün etno-kültürel unsurları yok sayan bir ulus ve kimlik inşa sürecinin gerçekleşmesini sağlamıştır. 1924 Anayasası'nda “vatandaşlık” ve “vatandaş” ifadeleri Türklük ile eş tutulmuş, meclise ve benzeri bir oluşuma üye olabilmek için kişinin Türk olması şart koşulmuştur. (Fuller ve Barkey 2011: 31-32). Bununla birlikte 1924 Anayasası'nın 88. maddesindeki “*Türkiye ahâlisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibâriyle (Türk) utlak olunur*” hükmü, Türklüğü vatandaşlık itibariyle dikkate aldığını, Türkiye'de diğer etnik ve dini unsurları kabul ettiği anlamını vermektedir. Fakat uygulama anayasanın öngördüğü gibi gerçekleşmemiştir. Bu kapsamda bir Kürt'ün, Arap'ın, Arnavut'un “makbul bir vatandaş” diğer bir ifadeyle Türk sayılabilmeleri için etnik kökenlerini ve kimliklerini inkar etmeleri gerekli görülmüştür. Bu kapsamda Kürt kimliği de diğer etnik kimlikler gibi inşa edilmesi hedeflenen homojen Türk ulusal kimliğinin dışında kalmıştır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında katı bir şekilde izlenen Türkleştirme politikaları, Osmanlı yönetiminde daha çok idari bir problem olarak şekillenen Kürt meselesinin etno-kültürel yönünün daha belirgin bir hal almaya başlamasına neden olmuştur. Cumhuriyetin yönetici kadrolarının her alanda izlediği Türkleştirme politikaları ve Türk milliyetçiliğinin yükselişi, İslam dinini referans alan Kürt-Türk birlikteliği düşüncesinde

derin bir çatlak yaratmış, Kürt siyasal bilincinin ve milliyetçiliğinin gelişmesine doğrudan etki etmiştir (Oran 1990: 204-205). Ayrıca sekülerleşme ve geçmişe ait unsurları hafızadan silme adına 1924 yılında Hilafet makamının kaldırılması, Kürtleri Türkiye Cumhuriyeti'ne bağlayacak önemli bir kanalın daha ortadan kalkmasına neden olmuş ve Kürtlerin Cumhuriyet yönetimine olan tepkisini şiddetlendirmiştir.

Cumhuriyetin kurucu kadrolarının yeni bir ulus, ulusal kimlik ve devlet inşa etmek adına 1920'li ve 1930'lu yıllar boyunca attığı merkezileşme, sekülerleşme, modernleşme ve Türkleşme odaklı adımlara en sert muhalefet Kürtlerden gelmiştir. Kürt kimliğinin inşa edilmeye çalışılan yeni seküler, Türk ve modern ulusun ve onun kimliğinin dışında bir yerde konumlandırılması ve bu nedenle Kürtlerin cumhuriyetin “makbul vatandaş” tanımını içinde yer almaması, biri dizi isyanının fitilini ateşlemiştir. 1924-1938 yılları arasında patlak veren 18 isyanın 17'si Kürt nüfusunun yoğun olduğu Doğu vilayetlerinde çıkmış⁵ ve 16'sına Kürtler katılmıştır (Kirişçi ve Winrow 2010: 118). En önemlileri Şeyh Sait İsyanı (1925), Ağrı İsyanı (1930) ve Dersim Harekatı (1937-38) olan bu isyanları, dönemin yönetici kadroları “modernizm-laiklik” ve “din-gelenek” çatışması olarak okumuş ve bir karşı devrim çabası olarak görmüştür (Kirişçi ve Winrow 2010: 118). İsyanların ve dönemin Kürt muhalefetinin etno-kültürel ve politik yönünü görmezden gelen yönetici kadrolar, söz konusu isyanları birer Kürt isyanı olarak değil, eskinin yeniye, geçmişin geleceğe, gericilerin modernliğe karşı çıkışı olarak yorumlamayı tercih etmiştir. Kürtler “modern öncesi aşiret yapıları”, “merkezi otorite dışında işleyen kaçakçılık ekonomileri” ve “güçlü dini hassasiyetleri” gibi tanımlamalar yardımıyla Cumhuriyet'in modernleşme projesi ile uyuşmayan bir topluluk olarak nitelendirilmiş ve tepeden inme yöntem ve politikalarla Türkleştirilmeye, sekülerleştirilmeye, modernleştirilmeye ve merkezi yönetimin kontrolüne tabi kılınmaya çalışılmıştır. Kürtlerin söz konusu politikalara karşı oluşturduğu muhalefet, etno-kültürel ve politik bağlamından koparılarak, “irtica”,

⁵ 1924-1938 tarihleri arasında Kürt nüfusunun yoğun olduğu Doğu vilayetlerinde çıkan isyanlar şunlardır: Nasturi İsyanı (1924), Şeyh Sait İsyanı (1925), Raçkotan ve Raman Tedip Harekatı (1925), Sason İsyanları (1925-1937), I. Ağrı İsyanı (1926), Koçuşağı İsyanı (1926), Mutki İsyanı (1927), II. Ağrı İsyanı (1927), Bicar Tenkil Harekatı (1927), Asi Resul İsyanı (1929), Tendürek Harekatı (1929), Savur Tenkil Harekatı (1930), Zeylan İsyanı (1930), Oramar İsyanı (1930), III. Ağrı İsyanı (1930), Pülümür Harekatı (1930), Tunceli (Dersim) Tedip Harekatı (1937-38). Ayrıntılı bilgi için bkz. Genelkurmay Başkanlığı (1972). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar (1924-1938)*, Ankara: Askeri Tarih ve Stratejik Etüdler Dairesi Başkanlığı Yayınları.

“aşiret direnci”, “bölgesel geri kalmışlık”, “eşkiyalık”, “gericilik”, “modernleşme karşıtlığı” sorunu olarak algılanmış ve kamuoyuna bu şekilde aksettirilmiştir (Yeğen 2013: 113-116).

Cumhuriyet’in ilanından sonra Kürt meselesinin etno-kültürel boyutu daha fazla gün yüzüne çıkmış olmasına rağmen bu boyut devlet tarafından sürekli görmezden gelinmiş ve Kürtlerin varlığı ve kimliği izlenen politikalarla sistematik olarak inkar edilmiştir. Yaklaşık 15 yıl boyunca yoğun bir şekilde devam eden Kürt muhalefetine ve isyanlarına 1938’de Dersim’de kanlı bir şekilde son verilmesinin ardından Kürt muhalefeti ve milliyetçiliği yaklaşık 20 yıl sürecek suskunluk dönemine girmiştir (Bozarlan 2009: 850). Bu dönemde Kürtlere yönelik inkarcı tutum değişmemiş olsa da yerel isyanların başarısızlığı ve Kürtler arasında birleştirici bir milli liderliğin olmaması, devletin inkara dayalı politikalarını rahatça sürdürmesine ve kayda değer bir Kürt muhalefetinin ortaya çıkmamasına neden olmuştur.

Her ne kadar Kürt muhalefeti 1938 yılında Dersim’de son bir darbe ile kanlı bir şekilde bastırılmış olsa da Kürtler özellikle 1946 yılında çok partili hayata geçilmesinin ardından muhalifliklerini ve kimliklerini legal siyaset içinde yer alan farklı partiler içinde göstermeye çalışmışlardır. Bu partilerin başında 1950 yılında gerçekleşen genel seçimlerinden zaferle çıkan Demokrat Parti gelmiştir. Demokrat Parti, Kürtlere yönelik askeri baskıyı ve kültürel kısıtlamaları azaltma sözü vermiş ve tek parti döneminde sürgün edilmiş bölgenin önemli ailelerinden bazı isimlere aday listelerinde yer vermiştir (Eroğul 1990: 49). İktidarda olduğu 1950’li yıllar boyunca Kürt aşiret liderleri ile iyi ilişkiler kuran Demokrat Parti, Kürtler üzerindeki baskıyı göreceli olarak azaltsa da Kürtlerin yaşadığı bölgeler ile ülkenin geri kalan kısmı arasında ekonomik entegrasyonu sağlamayı başaramamış ve bu durum Kürt meselesinin “ekonomik geri kalmışlık” söylemi çerçevesinde ele alınmaya başlamasına neden olmuştur (Yeğen 2013: 116). 1950’li yıllarda Demokrat Parti ile başlayan Kürt meselesini bir ekonomik geri kalmışlık meselesi olarak ele alma yaklaşımı, 20. yüzyılın ikinci yarısı boyunca izlenen ekonomik entegrasyon temelli hükümet politikaları ile sürdürülmüş ve Kürt meselesinin ekonomik temelli bir sorun olduğu tezi sıklıkla işlenir hale gelmiştir.

Demokrat Parti döneminde daha ziyade ekonomik bir mesele olarak üzerinde durulan Kürt meselesi, Mayıs 1960'da gerçekleşen askeri darbenin ardından etnik mahiyeti bir kez daha ön plana çıkan bir mesele haline gelmiştir. Söz konusu darbenin Kürt meselesi ve Kürt muhalefeti açısından ikili bir sonuç doğurduğunu söylemek mümkündür. Bunlardan ilki darbenin ardından ülke yönetimini eline alan askeri cuntanın Kürt kimliğini bir tehdit olarak görmesi ve tekrar sert politikalara yönelmesidir. Darbeden hemen sonra 55 Kürt ağa ve beyi sürgüne tabi tutulmuş ve 23'ler olarak bilinen Kürt milliyetçileri tutuklanmıştır (Bozarıslan 2009: 853). Ayrıca Kürt köylerinin isimlerinin değiştirilmesi için yasal çalışmalar başlatılmış, dönemin cumhurbaşkanı Cemal Gürsel “*sıze Kürt diye hitap edenin yüzüne tükürün*” sözünü benimsetmeye çalışarak, Kürtlüğü aşağılayıcı bir olgu haline getirmeye çabalamıştır (Gunter 2013: 140).

1960 askeri darbesinin Kürt meselesi ve muhalefetinin seyri açısından doğurduğu bir diğer sonuç ise Kürt muhalefetine siyasi örgütlenme ve tartışma alanları açması ve bu sayede Kürt kimliğinin gelişimine katkı sunması olmuştur. Darbenin ardından yapılan 1961 Anayasası ile söz ve örgütlenme hürriyeti oldukça genişletilmiş, hem “Doğu” sorununun belli ölçüde tartışılması hem de Kürt entelijensiyasının yeni ifade olanaklarına sahip olması mümkün kılınmıştır (Bozarıslan 2009: 853). Darbenin Kürtler açısından yarattığı bu hem inkarcı hem de özgürlükçü ortamda Kürt milliyetçileri ve muhalifleri kendilerini geliştirme, söz söyleme ve kısa süre sonra yasaklansa da yayın yapma olanağı bulmuştur. 1960'ların sonunda tüm dünyada yükselen sol siyasal söylem Kürt muhalefeti üzerinde de etkili olmuş, “az gelişmişlik”, “sınıf savaşı” ve “ulusal self-determinasyon” gibi kavramlar Kürtlerin ve Türkiye solunun Kürt meselesi üzerine tartışılırken üzerinde yoğunlaştığı kavramlar haline gelmiştir.

1970'lere geldiğinde daha sol ve muhalif bir siyasal söylem benimseyenler Kürt meselesini etnisiteye, kimliğe ve ayrımcılığa odaklanarak açıklamaya çalışırken, devletin yönetici kadroları Kürt meselesini bir ekonomik geri kalmışlık ve feodal yapıların (aşiretlerin) direnci olarak görmeye devam etmiştir. Bu dönemde Türkiye İşçi Partisi (TİP), “Doğu Sorunu” olarak adlandırdığı Kürt meselesine parti programında yer

vererek bir ilki gerçekleştirmiş ve parti içindeki Kürtlerin de katkısıyla 1970 yılında Türkiye’de bir “etnik sorun” olduğunu ilan etmiştir (Fuller ve Barkey 2011: 38). Ayrıca 1961 Anayasası’nın yarattığı görece özgürlükçü ortamın etkisiyle 1969 yılında kurulan yasal Kürt örgütlenmeleri Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO), Kürt meselesinin etnik yönüyle tartışılmasına önemli katkılar sunmuşlar, aynı zamanda sol ve milliyetçi birçok Kürt örgütlenmesinin çekirdeğini oluşturmuşlardır. 1961 Anayasası’nın yarattığı görece özgürlük ortamı 12 Mart 1971 askeri darbesi ile son bulmuş ve darbenin ardından hem TİP hem de DDKO kapatılmış ve üyeleri yargılanmıştır.

1960’lar boyunca Kürt meselesini sol tandanslı bir söylemle ele alan Kürt hareketleri ve milliyetçileri, 1971 darbesinden büyük yara almışlardır. Zira darbenin ardından Kürt kimliğine ilişkin retçi söylem, yasaklar ve tehdit algısı tekrar güçlenmiştir. Ancak buna rağmen TİP’in ve DDKO’nun Kürt meselesinin etnik boyutunun ele alınmasına ilişkin bırakmış olduğu miras, 1970’ler boyunca yeni örgütlenmeler tarafından taşınmaya devam etmiştir. 1970’ler boyunca hızla örgütlenen Devrimci Doğu Kültür Dernekleri (DDKD), Türkiye Kürdistanı Sosyalist Partisi (TSKP), Rızgari, Kawa gibi muhalif Kürt örgütlenmeleri, Kürt meselesinin hem sınıf hem de ulus meselesi olarak teorik bir temelde ele alınması ve kitleleşme yolunda büyük bir çaba göstermiştir (Bozarslan, 2009: 858). 1970’ler boyunca kurulan ve faaliyet gösteren bu örgütlerden varlığını sonraki yıllarda da devam ettiren ve Türkiye’nin Kürt meselesinde bir kırılma yaratan ise PKK olmuştur. Abdullah Öcalan liderliğinde 1978 yılında kurulan PKK, Türkiye’nin Kürt meselesinin yeni boyutlar kazanmasının ve Kürt muhalefetinin silahı siyasal bir araç olarak kullanmaya yaklaşık 40 yıl sonra tekrar başlamasının ana aktörü olmuştur. Kurulmasının ardından küçük çaplı silahlı eylemlerde bulunan ve ağırlıklı olarak sempatizan kazanmaya yönelen PKK, 1980 darbesi ile faaliyetlerini bir süre askıya almıştır.

1980 yılında gerçekleşen darbenin ardından yönetimi ele geçiren askerler gerçek Atatürkçülüğü yeniden inşa edecekleri iddiasıyla yola çıkmışlardır. Bu iddianın ete kemiğe büründüğü siyasal söylem, Türkiye’nin Türklüğüne, Türk ulusunun birliğine ve Türk vatanının bütünlüğüne vurgu yapmış, Kürt etnisitesi ve kimliği ilgili tartışmalara sert tepki göstermiş ve Kürt meselesini tamamen güvenlik odaklı ele almıştır (Kirişçi ve

Winrow 2010: 132). Kürtlükle ilgili her türlü tezahüre gösterilen bu sert tepki, darbeden iki yıl sonra 1982 yılında yürürlüğe giren Anayasa’da yer alan çeşitli maddelerde açıkça vücut bulmuştur. Kürtlerin Türk olduğunu ileri süren 1930’ların siyasal söylemi, hem 1982 Anayasası’nda yer alan maddelerle hem de ilerleyen yıllarda çıkarılan kanunlarla yeniden canlandırılmış, Kürt kimliğinin varlığına ilişkin her türlü söylem “bölücü” faaliyet olarak nitelendirilmiştir. Bu tür faaliyetlerde bulunan veya bulunduğu inanılan binlerce kişi tutuklanmış, cezaevlerinde kötü muameleye maruz kalarak hayatını kaybetmiş ve insan hakları ihlallerine uğramıştır. Darbe yönetimi uygulamaya koyduğu sert politikalarla Kürt kimliği ve kültürü ile ilişkili faaliyetlere son vermeyi amaçlamış ancak söz konusu politikalar tam tersi bir etki yaparak Kürt milliyetçiliğinin güçlenmesine ve Kürt meselesinin alevlenmesine neden olmuştur. Tıpkı 1930’larda olduğu gibi Türk milliyetçiliğinin kazandığı ivme, Kürt milliyetçiliğinin de refleks olarak güçlenmesi sonucunu doğurmuştur. Bu dönemin yükselen Kürt milliyetçiliğine yön veren aktör 1984 yılında gerçekleştirdiği silahlı eylemlerle tekrar siyaset sahnesine çıkan ve milliyetçiliği şiddete dayalı bir söylem üzerine oturtan PKK olmuştur (Bozarslan 2009: 862).

PKK’nın silahlı şiddet eylemlerine başvurması ile Kürt meselesinde yeni bir dönemin ve söylemin açıldığı ifade edilmektedir. Kürt meselesi artık sadece “gerici sosyal güçlerin” modernliğin taşıyıcısı devlete direncinden ve bölgesel ekonomik geri kalmışlıktan kaynaklanan bir mesele olarak değil aynı zamanda dış güçlerin kışkırtmasıyla şiddetlenen bir “ulusal güvenlik” meselesi olarak tanımlanmaya başlamıştır. PKK eylemlerinin 1980’lerin ikinci yarısı boyunca hızla artması ve buna karşılık devletin de Kürt nüfusun yoğun olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerine yönelik özel askeri tedbirler alması Kürt meselesini şiddet/karşı-şiddet sarmalına hapsetmiştir. 1980’lerin sonuna gelindiğinde devletin artan PKK eylemlerinin de etkisiyle bir “güvenlik” ve “bölücü terör” meselesi olarak tanımladığı Kürt meselesi nedeniyle ülkenin doğusunda uyguladığı katı politikaları, Kürt ulusal ve kimlik bilincinin ve milliyetçiliğinin güçlenmesinde önemli rolünün olduğu savunulmuştur (Kirişçi ve Winrow 2010: 134).

1980’li yıllarla beraber Kürt kimliği ve meselesinin sadece iç politikadaki değil, dış politika üzerindeki etkisi de giderek artmaya başlamıştır. Bu durumun yaşanmasında yükselen şiddet ortamı ve şiddetin dış devletlerle bağlantılı bir ulusal güvenlik meselesi olarak ele alınmaya başlaması etkili olmuştur. Kürt meselesi Sevr Antlaşması’nın yarattığı tarihsel algı ve korkunun (*Sevr Sendromu’nun*) etkisiyle giderek Batılı ve komşu devletlerin Türkiye’nin bütünlüğüne ve ulusal güvenliğine karşı kışkırttığı bir mesele olarak ele alınmaya başlamıştır. Bu durum Türk dış politikasında ulusal çıkar tanımının yapılmasında, diğer devletlerle çatışmaların ve ittifakların inşa edilmesinde Kürt meselesinin ve kimliğinin giderek etkisini arttıracacağı bir süreci başlatmıştır.

1990’lı yıllar Türkiye’nin Kürt meselesinde birbirine zıt gelişmelerin yaşandığı yıllar olmuştur. Bu dönemde bir yandan Kürt kimliğinin tanınması yönünde anlamlı işaretler ortaya çıkarken bir yandan da baskı politikaları hız kazanmıştır. 1990’lı yılların ilk yarısı boyunca dönemin siyasileri Kürt meselesini yakından ilgilendiren ve pozitif yüklü önemli açıklamalarda bulunmuştur. Ülkede farklı etnik unsurların tanınmasını ve korunmasını içeren 21 Kasım 1990 tarihli Paris Şartı’nın Cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından imzalanması, Kürt meselesinin seyri açısından önemli adım olarak kabul edilmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi 21 Kasım 1990, https://www.tbmm.gov.tr/ul_kom/agit/paris_sarti.htm, 10 Haziran 2017’de erişildi). Aralık 1991’de dönemin başbakan yardımcısı Erdal İnönü, partisi SHP’nin (Sosyal Demokrat Halkçı Parti) 1990 yılında kamuoyuna açıkladığı “*Güneydoğu Sorunlarına Bakış ve Çözüm Önerileri*” adlı rapora atıfla Türkiye’nin Kürt vatandaşlarının kültürel kimliğinin tanınması ve meselenin insan hakları bağlamında ele alınması gerektiği çağrısında bulunmuştur (Kirişçi ve Winrow 2010: 135). Süleyman Demirel, Mart 1992’de Doğru Yol Partisi (DYP)-Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) koalisyonunun başbakanı olarak yaptığı Güneydoğu Anadolu gezisinde Türkiye’de bir Kürt varlığı realitesini tanıdığını açıkça ilan etmiştir.⁶

⁶ Süleyman Demirel 2005 yılında yapılan bir söyleşide Kürt varlığı realitesini tanıdığını söylemekle neyi ifade ettiğini şöyle açıklamıştır: “*Ben 'Kürt realitesi' derken, Kürt diye bir insan vardır, bunu kabul ediyoruz dedim. Ne demek bu? Yani Kürt vardır ama Türk vatandaşdır, demek. Türk olmak için illa Türk ırkından gelmek gerekmez. Türk ırkına mensup olarak da Türk vardır ama Türk sözü irki anlamının üzerinde anlam taşır. Bir milletin adıdır. Bu millet tanımı ise ırka dayanmaz. Türk milleti, kavramı budur*” (Bila 17 Ağustos 2005, <http://www.milliyet.com.tr/2005/08/17/yazar/bila.html>, 15 Eylül 2015’te erişildi).

1990'ların özellikle ilk yıllarında Kürt kimliğinin tanınması adına olumlu gelişmeler ortaya çıkmış olsa da bu durumun devletin Kürt meselesine ilişkin ulusal güvenlik temelli refleksini zayıflattığını söylemek oldukça tartışmalıdır. Özellikle 1990'ların ikinci yarısından itibaren Kürt meselesinin dış güçlerin kışkırttığı bir terör ve ulusal güvenlik meselesi olduğu yönündeki algı giderek yerleşik hale gelmiş, Kürt meselesine ilişkin her türlü demokratik, sivil ve siyasi çözüm talebi cezalandırma gerekçesi olarak görülmüştür. Resmi ifadeyle “düşük yoğunluklu savaşın” şiddetlendiği yıllar olan 1990'ların ikinci yarısı, Kürt meselesine ilişkin çözüm beklentilerinin boşa çıktığı, askeri tedbirlerin, insan hakları ihlallerinin ve çatışmaların arttığı yıllar olmuştur. Devamlılık arz eden PKK saldırıları devletin katı politikalarının süreklilik kazanmasına zemin hazırlamıştır. Bu dönemde PKK eylemleri ve askeri operasyonlar nedeniyle ülkenin bir şiddet sarmalına hapsediği, ekonominin askerileştiği, ülke genelinde şiddetin egemen olduğu bir siyasal kültürün oluştuğu, Kürt olmanın “terörist” olmakla eş tutulduğu bir toplumsal algının inşa edildiği ve dış politika yönelimleri üzerinde Kürt meselesinin rolünün gittikçe arttığı ileri sürülmüştür (Şahin 2005: 87).

PKK lideri Abdullah Öcalan'ın Şubat 1999'da Kenya'da yakalanmasının ardından örgütün ateşkes ilan ederek militanlarını Türkiye topraklarından çekmesi ve Aralık 1999'da gerçekleşen Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye adaylığının kabul edilmesi, Kürt meselesine ilişkin 2000'li yıllarda yaşanacak önemli gelişmelerin habercisi olmuştur. Öcalan'ın yakalanması ve örgütün sınır dışına çekilmesi, Türk askeri-siyasi elitlerinde bir zafer duygusunu yaratmış, bu duygu Kürt meselesine ilişkin “iç tehdit” algısının zayıflamasına ve siyasi otoritenin askeri otoriteyle hesaplaşacağı yeni bir dönemin başlamasına neden olmuştur (Paker 2012: 12). Bu yeni döneme geçişte etkili olan önemli gelişmelerden biri de Türkiye'nin AB üyeliği adaylığının kabul edilmesi olmuştur. AB'ye uyum süreci kapsamında sivil siyaset alanının genişletilmesi ve demokratikleşme amacıyla askerin yetkilerinin sınırlandırılması hedef alınmış, bu duruma Kürt kimliği üzerindeki baskılara son verilmesine ve Kürt meselesinin sivil siyaset içinde atılan adımlarla çözülmesine yönelik bir çaba eşlik etmiştir.

2002 yılında AK Parti hükümetinin iktidara gelmesi ile birlikte bir yandan Kürt meselesine ilişkin keskin ve kritik dönüşümlerin yaşandığı bir yandan ise tarihi devlet reflekslerinin sürdürüldüğü bir dönem başlamıştır. Tek başına iktidar olan AK Parti, seçim başarısını gerçek bir siyasal iktidara dönüştürebilmek için askeri otoriteyle hesaplaşmak ve Kürt meselesinin sivil siyaset içinde atılacak demokratik adımlarla çözülmesini sağlamak zorunda olduğunun farkındaydı. AK Parti hükümetlerinin Kürt meselesini sivil siyasetin müdahale alanına taşıma gayreti askeri elitlerin oldukça tepkisini çekmiştir. Ancak askerin tepkisine rağmen devletin Kürt meselesini artık salt bir ulusal güvenlik ve terör meselesi olarak değerlendirmesinin mümkün olmadığı gerçekliğinin farkına varılması, Kürt kimliğinin tam anlamıyla tanınması ve demokratikleşme yolunda tereddütlü de olsa ilk adımların atılmaya başlanacağı dönemin kapılarını aralamıştır. 2002 seçimlerinde özellikle muhafazakar Kürt seçmenlerden önemli düzeyde destek gören AK Parti, tarihi devlet refleksleri göz önünde bulundurulduğunda iktidarının ilk yıllarında Kürt meselesine ilişkin mütevazı ama önemli sayılabilecek adımlar atmıştır. Bu kapsamda örneğin Kasım 2002’de yaklaşık 20 yıldır süre gelen olağanüstü hal (OHAL) sistemine son verilmiş, Kürtçe üzerindeki yasakların kaldırılması kapsamında bireylerin Kürtçe öğrenmesine olanak tanınmış, PKK üyelerinin hapis cezalarında indirimine giden bir yasa yürürlüğe konulmuş ve ülke içinde yerlerinden edilmiş Kürtlerin daha önceki evlerine geri dönmelerine destek verilmiştir (Yeğen 2013: 123).

2002 yılında tek başına hükümeti kuran AK Parti’nin Kürt meselesine ilişkin attığı yasal adımların kendinden önceki hükümetin AB’ye uyum süreci kapsamında başlattığı girişimlerin devamı niteliğinde olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. AK Parti hükümeti bu adımları sadece AB uyum süreci açısından değil, askerin sivil siyasetteki yerinin zayıflaması açısından da önemli görmüştür (Paker 2012: 12). Kürtler ise hükümetin Kürt meselesine ilişkin attığı adımları geçmişte yapılan hataların düzeltilmeye başlaması ve pozitif bir girişim olarak değerlendirmiştir. Bu anlamda AK Parti’nin Kürt meselesinin sivil siyaset içinde çözülmesine yönelik çabasının, ülke kamuoyunda ve daha ziyade Kürtlerde ılımlı ve umut dolu bir hava yarattığını söylemek mümkündür. Ancak bu hava 2004 yılından itibaren yaşanmaya başlanan çeşitli ulusal ve uluslararası gelişmeler nedeniyle gitgide dağılmaya başlamıştır.

Kürt meselesinin demokratik ve sivil çözümüne ilişkin umutların azalmasına neden olan gelişmelerden ilki Irak'ta 2003 yılında Baas rejiminin yıkılmasının ardından 2005 yılında Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nin ilan edilmesi olmuştur. Söz konusu gelişme, "Sevr Sendromu" ile ilişkili olarak Türk kamuoyunda Kürtlerin "birleşik bağımsız Kürdistan" istediğine yönelik algının tekrar hortlamasına ve Türk milliyetçiliğinin yeniden güçlenmesine katkı sunmuştur. Irak Kürtlerinin siyasal ve idari kazanımlarının Türkiye'deki soydaşlarında da bir benzer hak talepleri yaratacağına yönelik Türk kamuoyunda oluşan algı, Kürt meselesinin askeri yöntemlerle çözülmesi gerektiği görüşünün tekrar ön plana çıkmasında etkili olmuştur. Öte yandan AB'nin Kürt meselesinin askeri değil demokratik ve sivil yöntemlerle çözümü noktasındaki baskısının her yıl giderek artması, askeri ve siyasi bürokrasi içinde AB üyeliğine yönelik negatif bir tutum benimsenmeye başlanmasına ve direnç gösterilmesine neden olmuştur. AB'nin Kürtlerin kültürel ve kimliksel haklarının iyileştirilmesi için yaptığı baskıyı eleştiren askeri elitler, 2004 yılında daha fazla kültürel hak tanınmasına karşı olduğunu açıkça beyan etmiştir (Yeğen 2013: 124). Kürt meselesinin demokratik ve sivil yöntemlerle çözümüne yönelik adımların gündemden düşerek askeri yöntemlerin tekrar ön plana çıkmasında etkili olan bir diğer gelişme ise PKK kadrolarının Haziran 2004'te yeniden silahlı mücadeleye başlama kararı alması olmuştur (Yeğen 2013: 123-124).

Yukarıda bahsi geçen gelişmelerin hem Türk hem de Kürt milliyetçiliğinin yükselişe geçmesinde ve Kürt meselesinin yeniden ulusal güvenlik ve terör meselesi olarak ele alınmaya başlamasında etkili olduğunu söylemek mümkündür. Kürtlere yönelik linç girişimlerinin ve hak ihlallerinin olabildiğince arttığı 2005 yılı aynı zamanda AK Parti'nin demokratikleşme ve reform girişimlerini askıya aldığı bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bu yeni dönemde Kürt meselesine ilişkin devlet söylemi ve algısı yeniden ulusal güvenlik ve terör kavramları içine hapsolmeye başlamıştır. Bu durumda PKK'nın silahlı mücadeleye devam kararı almasının ardından ordunun siyasal alana müdahalesinin tekrar artmaya başlaması ve AK Parti hükümeti ile bir güç savaşına girmesi etkili olmuştur. Bu güç savaşından galip çıkmak isteyen AK Parti, söylemsel düzeyde Kürt meselesine demokratik ve sivil çözüm yaklaşımını sürdürse de Türk milliyetçiliğinin yükselişte olmasının etkisiyle Kürtlerin tepkisini çekmek

pahasına fiili bir adım atmamayı tercih etmiştir (Bahçeli ve Noel 2013: 175-176). Bununla birlikte 2005'te Diyarbakır'a gelen başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın "Kürt Sorunu"ndan bahsederek bu sorunun kendisinin sorunu olduğunu, geçmişte yapılan hataların yok sayılamayacağını ve bu sorunun demokratik yollarla çözülmesi gerektiğini savunması dikkat çekici bir gelişme olmuştur (Bianet 12 Ağustos 2005, <http://bianet.org/bianet/bianet/65194>, 10.06.2017'de erişildi).

Dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 2009 yazında duyurusunu yaptığı "*Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi*", "*Demokratik Açılım*" veya "*Kürt Açılımı*" olarak adlandırılan proje, Kürt meselesini insani, kültürel, ekonomik, kimliksel, anayasal bir mesele olarak oldukça geniş kapsamlı ele alması nedeniyle Cumhuriyet tarihinde Kürt meselesine ilişkin o döneme kadar atılan en önemli adım olarak değerlendirilmiştir. Temmuz 2009'da dönemin İçişleri Bakanı Beşir Atalay tarafından yol haritası açıklanan Demokratik Açılım projesi ile kısa vadede Kürtçe'nin serbestçe kullanımı ile ilgili sorunların giderilmesi, orta vadede insan hakları ihlallerine yönelik düzenlemelerin yapılması ve Siyasi Partiler Kanunu'nun değiştirilmesi, uzun vadede ise sivil ve demokratik bir anayasa yapılarak vatandaşlık kavramının yeniden tanımlanması ve yerel yönetimlerin güçlendirilmesi gibi adımların atılmasının planlandığı belirtilmiştir (Yayman 2011: 386-387).

Demokratik Açılım projesi kapsamında Kürt meselesinin sivil ve demokratik yöntemlerle çözümüne ilişkin önemli adımlar atılmış olsa da söz konusu proje kamuoyuna duyurulmasının üzerinden altı ay geçmeden rafa kaldırılmıştır. AK Parti hükümetinin Cumhuriyet tarihinde Kürt meselesine ilişkin atılan en önemli adımlardan biri olan Demokratik Açılım projesini rafa kaldırmasının başlıca nedenlerinden birinin Türk kamuoyunun sert tepkisi olduğunu söylemek mümkündür. Aslında AK Parti hükümeti Ocak 2010'da "Demokratik Açılım Süreci" başlığı altında bir el kitabı hazırlayarak projenin içeriğine yönelik kamuoyundaki kaygıları ve tepkileri minimize etmeye çalışmıştır. Söz konusu el kitabında Demokratik Açılım projesinin Türkiye'nin üniter yapısına bir tehdit olmadığı, resmi dili ve eğitim dilini değiştirmek gibi bir amacının olmadığı, AB veya ABD tarafından dayatılan bir süreç olmadığı ve muhatabının A. Öcalan veya PKK değil halk olduğu açıklanarak kamuoyunun duyarlılık

gösterdiği konulara ilişkin muğlaklıkların giderilmesi amaçlanmıştır (AK Parti 2010: 8-80). Ancak açılımın ilan edilmesinin ardından Ekim 2009’da Abdullah Öcalan’ın isteğiyle bir grup PKK üyesinin kalabalık bir Kürt topluluğunun “zafer” nidalarıyla Habur sınır kapısından giriş yapması kamuoyunun milliyetçi reflekslerini yeniden harekete geçirmiş ve açılım sürecine olan tepkiyi arttırmıştır.

Demokratik Açılım projesine yönelik kamuoyu tepkisinin artmasında ve buna bağlı olarak sürecin rafa kaldırılmasında projenin kamusal alanda tartışmaya açılmamasının önemli bir rolü olduğunu söylemek mümkündür. AK Parti hükümeti bir diğer adı Kürt Açılımı olan söz konusu proje ile alakalı olarak ne Kürt siyasal aktörlerinin ne siyasal partilerin ne de sivil toplum kuruluşlarının fikrini yeterince almamış, sürecin ilerleyişi ile alakalı bu kurumlarla yeterince bilgi paylaşmamış ve süreci tek başına yürütmeye çalışmıştır (Paker 2012: 13). Kamuoyunun açılım projesine yönelik bilgisizliği ve buna bağlı olarak hazırlıksızlığı, daha projeye ilişkin atılan ilk adımlarda ortaya çıkan sert kamuoyu tepkisine ön ayak olmuştur. Öte yandan tüm bu nedenlerin yanı sıra AK Parti kadrolarının atılan tüm olumlu adımlara rağmen Kürt meselesine ilişkin tarihi devlet reflekslerinden tam anlamıyla sıyrılamamış olması da sürecin ilerleyememesinde önemli bir etken olmuştur. Ayrıca PKK ve ona yakınlığı ile bilinen siyasal aktörlerin milliyetçi reflekslerle hareket ederek süreci daha en başında bir “kazanan” ve “zafer” nidasıyla karşılaşmasının karşıt bir kamuoyu tepkisinin oluşmasında ve sürecin ilerleyememesinde önemli rol oynadığını söylemek mümkündür.

Demokratik Açılım projesinin rafa kaldırılmasından sonra Kürt meselesine ilişkin milliyetçi reflekslerin ve buna bağlı olarak “terör” ve “ulusal güvenlik” söyleminin yeniden hakim olduğu bir sürece girilmiştir. 2011 yılındaki genel seçimlere giderken 2000’lerin ilk on yılında Kürt meselesine ilişkin oluşmuş olan görece iyimser hava tamamen dağılmış ve milliyetçi söylem ve eylemlerin prim yaptığı bir ortam yeniden tüm siyasal aktörlerin elbirliğiyle inşa edilmiştir. Milliyetçi reflekslerin kendisine kaybettireceği oyları hesaba katarak Kürt meselesine ilişkin yeniden “terör” ve “ulusal güvenlik” odaklı bir söylem benimseyen AK Parti hükümeti, 2011 genel seçimlerinden büyük bir zaferle çıkmıştır. Kürt meselesinin çözümünde yeniden askeri

yöntemlerin ön plana çıktığı bir dönemin kapılarının açıldığı seçim sonrası süreçte, birçok Kürt muhalif ve siyasi aktör etkin kullanılan yargı mekanizması yoluyla denetim altına alınmaya çalışılmıştır.

AK Parti hükümeti Demokratik Açılım projesini duyurduktan kısa bir süre sonra rafa kaldırmış olsa da Kürt meselesini tamamen askeri yöntemlerle çözemeyeceğinin bilincindeydi. Zira MİT ile PKK yetkilileri arasında 2009 yılında Oslo'da başladığı söylenen görüşmelerin Demokratik Açılım projesinin rafa kaldırılmasına rağmen devam etmesi, AK Parti hükümetinin Kürt meselesinin çözümüne ilişkin siyasi çözüm yollarına tamamen kapıyı kapatmayı düşünmediğini veya göze alamadığını göstermiştir (Paker 2012: 13). Tam da bu görüşmelere bağlı olarak 2012 yılının son aylarında Kürt meselesinin sivil ve demokratik yöntemlerle çözümü için diyalog yolunun yeniden açılması konusunda bir uzlaşma ortamı oluşmuştur.

Abdullah Öcalan'ın 2013 Nevruz'unda okunan mektubuyla PKK'nın ateşkes ilan ederek üyelerini sınır dışına çekecek olması çözüme ilişkin yeni bir sürecin başladığını işareti olarak kabul edilmiştir. Ancak tarafların birbirlerine olan güvensizliği, PKK'nın Suriye'nin kuzeyinde nüfuz oluşturma çabası, Türkiye'nin PYD (*Partiya Yekîtiya Demokratî Demokratik Birlik Partisi*) ile bağlantılı olarak Suriye'nin kuzeyinde yaşanan gelişmelere karşı sergilediği sert tutum, Suriye'nin kuzeyindeki gelişmelerin ve bu gelişmelere yönelik Türkiye'nin tutumunun Türkiye Kürtleri üzerindeki psikolojik etkisi, Haziran 2015 seçimleri sonrası PKK'nın yeniden silahlı eylemlere başlaması ve iç siyasal konjonktür, sivil ve demokratik çözüm umutlarının tekrardan solmasına neden olmuştur. Bugün gelinen noktada Kürt kimliğinin kabulü noktasında önemli bir aşama kaydedilmiş olsa da Kürt meselesinin çözümüne ilişkin sivil ve demokratik yöntemlere odaklanmış ve sürekliliği olan bir devlet politikasının inşa edildiğini söylemek hala zordur. Bu nedenle Kürt meselesi Türkiye'nin en önemli iç meselelerinden biri olmaya devam etmektedir.

1.1.2. Suriye'nin Kürt Meselesi

Suriye'de Kürt meselesinin ortaya çıkışı, 1946 yılında bağımsız Suriye devletinin kurulmasından sonra izlenen politikalar neticesinde gerçekleşmiş olsa da söz konusu politikaların temelleri çok daha erken tarihlerde Fransız manda yönetimi (1920-1946) döneminde atılmıştır. Suriye'yi 26 yıl boyunca yöneten Fransızların bu ülkeye ilişkin temel öncelikleri, azami düzeyde ekonomik çıkar sağlamak ve manda yönetimine karşı oluşacak tehditleri önleyici bir idare yapısı kurmak olmuştur (Özkaya 2007: 92). Bu öncelikler doğrultusunda manda yönetimin attığı en önemli adım, ülkedeki başlıca azınlık toplulukları olan Hıristiyan Marunilere, Dürzilere ve Arap Alevilere (Nusayrilere) özerk bölgeler tahsis edilmesi ve manda yönetiminde azınlık topluluklarının temsilcilerine önemli görevler verilmesi olmuştur. Azınlıkların yönetsel gücünü arttıran bu politika ile ülke nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Sünni Arapların hem niceliksel hem de niteliksel nüfuzuna karşı denge kurmaya çabalayan Fransızlar, ayrıca I. Dünya Savaşı sonrası yükselen Arap milliyetçiliğinin de kendi manda yönetimine bir tehdit oluşturmasının önüne geçmeyi hedeflemiştir.

Fransız manda yönetimin Suriye'deki azınlık topluluklarına bahsettiği haklar, ülkenin bir diğer önemli azınlık topluluğu olan Kürtlerin de özerklik talebinde bulunmasına yol açmıştır. Kürt kimliğinin resmi düzeyde tanınması, anadilde eğitim, Kürt bölgelerine Kürt yöneticilerin atanması ve Kürt bölgelerinde Kürtçe'nin de resmi dil olarak kabul edilmesi gibi talepler çerçevesinde 1928 yılında manda yönetimine özerklik başvurusunda bulunan Suriyeli Kürtler, bu başvurudan olumsuz cevap almıştır. Manda yönetiminin Kürtlerin talebine olumsuz cevap vermesi, araştırmacılar ve akademisyenler tarafından farklı nedenlere dayandırılmıştır. Söz konusu nedenler arasında Fransız manda yönetiminin Türkiye ve Irak yönetimlerinin tepkisini çekmek istememesini, manda yönetiminin etnik değil sadece dinsel azınlıklara özerklik verdiğini ve Kürtlerin dini azınlık olmadığını savunmasını saymak mümkündür. Bu nedenlerin yanı sıra Kürt nüfusunun diğer azınlık toplulukları gibi bir arada değil dağınık olması, Kürt aşiretleri arasındaki çekişmeler nedeniyle etkili bir özerklik başvurusu yapılamaması ve Fransızların oluşturulan manda yönetiminin dengesinin

bozulmasını istememesi de manda yönetiminin Kürtlere özerklik konusunda olumsuz cevap vermesinin nedenleri arasında sayılabilir (Özkaya 2007: 93-94).

Kürtlerin Fransızlardan özerklik hakkı elde edememiş olmalarına rağmen manda yönetimi süresince görece iyi koşullara sahip olduğunu söylemek mümkündür. Fransız manda yönetimi siyasi isteklerden vazgeçmenin karşılığı olarak Kürtlere başta kültürel haklar olmak üzere birçok alanda serbestlik tanımış ve Kürt kimliğinin önüne yasal bir engel koymamıştır (Fuccaro 2005: 243). Fransızlar Kürt kimliğine ilişkin yasakçı bir yaklaşım benimsemeyerek bölgede rekabet halinde olduğu Britanya'nın işine yarayacak bir Kürt oluşumunun önüne geçmeyi hedeflemiştir. Manda yönetimi idaresinde özellikle Türkiye'den gelen eski politik aktivistlerin (Bedirhan kardeşler) ve yerel aydınların çabalarıyla anadillerinde dergi ve gazete çıkaran Kürtler, yaşadıkları bölgelerin stratejik açıdan önemli hale geldiği II. Dünya Savaşı sırasında dillerini yazımda ve radyo yayıncılığında daha geniş kullanma özgürlüğünü elde etmişlerdir (Hassanpour 2005: 239). Kürtlerin siyasi anlamda olmasa da kültürel anlamdaki bu göreceli özgürlüğü, II. Dünya Savaşı'nın ardından Fransa'nın Suriye ve Lübnan'dan çekilmesi ve bağımsız Suriye devletinin ilan edilmesinin ardından yavaş yavaş tartışılır hale gelmiş ve Kürt meselesini gün yüzüne çıkarmıştır.

1946 yılında Fransız manda yönetiminin son bulmasının ardından Suriye'nin bağımsız bir devlet haline gelmesi, Suriye Kürtleri için yeni bir dönemin kapılarını açmıştır. Bağımsızlığın kazanılmasının ardından geçen ilk on yılda devletin Kürtlere yönelik özel ve sistematik bir uygulaması olmamış, Kürtçe basın ve yayımla ilgili serbestlik çeşitli sıkıntılara ve zaman zaman karşılaşılan keyfi kısıtlamalara rağmen devam ettirilmiştir (Hassanpour 2005: 239). Hoşgörü ortamının sürmesinde yeni devletin yönetici kadrolarının ekonomik sıkıntılar ve siyasi bölünmüşlükten kaynaklı siyasi istikrarsızlıklarla boğuşması nedeniyle yeni bir sorun alanı daha yaratmak istememesinin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Yaşanan siyasi istikrarsızlık nedeniyle Kürt kimliğini bir tehdit olarak kurgulayacak ve üzerinde baskı kuracak resmi devlet ideolojisinin henüz olgunlaşmamış olması, Kürtlere sınırlı da olsa kültürel ve siyasi bir serbestlik sağlamıştır. Ancak söz konusu serbestlik ortamı 1950'li yıllarının

ortalarına kadar sürmüştü, 1950'lerin sonlarına doğru ise devletin Kürtlerin kültürel ve siyasal faaliyetlerine ve Kürt kimliğine yönelik tutumu giderek sertleşmeye başlamıştır.

1950'li yıllar boyunca Kürt siyaseti adına gerçekleşen en önemli gelişmelerden biri 1957 yılında Suriye Kürdistan Demokrat Partisi'nin (S-KDP) kurulması olmuştur. Kürtlerin etnik bir azınlık olarak tanınması, anadilde yayın, Kürt yerleşim alanlarına daha fazla yatırım yapılması gibi istekleri olan S-KDP, 1958 yılında Mısır ve Suriye'nin birleşmesi ile kurulan Birleşik Arap Cumhuriyeti tarafından yasaklanmış ve bu nedenle faaliyetlerini illegal olarak sürdürmeye başlamıştır (Özkaya 2007: 95). Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kurulmasının hemen ardından 1958 yılında Kürtçe müzik ve yayın resmi olarak yasaklanmış ve Kürt yayınlarını, hatta plaklarını bulundurmamak bile hapis cezası ile cezalandırılan bir suç haline gelmiştir (McDowall 2004: 620). Kürtleri Arap olmayan bir azınlık grubu olmaları nedeniyle ortaya koyduğu Arap birliği projesine bir tehdit olarak gören Birleşik Arap Cumhuriyeti Başkanı Cemal Abdül Nasır, Kürt milliyetçiliğini Siyonizm ve Amerikan emperyalizmi ile ilişkilendirmiş ve Kürtlerin kültürel, siyasal ve dini faaliyetlerini kısıtlamıştır (Tejel 2009: 48).

Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne Mısırlıların ve özelinde Cemal Abdül Nasır'ın hükmetmesi, başta ordu mensupları olmak üzere Suriye toplumunun farklı kesimlerinde "Mısır'dan ayrı bağımsız Suriye" talebinin yükselmeye başlamasına neden olmuştur. Söz konusu ayrılıkçı talepler, yarbay rütbeli bir asker olan Abdulkerim Nehlevi'nin Ürdün ve Suudi Arabistan'ın desteğiyle 28 Eylül 1961'de kansız bir darbe gerçekleştirerek Suriye'yi Birleşik Arap Cumhuriyeti'nden ayırması ile son bulmuştur (Yıldız 2005a: 32). Darbenin ardından Suriye'de temelde Nasır yanlısı birlikçiler ile bağımsızlık yanlısı ayrılıkçılar arasında gerçekleşen bir iktidar mücadelesi başlamış ve bu durum ülkeyi bir siyasal istikrarsızlık dönemine sokmuştur. Suriye'nin geleceği ile ilgili farklı ideolojik yaklaşımlara sahip siyasal ve askeri gruplar arasındaki çatışmaların arttığı bu istikrarsızlık döneminden en karlı çıkan ise Baas Partisi olmuştur. 8 Mart 1963'te Nasır yanlılarının, Arap Ulusal Hareketi temsilcilerinin, Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni savunan diğer muhalif grupların ve Baas hareketinin birlikte gerçekleştirdiği darbe, hem Suriye'nin hem de Kürtlerin tarihindeki yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur (Tejel 2009: 53).

Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin sona ermesi Suriye Kürtlerini kendilerine yönelik ayrımcı ve dışlayıcı politikaların ortadan kalkacağı konusunda umutlandırırsa da kısa sürede beklentilerin tam aksi yönünde bir siyasal iklim ortaya çıkmıştır. Ülkenin içine girdiği iktidar mücadelesi döneminde siyasal ve toplumsal alandaki görünürlüğü oldukça artmış olan Arap milliyetçiliği, Suriye'nin bir Arap cumhuriyeti olduğu yönündeki vurgunun güçlenmesine ve bununla bağlantılı olarak Kürt kimliğinin, kültürünün ve siyasal faaliyetlerinin alanını daha da daraltan uygulamaların yürürlüğe girmesine neden olmuştur. Söz konusu uygulamalardan özellikle iki tanesinin Suriye'nin Kürt meselesinin seyri üzerinde oldukça önemli etki yaptığını ve Suriye devletinin bugüne değin devam eden Kürt politikasının ana hatlarını çizdiğini söylemek mümkündür. Bunlardan ilki nüfusun büyük çoğunluğunu Kürtlerin oluşturduğu Haseke vilayetinde 1962 yılında yapılan nüfus sayımıdır. Söz konusu nüfus sayımı ile Suriye'deki Kürt meselesinin en önemli ayaklarından biri olan vatandaşlık probleminin temellerinin atıldığını söylemek mümkündür. Yapılan nüfus sayımında Suriye Kürtlerinin 1945 yılından önce Suriye topraklarında ikamet ediyor olduklarını resmi evraklarla ispatlamaları koşulunun öne sürülmesi büyük bir sorun teşkil etmiştir. Sayım sonunda 1945 öncesi Suriye'de yaşadıklarını ispatlamayan yaklaşık 120 bin Kürt (o dönemki Suriyeli Kürt nüfusun yaklaşık yüzde 20'si) "gerçek Suriyeli olmayanlar" olarak tanımlanarak vatandaşlıklarını kaybetmiş ve "*mektum*" (kayıtsız, gizlenmiş) ve "*ecanib*" (yabancı yerleşimci) durumuna düşmüştür (Tejel 2009: 51).

Suriye yönetimi Kürtlerin vatandaşlıklarının iptal edilmesinin gerekçeleri olarak Irak ve Türkiye'den kaçak giriş yapmalarını, Amerikan emperyalizmine yardım etmelerini, bölgedeki Arap kültürünü yok ederek bağımsız bir Kürt devleti kurma çabasında olmalarını göstermiştir (Tejel 2009: 51). Sadece bahsi geçen nedenlerin değil Suriye yönetimin özellikle 1960'lı yıllardan itibaren hız verdiği ve bir devlet politikası haline getirdiği homojen bir Arap kimliği inşa etme ve Araplaştırma politikasının da vatandaşlıktan çıkarılmalar üzerinde etkili olduğunu söylemek mümkündür (Lowe 2006: 3). Kürtlerin çoğunluğu oluşturduğu özellikle kuzey bölgelerdeki nüfusu Araplaştırmak için 1962 nüfus sayımı önemli bir araç olmuş, vatandaşlıktan çıkarılan binlerce Kürt, her türlü kimliksel, siyasi, kültürel ve toplumsal haktan mahrum bırakılarak gönüllü bir asimilasyona mecbur edilmeye çalışılmıştır. Zira nüfus

sayımının ardından resmi Suriye vatandaşlığı kimliği dışında kırmızı renk bir kimlik verilerek fişlenen “*ecanib*” statüsündeki Kürtler ve resmi nüfus kaydı dahi olmayan “*mektum*” statüsündeki Kürtler, vatandaş olma, seyahat etme, eğitim, istihdam, mülk sahipliği, siyasete katılım, yasal evlilik ve çocuk kaydı gibi temel insani haklardan mahrum bırakılarak toplumsal yaşamın her alanına yayılan bir ayrımcılıkla karşı karşıya kalmıştır (Yıldız 2005a: 96-105).

Suriye'nin Kürt meselesinin seyri üzerinde oldukça önemli etki yapan ve Suriye devletinin bugüne değin devam eden Kürt politikasının ana hatlarının ortaya çıkmasında etkili olan ikinci önemli uygulama ise yine 1962 yılında yürürlüğe konulan ve temelde iskan odaklı olan “Arap Kuşağı” projesidir. Arap milliyetçiliğinin siyasal, toplumsal ve ekonomik alandaki uygulamaları olan Araplaştırma politikaları, Kürtlerin çoğunluğu oluşturduğu yerleşim yerlerini Araplaştırmayı ve bu yerlerde homojen bir Arap kimliği inşa etmeyi amaç edinen 1962 tarihli Arap Kuşağı projesi ile Suriye’de sistematik bir devlet politikası haline gelmiştir. Söz konusu projenin öncelikli amaçları, Türkiye ve Suriye sınırının çizilmesinin ardından tarihi yaşam alanları ikiye bölünmüş olan Kürt aşiretlerin bir araya gelmesini engellemek, Türkiye ve Irak’taki Kürt siyasal hareketliliğinin Suriye’ye sıçramasını önlemek, Kürt nüfusun yoğun olduğu Cizire’deki petrol bölgesinin güvenliğini sağlamak olmuştur (Özkaya 2007: 96-97). Bu amaçlar doğrultusunda Kürtlerin asimile edilmesi veya Suriye’nin kuzeyinden göç ettirilmesi planlanarak, bu bölgelerin Araplaştırılması hedeflenmiştir.

8 Mart 1963’te gerçekleşen askeri darbeyi modern Suriye tarihinin en önemli kırılma noktası olarak adlandırmak mümkündür. Darbenin ardından darbeye destek veren Nasır yanlılarını ve birlik yanlısı muhalifleri kamu kurumlarından tasfiye eden Baasçılar, kısa sürede ülkenin hakim siyasal grubu haline gelmiş ve Baas ideolojisine dayanan bir rejim inşasına girişmiştir. Rakip siyasal oluşumları devre dışı bıraktıktan sonra 1966-1970 yılları arasında kendi içerisinde bir güç ve iktidar mücadelesi yaşayan Baas Partisi, pilot subay Hafız Esad’ın Kasım 1970’te parti ve ordu içindeki rakiplerini kansız darbe olarak adlandırılabilir bir süreç sonunda saf dışı bırakmasıyla tek adam yönetimine teslim olmuştur (van Daam2000: 118-119). Üst düzey askerlerin ve

burjuvazinin desteğiyle Mart 1971'de devlet başkanı seçilen Hafız Esad, hızla iktidarı tekeline alarak ülkenin en önemli ve tek söz sahibi siyasal aktörü haline gelmiştir.

Suriye'yi yönettiği 30 yıllık süre zarfında Baas Partisi'ni devlet partisine dönüştüren Hafız Esad, Suriye'nin açmazlarını ve çelişkilerini iyice derinleştiren bir rejim yaratmıştır. Zira Hafız Esad sosyalist ideolojiyi bayraklaştırırken kapitalist dünyada itibar edinmeye dönük hamlelerde bulunmuş, ekonomik bölüşümden yanayken kendi şehir burjuvazisini yaratmış, teorik olarak parlamenter sistemi işletirken askeri bir Baas rejimi inşa etmiş, Arap birliği düşüne vurgu yaparken diğer Arap devletleri ile çıkarları doğrultusunda çatışmış, gerçek bir ulusal bilinç geliştirmeye çalışırken kendi aşiret ve mezhep bağını siyasal, toplumsal ve ekonomik alanda öncelemiştir (Picard 1980, Aktaran: Tejel 2009: 54). Devleti ve rejimi, desteklerine ihtiyaç duyduğu için idari işlevlere erişimine izin verdiği çeşitli azınlık gruplarının (Arap Aleviler, Dürziler, Hıristiyan Maruniler) temsilcileri ile birlikte inşa eden Esad, pragmatik iç ve dış politika anlayışının Ortadoğu'daki en önemli temsilcilerinden biri olmuştur.

Baas Partisi iktidarı ile birlikte Arap milliyetçiliği, hem yeniden tanımlanmış hem de rejimin temel devlet ideolojisi haline gelmiştir. Arap milliyetçiliğini seküler bir temel üzerinden yeniden tanımlayan Baas Partisi, Araplığı Suriye halklarının temel kimliği olarak görmüş ve hangi etnik veya dinsel kökenden olursa olsun her bireye eğitim yoluyla Arap kimliğini ve milliyetçiliğini benimsetmeyi hedef edinmiştir (Ataman 2012: 15). Suriye toplumunu organik bir bütün olarak gören Baas ideolojisi, organizmacı bir yaklaşımdan hareketle diğer etnik ve dinsel kimliklere sahip toplulukları Arap ulusunun bir uzvu olarak görmüş ve onlara siyasal, toplumsal ve ekonomik yaşamlarını şekillendirme hakkı tanımamıştır. Kendi yaşamlarını şekillendirme arayışında olan etnik veya dinsel topluluklar, ulusal birliğe meydan okuyan iç düşmanlar olarak kodlanmış ve her türlü devlet baskısının doğal hedefi haline gelmiştir (Tejel 2009: 56).

Baas rejiminin sınırlarını çizmiş olduğu ve Arap olmanın temel koşul olduğu ulus tanımı, Kürtlere yönelik ayrımcı ve ötekileştirici politikaların sistematikleşmesine olanak tanımıştır. Baas hareketinin üç kurucusundan biri olan Mişel Eflak, kültürel ve

tarihi bağlamda düşünüldüğünde Kürtlerin kolayca asimile olabilecek bir grup olduğunu ifade etmiş ve Kürtlere ulusal bir bilinç olarak Arapçılığı, ulusal bir kimlik olarak ise Arap kimliğini önermiştir (Aflaq 1977, Aktaran: Tejel 2009: 57). Mişel Eflak'ın kolayca asimile edilebilir olduklarını savunduğu Kürtler, 1963 yılında Baas Partisi'nin iktidara gelmesinin ardından ulusal bütünlüğe tehdit oluşturan bir topluluk olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Bu nedenle Baas Partisi'nin en önemli önceliklerinden birisi Kürtlerin yoğunlukta olduğu Suriye'nin kuzeyindeki bölgelerin Araplaştırılması olmuştur.

Baas Partisi'nin iktidara geldiği 1963 yılında hazırlanan ve "*Ulusal, Sosyal ve Politik Bakımlardan Cizire Vilayeti Üzerine Bir İnceleme*" adını taşıyan gizli devlet belgesinde, Kürtlerin Araplaştırılması amacını taşıyan 12 maddelik sistematik bir plan önerilmiştir. Söz konusu belgeyi hazırlayan Yüzbaşı Muhammed Talib El Hilal, belgenin içeriğinde bir yandan "düşmanımız" olarak tanımladığı Kürtlerin varlığını reddetmiş diğer yandan ise nasıl asimile edilmeleri gerektiğine ilişkin bir plan sunmuştur. Bu planda Kürtlerin kendi topraklarından iç bölgelere zorunlu olarak nakledilmesi, eğitim ve istihdam olanaklarından mahrum bırakılması, Türkiye'de aranan Kürtlerin geri iade edilmesi, toplumsal alanda Kürt karşıtı propaganda yürütülmesi, Kürt ulemasının sürgüne gönderilmesi, Kürtlere karşı böl-yönet siyaseti izlenmesi, Kürt bölgelerine Arap ailelerin yerleştirilmesi, kuzey Arap kuşağının askerileştirilmesi ve bu bölgedeki Kürtlerin çıkarılması, Kürt bölgelerine yerleşecek Arap yerleşimciler için kolektif çiftlikler kurulması, Arapça bilmeyen Kürtlere vatandaşlık, seçme ve seçilme hakkı verilmemesi tavsiye edilmiştir (Hassanpour 2005: 239-240). Kürtlerin nasıl asimile edileceğine yönelik 12 maddelik planın yer aldığı bu gizli belge, 1968 yılında ortaya çıktığında yetkililer tarafından hükümetin görüşünü değil kişisel fikirleri yansıttığı savunularak örtbas edilmeye çalışılmıştır (Tejel 2009: 61). Ancak Baas rejiminin Kürtlere yönelik 1960 ve 1970'ler boyunca izlediği Araplaştırma politikalarına bakıldığında söz konusu planın devletin Kürt meselesini ele alırken kullandığı temel referans olduğunu söylemek mümkündür.

1960'lı yıllar boyunca Kürt kimliğini ve kültürünü görünmez hale getirmeye çalışan Baas Partisi, bu kapsamda Kürt varlığı ile ilgili her şeyi okul kitaplarından

çıkarmış, Kürt ebeveynleri çocuklarını Kürtçe isimle nüfusa kaydettirme konusunda engellemiş, Kürtlere yönelik polis ve asker şiddetini gündelik yaşamın bir parçası haline getirmiştir (Tejel 2009: 62). Kürtlere yönelik asimilasyon odaklı politikalar, 1971 yılında Hafız Esad'ın devlet başkanı seçilmesinden sonra bir devlet politikası halini almıştır. 1973 yılında kabul edilen Suriye Anayasası ile Suriye'nin bir Arap Cumhuriyeti olduğunun, Arap kuşağındaki Arap ulusunun bir parçası olduğunun ve Arap birliği için çalıştığının tasdiklenmesi (Constitution of Syria 1973), Kürt kimliğinin ve kültürünün inkarına en önemli yasal dayanağı sağlamıştır.

Devlet başkanı olmasının ardından kendinden önceki Baas yönetimlerinin başlattığı Arap Kuşağı projesini devam ettiren Hafız Esad, 1970'lerin ilk yarısı boyunca Türkiye-Suriye sınırında çoğunluğunu Kürtlerin oluşturduğu yerleşim yerlerine 7.000 Arap aileyi silahlandırarak yerleştirmiştir (Nazdar 1993: 200). Ancak Esad iktidara geldikten 6 yıl sonra önemli bir adım atarak Arap Kuşağı projesinden vazgeçtiğini açıklamıştır. Bu vazgeçişin arkasında Baas rejiminin daha hoşgörülü bir politika izleme isteğinden çok pragmatik bir nedenin yattığını söylemek mümkündür. Hafız Esad, Irak ve Türkiye'de yaşayan Kürtleri bu iki devlet ile ilişkilerinde bir koz olarak kullanmak istemiş, bu doğrultuda bu iki devlete karşı savaşan silahlı Kürt hareketleri ile ilişkiye geçmiştir (Hassanpour 2005: 242). Esad, ilişki halinde bulunduğu Türkiye ve Irak'taki Kürt muhalefetinin tepkisini çekmemek için de ülkesindeki Kürtlere uygulanan baskıyı görece hafifletmiştir. Chailand'a göre ise Hafız Esad'ın Kürtlere yönelik baskıyı hafifletmesinde dışsal etkenler kadar, içsel etkenler de etkili olmuştur. Ülkedeki azınlık topluluklarından Arap Alevi cemaatine mensup olan Esad yönetimi, kendilerine yönelik muhalefeti dizginlemek için bir başka azınlık topluluğu olan Kürtlerin desteğini almak istemiş ve bu amaç doğrultusunda Kürt politikasında görece bir yumuşamaya gitmiştir (Chailand 1994: 87).

Bahsi geçen dış ve iç etkenler doğrultusunda Arap Kuşağı projesinden vazgeçen Hafız Esad, ayrıca 1980'li yıllarda bir kısım Kürt mahkumları serbest bırakmış ve Kürt köylerine altyapı hizmeti götürmeye başlamıştır (Human Rights Watch 1991: 96). Ancak atılan bu adımlar oldukça sembolik nitelikte kalmış ve Kürtlerin diline, örgütlenmesine, kültürel ve siyasi faaliyetlerine ilişkin birçok yasak 1980'li ve 1990'lı

yıllar boyunca devam etmiştir. Ermeniler ve Süryaniler gibi diğer azınlık gruplar dillerini öğrenebilecekleri özel okullara ve derneklere sahipken Kürtçenin öğretilmesi yasaklanmıştır. Kürt çocukları devlet okullarında Araplaştırmaya ağırlık veren bir müfredatla eğitim görmüş, “casuslar” aracılığıyla çocukların kendi aralarında Kürtçe konuşmalarını engelleyen sıkı bir gözetleme sistemi kurulmuştur (Tejel 2009: 63). Kürt milliyetçiliğini “sömürücü” sınıfları temsil eden bir kısım eşraf ve ağanın işi olarak nitelendiren Hafız Esad, tarım reformu adını verdiği süreçle Suriye’nin kuzeyinde büyük toprak sahibi kişilerin gücünü zayıflatarak Kürt ulusal bilincinin gelişmesinin önüne geçebilmeyi amaçlamıştır. İktidarı boyunca Kürtçe olan köy ve kasaba adları değiştiren ve çocukların Kürtçe isimle nüfusa kaydedilmelerine engel olan düzenlemelere imza atan Hafız Esad, düğünler ve bayramlarda Arapça dışında şarkı söylenmesini yasaklamış, Kürt siyasal partileri, Kürtçe öğrenim, basım ve yayın üzerindeki baskı ve yasakları arttırmıştır (McDowall 2004: 627-628). Kürtlere yönelik atılan dönemsel ve pragmatik nitelikteki pozitif adımlara rağmen katı asimilasyon ve Araplaştırma politikasının sürdürülmesinde Hafız Esad’ın Suriye’de homojen bir Arap kimliği yaratma hedefi etkili olmuştur.

Hafız Esad’ın 10 Haziran 2000 tarihindeki ölümünün ardından devlet başkanlığı koltuğuna oturan oğul Beşar Esad, iktidarının ilk yıllarında halkın beklentisinin de etkisiyle reform yanlısı bir görüntü çizmiş, Kürt meselesi ile ilgili görece önemli sayılabilecek adımlar atmıştır. Beşar Esad ile başlayan yeni dönemde yasadışı kabul edilen ve faaliyetleri yasaklanan Kürt siyasal partileri üzerindeki baskı görece azaltılmış, Kürtçe kitap ve kasetlerin satışına olanak tanınmış, Kürtçe dil kurslarının hizmetlerine müdahale edilmemiştir (Özkaya 2007: 103). Beşar Esad, iktidara gelmesinden bir yıl sonra iki Baas yöneticisini yaşa dışı olarak kabul edilen altı Kürt partisinin oluşturduğu Kürt Demokratik İttifakı ile görüşme yapmakla görevlendirmiş ayrıca kendisi de Eylül 2002’de çoğunluğunu Kürtlerin oluşturduğu Haseke vilayetini ziyaret etmiştir (Gambill 2004, <http://www.meforum.org/meib/>, 31 Ağustos 2015’te erişildi).

Beşar Esad iktidarının ilk yıllarında bir yandan Kürt meselesine ilişkin görece olumlu sayılabilecek adımlar atarken diğer yandan Kürtlerin temel hakları için talepte

bulunan kurumlar ve bireyler üzerindeki baskıyı sürdürmeye devam etmiştir. Beşar Esad iktidarı ile beraber oluşan ılımlı havanın etkisiyle Mayıs 2001’de Kamışlı’da kurulan Bedirhan Kültür Derneği, kısa süre sonra kapatılmış ve yöneticileri tutuklanmıştır. 2002 yılında bir grup Suriyeli Kürt aydını, Kürtçe yayın dağıttıkları ve okullarda gizlice Kürtçe eğitim verdikleri gerekçeleriyle tutuklanmıştır. Suriye Kürt Birlik Partisi (Yekîfî) tarafından 10 Aralık 2002’de Suriye parlamentosu önünde düzenlenen ve 150 kişinin katıldığı protesto gösterisinde Kürt dili, kültürü ve siyaseti üzerindeki yasakların kaldırılmasına ve Kürt ulusunun anayasal olarak tanınmasına ilişkin talepler dile getirilmiştir. Gösteriden bir gün sonra Suriye İçişleri Bakanı Ali Hammud’un Yekîfî liderleri Hasan Salih ve Mervan Osman’ı görüşmeye çağırması, Kürtlerde Suriye yönetiminin Kürt meselesine ilişkin olumlu adımlar atacağı beklentisi yaratmıştır. Ancak görüşmeden birkaç gün sonra hem Hasan Salih hem de Mervan Osman etnik ayrımcılığı kışkırtmak ve gizli örgüte üye olmak suçlamalarıyla tutuklanmıştır (Taştekin 2016: 84).

Beşar Esad’ın devlet başkanlığı koltuğuna oturmasının ardından Kürt meselesinin çözümüne ilişkin oluşan görece ılımlı hava kısa sürede dağılmış ve Kürt kimliğine ve kültürüne yönelik asimilasyon odaklı uygulamalar devam ettirilmiştir. Bu durumun yaşanmasında çeşitli içsel faktörler kadar dışsal faktörler de etkili olmuştur. Asimilasyon odaklı uygulamaların devam ettirilmesine neden olan içsel faktörler arasında hızlı bir değişimin Baas iktidarını sarsacağı ve istikrarı bozacağı korkusu, Hafız Esad döneminden kalan yönetici kadroların nüfuzlarını kaybetme endişesiyle reformlara sıcak bakmaması yer almıştır (Özkaya 2007: 102). Dışsal faktörlerin en önemlisi ise 11 Eylül 2001 yılında gerçekleşen İkiz Kule Saldırıları olmuştur. Bu saldırının ardından ABD’nin Irak’ı işgal etmesi ve “Şer Ekseni”ndeki ülkelerden biri olarak nitelediği Suriye’yi tehdit etmesi, Beşar Esad’ın ülke içi istikrara yönelik kaygılarının artmasında ve iç siyasetteki ılımlı havanın dağılarak asimilasyoncu ve baskıcı uygulamaların devam ettirilmesinde etkili olmuştur.

Beşar Esad liderliğindeki Suriye yönetiminin Kürtlere yönelik baskı ve asimilasyon odaklı politikaları sürdürmesi, Mart 2004’te modern Suriye tarihinin en geniş çaplı protestolarından birinin ve Kürt meselesi açısından bir dönüm noktasının

yaşanmasına neden olmuştur. 12 Mart 2004 günü Suriye'nin kuzeyindeki Kamışlı şehrinde Arap ve Kürt futbol takımları arasında yapılan maç sırasında atılan karşılıklı siyasi sloganlar ile başlayan ve sokağa taşan olaylar kısa sürede çatışmaya dönüşmüştür. Kamışlı'daki Araplar ve güvenlik güçleriyle çatışmaya başlayan Kürtler, "özgür Kürdistan", "işgal bitene kadar ayaklanma", "Arap yerleşimciler defolun" gibi sloganlar atmıştır (Hamidi 6 Mayıs 2005, <http://www.dailystar.com.lb/Opinion>, 1 Eylül 2015'te erişildi). Kısa sürede Afrin, Amude, Haseke ve Halep gibi Kürtlerin yaşadığı diğer şehirlere de sıçrayan protesto gösterileri iki haftadan uzun sürmüştür. Suriye güvenlik güçlerinin göstericilere sert müdahaleleri sonucu iki hafta sonunda yedisi Arap 43 kişi hayatını kaybetmiş, 2 bin 500 kişi tutuklanmış, gösterilerle ilgili olduğu düşünülen Kürt öğrenciler üniversitelerden atılmıştır (Tejel 2009: 116).

Kamışlı'da başlayan protestolar Suriye yönetiminin sert müdahalesi ile sonlandırılmış olmasına rağmen Suriye Kürtleri siyasal örgütlenmesi ve mücadelesi açısından önemli gelişmeler doğurmuştur. Protestolar sürecinde Kürt siyasal partileri uzun bir aradan sonra ilk defa ortak hareket etme ve örgütlenme iradesi sergilemiş, protestoların Kürt kimliği odaklı içeriğini perdeleyecek girişimlere olanak tanımamıştır. Öte yandan protestolar süreci Baas rejimi karşıtı diğer muhalif grupları Kürtlerle ittifak arayışına yöneltmiş ve Kürt meselesinin demokratik yollarla çözümüne ilişkin fikir beyan etmeleri yönünde teşvik etmiştir. Son olarak Kamışlı'da başlayan ve Kürtlerin yaşadığı diğer kentlere yayılan rejim karşıtı protestolar, Türkiye, Irak ve İran Kürtlerinin kamuoyu açıklamaları ve gösteriler aracılığı ile Suriye Kürtleri ile dayanışması ve bu anlamda ortak bir ulusal bilinç sergilenmiş olması nedeniyle önemli bir dönüm noktası olmuştur (Tejel 2009: 108).

Kamışlı'da başlayıp diğer kentlere yayılan ve kanlı bir şekilde bastırılan protestolar, Kürtlerin siyasal, toplumsal ve kültürel faaliyetleri üzerindeki baskı daha da artmıştır. Yaşanan olayların Kürt meselesi ile ilişkili bir hak arayışı olmadığını sıklıkla dile getiren Baas yöneticileri, ülkede bir Kürt meselesi olmadığını, olayların yabancı ülkelerden gelmiş -1962'de Suriye kökenli olmadıkları için vatandaşlıktan çıkarılmış kişiler tarafından yabancı devletlerin kışkırtılmasıyla çıkarıldığını savunmuştur (Özkaya 2007: 106). Suriye yönetiminin Kürt meselesini ve memnuniyetsizliğini görmezden

gelen bu tavrı, hem izlenen politikalarda hem de resmi devlet söyleminde sürdürülmeye devam etse de 2011 yılında başlayan savaş, Kürt meselesinde yeni bir dönemin kapılarını aralamıştır.

Mart 2011’de başlayan rejim karşıtı sokak protestolarının bir ay içinde çatışmaya dönüşmesiyle fitili ateşlenen Suriye İç Savaşı, Kürt meselesi ve Suriye Kürtleri için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Savaşın ilk dönemlerinde Kürtler Baas rejimi karşıtı protestolara destek verse de doğrudan rejim muhaliflerinin yanında savaşmayı tercih etmemiş ve silaha başvurmamıştır. Bu tercihte savaşı Araplar arası bir iç savaş olarak görmelerinin yanı sıra Suriye yönetiminin müdahalesinden çekinmelerinin de etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenle Suriye Kürtlerinin ve siyasal yapılarının savaşın ilk yılındaki stratejisi “bekle-gör” olmuştur. Bu süreçte hem rejim muhalifleri hem de Baas rejimi, Kürtleri yanına çekmek için çaba harcamıştır. Beşar Esad, Kürtlerin muhaliflere destek vermesini engellemek için vatandaşlıktan çıkarılmış olan yaklaşık 50 bin Kürdün⁷ vatandaşlığını bir çırpıda iade etmiştir (Human Rights Watch 2014: 12). Muhalifler ise kurdukları koalisyonlarda Kürtleri önemli görevlere getirmiş, bu sayede Kürtlerin ve siyasal yapılarının desteğini almaya çalışmıştır. Ancak tüm bu çabalara rağmen Kürtler iç savaşta ne rejime ne de muhaliflere açık ve tam bir destek sağlamamıştır. Suriye’deki geleceklerini kendileri belirleyebilmek adına pragmatik bir politika izlemeyi tercih eden Kürtler, her iki tarafa da mesafeli durmuş ve üçüncü taraf olmayı tercih etmiştir.

2012’nin ilk yarısında Suriye yönetiminin Kürtlerin çoğunlukta bulunduğu Afrin, Kobani ve Cizire bölgelerinden çekilerek buradaki güçlerini muhaliflerle yoğun olarak çatıştığı bölgelere kaydırması Kürtler için tarihi bir fırsat yaratmıştır. İlk defa çoğunlukta oldukları bölgelerde kendi kendilerini yönetme fırsatını yakalayan Kürtler, Ocak 2014’te Cizire, Kobani ve Afrin kantonlarını diğer bir ifadeyle özerk yönetimlerini ilan etmişlerdir. Kürt meselesine yeni ve idari bir boyut kazandıran kantonlar, bugün Kürtlerin yoğunlukla IŞİD’e (Irak Şam İslam Devleti) karşı zaman zaman ise Suriye yönetimine karşı nüfuzunu koruma mücadelesi verdiği alanlar haline

⁷ Suriye’de yaşayan Kürt nüfusun kimi verilere göre 250-300 bininin (Bingöl 2013: 10; International Crisis Group 2013: i) kimi verilere göre ise 500-600 bininin (IMPR 2014: 17) hala kimliksiz ve resmi olarak vatansız olduğu tahmin edilmektedir.

gelmiştir. Kürtlerin Suriye İç Savaşı ile beraber elde ettiği siyasal ve toplumsal kazanımlar, Baas rejiminin 50 yılı aşkın bir süredir asimilasyon politikası ile çözmeye çalıştığı Kürt meselesini daha görünür hale getirmiştir. Çok boyutlu bir kimlik sorunu olan Suriye'deki Kürt meselesinin gelecekte nasıl bir şekle bürüneceğini Kürtlerin elde ettiği yönetsel ayrıcalığın ve devam eden iç savaşın ne noktaya varacağını belirleyeceğini söylemek mümkündür.

1.1.3. Bölgesel Kürt Sorunu

Daha öncede ifade edildiği gibi bu çalışmada Kürt sorunu kavramı, Ortadoğu'da Kürtlerin pozisyonunun, Kürtlerle ve Kürt milliyetçiliği ile ilgili gelişmelerin devletlerarası yönüne işaret etmek için kullanılmaktadır. Her bir devletin ayrı ayrı Kürt meselesinden farklı olarak bölgesel Kürt sorunu dört devleti de (İran, Irak, Türkiye ve Suriye) etkileyen ve ilgilendiren gelişmelere ve olgulara işaret etmektedir. Ayrıca Kürt sorununa etki eden değişkenlerin fazlalığı ve sorunun etki alanı düşünüldüğünde, Rusya ve ABD gibi küresel güçlerin, BM ve NATO gibi uluslararası örgütlerin de bölgesel Kürt sorunu ile ilgili gelişmelerde rol oynadığını söylemek mümkündür. Bu anlamda bölgesel Kürt sorununun devletlerarası niteliği sadece Türkiye, İran, Irak ve Suriye'yi değil diğer bölgesel ve küresel aktörleri de kapsamaktadır.

Devletlerarası bir sorun olarak tanımladığımız bölgesel Kürt sorununun bugünkü çok aktörlü ve çok değişkenli niteliğinin Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanma süreciyle ortaya çıktığını söylemek mümkündür. I. Dünya Savaşı öncesinde büyük bir çoğunluğu Osmanlı İmparatorluğu, geri kalanı ise İran topraklarında yaşayan Kürtler, savaşın başlamasının ardından Ortadoğu'daki en büyük sorunlardan birinin konusu ve öznesi haline gelmiştir. I. Dünya Savaşı sırasında İtilaf Devletleri arasında yapılan gizli anlaşmalarla Kürtlerin yaşadığı coğrafyanın, Fransa, Rusya ve İngiltere arasında paylaştırılmasına karar verilmiş ve savaşın bitmesinin ardından bu plan Mondros Ateşkes Antlaşması (1918) ile yürürlüğe konulmuştur. 1917'de Bolşevik Devrimi'nin gerçekleşmesinin ardından Sovyetler Birliği hem Osmanlı İmparatorluğu'ndan toprak talebinden vazgeçmiş hem de savaş sırasında yapılan gizli antlaşmaları açıklamıştır. Bu durum Kürtlerin yaşadığı bölgelerin bir kısmının geleceğine ilişkin belirsizlik yaratmış

olsa da 1919 tarihli Paris Barış Konferansı'nda, Mondros Antlaşması ile Sovyetler Birliği'ne pay edilen toprakların Ermenistan'a ve gelecekte kurulması öngörülen Kürt devletine bırakılmasının kararlaştırılmasıyla soru işaretleri ortadan kaldırılmıştır (Kirişçi ve Winrow 2010: 78-80).

Kürt milliyetçi hareketinin ve bölgesel Kürt sorununun ilerleyiş sürecinde I. Dünya Savaşı'nın ardından 1920 yılında Osmanlı İmparatorluğu ile İtilaf Devletleri arasında imzalanan Sevr Antlaşması'nın özel bir yeri olduğunu söylemek mümkündür. Osmanlı İmparatorluğu'nun bölünmesini resmileştiren ve Doğu Sorunu'nun nihai çözümü olarak görülen Sevr Antlaşması ile Fırat'ın doğusunda, sonradan belirlenecek Ermenistan'ın güney sınırının güneyinde ve Türkiye'nin Suriye sınırının kuzeyinde kalan Kürt bölgelerine özerklik verilmesi kararlaştırılmış, ileride bağımsız bir Kürt devleti olasılığına yeşil ışık yakılmıştır (Kirişçi ve Winrow 2010: 80). Ancak Sevr Antlaşması'nın hiçbir zaman yürürlüğe girmemesi Kürt milliyetçiliğinin ve bölgesel Kürt sorununun 1920'li yıllardan itibaren farklı bir yöne evrilmesinde etkili olmuştur.

1920'ler ve 1930'lar boyunca İngiltere'nin Ortadoğu'ya ilişkin emperyal politikalarının şekillenmesinde Kürt sorununun oldukça önemli bir rol oynadığını söylemek mümkündür (Olson 1994: 216). Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaştıran gizli anlaşmalarda Kürtlerin yaşadığı toprakların büyük bir bölümü Fransa'ya verilmiş olsa da savaşın ardından İngilizler Mezopotamya'nın kuzeyine ilerleyerek söz konusu toprakları kontrol altına almıştır. İngiliz yöneticiler bölgede yükselmeye başlayan Kürt milliyetçiliğinin etkisiyle ilk dönemlerde bağımsız bir Kürt devleti fikrine sıcak bakmış olsalar da zamanla bu fikir İngilizler için çekiciliğini yitirmiş ve Kürtlerin yoğunlukta olduğu bölgelerin Irak ile birleştirilmesine karar verilmiştir (Kirişçi ve Winrow 2010: 82). İngilizlerin bu politikası Kürtlerin kendi kaderini tayin etmesi ve bağımsız bir devlet kurması gerektiğine inanan Süleymaniyeli Şeyh Mahmud Berzenci tarafından gerçekleştirilen isyan girişimlerine neden olsa da bu isyan girişimleri çok büyük sorun oluşturmadan önce İngilizler tarafından bastırılmıştır.

1920'ler boyunca bölgesel Kürt sorunu konusunda İngilizlerin en çok çatıştığı aktörlerden biri Türkler olmuştur. Söz konusu dönemde İngilizler ve Türkler arasındaki

temel anlaşmazlık konularının başında İngilizlerin Türkiye'deki Kürt milliyetçilerine verdiği destek ve Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı petrol zengini bir kent olan Musul'un kontrolü gelmekteydi. İngiltere Ortadoğu'daki çıkarları adına Irak Kürtlerinin milli nitelikli taleplerine karşı çıkarken Türkiye'deki Kürt milliyetçilerine ise destek vermiştir. İngilizlerin bu politikayı özellikle Musul üzerindeki kontrolünü devam ettirebilmek adına tercih ettiğini söylemek mümkündür. Türk hükümeti her ne kadar Musul'daki Kürtlerin ve Türkmenlerin temsilcilerinin kendisi olduğunu ve Musul'un kendisine verilmesi gerektiğini iddia etse de dönemin hegemon devleti İngiltere'nin etkisi altında olan Milletler Cemiyeti Konseyi ve Uluslararası Sürekli Adalet Divanı bu iddiayı doğal olarak hiçbir zaman desteklememiştir (Özpek 2011: 584). Lozan'da çözülemeyen Musul sorunu Haziran 1926'da İngiltere, Irak ve Türkiye arasında imzalanan Ankara Antlaşması ile çözüme kavuşturulmuş ve Musul İngilizlerin kontrolündeki Irak topraklarına dahil edilmiştir. Türkiye Kürtlerinin Irak'takilerden ayrılmasını resmileştiren bu antlaşma, bölgesel Kürt sorununun ilerleyen yıllarda yeni boyutlar kazanmasında oldukça etkili olmuştur.

Bölgesel Kürt sorunu ilk ortaya çıktığı dönemde daha ziyade emperyal güçlerin rekabetine bağlı olarak şekillenen ve Kürtlerin yaşadığı toprakların paylaşımından ileri gelen bir sorun olarak dikkat çekmiş, sorunun ulusal niteliği ikinci planda kalmıştır. Kürtlerin yüzyıllardır adem-i merkezîyetçi bir yönetim modeline göre yaşadıkları topraklarda 20. yüzyıla birlikte siyasi sınırların yeniden çizilmesi hem bölgedeki statükoyu değiştirmiş hem de bölgesel Kürt sorununun ulusal niteliğinin ön plana çıkacağı bir dönemin kapılarını aralamıştır. Siyasi sınırların yeniden çizilmesinin ardından İran, Irak, Suriye ve Türkiye ulus-devletleri, kendi topraklarında yaşayan tüm etnik ve dinsel topluluklar üzerinde tam bir denetim sahibi olma çabasına yönelmiştir. Bu çaba doğrultusunda devletin yeni vatandaşlarından beklentisi, yeni devlet kurumlarına, resmi dile, ulusal ekonomiye ve yönetici elitler tarafından sınırları çizilen ulusal kimlik ve değerlere sadık olmaları olmuştur (Tejel 2009: 69). Bu beklentiler, idari özerklikleri ortadan kalkan ve yeni siyasi sınırlarla yaşam alanları, kültürleri, aşiretleri, ekonomileri ve hatta aileleri bölünen Kürtleri, ulus-devletlere karşı mücadele etme yolunda harekete geçirmiştir.

Yeni sınırların çizilmesinin ardından homojen bir ulus yaratma arayışına giren İran, Irak, Suriye ve Türkiye, ülke topraklarındaki en büyük azınlık grubu olmaları, asimilasyona karşı dirençli olmaları, sınır aşan toplumsal, siyasal ve ekonomik yapıları nedeniyle Kürtleri hem içsel hem de bölgesel bir tehdit olarak algılamıştır. Bu tehdit algısı sonucu ortaya çıkan kısıtlayıcı devlet politikaları, Kürt milliyetçiliğinin yükselişe geçmesine ve buna bağlı olarak Kürt ulusal bilincinin güçlenmesine ve merkezi yönetim karşısı Kürt isyanlarının artmasına neden olmuştur. Kürt nüfusu barındıran İran, Irak, Suriye ve Türkiye için bu isyanlar, zaman zaman aralarındaki rekabeti ve sınır sorunlarını kendi lehlerine çevirmek için kullandıkları birer enstrüman olmuştur. Azadî (Özgürlük), Xoybûn (Bağımsızlık) ve Simko Ağa⁸ (Smail Axayê Şikakî) gibi milliyetçi nitelikli Kürt hareketleri ve liderleri ise 1920'li ve 1930'lu yıllar boyunca söz konusu devletler arasındaki rekabeti ve sınır çatışmalarını kendi lehlerine çevirmek amacıyla rakip devletlerle ittifaklar geliştirmiş ve kendilerine örgütlenme ve mücadele zemini yaratmaya çalışmıştır.

Bölgesel Kürt sorunu ile doğrudan muhatap olan devletler zaman zaman bu sorunu bir rekabet unsuru olarak kullandıkları gibi zaman zaman da inşa ettikleri ittifakların temeline yerleştirmişlerdir. İran, Irak, Türkiye ve Suriye topraklarında yaşayan Kürtlerin milliyetçi duygularla birbirlerine destek vermelerine ve sınır ötesi iletişimlerine engel olma çabası, Simko Ağa İsyanı örneğinde görüldüğü gibi söz konusu ittifakların en önemli nedenlerinden biri olagelmıştır (Gunter 1990: 98). Türkler, Ruslar, İranlılar ve İngilizlere karşı bir denge siyaseti izleyen ve aralarındaki rekabeti kullanarak bölgedeki nüfuzunu arttıran Kürt lider Simko Ağa, 1922'deki yenilginin ardından 1926 yılında İran Şahı Rıza Pehlevî'ye karşı bir kez daha isyan çıkarmış ancak isyanın yine başarısızlıkla sonuçlanması nedeniyle Türkiye'ye sığınmak zorunda kalmıştır. Türkiye'nin İran ile bölgesel Kürt sorunu bağlamında işbirliği geliştirmesinin bir sonucu olarak Türk hükümetinden beklediği desteği alamayan ve sürgün edilen

⁸ 20. yüzyılın ilk çeyreğindeki karışık tarihinin sunduğu olanakları zekice sömüren Simko Ağa, Türkler, Ruslar, İranlılar ve İngilizler arasında denge kurarak bölgedeki iktidar ve nüfuzunun boyutlarını genişletmeyi başarmıştır. I. Dünya Savaşı'nın ardından birtakım Kürt milliyetçileriyle işbirliği yapan ve bölgesel rekabetten yararlanan Simko Ağa, İran Şahı Rıza Pehlevî'ye iki kere (1922 ve 1926) meydan okumuştur. Simko Ağa 1922 yılında çıkardığı isyanın başarısızlıkla sonuçlanıp İran topraklarından kaçmak zorunda kalmasından sonra dahi bölgenin önemli bir siyasal aktörü olmaya devam etmiştir. Zira hem Türkiye hem de İngiltere Simko Ağa'yı Musul vilayetinin statüsüyle ilgili çatışmada kendi çıkarları için kullanmaya çalışmış, o ise bu çatışmadan yararlanarak 1926 yılında ikinci kez İran Şahı Rıza Pehlevî'ye karşı isyan etmiştir (van Bruinessen 2006: 69).

Simko Ağa, Irak'ın kuzeyine geçmek zorunda kalmıştır. Irak Hükümeti'nin İran ve Türkiye arasındaki işbirliğine katılarak Simko Ağa'ya sadece kendilerinin belirleyeceği bir yerde sürekli kontrol altında olmak koşuluyla ikamet etme hakkı vermesi, Simko Ağa'nın tekrar Türkiye topraklarına dönerek Hakkari bölgesindeki dağlık alana sığınmasına neden olmuştur(Jwaideh 2008: 283). 1929 yılında Tebriz'den gelen bir mektupla affedildiğini öğrenen Simko Ağa, İran'a dönerek Irak ve Türkiye sınırındaki Uşnu şehrinde valilik görevine başlamıştır. Ancak yeniden bir isyan tertiplemesinden kuşku duyulan Simko Ağa, 1930 yılında İran askerleri tarafından pusuya düşürülerek beraberindeki 12 Kürt aşiret reisi ve bir grup yandaşı ile birlikte öldürülmüştür (Jwaideh 2008: 284).

Türkiye ve İran arasında bölgesel Kürt sorununa yönelik sergilenen işbirliğinin bir diğer örneği ise 1926-1930 yılları arasında gerçekleşen Ağrı İsyanları sırasında ortaya çıkmıştır. Aslında 1926 yılında Ağrı İsyanları'nın ilk fitilinin ateşlenmesinin ardından Türkiye ve İran işbirliğinden ziyade uzlaşmazlığın hakim olduğu bir süreç yaşamıştır. Türk hükümeti Kürt isyancıların Türkiye'ye yönelik saldırıları için İran topraklarını üs olarak kullandığını ve İran yönetiminin buna izin verdiğini iddia etmiştir(Jwaideh 2008: 424-425). İran yönetimi ise bu suçlamaları reddederek esas suçlunun isyancıları takip etmek için İran topraklarını ihlal eden Türkler olduğunu savunmuştur. Karşılıklı suçlamaların arttığı ve iki devlet arasında sıcak çatışma ihtimalinin ortaya çıktığı bir dönemde gerçekleşen diplomatik görüşmeler, gerilimin düşmesine olanak sağlamıştır. Türkiye ve İran yönetimlerinin sınır hattındaki güvenliği artırma konusunda anlaşması, Ağrı İsyanları döneminin Türk ordusunun Eylül 1930'da düzenlediği son harekatla kapanmasında etkili olmuştur. Ayrıca Türkiye ve İran bölgesel Kürt sorununun sınır güvenliği için yarattığı tehdidin etkisiyle 1932 yılında bir sınır anlaşması imzalamış, söz konusu anlaşma ile Van'ın Kotur kasabası İran, Küçük Ağrı Dağı ise Türkiye sınırları içine alınmıştır (Zadeh 2007: 142).

Kürt milliyetçiliğinin yükselişine paralel olarak artan Kürt isyanları, bölgesel Kürt sorununun ulusal niteliğinin daha ağır basmaya başlamasına bu durum da Kürt nüfusu barındıran devletlerin daha kapsamlı kolektif güvenlik önlemleri almaya yönelmesine neden olmuştur. Bölgesel Kürt sorununa karşı güvenlik ve işbirliği

arayışlarının sonucu olarak ortaya çıkan ilk kolektif güvenlik anlaşmasının 1937 tarihli Sadabat Paktı⁹ olduğunu söylemek mümkündür. Bölgesel Kürt sorunu ile doğrudan muhatap olan İran, Irak ve Türkiye'ye ek olarak Afganistan tarafından imzalanan Sadabat Paktı, temelde Kürtlerin ulusal nitelikli siyasal aktivitelerini sınırlandırmayı amaç edinen bir güvenlik ve işbirliği anlaşması olarak ortaya çıkmıştır (Robins 1993: 671). İmzacı devletlerin birbirlerinin iç işlerine karışmaması, sınırlarına saygı duyması ve birbirlerine karşı saldırgan bir eylemde bulunmaması üzerine kurulu olan Sadabat Paktı, bir kısım yabancı gözlemciler ve Kürt araştırmacılar tarafından temelde Kürt milliyetçiliğine karşı alınan kolektif bir önlem olarak yorumlanmıştır (Ataman 2001: 39). Nitekim Pakt'ın "*Bağıtlı (sözleşme ile bağlanmış olan) taraflardan her biri, kendi sınırları içinde diğer bağıtlı tarafların kurumlarını yıkmak, düzen ve güvenliğini sarsmak veya politik rejimini bozmak amacıyla silahlı çeteler, birlikler veya örgütlerin kurulmasını ve eyleme geçmelerini engellemeyi yükümlenir.*" içerikli 7. maddesi, taraf devletlerin bölgesel Kürt sorunu konusunda sergilemek istedikleri işbirliğinin en somut ifadesi olarak kabul edilmiştir.

II. Dünya Savaşı süresi boyunca ve sonrası süreçte İran topraklarında ortaya çıkan gelişmeler, başta Türkiye olmak üzere bölge ülkelerinde bölgesel Kürt sorununun gidişatına ilişkin önemli bir hassasiyet ve derin kaygılar yaratmıştır. Bu dönemde Türkiye'nin İran'a ve bölgeye dair en önemli kaygısı, geniş kapsamlı bir Kürt isyanı sonucunda bağımsız bir Kürdistan devletinin kurulması olmuştur (Ataman 2001: 40). Türk hükümetinin bu kaygısını besleyen en önemli faktör, İran'ın 1941 yazında doğudan İngilizler kuzeyden ise Sovyetler tarafından işgal edilmesinin ardından ülkede bir otorite boşluğunun ortaya çıkması ve Kürtlerin bu otorite boşluğundan faydalanarak bağımsız bir Kürt devleti mücadelesi vermesi olmuştur. İngilizler Kürt aşiretlerini denetleme konusunda çıkacak zorluklardan ve bölgede kontrol ettikleri diğer alanlarda benzer ayrılıkçı taleplerin ortaya çıkmasından duyulan kaygıdan dolayı bağımsız Kürdistan fikrine sıcak bakmamış, Kürtlerin düzeltilecek toplumsal, ekonomik ve siyasal koşullar altında İran yönetiminin kontrolünde kalmaya devam etmesini savunmuştur (McDowall 2004: 316). Sovyetler Birliği'nin ise Ortadoğu'daki etki

⁹ Sadabat Paktı'nın tam metni için bakınız; League of Nations Treaty Series No. 4402. — Treaty [2] of Non-aggression Between the Kingdom of Afghanistan, the Kingdom of Iraq, the Empire of Iran and the Republic of Turkey. Signed at Teheran, July 8th, 1937.

alanını yeni kurulacak bağımsız devletler aracılığıyla genişletmek istemesi ve bu isteğin bir yansıması olarak bağımsız Kürdistan fikrine sıcak bakması, milliyetçi İran Kürtlerinin Sovyetler Birliği'ne yakınlaşmasına neden olmuştur (Yassin 1995: 67-70).

Sovyetler Birliği'nin İran Kürtlerinin ayrılıkçı taleplerine olan desteği bir taraftan Türkiye ile ilişkilerin gerilmesine, diğer taraftan ise Ocak 1946'da bağımsız bir Kürt devleti olan Mahabad Cumhuriyeti'nin kurulmasına neden olmuştur. II. Dünya Savaşı sonrası yapılan anlaşmalar gereği Sovyetler Birliği'nin Mayıs 1946'da İran topraklarından çekilmesi, İran ordusunun Kürtlerin üzerine rahatça yürümesine ve 17 Aralık 1946'da Mahabad'ı işgal ederek Mahabad Cumhuriyeti'ne son vermesine neden olmuştur.

Mahabad Cumhuriyeti kurulmasından 11 ay sonra yıkılmış olsa da Kürt nüfusunun bulunduğu bölge devletlerin de ciddi bir huzursuzluğun ve tehlike algısının nedeni olmuştur. Kürt milliyetçiliğinin İran topraklarında yeniden atağa geçmesinden kaygı duyan Irak hükümeti, benzer kaygıları taşıyan Türk yetkililer ile durum değerlendirmeleri yapmaya başlamıştır. 1946 yılı Mart ayında Ankara'ya gelen Irak Dışişleri Bakanı Nuri Said, ileride bir Kürt ayaklanması çıkması durumunda yapılabilecek Türkiye-Irak işbirliği konusunda Türk yetkililerle görüşmüştür (Jwaideh 2008: 531). İlerleyen yıllarda söz konusu işbirliği arayışlarına İran da katılmış ve bölgesel bir ittifak yaratma çabasına hız verilmiştir. ABD ve İngiltere İran, Irak ve Türkiye'nin bölgesel Kürt sorunu bağlamında ittifak halinde olmasına Sovyetler Birliği'nin bölgedeki etkisinin azalacağı düşüncesiyle sıcak baksa da bu üç devleti Kürtlere karşı uzlaşmacı bir politika izlemesi konusunda ikna etmeyi başaramamıştır (Jwaideh 2008: 531). Sovyetler Birliği ise Kürt kartını oynamaya devam etmiş, bir yandan Türkiye'yi Kürtlere yönelik baskıcı politikası nedeniyle eleştirirken diğer yandan İran Kürtlerini İranlı yetkililere suikast düzenlemeleri konusunda teşvik etmeye çabalamıştır. Eylül 1950'de İran'da Kürt Civanrudi aşiretinin merkezi yönetime karşı ayaklanması, İranlı yetkililer tarafından Sovyetler Birliği'nin Kürt milliyetçilerini kışkırtmasının bir sonucu olarak okunmuştur (Jwaideh 2008: 532-534).

Sovyetler Birliği'nin bölgesel Kürt sorununu Ortadoğu'daki çıkarlarına ulaşmak adına bir koz olarak kullanması, Kürt nüfusunu barındıran devletleri hem daha geniş kapsamlı işbirliği arayışları yönünde teşvik etmiş hem de Batı Bloğu'na daha fazla yaklaştırmıştır. 24 Şubat 1955 tarihinde ABD ve İngiltere'nin destek ve teşvikiyle kurulan Bağdat Paktı, Türkiye, Irak ve İran'ı, bölgesel Kürt sorunu konusunda ortak hareket etme yönünde teşvik edici bir girişim olmuştur. Bağdat Paktı resmi olarak Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'da nüfuz elde etmesini önlemeye yönelik bir güvenlik ve savunma örgütü olarak kurulmuş olsa da İran, Irak ve Türkiye'nin üyeliğinde bölgesel Kürt sorununa ilişkin duyulan güvenlik kaygılarının etkili olduğunu söylemek mümkündür. Bağdat Paktı'nın içeriğinde bölgesel Kürt sorunu ile doğrudan ilişkilendirilebilecek maddeler bulunmasa da bir kısım Batılı ve Kürt araştırmacılar Pakt'ın bölgede Sovyetler Birliği'nin etkisiyle yükselen Kürt milliyetçiliğini hedef aldığını savunmuştur. Paktın Kürtlerin toplumsal, kültürel, ekonomik ve siyasal taleplerini yok etmek için kurulduğunu düşünen Kürt milliyetçileri ise 1950'li yılların ikinci yarısından itibaren daha fazla Sovyet etkisi altına girme eğilimi göstermiştir (Jwaideh 2008: 534).

Türkiye, İran ve Irak'ın bölgesel Kürt sorununa ilişkin inşa etmeye çalıştığı işbirliği, 1960'lı yılların başında Mustafa Barzani'nin liderliğini yaptığı Kürt milliyetçilerinin Irak'ta başlattığı rejim karşıtı ayaklanma ile yeni bir boyut kazanmıştır. Irak'ı kuzeyinde yaşayan Barzan aşiretinin lideri olan Mustafa Barzani, II. Dünya Savaşı'nın yarattığı kaos ortamından yararlanarak 1943 yılında Bağdat yönetimine karşı başkaldırmıştır. 1945 yılının yazında geniş çaplı bir harekete dönüşen bu başkaldırının bastırılması sonrasında aşiret üyeleriyle birlikte İran'a geçen Mustafa Barzani, Mahabad Cumhuriyeti'nin kuruluşunda önemli rol oynayan isimlerden biri olmuştur. Irak'ta 14 Temmuz 1958 tarihinde gerçekleşen bir devrim ile İngiliz himayesindeki Haşimi monarşisine son verilmesinin ardından Irak'a dönen Mustafa Barzani, hem Kürt aşiretlerini örgütlemeye hem de Irak Kürdistanı'ndaki nüfuzunu arttırmaya başlamıştır. İlk dönemlerde Abdülkerim Kasım başbakanlığındaki Irak hükümeti ile arası iyi olan Mustafa Barzani, ekonomik ve kültürel haklar konusunda verilen sözlerin yerine getirilmemesi üzerine Eylül 1961'de ayaklanmış ve Irak'ın kuzeyinin büyük bir bölümüne egemen olmuştur (McDowall 2004: 404-419). Irak yönetiminde yaşanan

siyasal istikrarsızlıklar nedeniyle 1968 yılına kadar zaman zaman ateşkes zaman zaman ise çatışmalarla devam eden Barzani ayaklanması, Baas Partisi'nin Temmuz 1968'de gerçekleştirilen askeri darbe ile Irak'ta yönetimi ele geçirmesinin ardından farklı bir seyre yönelmiştir.

Irak'ta 1960'ların başında Mustafa Barzani önderliğinde ortaya çıkan milliyetçi nitelikli Kürt isyanı, bölgesel Kürt sorununun seyri üzerinde önemli bir etki yapmıştır. Türkiye ve İran'ın bu isyana verdiği ilk tepki sınırlarını kapatarak, Kürtlerin sınır aşan siyasal ve toplumsal ağlarını kesme çabasına girişmek olmuştur. Kürt milliyetçiliğinin en önemli destekçilerinden olan Sovyetler Birliği ise Mustafa Barzani'yi açıkça desteklemiş ve Irak ile beraber Türkiye, İran ve Suriye'yi Kürt karşıtı bir işbirliği içinde olmakla eleştirmiştir. 1960'lar boyunca bölgesel Kürt sorununa ilişkin en önemli tavır değişikliği ise ABD'den gelmiş ve Kürt milliyetçilerinin New York'ta ofis açmalarına izin verilmiştir. Irak'ta yükselen Kürt milliyetçiliğini bölgesel çıkarlarının ve statükonun korunması açısından bir tehdit olarak gören İngilizler ise Mustafa Barzani'nin liderliğindeki Kürt isyanına karşı Irak ordusunun en önemli destekçilerinden biri olmuştur. (Ataman 2001: 41).

Irak'ta 1968 yılında Baas Partisi'nin iktidara gelmesi, bölgesel Kürt sorunun işbirliğine teşvik edici rolünü tam tersine çevirmiştir. Baas Partisi iktidara gelmesinden 2 sene sonra Mesud Barzani ile Kürtlerin siyasal, toplumsal ve ekonomik taleplerinin önemli bir kısmını kabul eden bir barış anlaşması imzalamış olsa da bu anlaşma hiçbir zaman yürürlüğe konulmamıştır (McDowall 2004: 437-442). Baas rejiminin tıpkı Suriye örneğinin olduğu gibi Irak'ta da Arap milliyetçiliğini devlet ideolojisi olarak benimsemesi ve Kürtlerin taleplerine kulak tıkaması, Kürt milliyetçileri ile Irak ordusu arasındaki çatışmaların 1970'ler ve 1980'ler boyunca devam etmesinde etkili olmuştur. Ayrıca söz konusu 20 yıl boyunca küresel ve bölgesel güçlerin Kürt sorununa ve bölgesel statükonun korunmasına yönelik değişen yaklaşımları, Irak'ta rejim ile Kürtler arasındaki çatışmaların süreklilik kazanmasında etkili olan bir diğer faktör olmuştur.

Irak'ta Baas yönetiminin iktidara gelmesinin en önemli etkisinin Irak-Suriye ve İran-Irak ilişkileri üzerinde olduğunu söylemek mümkündür. Irak petrolünün Suriye

üzerinden ihracıyla ilgili yaşanan krizler¹⁰, Fırat su kaynaklarının paylaşımı ile ilgili artan anlaşmazlıklar ve iki ülke yönetimlerinin de Baas hareketinin gerçek temsilcisinin kendileri olduğunu iddia ederek diğerini kötülemeleri, 1970’li yılların ortalarından itibaren Suriye-İrak ilişkilerinin gerginleşmesine neden olmuştur. Suriye yönetimi Irak hükümeti ile yaşadığı anlaşmazlık konularının kendi lehine sonuçlanması sağlamak için Irak Kürtlerini bir koz olarak kullanmaya çalışmıştır. Öyle ki bir yandan Suriye Kürtlerini asimile etmeye çalışan Baas Partisi, diğer yandan 1971 yılında yapılan 11. Ulusal Kongresi’nde Irak yönetiminin Kürt meselesine ilişkin “faşist yaklaşımını” kınamıştır. 1980’li yıllar boyunca Bağdat’ı zayıflatmak adına KDP (Kürdistan Demokrat Partisi) ve KYB (Kürdistan Yurtseverler Birliği) arasındaki gerilimi sonlandırmak için arabuluculuk yapan Suriye yönetimi, Suriyeli Kürtlerin Irak Kürtlerinin silahlı gücü olan Peşmerge saflarına katılmalarına göz yummuştur (Tejel 2009: 72-73).

1970’li yıllarla birlikte Basra Körfezi ve Şattülarap Nehri üzerindeki egemenlik mücadelesinin yükselmesi ve iki ülke rejimlerinin birbirlerine karşı sert tutumları, İran-İrak ilişkilerinin gerilmesine neden olmuş ve iki ülkeyi 1980-88 yılları arasında 8 yıl süren bir savaşa sürüklemiştir. İki ülke ilişkilerinde 1970’li yıllar boyunca gözlemlenen gerilim, Tahran ve Bağdat’ın bölgesel Kürt sorunu ile mücadele konusunda aralarının açılmasına ve İran’ın Irak’ı güçsüz kılmak için Irak Kürtlerine açıktan destek vermeye başlamasına neden olmuştur. 1972 yılında imzalanan Irak-Sovyetler Birliği Dostluk Anlaşması’nı bölgesel çıkarlarına ve ulusal egemenliğine yönelik bir tehdit olarak değerlendiren İran, Kürtlere lojistik, siyasi ve ekonomik destek sağlamaya başlamış, İran Kürtlerinin Peşmerge saflarında yer almasına göz yummuştur (McDowall 2004: 451). 1975 yılında imzalanan Cezayir Anlaşması ile İran, Irak Kürtlerini merkezi Irak hükümetine karşı desteklemeyeceğini taahhüt etse de iki ülke ilişkilerinin kısa süre sonra yeniden gerilmesi, bu taahhüdün yerine getirilmemesine neden olmuştur. 1980 yılında İran-İrak Savaşı’nın başlamasından sonra ise Tahran, Iraklı Kürt milliyetçilerinin örgütlendikleri, askeri ve siyasi destek aldıkları en önemli üs olmuştur

¹⁰Irak ile Suriye arasında petrol boru hattından kaynaklı yaşanan krizlerin ilki, 1972 yılında Irak’ın Suriye üzerinden gerçekleştirdiği petrol ihracı için ödemesi gereken rödovans tutarı ile ilgili yaşanmıştır. İkinci kriz ise 1976 yılında Irak’ın petrolü Suriye üzerinden ihraç etmeyi durdurmasını sağlayacak alternatif boru hatları inşa etmeye karar vermesi nedeniyle yaşanmıştır (Tejel 2009: 155).

(McDowall 2004: 469-470). KDP ve KYB'nin İran ile yaptığı işbirliği, Kürtleri İran'ın zaferi için uğraşan bir Truva Atı olarak gören Saddam Hüseyin'in 16 Mart 1988'de gerçekleştirdiği Halepçe Katliamı'nın temel gerekçesi olmuştur.

Türkiye'nin 1970'li yıllar boyunca yükselen İran-İrak gerilimine yönelik tavrı, gerilimin düşmesine katkı sunmaya çalışmaktan yana olmuştur. Irak'taki Kürt milliyetçi hareketlerinin İran-İrak geriliminden yararlanarak güçlenmesini kendi Kürt meselesinin seyrine ve bölgesel statükonun korunmasına yönelik bir tehdit olarak gören Türkiye, iki ülke arasındaki sorunların diplomatik yollardan çözülmesi için çaba harcamıştır (Ataman 2001: 41). 1980 yılında İran-İrak Savaşı'nın başlamasından sonra tarafsız kalmayı tercih eden Türk hükümetinin temel önceliği statükonun korunması olmaya devam etmiştir. Kürt milliyetçiliğinin Irak'ta kazandığı zeminden ve bölgesel etkisinden endişe duyan Türkiye, savaş boyunca Irak ve İran yönetimlerini bölgesel Kürt sorununa karşı uyarmış ve İran'ı Irak Kürtlerine yaptığı yardımlar nedeniyle ticari ilişkilere son vermekle tehdit etmiştir (Entessar 1996: 57).

İrak'ta 1968 yılında Baas Partisi'nin iktidara gelmesi, Irak-Sovyetleri Birliği ilişkilerinde ve bununla bağlantılı olarak bölgesel Kürt sorununun seyrinde önemli bir kırılma noktası olmuştur. Ortadoğu'daki nüfuzunu güçlendirmek isteyen Sovyetler Birliği'nin sosyalist bir toplumsal yapı inşa etmeye çalışan Baas Partisi ile ilişkilerini geliştirmesi, Irak Kürtlerinin ABD'ye yakınlaşmaya başlamasında etkili olmuştur. Bu yakınlaşma bölgesel Kürt sorununun 1990'lı yıllardan sonraki seyrinde oldukça etkili olmuş ve Irak Kürtlerini ABD'nin bölgedeki en önemli müttefiklerinden biri haline getirmiştir.

1980'li yıllar boyunca bölgesel Kürt sorunun seyri üzerinde etkili olan bir diğer konu, PKK faaliyetleri olmuştur. 1980 sonrası süreçte Türkiye'nin Kürt meselesinin merkezine oturan PKK, bölgesel dengeleri, ittifakları ve uzlaşmazlıkları etkileyen en önemli aktörlerden biri olmuştur. Bu nedenle Türkiye'nin Kürt meselesinin bir parçası olarak ortaya çıkan PKK, zamanla bölgesel Kürt sorununun bir parçası haline gelmiştir. Suriye Irak'a karşı olduğu gibi Türkiye'ye karşı da Kürt milliyetçiliğini önemli bir enstrüman olarak kullanmış, 1980'li ve 1990'lı yıllar boyunca PKK faaliyetlerini en

fazla destekleyen ülkelerin başında gelmiştir. Bu durum Türkiye-Suriye ilişkilerinin seyrini ve iki ülke arasındaki diğer anlaşmazlık konularının çözümsüzlüğünü doğrudan etkilemiştir. PKK faaliyetlerine karşı Suriye'nin tavrına benzer bir tavır benimseyen İran, bölgesel rekabet halinde olduğu Türkiye'ye karşı örgütü bir koz olarak kullanmıştır. PKK üyelerinin İran sınırından rahatlıkla giriş-çıkış yapabilmesi ve İran'ın örgüte sağladığı lojistik ve siyasi destek Türkiye-İran ilişkilerinin 1980'li yıllar boyunca gergin bir seyir izlemesine katkı sunan ve bölgesel rekabeti etkileyen başlıca faktörlerden biri olmuştur. 1980'li yıllar boyunca Türkiye'nin sınır aşan PKK faaliyetleri konusunda bölgesel işbirliği geliştirdiği ülkelerin başında ise merkezi Irak yönetimi gelmiştir. PKK'nın örgütlenme sürecinde Iraklı Kürt siyasi örgütlenmeleri KDP ve KYB'den aldığı destek, Türkiye ve Irak'ı Kürt milliyetçiliğine karşı işbirliğine teşvik eden önemli bir faktör olmuştur. İki ülkenin bölgesel Kürt sorununa karşı sergilediği işbirliği, su, ulaşım ve petrol alanlarında imzalanacak ikili anlaşmaların da önünü açmıştır (Karakoç 2009: 75).

Robert Olson'a göre bölgesel Kürt sorununun çok aktörlü, çok değişkenli ve devletlerarası niteliğiyle Ortadoğu'nun belli başlı sorunlarından biri haline gelmesi, asıl olarak 1991 yılındaki I. Körfez Savaşı'ndan sonra gerçekleşmiştir (Olson 2000: XIII). I. Körfez Savaşı'nın ardından Kürtlerin Irak'tan kitlesel olarak göç etmesi ve Irak'ın kuzeyinde Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölgede de facto bir idari yapılanmanın ortaya çıkması sadece bölgesel aktörleri değil bütün dünyanın dikkatini Kürt milliyetçiliğine ve bölgesel Kürt sorununa yöneltmiştir. Ortadoğu'nun ve özellikle Irak'ın içine girdiği bu yeni süreçte Kürt milliyetçiliği, Irak'ın kuzeyinde ortaya çıkan fiili Kürt yönetiminin de etkisiyle uluslar üstü bir alanda baskısını giderek daha fazla hissettirmeye başlamıştır (Olson 2005: XIII).

I. Körfez Savaşı'nın ardından hem Kürt kimliği Ortadoğu'da daha görünür ve etkili bir hale gelmiş hem de Kürt sorunu bölgesel ve küresel aktörlerin Ortadoğu'ya yönelik politikaları üzerindeki etkisini arttırmıştır. Özellikle Türkiye, İran, Irak ve Suriye gibi büyük oranda Kürt nüfusu barındıran ülkelerin dış politikaları kadar iç politikaları da bölgesel Kürt sorunundan artan oranda etkilenmeye başlamıştır. Kürt nüfusu barındıran dört komşu devlet bölgesel Kürt sorununun bir ayağını oluşturan

PKK nedeniyle çatışırken diğer ayağını oluşturan Irak'taki de facto Kürt devletine karşı işbirliği sergilemiştir. ABD, AB ve Rusya gibi küresel aktörlerin Ortadoğu politikaları kapsamında bölgesel Kürt sorununa ve milliyetçiliğine yönelik yaklaşımları bölge devletleri ile ilişkilerine etki eden önemli bir faktör haline gelmiştir.

ABD ve Rusya gibi küresel aktörlerin Ortadoğu coğrafyasındaki ekonomik ve siyasi çıkarları doğrultusunda Kürt milliyetçiliğinin yükselişine karşı keskin bir tutum almamaları, 1990'lar boyunca bölgesel Kürt sorununun daha karmaşık ve çok boyutlu hale gelmesine katkı sunmuştur. Bölgesel Kürt sorununun giderek Ortadoğu'nun başat problemlerinden biri haline gelmesi ve Kürt milliyetçiliğinin güçlenmesi ise Türk dış politikasının özellikle Ortadoğu'daki etkililiğinin düşmesine ve Kürt nüfusu barındıran bölge devletleri arasında yeni güvenlik anlaşmalarının oluşmasına doğrudan etki etmiştir (Olson 1994: 218-219). I. Körfez Savaşı'nın ardından Kürt milliyetçiliğinin bölgedeki yükselişine engel olmak ve Irak'ın kuzeyinde ortaya çıkan de facto Kürt devletini baskı altında tutmak için Türkiye, İran, Suriye ve Irak'ın dahil olduğu bir dizi güvenlik protokolü imzalanmıştır. Böylece söz konusu dört komşu devlet aralarındaki su sorunundan, kendi içsel Kürt meselelerinden ve ideolojik farklılıklardan kaynağını alan anlaşmazlıklara rağmen Kürt kimliği ve milliyetçiliği konusunda işbirliği yapmayı başarmıştır (Olson 2005a: 21-22).

Irak'ın kuzeyinde 1991 yılında oluşan de facto Kürt yönetimi, 2005 yılında kabul edilen Irak Anayasası ile federal yapının resmi bir parçası haline gelmiştir. Anayasa ile Kürtlerin yönetimi altında olan coğrafya Irak Kürdistan Bölgesi, söz konusu coğrafyayı idari olarak yöneten otorite ise Kürdistan Bölgesel Yönetimi olarak adlandırılmıştır (Constitution of the Republic of Iraq 2005). Söz konusu idari dönüşümün yaşandığı süreç içerisinde Irak Kürtlerinin siyasal kazanımlarının uluslararası arenada meşru bir zemin elde etmesi, bölgesel Kürt sorununun Türkiye, Suriye, İran ve Irak'ın hem birbirleriyle hem de küresel aktörlerle ilişkilerine yön veren başlıca konulardan biri olmaya devam etmesine neden olmuştur. 2005 yılında ulusal nitelikli bir federal yapının ortaya çıkmasının ardından ise Kürdistan Bölgesel Yönetimi, bölgesel Kürt sorununun en önemli parçalarından biri olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu nedenle hem küresel hem de bölgesel aktörlerin

Kürdistan Bölgesel Yönetimi ile kurduğu ilişkiler, bölgesel Kürt sorununun seyrini etkileyen en önemli unsurlardan biri olmaya devam etmektedir.

2000'li yıllarla birlikte PKK faaliyetlerinin sınır aşan niteliği, sadece Türkiye ve Irak değil İran ve Suriye tarafından da bir güvenlik tehdidi olarak algılanmaya başlamıştır. Bu durum Kürt nüfusu barındıran dört komşu devletin birbirleriyle ilişkilerinde çatışmadan çok işbirliğinin ağır basmaya başlamasında etkili olmuştur. Bölgesel Kürt sorununun seyri üzerinde etkili bir aktör olan PKK, Türkiye, İran, Irak ve Suriye'yi bu soruna karşı daha aktif bir işbirliği sergileme yolunda teşvik etmiştir. İran, Irak, Türkiye ve Suriye'nin gerek Irak'ta kurulan de facto Kürt yönetimine gerekse PKK faaliyetlerine karşı işbirliğinin derinleştirme çabası, taraflar arasındaki diğer uzlaşmazlık konularının çözümünde de önemli rol oynamıştır.

15 Mart 2011 günü Dera kentinde gerçekleşen sokak gösterilerine rejim askerlerinin ateş açması ile başladığı kabul edilen Suriye İç Savaşı, bölgesel Kürt sorununa yeni boyutların ve aktörlerin dahil olacağı bir süreci başlatmıştır. Suriye yönetimi ve muhalifler arasında süren savaşta Kürtler kendilerini her iki tarafın da yanında konumlandırmayarak üçüncü bir taraf olmayı tercih etmiştir. Savaşın başlamasının ardından kendi kaderlerini tayin etme mücadelesine girişen Suriye Kürtleri, savaş öncesi döneme göre siyasal ve toplumsal konumlarında en çok değişim gözlenen topluluk olmuştur. Savaşın başlamasının ardından Suriye'de Kürt milliyetçiliğinin ve Kürt hareketlerinin kazandığı ivme Ocak 2014'te Suriye'nin kuzeyinde -Kürtlerin Rojava olarak adlandırdığı bölgede- özerk yönetimlerin (Cizire, Afrin ve Kobani Kantonu) ilan edilmesi ile sonuçlanmıştır. Bu durum bölgesel Kürt sorununun devletlerarası niteliğini bir kez daha gözler önüne sermiş ve gerek bölgesel aktörlerin gerekse küresel aktörlerin müdahil olacağı bir sürecin kapılarını açmıştır. Bugün gelinen noktada bölgesel Kürt sorunu Irak, Suriye, İran ve Türkiye'deki gelişmelere bağlı olarak bölgesel ve küresel aktörlerin Ortadoğu politikasını etkileyen ve yön veren temel problemlerden biri olmaya devam etmektedir.

1.2. Türkiye'nin Suriye Politikası (1923-1979)

Türkiye Cumhuriyeti'nin yaklaşık 400 yıl Osmanlı egemenliğinde kalan Suriye'ye yönelik 1980'lere kadar izlediği politikanın "sınırlı" ve "sorunlu" olarak adlandırabileceğimiz iki temel niteliğinin olduğunu söylemek mümkündür. Cumhuriyetin ilanından sonra inşa edilen dış politikanın "baticılık" ve "statükoculuk" ilkeleri üzerinde şekillenmesi, Türkiye'nin Ortadoğu ve özelinde Suriye ile ilişkilerinin sınırlı bir düzeyde kalmasına neden olmuştur. Dış politikada devletin tercih ve çıkarlarına ilişkin tanımlamaların büyük ölçüde Batı odaklı hale gelmesi, Batılılaşma ve modernleşme serüveni kapsamında 1924 yılında Osmanlı ve İslam kimliğine ilişkin önemli bir unsur olan halifeliğin kaldırılması, Türkiye ile Ortadoğu ülkeleri özelinde ise Suriye arasındaki ilişkilerin oldukça sınırlı düzeye inmesinde önemli rol oynamıştır (Hale 1992: 681).

Yeni kurulan cumhuriyetin yönetici elitleri rejimi ve devleti sağlam temeller üzerinde inşa etmek adına Batıcı olduğu kadar aynı zaman statükocu bir dış politika anlayışı benimsemiştir. Kemalist yönetici seçkinlerin uluslararası sistemdeki mevcut dengeleri sürdürme ve düzeni bozmama odaklı statükocu dış politika anlayışı, manda rejimleri aracılığı ile yönetilen Arap halklarıyla iyi ilişkiler kurulabilme önünde engel olan bir diğer etken olmuştur. Statükocu anlayış nedeniyle cumhuriyetin yönetici elitlerinin Fransa'nın 1920 yılında Suriye'de kurmuş olduğu ve 26 yıl süren manda rejimine karşı Suriye halklarının yürüttüğü bağımsızlık mücadelesini görmezlikten gelmesinin, söz konusu dönemde ilişkilerin sınırlı düzeyde kalmasında etkili olduğunu söylemek mümkündür. Batıcılık ve statükoculuk ilkeleri 1946 yılında Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasından sonra da Türkiye'nin bu ülkeye yönelik politikasını etkilemeye devam etmiş, özellikle Soğuk Savaş dönemi ileride de değinileceği gibi bu etkinin net olarak görüldüğü bir dönem olmuştur.

Türkiye'nin Suriye politikasındaki sınırlılığın bir diğer nedeninin Türkiye'de Kemalist Suriye'de ise Baasçı yönetici seçkinlerin inşa ettiği devlet kimliklerinin ötekileştirici özü olduğunu söylemek mümkündür. Cumhuriyetin inşası ile birlikte seküler bir devlet ve ulus kimliği inşasına girişen Kemalist seçkinler, bir Arap dini ve

kültürü olarak yorumladıkları İslam'ı Türkiye'nin geri kalmasının nedenlerinden biri olarak görmüştür. Bu durum Kemalist seçkinlerin İslam dininin temsilcileri olarak algıladığı Arap devletleriyle özelinde ise Suriye ile ilişkilerin minimum düzeye çekilmesinde etkili olmuştur. Öte yandan Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması sürecinde isyan eden bütün etnik unsurlar gibi Araplar da ötekileştirilmiş ve bu ötekileştirme Türkiye ile Suriye halkları arasında görünmez bir duvar inşa ederek ilişkilerin sınırlanmasında etkili olmuştur. 1963 yılında Suriye'de iktidara gelmelerinin ardından Kemalist yöneticilerinkine benzer bir devlet ve ulus kimliği inşasına girişen Baas yöneticilerinin Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye algısı, Türkiye-Suriye ilişkilerinin sınırlı kalmasında etkili olan bir diğer faktör olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasını sömürüden kurtulma olarak adlandıran Baasçılar, Osmanlı'nın son dönemine damga vuran Türk milliyetçiliğine bir tepki olarak ortaya çıkan geleneksel Arap milliyetçiliğini daha da radikalleştirmiş ve bayraklaştırmıştır. Devletin resmi ideolojisini sosyalizm ve Arap milliyetçiliği üzerine inşa eden Baas yöneticileri, Osmanlı mirasının taşıyıcısı olarak gördükleri Türkiye'yi ötekileştirmiş ve durum Türkiye-Suriye ilişkilerinin sınırlı düzeyde kalmasına etki eden bir diğer faktör olmuştur (Ataman 2012: 42-43).

Kuruluş döneminden 1980'lere kadar Türkiye'nin Suriye politikasının bir diğer özelliği sorunlarla çevrelenmiş olmasıdır. Cumhuriyetin ilanından sonra Türkiye'nin Suriye politikasını etkileyen ilk sorun Hatay Sorunu olmuştur. Osmanlı döneminde İskenderun Sancağı olarak adlandırılan ve Milli Mücadele döneminde Misak-ı Milli sınırları içinde kabul edilen Hatay, 1921 yılında imzalanan Ankara Antlaşması ile Fransızların Suriye ve Lübnan'da oluşturduğu beş yönetim biriminden¹¹biri olan Halep'e özel statülü bir manda toprağı olarak bağlanmıştır (Soysal 1983: 51). Ankara Anlaşması ile Türklerin kültürel haklarının garanti altına alındığı ve Türkçe'nin resmi dil olarak kabul edildiği özerk bir Fransız mandası toprağı olan Hatay, 1926 yılında Şam yönetimine bağlanmış ancak Türkiye'nin tepkisi üzerine Şam Meclisi 1928 yılında Hatay'ın özel statüsünün devam ettiğini onaylamıştır (Uçarol 1995: 588).

¹¹Fransa 1920 yılında bugün ki Suriye ve Lübnan topraklarını egemenliğine alıp bu topraklarda manda yönetimi kurmasının ardından mandater devlet olarak bölgede Lübnan, Şam, Halep, Cebel-i Dürzi ve Lazkiye adlı beş yönetim birimi oluşturmuştur.

1930'da Türkiye ile Fransa arasında imzalanan Dostluk, Uzlaştırma ve Hakemlik Antlaşması ile iki devlet arasındaki uyuşmazlıkların anlaşma yolu ile çözümlenememesi durumunda Uluslararası Adalet Divanı'na götürülmesi kararlaştırılmış ve ayrıca Türkiye-Suriye sınırı belirlenmiştir (Soysal 1985: 81). Aynı yıl Milletler Cemiyeti Mandalar Komisyonu İskenderun Sancağı'nın (Hatay'ın) özel statüsünü kabul etmiş ve böylece Hatay sorununun nihai çözüme kavuşturulduğu düşünülmüştür. Ancak 1936 yılında Fransa ile Suriye arasında Suriye'ye bağımsızlık vermeyi öngören bir anlaşmanın yapılması ve anlaşmada Hatay'ın durumuna yer verilmemesi sorunu yeniden gün yüzüne çıkarmıştır. Türkiye Suriye'ye verilen bağımsızlığın Hatay'a da verilmesini talep etmiş ancak bu talep Fransızlar tarafından reddedilmiş ve yaşanan uyuşmazlık Milletler Cemiyeti'ne taşınmıştır. Milletler Cemiyeti Ocak 1937'de Hatay'ın iç işlerinde bağımsız, dış işlerinde belirli koşullar altında Suriye'ye bağlı, resmi dili Türkçe olan ve bir anayasa ile idare edilen "bağımsız varlık" olarak tanınmasına karar vermiştir (Zürcher 2005: 295).

Milletler Cemiyeti'nin Hatay'ın statüsüne ilişkin aldığı karar gereği yapılması planlanan meclis seçimleri, başta Suriye'nin olmak üzere Arap dünyasının karara ve Fransızlara tepkisi nedeniyle 1,5 yıl gecikmeli gerçekleşmiştir. Haziran 1938'de Hatay'ın yeni statüsünü Fransızların resmen tanımmasının ardından Ağustos ayında gerçekleşen meclis seçimlerinde Türk toplumu 40 milletvekilliğinden 22'sini kazanmıştır. Eylül 1938'de toplanan Hatay Meclisi, sancağın adını "Hatay Devleti" olarak değiştirerek önce bağımsızlığını, Haziran 1939'da ise kendi isteğiyle Türkiye'ye katılımını ilan etmiştir (Zürcher 2005: 295). Bu karardan yaklaşık bir ay sonra TBMM'nin 7 Temmuz 1939 tarihli ve 3711 sayılı yasası ile Hatay ili kurulmuş, Temmuz sonunda Fransız askerlerinin Hatay'dan çekilmesi ile Hatay sorunu Türkiye'nin lehine çözüme kavuşturulmuştur (Fırat ve Kürkçüoğlu 2009: 290-291).

Hatay sorununun, Hatay'ın Türkiye topraklarına dahil olması ile sonuçlandırılması Suriye'nin ve Arap dünyasının oldukça sert tepkisini çekmiştir. Suriye yönetimi, 1946 yılında bağımsızlığın ilan edilmesinin hemen ardından Türkiye'nin Hatay üzerindeki kontrolünü ve hak iddialarını tanımadığını deklare etmiştir. 1950'li yıllardan itibaren özellikle Pan-Arabist Baas Partisi'nin yürüttüğü

kampanyaların da etkisiyle Hatay'ın durumu hem iç hem de dış politika malzemesi olarak güçlü şekilde kullanılmaya başlanmıştır. “Büyük Suriye İdeali” kapsamında Hatay resmi haritalarda Suriye sınırları içerisinde gösterilmiş, uluslararası kamuoyunun desteğini kazanmak için Hatay'ın tıpkı Filistin gibi tüm Arap dünyasını ilgilendiren bir sorun olduğu ve Türkiye'nin işgalci konumunda bir ülke olduğu tezi savunulmuştur (Fırat ve Kürkçüoğlu 2009a: 616-617; Pehlivanlı, Sarınoy ve Yıldırım 2001: 135–136). 1963 yılında iktidara gelen Baas Partisi, milli bir mesele olarak gördüğü Hatay sorununa özel önem atfetmiş ve 2000'li yıllara kadar Hatay topraklarına ilişkin hak iddialarını bir dış politika söylemi olarak sürdürmeye devam etmiştir. 2000'li yıllarda ise iki ülke ilişkilerinde görülmeye başlayan yakınlaşmaya paralel olarak Hatay sorunu gündemden düşmeye ve geri planda kalmaya başlamıştır. Bugün gelinen noktada Suriye yönetimi Hatay'a ilişkin hak iddialarını eskisi gibi dillendirmiyor olsa da sorunun uzlaşılı yoluyla çözülmüş olduğunu hala kabul etmiş değildir.

20. yüzyılın ikinci yarısında Türkiye'nin Suriye politikasını etkileyen temel konulardan birisi Soğuk Savaş olmuştur. Türkiye II. Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyetler Birliği'nden algıladığı tehdit nedeniyle Batı'ya daha fazla yaklaşmış, güvenliğini sağlamak ve Batılı devlet kimliğinin gerekliliklerini yerine getirmek adına ABD öncülüğündeki ittifaklara katılma yönünde bir politika benimsemiştir. Bu kapsamda önce 1952'de Batı Bloğu'nun güvenlik yapılanması olan NATO'ya ardından 1955 yılında Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'daki nüfuzunu azaltmak ve engellemek için kurulan Bağdat Paktı'na üye olmuştur (Sever 1998: 79-80). Türkiye'nin özellikle Bağdat Paktı aracılığıyla Batı Bloğu adına Sovyet nüfuzuna karşı Ortadoğu'da bir güvenlik kuşağı yaratma sürecine dahil olması, bölgedeki Arap ülkelerinin hem Türkiye'ye olan tepkisini arttırmış hem de Sovyetler Birliği ile daha sıkı ilişkiler kurma arayışına girmelerine neden olmuştur (Şahin 2010: 13). ABD'nin ve diğer Batı Bloğu ülkelerinin İsrail ile olan yakın ilişkileri ve bölgeye dönük emperyalist hedefleri, başta Suriye ve Mısır olmak üzere Arap ülkelerini bağımsızlıklarına saygı göstereceğine inandıkları ve ekonomik gelişimlerine katkı sunacağını düşündükleri Sovyetler Birliği ile işbirliğine yönlendirmiştir. Bu süreçte Türkiye özellikle Suriye'nin Bağdat Paktı'na üye olması için yoğun çaba sarf etmiş ancak Suriye yönetimi “İsrail yanlısı görünümü” nedeniyle pakta üye olmayacağını deklare etmiştir (Fırat ve Kürkçüoğlu 2009a: 625).

Süveyş Krizi'nde Sovyetler Birliği'nin Mısır yanlısı bir tutum benimsemesi, Batılı ülkelerin Ortadoğu'da gittikçe İsrail yanlısı bir konuma yerleşmesi ve Sovyetlerin başta Mısır ve Suriye olmak üzere Arap ülkelerine verdiği askeri ve ekonomik destek Suriye yönetimini Sovyet (Doğu) Bloğu'na yakınlaştırmıştır. Bu durum Batılı devlet kimliğine sahip olan ve Batıcılık içsel normu çerçevesinde dış politikasını inşa eden Türkiye'nin Suriye politikasının Soğuk Savaş dönemi boyunca genel itibariyle gergin bir seyir izlemesine katkı sunan bir durum olmuştur. İki ülke bir örneği 1957 yılında yaşanan krizde görülebileceği gibi farklı ideolojik kutuplarda olmalarından dolayı çeşitli kereler ciddi krizlerle karşı karşıya kalmıştır.

Soğuk Savaş'a bağlı ideolojik kutuplaşmanın giderek keskinleştiği 1960'lı yıllarda Türkiye'nin Suriye politikasını etkileyen sorunların arasına Su Sorunu olarak adlandırabileceğimiz yeni bir sorun daha eklenmiştir. Hem Türkiye hem de Suriye topraklarından geçen dolayısıyla iki ülkeyi de yakından ilgilendiren akarsuların en önemlilerinin Fırat, Dicle, Asi, Afrin, Çağçağ ve Kuveik olduğunu söylemek mümkündür. İki ülke, söz konusu akarsuların hemen hemen hepsinin kullanımı ile ilgili olarak farklı dönemlerde sorunlar yaşamış olsa da gündemde daha fazla yer işgal eden büyüklükleri nedeniyle Fırat ve Dicle nehirleri olmuştur.

Türkiye'nin topraklarından doğup Suriye ve Irak topraklarından geçtikten sonra Basra Körfezi'ne dökülen Fırat ve Dicle nehirlerinin kullanımı sorunu Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması ile gündeme gelmiştir (Kut 1993: 3). İmparatorluğun dağılmasının ardından Ortadoğu'nun siyasi haritasının yeniden çizilmesi, yeni devletlerin ve sınır sorunlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sınır sorunlarının çözümü noktasında Türkiye, Suriye mandateri Fransa ve Irak mandateri İngiltere arasında bir dizi antlaşma imzalanmıştır. İmzalanan antlaşmalarda öncelik sınırların belirlenmesi olsa da akarsuların paylaşımı konusu da gündeme gelmiş ve devletler I. Dünya Savaşı öncesinde kazanılmış hakların korunması çerçevesinde prensipte anlaşmıştır (Kut 1993: 3-4). Söz konusu anlaşma 1960'lı yıllara kadar sürdürülmüş ve üç devlet arasında akarsuların paylaşımı ile ilgili ciddi bir problem yaşanmamıştır. Ancak 1950'lilerden itibaren Türkiye, Suriye ve Irak'ın hazırlanan kalkınma projeleri kapsamında Fırat ve Dicle nehirlerinin su potansiyelinden daha fazla yararlanmak

istemeleri ve 1960'larda bu isteği karşılıklı olarak hayata geçirmeye başlamaları akarsuların paylaşımı ve kullanımı noktasında ciddi sorunların ortaya çıkmaya başlamasına neden olmuştur.

Tarihin ilk çağlarından beri bölge tarımı için vazgeçilmez kabul edilen Fırat ve Dicle nehirlerinin 1960'lı yıllardan itibaren Türkiye-Suriye ilişkilerinde bir uzlaşmazlık konusu haline gelmesinin temel nedeni, söz konusu nehirlerin tarım dışı kullanımının gündeme gelmiş olmasıdır (Fırat ve Kürkçüoğlu 2009b: 140). Daha önce Fırat ve Dicle sularından en az yararlanan ülke konumunda olan Türkiye'nin kalkınma projeleri kapsamında 1960'lı yıllarla beraber özellikle Fırat nehri üzerinde büyük ölçekli hidroelektrik santraller ve barajlar inşa etme sürecine girmesi, ülke tarımının olumsuz etkileneceği gerekçesiyle Suriye yönetiminde ciddi tepki yaratmıştır. Fırat nehri üzerinde Türkiye'nin 1965 yılında daha çok enerji amaçlı Keban Barajı, Suriye'nin ise 1968 yılında daha çok tarımsal amaçlı Tabka Barajı inşasına başlaması, iki ülke arasında akarsuların paylaşımına ilişkin başlayacak gerginliğin ilk somut göstergeleri olmuştur. Söz konusu baraj projelerinin 1970'li yılların ortalarında tamamlanmasına kadar Fırat nehrinin kullanımı ve kullanımın teknik ölçütleri iki ülke ilişkilerinde önemli bir yer işgal etmiştir (Fırat ve Kürkçüoğlu 2009b: 141-142).

1974-1975 yıllarında Keban ve Tabka barajlarının tamamlanması ve her iki barajın da su tutmaya başlaması, 1976 yılında ise Türkiye'nin yine Fırat nehri üzerinde Karakaya Barajı'nı inşa etmeye başlaması ile birlikte Türkiye-Suriye ilişkilerinde su sorununun en önemli uzlaşmazlık konusu haline geldiğini söylemek mümkündür. Bu dönemde su sorunu sadece Türkiye-Suriye ilişkilerinde değil, Tabka Barajı'nın su tutmasının Irak'ın tarım üretimi üzerinde yarattığı olumsuz etkiler nedeniyle Suriye-Irak ilişkilerinde de önemli bir uzlaşmazlık konusu haline olagelmiştir (Müftüoğlu 1997: 71-72). Her üç ülkenin birbirleriyle ilişkilerinde başta Fırat nehri olmak üzere sınır aşan diğer akarsuların paylaşımı konusu yaşanan gerilimlerin en temel nedenlerinden bir olmuştur.

Türkiye-Suriye ilişkilerinde başta Fırat ve Dicle nehirleri olmak üzere paylaşılan diğer akarsuların durumunun sadece teknik bir mesele olmaktan çıkarak aynı zamanda

siyasal bir mesele haline gelmesi 1980’li yıllarda gerçekleşmiştir. 1980’lerin başlarında Suriye yönetimi ile PKK arasında kurulan ilişki ve bu ilişkinin ilerleyen yıllarda giderek güçlenerek lojistik, ekonomik ve siyasal desteğe dönüşmesi, suyun Türk dış politikasında önemli bir siyasal araç haline gelmesine neden olmuştur. 1970’lerde yaşanan petrol bunalımında Arap ülkelerinin sergilediği tavrın bir benzerini 1980’lerde Türkiye sergilemiş ve Fırat ile Dicle nehirlerinin kullanımını siyasal ilişkilerinde bir güç aracı olarak kullanmaya başlamıştır. Bu anlamda 1983 yılında temelleri atılan ve yapılması planlanan 22 baraj ve 19 hidroelektrik santrali ile Fırat ve Dicle nehirlerinin Türkiye tarafından daha etkin bir şekilde kullanılmasını öngören Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), özellikle 1990’lar boyunca Suriye yönetiminin PKK ile ilişkisine karşı suyun önemli bir siyasal araç olarak kullanılmasına olanak tanımıştır. Türkiye’nin suyun kullanımını siyasal bir araç olarak kullanarak Suriye politikasının arka planına yerleştirmesi Suriye yönetiminin tepkisini çekmiştir. Türkiye’nin bu tavrı, Suriye yönetimi ile PKK ilişkisinin daha da derinleşmesine katkı sunmuş ve bu anlamda karşılıklı ilişkilerde özellikle 1990’lı yıllarda bir kısır döngüye hapsolünmesine neden olmuştur. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde özellikle suyun paylaşımı ve kullanımı konusunun ikili ilişkilerde Kürt meselesinden kaynaklı yaşanan gelişmelerin arka planına nasıl yerleştirildiğine daha kapsamlı bir şekilde yer verilmektedir.

II. BÖLÜM

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye'nin 1980'li yıllarla birlikte Kürt meselesi ve bölgesel Kürt sorunu bağlamında inşa edilen Suriye politikasının hangi kuramsal çerçeve üzerinden analiz edileceği ele alınmaktadır. Bu çalışmada devletlerin dış politikalarının inşasında sistemik faktörler kadar içsel faktörlerin ve süreçlerin de rol oynadığını varsayan konstrüktivizmin, Türkiye'nin Suriye politikasında Kürt meselesinin ve bölgesel Kürt sorunun etkisini analiz etmeye en uygun çerçevelerden birini sunduğu kabul edilmektedir. Çalışmanın bu bölümünde öncelikle konstrüktivist teorinin temel varsayımlarına ve dış politika analizindeki rolüne genel hatlarıyla değinilmektedir. Daha sonrasında ise konstrüktivist teorinin Kürt meselesi ve bölgesel Kürt sorunu bağlamında Türkiye'nin Suriye politikasının analiz edilmesine ilişkin nasıl bir çerçeve çizdiği ele alınmaktadır.

2.1. Uluslararası İlişkiler Disiplininde Konstrüktivizm

Bu çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturan konstrüktivizm benimsemiş olduğu epistemolojik ve ontolojik varsayımlar nedeniyle kimi sosyal bilimciler tarafından uluslararası ilişkiler disiplini içinde ortaya çıkan üçüncü büyük tartışma¹²

---

¹² Uluslararası ilişkilerin bir disiplin olarak ortaya çıkışı, I. Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda savaşın nasıl önlenebileceğine ve barışın nasıl sağlanıp korunabileceğine ilişkin tartışmalar neticesinde gerçekleşmiştir. Devletlerarası ilişkilerde barışın nasıl sağlanacağı sorusu uluslararası ilişkilerde "birinci büyük tartışma" olarak adlandırılan idealizm-realizm tartışmasının temelini atmıştır. 1940'lı yılların ortalarına kadar devam eden bu tartışmanın literatürde realizmin üstünlüğüyle son bulmasının ardından uluslararası ilişkiler teorilerinin nasıl bir bilimsel temele oturtulacağı sorusu "ikinci büyük tartışma" olarak adlandırılacak yeni bir tartışmanın kapılarını aralamıştır. 1950'li ve 1960'lı yıllar boyunca uluslararası ilişkiler disiplinine ait literatüre damgası vuran ikinci büyük tartışma, gelenekselcilik-davranışsalcılık tartışması olarak adlandırılmıştır. Davranışsalcıların ve gelenekselcilerin metodolojik

içindeki üçüncü yol veya orta yol olarak değerlendirilmektedir (Smith 2001: 242-245; Adler 1997: 319-363). Konstrüktivizmin uluslararası ilişkiler disiplininde yer edinmeye başlaması, 1980’li yılların ortalarından itibaren yükselen üçüncü büyük tartışmaya paralel olarak gerçekleşmiştir. Uluslararası ilişkiler disiplinine özgü bir yaklaşım olmayan konstrüktivizm, felsefe, siyaset bilimi, sosyoloji ve psikoloji gibi sosyal bilimlerin diğer alanlarında ve hatta biyoloji, matematik gibi kimi fen bilimleri dallarında önemli bir bakış açısını temsil etmektedir (Küçük 2009: 773). Konstrüktivizm kavramını uluslararası ilişkiler disiplini ile tanıştıran kavramı 1989 yılında yayınlanan *World of Our Making* adlı kitabında ilk kez kullanan Nicholas G. Onuf olmuştur. Onuf eserinde uluslararası ilişkiler disiplinine özgü bir yaklaşım olmayan konstrüktivizmin düşünsel kaynağının toplumbilimci Anthony Giddens’in temellerini attığı “yapılandırma kuramı” olduğunu savunmuştur (Onuf 1989: 52-65). Onuf’a göre kökleri yapılandırma kuramında yatan konstrüktivizm, pozitivist yaklaşımlar ile bu yaklaşımlara ve moderniteye yönelik eleştiriler arasında bir orta yol bulma arayışının sonucu olarak uluslararası ilişkiler disiplini literatürüne dahil olmuştur (Onuf 1989: 36-43).

---

yaklaşımları ve varsayımları ile ilgili olan ikinci büyük tartışma, bilimsel deneyin tarihsel yeniden inşaya üstün geldiğine yönelik metodolojik varsayımın onaylanması ile sonuçlanmıştır. İkinci büyük tartışma sonrasında doğa bilimlerinde kullanılan bilimsel metodların sosyal bilimlere de uygulanabileceğini öngören pozitivism, uluslararası ilişkiler disiplininin hakim metodolojik yaklaşımı haline gelmiştir (Kaya 2008: 87). Uluslararası ilişkiler disiplinin sınırları bir diğer ifadeyle gündemi 1970’li yıllarla beraber genişlemeye başlamış ve bu genişlemeyle beraber literatürde idealizm-realizm tartışmasının türevleri ağırlığını hissettirmeye başlamıştır. Michael Banks “paradigmalar arası tartışma” olarak adlandırdığı yeni dönem tartışmanın neorealizm, pluralizm ve yapısalcılık arasında olduğunu ifade etmiştir (Banks 1985: 7-26). Ancak bu döneme damgasını vuran asıl tartışma uluslararası ilişkiler literatüründe “neo-neo tartışması” olarak adlandırılan ve neorealizm ile neoliberalizm arasında gerçekleşen tartışma olmuştur (Baldwin 1993: 4-8; Lüder 2014). Kimilerinin disiplinindeki üçüncü tartışma olarak adlandırdığı neo-neo tartışması aslında daha önce de ifade edildiği gibi realizm-idealizm tartışmasının güncellenmiş ve kapsamı genişletilmiş hali olarak dönemin literatüründe yerini almıştır. Uluslararası ilişkiler disiplininde “üçüncü büyük tartışma” olduğuna ilişkin üzerinde genel bir kabulün olduğu tartışma, 1980’li yıllarda literatürde kendisini hissettirmeye başlayan pozitivism-post-pozitivism tartışması olmuştur. Tartışmanın özünü neoliberal ve neorealist yaklaşımları tek çatı altında toplayan pozitivist düşünceye karşı yöneltilen eleştirilerin oluşturduğunu söylemek mümkündür. Kimi sosyal bilimcilerin ABD merkezli ve rasyonalizme ağırlık veren hakim uluslararası ilişkiler teorilerinin geçerliliğini sorgulaması ve alternatif bakış açıları geliştirmesi, disiplininde varılmış olduğu düşünülen epistemolojik uzlaşmaya itiraz ederek pozitivist metodolojiye ilişkin ön kabulleri reddetmesi tartışmanın temelini oluşturmuştur (Kaya 2008: 87). Üçüncü büyük tartışma kapsamında ontolojik ve epistemolojik açıdan pozitivismi sorgulayan yeni paradigmalar ortaya konmuştur. Yeni paradigmaların neorealist ve neoliberallerin de içinde yer aldığı pozitivistlere yönelik sorgulamalarının ontolojik boyutu sosyal gerçekliğin objektif (objectivist ontology) veya subjektif (subjectivist ontology) olarak değerlendirilmesi ile ilgiliyken, epistemolojik boyutu sosyal dünya ile ilgili bilgiyi bilimsel olarak açıklamak (explaining) veya anlamlandırmak (understanding) ile ilgili olmuştur (Karacasulu 2014: 103-104).

Konstrüktivizmin uluslararası ilişkiler disiplini içindeki etkililiğinin artmaya başlamasının Soğuk Savaş'ın son bulmasından sonra diğer bir ifadeyle 1990'lı yıllarla beraber gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Neorealizm ve neoliberalizm gibi ana akım uluslararası ilişkiler teorileri, devletlerarası ideolojik kutuplaşmanın sürekliliğine vurgu yapmış, bu nedenle Soğuk Savaş'ın son bulması ve Sovyetler Birliği'nin dağılması gibi küresel etkisi olan değişim süreçlerini öngörememiştir. Bu durum ana akım uluslararası ilişkiler teorilerinin rasyonalist varsayımlarının küresel değişimi açıklamakta yetersiz kaldığı kanısını güçlendirmiştir. Soğuk Savaş'ın son bulmasının ardından uluslararası ilişkilerin de tıpkı doğa bilimleri dünyası gibi değişmez olduğu varsayımı, uluslararası ilişkiler disiplini literatüründe daha fazla tartışılmaya ve sorgulanmaya başlamıştır. Literatürdeki söz konusu tartışmaya katkı sunan konstrüktivistler, uluslararası ilişkilerin sosyo-kültürel yapısına ve bu yapıdaki değişiklikler sonucu aktör kimliklerinin ve tercihlerinin değişip dönüşebileceğine vurgu yaparak neorealizm ve neoliberalizm gibi ana akım rasyonalist teorilere karşı eleştirel bir söylem benimsemişlerdir (Rumelili 2014: 151).

Özünde sosyal gerçekliğin ve bilginin inşa edildiği varsayımını savunan konstrüktivist teoriyi birbirlerinden belirli noktalarda farklılaşan yaklaşımlar demeti olarak ele almak mümkündür. Zira kimi konstrüktivist yaklaşımlar iyiden iyiye post-pozitivist gruba yaklaşmışken kimisi neoliberal ve neorealist görüşlerin hakim olduğu ana akım pozitivist gruba yaklaşmıştır (Kaya 2008: 93). Konstrüktivist yaklaşımların birbirlerinden farklı yaklaştıkları bir takım konuların varlığına rağmen üzerinde uzlaştıkları çeşitli varsayımlar göz önünde bulundurulduğunda konstrüktivizmi ne tam anlamıyla pozitivist gruba ne de post-pozitivist meydan okumaya dahil etmek mümkün gözükmemektedir (Adler 1997: 324). Bu anlamda konstrüktivistlerin en genel ifadeyle varlık ve yokluğa ilişkin düşüncede post-pozitivistlerin sosyal ontolojisini benimsemeleri, varlık ve yokluğa ilişkin bilgide ise pozitivistlerin rasyonalist epistemolojine kapıları kapamamaları nedeniyle üçüncü veya orta yolu temsil ettiklerini söylemek mümkündür.

2.2. Konstrüktivizm: Temel İlkeler ve Temel Varsayımlar

Konstrüktivizm, 1990'lı yıllarla beraber uluslararası ilişkiler disiplinde merkezi bir konum edinmeye başlamıştır. Bu durumun yaşanmasında farklı konstrüktivist yaklaşımların paylaştığı ortak bir takım varsayımların Soğuk Savaş sonrası dönem uluslararası politikayı açıklamada ve anlamada elde ettiği başarı önemli rol oynamıştır. Uluslararası ilişkiler disiplininin rasyonalistlerce ihmal edilen toplumsal ve tarihsel perspektifi kazanmasında oldukça önemli rol oynayan konstrüktivist yaklaşımların bir dizi ortak varsayımından ve özelliğinden bahsetmek mümkündür.

Konstrüktivizm ontolojik açıdan değerlendirildiğinde sosyal gerçekliğin inşa edildiği varsayımı üzerine kurulmuş bir teoridir (Guzzini 2000: 160). Bütün sosyal gerçeklikler bir süreç neticesinde ortaya çıkmakta, zamanla yeniden üretilmekte ve dönüşmektedir. Bugün anarşik olarak tanımlanan uluslararası sistemik yapı yarı hiyerarşik bir yapıya, Hobbesian olarak tanımlanan devletlerarası ilişkiler sistematığı etkileşim sonucu Kantian bir forma dönüşebilmektedir (Wendt 1999: 336-343). Konstrüktivistlere göre neorealizm gibi ana akım rasyonalist uluslararası ilişkiler teorilerinin indirgemeci ve bireyci ontolojisi bu değişimi açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Bireyci ve indirgemeci ontolojik kabulleri nedeniyle rasyonalist teoriler, aktörlerin kimlik ve çıkarlarının verili olmadığını, sosyal yapılar tarafından kurulduğunu ve tanımlandığını görememekte, düşünsel unsurların yapısal ve toplumsal karakterini kavrayamamakta, yapısal değişimleri açıklayamamaktadır (Küçük 2014: 341). İdealist ve bütüncül bir ontoloji benimseyen konstrüktivizm ise sosyal gerçekliğin ve bilginin özneler arası boyutunu, toplumsal düşüncelerin kurucu rolünü, amel (agent)-yapı (structure) ilişkisinin karşılıklılığını vurgulamakta, kimlik ve çıkarların etkileşim neticesinde ortaya çıktığı ve değişip dönüştüğünü öne sürmektedir (Küçük 2009: 773-774).

Konstrüktivistler sosyal gerçekliğin ve düşüncelerin ne oldukları ve nasıl oluştuğu sorularına cevap arayarak öze inmeye çabalamakta ve bu anlamda “kurucu teori” geliştirmektedir (Kurki ve Wight 2013: 27-28). Konstrüktivistler bu nedenle düşünceleri ve sosyal gerçekliği sebep-sonuç ilişkisi içinde ele alan ve “neden”

sorusuna odaklanarak problem çözme mantığı ile “açıklayıcı teori” geliştiren rasyonalistlerden farklılaştırmaktadır. Konstrüktivistlere göre gerçekliğin idealist ve sosyal ontolojisi, uluslararası ilişkiler alanının çalışılmasında ana akım teorilerin izlediği yöntemlerin temelindeki pozitivist/rasyonalist bakış açısını yetersiz kılmaktadır. Bu nedenle konstrüktivistler uluslararası ilişkiler alanının çalışılmasında bilişsel (cognitivist) ve yorumsamacı (interpretative) bir epistmeoloji ve yöntem önermişlerdir. Kurucu teoriyi benimseyen konstrüktivistlerin amacı değişmez yasalar bulmak ve bu yasalardan hareketle genellemeler yapmak değil sosyal gerçekliğin, olguların ve kurumların tarihsel ve toplumsal kuruluşunu incelemek, içeriklerini ortaya koymak ve kurucu etkilerini araştırmaktır (Küçük 2014: 341). Bu nedenle konstrüktivistler için doğa bilimlerinde kullanılan ve neden-sonuç ilişkisi ortaya koyan analitik yöntemler tek başlarına sosyal gerçekliği açıklamak için yeterli değildir. Doğa bilimleri yöntemlerinin yanı sıra süreç izleme teknikleri ve öykülemeci açıklamalar, karşılaştırmalı tarihsel yaklaşımlar, örnek olay çalışmaları, soyağacı yaklaşımı ve söylem analizi gibi yöntemler de konstrüktivistlerin araştırmalarında yararlandıkları yöntemler arasında yer alır (Küçük 2009: 781).

Konstrüktivistler uluslararası ilişkilerin, aktörlerin ve yapıların ortaya çıkmasında ve kurulmasında normatif veya düşünsel unsurların materyal (maddi) unsurlardan daha etkin rol oynadığını varsaymaktadır. Ancak bu durum materyal unsurların rolünün yok sayıldığı anlamına gelmemektedir. Konstrüktivistler toplumdan bağımsız kendine ait içkin bir anlamı olmayan maddi unsurların bu halleriyle siyasal eyleme etki yapamayacağını ifade etmektedir. Materyal unsurlar ancak paylaşılan ortak bilgi yapıları sayesinde bir anlam kazanmakta ve sosyal açıklamayı da maddi unsurların taşıdığı bu toplumsal anlamlar sağlamaktadır (Wendt 1995: 73). ABD'nin iki komşusundan Kanada ile dostane, Küba ile gergin ilişkilerinin olması, sadece askeri güç dengesine değil askeri güç dengesine yüklenen ideolojik anlamı dikkate alarak analiz edilebilir. Konstrüktivizm normatif ve düşünsel unsurlara verdiği öncelik disiplininin ana akımını oluşturan pozitivist teorilerin göz ardı ettiği kimlik, norm, kültür, söylem, dil ve değerler gibi unsurların uluslararası ilişkiler analizlerinde daha fazla yer bulmasına olanak sağlamıştır (Kaya 2008: 83).

Konstrüktivistler, aktörler (amiller) ile yapı arasında karşılıklı bir etkileşim olduğunu, birbirlerini inşa ettiklerini varsaymaktadırlar. Yapılar aktörlerin pratikleri ve kendilerini anlamlandırmalarına bağlı olarak inşa edilirken, aktörlerin çıkarları da yapılar tarafından inşa edilmekte ve açıklanmaktadır (Wendt 1987: 338-339). Yapıyı tanımlayan kurumsallaşmış normlar, düşünceler ve kurallar aktörlerin kimliğini ve çıkarlarını oluşturmakta, aktörlerce gerçekleştirilen iktisadi, siyasi ve kültürel eylemleri tanımlamaktadır (Reus-Smith 2013: 292). Yapılar ise aktörlerin onlara atfettikleri anlam çerçevesinde oluşmaktadır. Bu anlamda aktörlerin bilgisel pratiklerinden bağımsız değildir. Bu çerçevede konstrüktivizmin ontolojik açıdan yapı ve aktörü (amili) eşit gördüğünü, ikisinden birine öncelik tanımadığını söylemek mümkündür.

Konstrüktivistler yapı ve aktörün karşılıklı inşasında normatif ve düşünsel unsurların önemine vurgu yapmaktadırlar. Ancak bu konstrüktivistlerin materyal unsurların rolünü görmezden geldikleri anlamına gelmemektir. Sadece yapı ve aktörün karşılıklı inşasında maddi unsurların normatif ve düşünsel unsurlara oranla ikincil derecede etkiye sahip olduklarını düşünmektedirler. Yapının materyalist bir tanımını yapan neorealistlerden farklı olarak konstrüktivistlerin yapının normatif ve düşünsel yanına vurgu yaptığını söylemek mümkündür. Materyal unsurların anlam ve etkileri aktörlerin düşüncelerine diğer bir ifadeyle bu unsurlara yükledikleri anlamlara göre şekillenmektedir (Wendt 1999: 25).

Konstrüktivizmi uluslararası ilişkiler disiplininin ana akım teorilerinden ayıran önemli noktalardan biri de kimlik ve çıkar kavramına bakışıdır. Konstrüktivizmde kimlik, uluslararası ilişkilerin sosyo-kültürel yapısını devletlerin tercih ve davranışlarına bağlayan temel bir kavramdır (Rumelili 2014: 159). Devletler değişip dönüşebilen, diğer bir ifadeyle verili ve sabit olmayan, kimliklere sahip sosyal aktörlerdir. Gerek yapısal gerekse içsel faktörlerin etkisiyle inşa edilen kimlikler, devletlerin çıkar tanımlarını, tehdit algılarını, tercihlerini ve bunlara bağlı olarak eylemlerini şekillendiren başlıca unsurdur. Kimlikler devletlerin tercihlerini etkilemesinden dolayı uluslararası politikanın sosyal oluşumunu analiz ederken dikkate alınması gereken bir unsurdur (Wendt 1995: 81).

Konstrüktivistlerin bir diğer önemli varsayımı eylemlerin ve davranışların hangi mantıksal çerçeveye dayandırılarak gerçekleştirileceği ile ilişkilidir. Aktörlerin sonuç mantığına göre hareket ettiğini savunan rasyonalistlere göre, aktörler rasyonel düşünür, çıkarlarını gerçekleştirmek için en etkin davranış biçimlerini benimser ve maliyet-çıkarcı hesaplaması yaparak eylemlerini ve davranışlarını şekillendirmektedir. Konstrüktivistler ise aktörlerin uygunluk mantığına göre hareket ettiğini savunmaktadır. Bu mantığa göre aktörler kimliklerine ve statülerine uygun, toplumsal çevrenin, kültürel yapıların ve normların kendine uygun gördüğü davranış ve eylemleri tercih etmektedirler. Diğer bir ifadeyle aktörlerin davranışlarını ve eylemlerini daha önce de ifade edildiği gibi kimlikleri ve normatif diğer unsurlar şekillendirir (Küçük 2014: 344-345).

Yukarıda ele alınan temel varsayımlardan da görülebileceği üzere konstrüktivizm uluslararası politikayı ele alış ve kavrayış bakımından disiplinin ana akım rasyonalist/pozitivist teorilerinden bazı önemli noktalarda farklılaşmaktadır. Ancak bu durum tüm varsayımları üzerinde uzlaşılan tek bir konstrüktivist yaklaşım olduğunu anlamına gelmemektedir. Özellikle 1990'lı yılların ortalarından itibaren konstrüktivizmin uluslararası ilişkiler disiplinindeki nüfuzunun artmaya başlamasına paralel olarak dünya meselelerini farklı perspektiflerden analiz eden konstrüktivist yaklaşımların sayısının attığını söylemek mümkündür. Bu durum konstrüktivist yaklaşımlara ilişkin bir sınıflandırma yapma arayışını beraber getirmiştir. Örneğin John Ruggie konstrüktivist yaklaşımların benimsediği epistemolojik pozisyonları temel olarak *neo-klasik konstrüktivizm*, *post-modernist konstrüktivizm* ve bu iki grubun görüşlerini birleştiren üçüncü bir konstrüktivist yaklaşım sınıflandırması yapmaktadır (Ruggie 1998: 880-882). Bir diğer sınıflandırma *orta yol konstrüktivizm*, *öz-düşünsel konstrüktivizm* ve *söylemsel konstrüktivizm* olarak yapılmaktadır (Griffiths, Roach ve Salamon 2011: 124). Jeffrey Checkel'in de yine Ruggie gibi epistemolojik pozisyonlara odaklanarak üçlü bir sınıflandırma yaptığını söylemek mümkündür. Bunlar; epistemolojik olarak pozitivistlere yakın olan ve normların rolü üzerinde duran *geleneksel konstrüktivist yaklaşımlar*, metodolojik olarak söylemsel-kuramsal teknikleri kapsayan yöntemleri benimseyen ve bu yöntemler aracılığıyla aktör kimliğinin inşasını inceleyen *yorumsamacı konstrüktivist yaklaşımlar*, güç, hakimiyet ve egemenlik gibi

konuları yine yorumsamacılar gibi söylem-kuramsal yöntemlerle dil ve söylem üzerine yoğunlaşarak analiz eden *kritik-eleştirel konstrüktivist yaklaşımlar* olarak sınıflandırılmaktadır (Checkel 2003: 2-3).

Uluslararası ilişkiler disiplini literatüründe daha genel kabul gören bir sınıflandırma *sistemik konstrüktivizm*, *aktör-merkezli konstrüktivizm* ve *bütüncül konstrüktivizm* şeklinde yapılmaktadır. Alexander Wendt'in çalışmalarının en önemli örneklerini oluşturduğu sistemik konstrüktivizmin devletlerarası etkileşime vurgu yapması ve sistem odaklı bir yaklaşım ortaya koyması nedeniyle ana akım teorilerden olan neorealizmle benzerlikler gösterdiğini söylemek mümkündür. Peter Katzenstein'in çalışmalarının önemli örnekleri olarak ön plana çıktığı aktör-merkezli konstrüktivizm Wendt'in göz ardı ettiği iç siyasi alana ve bu alandaki sosyal ve hukuki normlar ile devletlerin kimlik ve çıkarları arasındaki ilişkiye odaklanması ile dikkat çekmektedir. Son olarak bütüncül konstrüktivizm ise uluslararası odaklanan sistemik konstrüktivizm ile ulusala (içsele) odaklanan aktör-merkezli konstrüktivizmin varsayımlarını bir araya getirmeye çalışmaktadır. Bu anlamda bütüncülkonstrüktivistler, devletin kimlik ve çıkarlarını şekillendiren tüm faktörleri kapsayabilmek için kurumsal ve sosyal kimlikleri, ulusal ve uluslararası tek bir toplumsal ve siyasi düzenin iki farklı yüzü olarak gören tek bir analitik çerçevede bir araya getirmektedirler (Reus-Smith 2013: 293-296).

Sonuç olarak konstrüktivizmin, ortaya koymuş olduğu temel varsayımlarla Soğuk Savaş'ın son bulmasının ardından uluslararası ilişkiler disiplini içindeki kuramsal tartışmalara yön veren ve ivme kazandıran yaklaşımlardan biri haline geldiğini söylemek mümkündür. Tarihi, sosyal ve normatif unsurları disiplin içi tartışmalarda merkezi bir konuma yükseltmesi diğer bir ifadeyle düşünsel unsurların kurucu ve öncelikli rolüne özel bir önem atfetmesi nedeniyle ana akım rasyonalist/pozitivist teorilerden farklılaşan konstrüktivizm, uluslararası ilişkiler disiplinindeki nüfuzunu bugün de sürdürmeye devam etmektedir. Her ne kadar konstrüktivizmin disiplin içindeki konumuna ve nüfuzuna dair rasyonalist/pozitivist ve eleştirel/post-pozitivist teorilerden önemli eleştirel olsa da hem kuramsal açıdan devamlılığı hem de uluslararası

değişimi açıklamadaki gücü konstrüktivizmi uluslararası ilişkiler analizlerinde en fazla tercih edilen teorilerden biri olmaya devam etmesini sağlamaktadır.

2.3. Konstrüktivist Dış Politika Analizi: Temel Varsayımlar

Bir devletin dış politika tercihlerini, eylemlerini yorumlamak ve gelecekle ilgili tahminde bulunmak için öncelikle onun kim olduğunu anlamak gerekmektedir. Devletlerin kim olduğu ise tarihsel ve siyasal tecrübelerinin, kültürel değerlerinin neler olduğuna, nasıl ve hangi aşamalardan geçerek bir kimliğe sahip olduğuna, davranışlarını sınırlandıran ve kimliğini şekillendiren normların neler olduğuna bakarak ortaya konabilir. Devletlerin kim olduğunu ortaya koyan kimlik, norm, değer, kültür gibi sosyo-kültürel unsurlar, ulusal ve uluslararası düzeyde gerçekleşen etkileşimin etkisiyle devletlerin çıkarlarını ve bununla bağlantılı olarak dış politikalarını şekillendiren bir etkiye sahiptir. Söz konusu etkinin konstrüktivist dış politika analizinden hareketle teorik bir çerçeveye oturtulabileceğini söylemek mümkündür.

Konstrüktivist dış politika analizlerini, liberal ve realist dış politika analizlerinden ayıran en önemli noktalardan biri, normlara, değerlere, kültüre ve kimliğe yüklediği anlamdır. Devletlerin dış politikalarında faydacı bir perspektif kullandığını savunan liberal ve realist teorisyenler, kimlik, norm ve değerler gibi sosyo-kültürel ve düşünsel unsurlara araçsal bir anlam yüklemekte, diğer bir ifadeyle bu unsurların sadece çıkarların değerlendirilmesinde veya meşrulaştırılmasında rol aldığını savunmaktadır (Ruggie 1998: 13-16). Devletlerin dış politikalarında uygunluk perspektifi ile hareket ettiğinin savunan konstrüktivistler ise normların, değerlerin ve kimliklerin bağımsız ve kurucu etkiye sahip olduğunu savunmaktadır (Boekle, Rittberger ve Wagner 2001: 106). Devletler dış politikaya ilişkin alınan kararlarda tarihsel ve kültürel tecrübeleri, değerleri, normları, kuralları ve kimlikleri referans almaktadır. Diğer bir ifadeyle devletler herhangi bir dış politika kararı vermeden önce kendilerine “şöyle davranırsam ne kadar kazanır, ne kadar kaybederim” yerine “şöyle davranırsam bu davranış benim sahip olduğum kimlikle, değerlerle ve normlarla uyuyor mu” diye sormaktadırlar (Oğuzlu 2012: 34).

Konstrüktivizm devletlerin çıkarlarının ve buna bağlı olarak dış politikalarının yapı ve aktörün (amilin) karşılıklı etkileşiminin olduğu ve birçok içsel ve dışsal (sistemik) faktörün etkisinin bulunduğu bir süreçle inşa edildiğini varsaymaktadır. Bu nedenle devletlerin sadece kendi çıkarlarına ve kazançlarına odaklanan bencil aktörler olduğu, sabit ve önceden verili çıkarlar üzerinden eyleme geçtiği yaklaşımı konstrüktivizmde reddedilmektedir. Konstrüktivistlere göre devletler aynı koşullar altında dahi farklı tarihsel tecrübeleri, kimlikleri, kültürleri ve uluslararası sistemdeki farklı konumları nedeniyle farklı dış politika eylemlerine yönelebilmektedir. Devletlerin çıkar ve dış politika eylemlerinin verili ve sabit olmaması, diğer bir ifadeyle insan eliyle inşa ediliyor olması, neorealistlerin ifade ettiği uluslararası sistemin mutlak ve değişmeyen gerçeğinin “anarşi” olduğu varsayımını da geçersiz kılmaktadır. Wendt’e göre uluslararası sistemin anarşik yapısı devlet eliyle var olan ve yine devlet eliyle değiştirilebilecek bir olgudur (Wendt 1992: 412-413). Devletler birbirlerinden farklılıklar gösteren kimliklerinden, normlarından ve değerlerinden hareketle farklı dış politika davranışları sergileyebilmektedir. Bu durum anarşik olarak tanımlanan uluslararası sistemin anarşik olmaktan çıkıp devletlerin işbirliğine yönelmesine neden olabileceği gibi tam tersi bir durumun yaşanmasına da neden olabilir (Wendt 1992). Devletlerin birbirleriyle çatıştığı veya işbirliği yaptığı bir uluslararası sistemin ortaya çıkması, devletlerin birbirlerine gönderecekleri sinyaller, bu sinyallerin karşı tarafta nasıl yorumlanacağı ve güvenlik algısının neresine oturtulacağı ile yakından ilişkilidir (İnat ve Balcı 2006: 270).

Konstrüktivizm “normlara uygun davranış mantığı” ile dış politikayı açıklamaya çalışarak realist ve liberal yaklaşımların fayda-maliyet odaklı “rasyonel davranış mantığı” tezini reddetmektedir (İnat ve Balcı 2006: 271). Konstrüktivistlere göre devletler dış politika eylemlerini uluslararası toplum tarafından geniş kabul gören dışsal normlara ve ülke toplumu tarafından geniş kabul gören içsel normlara ters düşmeyecek şekilde inşa etmektedir. Bu anlamda normlar dış politika eylemleri üzerinde realistlerin ve liberallerin varsaydığı gibi sadece düzenleyici değil aynı zamanda kurucu etkiye de sahiptir (Katzenstein 2014: 18). Realist veya liberal anlayışta normlara uygun dış politika davranışı, normun çıkarlara uygun olması veya normun uygulanmasını isteyen güçlü devletin isteği sayesinde sergilenmektedir. Konstrüktivist anlayışta ise normun

uygun dış politika davranışı, karar vericilerin sosyalleşmelerine, diğer bir ifadeyle uluslararası veya ülke içindeki normları içselleştirmiş olmalarına, bağlı olarak ortaya çıkmakta ve normlar davranışı inşa edici bir rol oynamaktadır (İnat ve Balcı 2006: 272-273).

Konstrüktivist yaklaşımlar “güvenlik” ile ilgili olarak realist veya liberal yaklaşımlardan farklı bir teorik çerçeve sunmaktadır. Konstrüktivistler güvenlik ile ilgili sorunların, politikaların ve algıların askeri veya maddi bir altyapısı olduğunu kabul etmekle birlikte, bunların temelinde normlar, kültür, değerler ve kimlik gibi düşünsel faktörlerin olduğunu varsaymaktadırlar. Devletler milli güvenliklerini ve güvenlik çıkarlarını kimliklerine, kültürlerine ve değerlerine göre inşa etmekte ve tanımlamakta, dost-düşman ve ben-öteki ayrımını maddi kapasitelerden çok söz konusu düşünsel faktörlerin etkisiyle yapmaktadır. ABD’nin İran’ın nükleer enerjiye sahip olma ihtimalini dahi çıkarlarına yönelik tehdit olarak görürken İsrail’in mevcut nükleer silahlarından herhangi bir tehdit algılamaması, konstrüktivizmin güvenliğe yaklaşımını ortaya koyan bir örnek durum olarak değerlendirmek mümkündür (Kardaş 2006: 134-135). Ayrıca konstrüktivizm devletlerin sadece fiziksel güvenliklerini değil aynı zamanda kimlikleri ile ilgili güvenliklerini de önemseydiğini, bu nedenle dış politika tercihlerinin şekillenmesinde kimliklerinin güvenliğinin korunmasına veya sağlanmasına da önem verdiğini varsaymaktadır. Devletlerin kimliklerine yönelik olan içsel veya dışsal tehditler, güvenlik politikaları ve dış politika tercihleri üzerinde etkili olmaktadır.

Konstrüktivist dış politika analizi, Türk dış politikasının inşasında diğer devletler ve uluslararası sistem kadar içsel aktörleri, politik sorunları ve gelişmeleri de dikkate alması nedeniyle, Türkiye’nin Suriye politikasının Kürt meselesi ve bölgesel Kürt sorunu perspektifinden analiz edilebilmesine olanak tanımaktadır. Bu çalışmada Türkiye’nin Suriye’ye yönelik politikasının çeyrek asırlık son dönemi, konstrüktivizmin devletlerin çıkarlarının ve dış politika tercihlerinin inşa edilmesinde temel rolü bahsettiği kimlik unsuru üzerinden analiz edilmektedir. Ancak bu analiz, Alexander Wendt’in devletlerarası ilişkiler sonucu inşa edildiğini varsaydığı bütünlük devlet kimliği üzerinden değil devlet kimliğini ve ulusal kimliği inşa eden içsel unsurlardan

biri olarak ele alınan ve bu nedenle devletlerin dış politika tercihlerine doğrudan veya dolaylı olarak etki edecek gücü olan etnik kimlikler üzerinden yapılmaktadır.

2.4. Konstrüktivist Dış Politika Analizinde Kimliğin Rolü

Sosyal bilimlerde insan hayatının ayrılmaz bir parçası olarak ele alınan kimlik, Latince kökenli ‘idem’ (aynı) kelimesinden türeyen bir kavramdır (Gleason 1983: 911). İlk olarak 1940’lı yıllarda psikoloji disiplini içinde yapılan çalışmalarda bireye ait bir olgu olarak araştırma konusu haline getirilen kimlik, en genel ifadeyle bizi konumlayan ve kendimizi konumladığımız farklı durumlara verdiğimiz isimdir (Hall 1998: 177). Diğer bir ifadeyle kimlik, insanın içinde yaşadığı sosyal dünyada kendisini ve diğerlerini nereye yerleştirdiği ve kendisini diğerlerinden ayırt eden özelliklerin neler olduğu ile ilgilenebilir (Mole, 2007: 3). Bu doğrultuda kimlik, bir insanın kim olduğunu ve temel niteliklerinin neler olduğunu ortaya koymaktadır. Bireyi başkalarından neyin farklılaştırdığını ve başkalarıyla neyin ortaklaştırdığını göstermektedir. Kimliğin bu özelliği onu hem bütünüyle toplumsal hem de benzersiz biçimde kişisel kılmaktadır (Aydın 2009: 16).

Kimliğin oluşum süreciyle ilgili olarak iki temel yaklaşımın olduğunu söylemek mümkündür. Bunlardan ilki, kimliği sabit ve verili olarak ele alan özcü/ilkçi yaklaşımdır. Bu yaklaşım, kimliğin sabit bir öze dayandığını ve bu nedenle bireylerin tümünün bütünleşik, uyumlu ve sorunsuz bir kimliğe sahip olduğunu varsaymaktadır (Calhoun 1994: 13). Özcü yaklaşımda kimliğin bireyi oluşturan unsurlardan biri olarak kendiliğinden var olduğu öne sürülmektedir. Dolayısıyla kimliğin oluşumunda “öteki” ve “farklı” olanın etkisi minimum düzeyde kalmaktadır. Kimliğin oluşumu ile ilgili yaklaşımlardan ikincisi ise inşacı yaklaşımdır. Bu yaklaşım, özcü/ilkçi yaklaşımın aksine kimliğin verili ve sabit olmadığını, sosyal olarak inşa edildiğini öne sürmektedir (Calhoun, 1994: 13). İnşacı yaklaşıma göre kimlik sürekli inşa halindedir ve bu nedenle doğası gereği anti-özcü bir nitelik arz etmektedir (Gökçalp 2004: 66). Kimliğin sürekli inşa halinde olması onun aynı zamanda tamamlanmamış bir olgu olduğunu göstermektedir.

İnşacı yaklaşıma göre kimliği inşa eden “farklı” olanla diğer bir ifadeyle ötekiyle kurulan ilişkidir. Kimlikler daima “ben” ve “öteki” ilişkisinin bir ürünü olarak inşa edilmektedirler (Connolly 1995: 24). Kimlik bir süreç, bir anlatı ve bir söylem olarak kendilerini aynı sayan insanların konumundan ziyade, “öteki” olanın konumundan hareketle ifade edilmektedir (Hall 1998a: 72). Kimliğin inşa edilebilmesi ya da “ben”in kurgulanabilmesi için mutlaka bir ötekiye ihtiyaç duyulmaktadır. Eğer öteki yoksa kimlikte ötekilerden farklılık yoluyla kurgulanamaz ve inşa edilemez. Bu nedenle kimliğin inşa edilebilmesi için öteki yoksa dahi mutlaka yaratılır (Gökalp 2004: 67). Zira Taylor’un da ifade ettiği gibi insanın doğası gereği iletişim kurmaya dönük olması, kimliğin inşasında öteki ile olan ilişkiyi gerekli kılmaktadır (Taylor 1998: 28). Burada önemli olan nokta ötekileştirme sürecinin nasıl gerçekleştiğidir.

Kimliğin ötekinin tamamen dışlanması ile inşa edilmesi veya ötekinin farklılığına hoşgörü göstererek inşa edilmesi farklı sonuçlar doğurmaktadır. Ötekini dışlayarak inşa edilen kimliğin katı ve homojen, ötekine hoşgörü göstererek inşa edilen kimliğin ise -istisnai durumları hariç tutmakla birlikte- esnek ve ılımlı bir yapıya sahip olacağını söylemek mümkündür (Erdenir 2006: 48). Ancak sonuç olarak her iki kimlik tanımlamasında da kimliğin inşasının bir gereği olarak öteki ile araya sınır çizilmektedir. Bu çalışmada bugün sosyal bilimler literatüründe hakim olan inşacı yaklaşımın varsaydığı gibi kimliğin tarihsel ve kültürel olarak dil/söylem içinde inşa edildiği ve bu inşanın ötekinin zaman içinde farklılaşmasına veya değişmesine bağlı olarak bir süreklilik gösterdiği kabul edilmektedir. Bu kabulün temel nedeni, bireylerin tümünün sorunsuz, uyumlu, önceden verili ve bütünlük kimliklere sahip olduğunu varsayan özcü/ilkçi yaklaşımın sosyal bilimlerdeki özelinde ise uluslararası ilişkilerdeki gelişmeleri açıklamakta yetersiz kalmasıdır.

Kimliğin tanımlanmasına ve oluşumuna ilişkin görülen farklı yaklaşımlar, sınıflandırılmasında da görülse de temelde bireysel ve kolektif kimlik olarak ikili bir sınıflandırma yapmak mümkündür. Daha çok psikoloji disiplinde çalışılan bir konu olan bireysel kimlik, bireyi ötekilerden farklılaştıran değerler, tutumlar ve fikirlerin oluşturduğu içsel psikolojik yapıyı ifade etmektedir (Güleç 1992: 14). Kolektif kimlik ise, belirli bir insan grubunun (topluluğun) kendine özgü niteliklere sahip olduğu

ve biriciklik taşıdığı yönündeki bilinci ve aidiyet duygusunu ifade etmektedir (Bilgin 1999: 62). Dil, din, kültür, tarih, yaşam alanı, ortak bellek gibi öğeler kolektif kimliğin inşa edilmesinde rol alabilmektedir. Geçmişten miras alınan bu öğeler bir topluluğun diğer topluluklardan farklılığını ortaya koyacak kimliğin inşa edilmesine olanak sağlamaktadır. Bu kapsamdan hareketle değerlendirildiğinde, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler disiplinlerinin konularından olan etnik kimlik, ulusal kimlik ve devlet kimliğinin kolektif kimlik türlerinden olduğunu söylemek mümkündür.

2.4.1. Ulusal Kimlik, Devlet Kimliği ve Dış Politika

Kimlik kavramının uluslararası ilişkiler disiplinine girmesinin 1960'lı yıllarda yükselen davranışsalci akımla birlikte gerçekleştiğini söylemek mümkündür. 1970'lerin başında Karl Holsti'nin rol teorisini dış politika analizlerine uygulaması, kimlik kavramının uluslararası ilişkiler disiplininde sınırlı da olsa yer bulmasına olanak tanımıştır (Holsti 1970). Holsti, kimlik ile dış politika arasında ilişki kurulabilmesini sağlayacak önemli bir çerçeve sunmuş olsa da kimliği konu edinen çalışmalar disiplinindeki neorealizm/pozitivizm hakimiyetinden dolayı sınırlı sayıda kalmıştır. Kimliğe araçsal bir perspektiften bakan geleneksel uluslararası ilişkiler teorileri, güvenlik ve dış politika kararlarının şekillenmesinde düşünsel unsurlardan ziyade askeri güç, doğal kaynaklar, coğrafya gibi maddi unsurlar üzerine odaklanmış ve bu nedenle kimliğin değiştirici ve dönüştürücü rolünü görmezden gelmiştir. 1980'lerin sonunda eleştirel teorilerin uluslararası ilişkiler disiplinindeki yükselişine paralel olarak bu durum değişmeye başlamış ve diğer düşünsel unsurlar ile birlikte kimlik de dış politika analizlerinde kendine merkezi bir yer edinmeye başlamıştır. Bu durum, dış politika analizlerinde kimliğe kurucu bir rol atfeden konstrüktivist teorinin Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası ilişkiler disiplini literatüründeki nüfuzunun güçlenmesine olanak tanımıştır.

Kimlik kavramı, uluslararası ilişkiler disiplinine taşınırken ulus veya devlet olmanın çeşitli inşa edilmiş biçimlerini tanımlar hale gelmektedir. Birbirleriyle iç içe geçmiş bir ilişki şekline sahip olan ve zaman zaman birbirlerinin yerine de kullanılan ulusal kimlik ve devlet kimliği aralarında ayırım yapılması gereken kavramlardır. Ulusal

kimlik, en genel ifadeyle ulus olmanın çeşitli inşa edilmiş biçimlerini tanımlamak için kullanılmakta ve ortak dil, din, coğrafi konum gibi objektif, kolektif hafıza, kültürel pratikler ve ortak atalar miti gibi subjektif unsurlara dayandırılmaktadır (Ereker, 2010: 59). Devlet kimliği ise bir devletin özdeşleştirildiği, nitelendirildiği veya tanımlandığı bir dizi düşünceler, ilkeler ve eylemler bütünü olarak tanımlanmaktadır (Çalış 1999: 6).

Ulusal kimlik ve devlet kimliği literatürde sıklıkla birbirlerinin yerine kullanılıyor olsalar da kapsadıkları unsurlar ve tanımladıkları olgular bakımından aralarında önemli farklılıklar olduğunu söylemek mümkündür. Ulusal kimlik ulusa üye olmakla ilgili toplumsal bir kavramsallaştırma ve “biz” öz bilinci tarafından şekillendirilmektedir. Buna karşın devlet kimliği ise devletin belirli bir uluslararası bağlamda biricikliği ve farklılığı konusunda sahip olduğu diğer bir ifadeyle devletin ne olduğu ve neyi temsil ettiği ile ilgili bir kavramsallaştırma. Devlet kimliği ve ulusal kimliğin birbirlerini karşılıklı olarak inşa ettiğini söylemek mümkündür. Ulusal kimliğin unsurları, aynı zamanda bir devleti öteki devletlerle ilişkilendiren unsurlardır ve bu nedenle devlet kimliği, diğer devletlere (ötekilere) karşı ulusun “biz” duygusunu korumada rol oynamaktadır (Ashizawa, 2008: 575). Ancak devletin kimliği her zaman ulusun kimliği ile örtüşmeyebilmekte veya inşa edilen ulusal kimlik ulusun asli unsurları yerine kurgulanmış unsurlar üzerinden tanımlanabilmektedir. Örneğin bir ülkenin nüfusunun çoğunluğunun Müslüman olması veya İslam dininin ulusu tanımlayan ortak unsurlardan biri olması, İslam’ı devletin kimliğinin bir parçası yapmamaktadır (Rumelili 2014: 159). Bunun temel nedeni devlet kimliğinin hangi unsurlar üzerinden tanımlandığının yönetici elitlerin siyasal görüşleri ile yakından ilişkili olmasıdır.

Ulusal kimliğin tarihsel, kültürel ve toplumsal içeriğinden farklı olarak devlet kimliğinin bir devletin siyasal rejiminin genel karakterini yansıttığını söylemek mümkündür. (Erol ve Ozan 2011: 18). Devletin dış politika tepkilerinin yansımaları oluşturan devlet kimliği, devletin siyasal rejiminin genel karakterine, iç ve dış politikasının genel çerçevesine uygun ilkeler ve davranış kalıplarının inşa edilmesine ve bu sayede siyasal rejimin kendini tekrar tekrar meşrulaştırmasına olanak tanımaktadır (Erol ve Ozan 2011: 19). Devlet kimliği devletlere yönetici elitler, çıkar grupları veya

uluslararası sistemdeki diğer aktörler tarafından atfedilen bir dizi niteliğe göre tanımlanmakta, uluslararası konjonktüre ve ülke içindeki gelişmeleri bağlı olarak yeniden inşa edilebilmekte ve değişebilmektedir (Bozdağlıoğlu 2007: 136-137). Devlet kimliğinin inşasında ve değişiminde ülke içinde kendi özellikleriyle ön plana çıkan içsel gruplar veya bireyler önemli rol oynayabilmektedir. Söz konusu içsel gruplar veya bireyler birbirleriyle girdikleri rekabet içinde kendi siyasal görüşlerini ve ideolojilerini kurumsallaştırarak devlet kimliğinin parçası haline getirme çabası içine girmektedir (Bozdağlıoğlu 2007: 139). Bu rekabetten galip çıkan grubun veya bireyin ideolojisi diğer grupları ve bireyleri devletin çıkarlarına ve güvenliğine yönelik tehdit olarak konumlandırabilmekte ve öteki olarak kurgulayabilmektedir.

Daha önce de ifade edildiği gibi konstrüktivist dış politika analizlerini, liberal ve realist dış politika analizlerinden ayıran en önemli noktalardan biri kimliğe yüklediği kurucu, değiştirici ve dönüştürücü rolde yatmaktadır. Uluslararası ilişkiler disiplininde kimliğin dış politika tercihleri üzerindeki rolü konusunda yaptığı çalışmalar ile ön plana çıkan Wendt, aktörlerin önce kimliklerini tanımladıklarını daha sonrasında ise tanımladıkları kimliğe göre ulusal çıkarlarını belirlediklerini savunmaktadır (Wendt 1992: 424). Wendt'e göre uluslararası sistemdeki temel aktörler olan devletlerin kimlikleri ve çıkarları etkileşim sürecinde inşa edilmektedir (Bozdağlıoğlu, 2003: 24). Devletlerin çıkarlarının ve kimliklerinin devletlerarası (sistemik) etkileşim yoluyla inşa edildiğini ifade eden Wendt, sistemik etkileşim öncesinde devletlerin birbirlerine karşı dostane veya düşmanca herhangi bir düşünceye sahip olmadığını varsaymaktadır. Wendt'e göre sistemik etkileşim öncesi var olan sadece örgütsel yönetim mekanizması ile bu mekanizmayı koruma arzudur ve bunlar 'kendi'nin farkında olmayı sağlamazlar, çünkü sistemik etkileşim öncesinde aktörlerin 'ben'likleri yoktur (Wendt 1992: 401-402). Dolayısıyla etkileşim öncesi bir "öteki" de daha inşa edilmemiştir. Devletler birbirleriyle girdikleri etkileşim sonrasında ötekiyi inşa edebilmekte veya ortak kurallar, normlar ve anlayışlar etrafında "biz" hissi geliştirerek kolektif kimlik oluşturabilmektedir (Wendt 1994: 386-387).

Wendt, kimlik ve çıkarları sadece devletlerarası etkileşim sürecine odaklanarak analiz etmiş ve kimlik oluşumunda etkili olan içsel faktörleri göz ardı etmiştir. Wendt'in

amacı sistemik etkileşim yoluyla kimliklerin nasıl oluşturulduğunu göstererek, kimlik ve çıkarların etkileşime içsel olduğunu ispatlamak olmuştur (Bozdaloğlu, 2012: 137). Ancak Wendt'in öne sürdüğü devletler (aktörler) etkileşim öncesi bir 'ben' ve 'öteki' kavramsallaştırmasına sahip değildir varsayımı, onların neden etkileşime geçme ihtiyacı duyduklarını açıklayamamaktadır. Wendt'in analizinde 'ben' ve 'öteki' tesadüfen karşılaşan ve ilk etkileşim öncesinde birbirleri hakkında bir yargıya sahip olmayan aktörler olarak ele alınmaktadır (Bozdaloğlu, 2003: 25). Devletler, sistemik etkileşim sonrasında ortaya çıkan özneler arası anlamlara göre eylemlerini ortaya koymakta ve kimliklerine inşa etmektedir (Wendt 1996: 55).

Devletlerin çıkarlarının ve dış politika tercihlerinin inşasında kimliğin kurucu rolünü ele alırken sadece devletlerarası ilişkiye odaklanması ve ülkelerin kendi iç siyasal yapılarından kaynaklanan faktörleri dikkate almaması nedeniyle Wendt, konstruktivizmi dar bir alana hapsedmekle eleştirilmiştir (Reus-Smith 2013: 294). Devletlerin kimliği sadece sistemik-yapısal unsurlar değil içsel birçok faktörün de etkili olduğu bir süreç sonunda inşa edilmektedir (Hopf 2002: 263; Katzenstein 2014: 13-47). Örneğin konstruktivizm ve rol teorisi ile ilgili çalışmaları ile tanınan Anne Clunan, devletlerin dış politika tercihlerine yön veren kimliklerin inşasında tarihin temel referans kaynağı olduğunu varsaymaktadır (Clunan 2009: 20-21). Wendt'in içsel faktörleri göz ardı eden yaklaşımına eleştiriyle yaklaşan Clunan, kimliğin ve çıkarların şekillenmesinde politika elitlerinin tercihlerinin ve tarihin başat rolü oynadığını ifade etmektedir. Devletlerarası etkileşimin rolünü göz ardı etmeyen Clunan, devletlerin özellikle kimlik krizi yaşadıkları dönemlerde geçmişlerinde başardıklarını göz önünde bulundurarak kimliklerini ve çıkarlarını yeniden inşa ettiğini ifade etmektedir (Clunan 2009: 20-21).

Alexander Wendt'in içsel faktörleri görmezden gelen kimlik yaklaşımını eleştiren isimlerden biri de konstruktivist teorinin önemli teorisyenlerinden Peter Katzenstein'dir. Katzenstein kimliklerin ve çıkarların inşa edilmesinde devletlerarası etkileşim kadar içsel faktörlerin de rol oynadığına vurgu yapmakta, özellikle kültürün ve normların rolüne değinmektedir. Katzenstein'e göre mevcut bir kimliği olan aktörlerin doğru davranışları hakkındaki ortak beklentileri tanımlamak için kullanılan

normlar, ya kimlikleri oluşturur (kurucu etki), ya kimliklere nasıl davranılması gerektiğini bildirir (düzenleyici etki) ya da her ikisini birden yapar (Katzenstein 2014: 18). Katzenstein devletlerin dışsal veya içsel çevrelerinin kurumsal ve kültürel unsurları olarak ele aldığı normların kimliği şekillendirerek devletlerin dış politikalarına özelinde ise milli güvenlik politikalarına etki ettiğini ifade etmektedir (Jepperson, Wendt ve Katzenstein 2014: 70). Ayrıca devletlerin bir parçası olan yerel toplulukların veya devletlerin parçası olduğu uluslararası toplulukların kültürlerinin de kimlikleri şekillendiren faktörlerden olduğunu belirtmektedir (Katzenstein 2014: 38).

Kimliğin inşasında dışsal faktörler kadar içsel faktörlerin de dikkate alınması gerektiğini ifade eden bir diğer isim, Türk kimliğinin inşası ve dış politikaya etkisi üzerine yazdığı *Turkish Foreign Policy and Turkish Identity: A Constructivist Approach* adlı eserle literatüre önemli bir katkı sunan Yücel Bozdağlıoğlu'dur. Bozdağlıoğlu'na göre devletler kimliklerini Wendt'in iddia ettiğinin aksine ilk etkileşimden önce içsel olarak inşa etmekte ve bu şekilde inşa edilen kimlikler devletlerarası ilk etkileşim öncesi kimin dost kimin düşman olduğuna ilişkin bir fikir sunmaktadır (Bozdağlıoğlu 2007: 142). Bozdağlıoğlu, devrim gibi içsel düzeyde gerçekleşen köklü politik gelişmelerin mevcut kimliği dönüştürebileceğini veya yeni bir kimliğin ortaya çıkmasına neden olabileceğini ifade etmektedir. Öte yandan iç politikada yapılan kurumsal düzenlemeler veya seçimler yoluyla dış politikada rol alan politik grupların veya bireylerin değişmesi kimlik ve çıkarların baştan sona değişmesine neden olabilmektedir (Bozdağlıoğlu 2003: 26-28). Farklı bir ulusal kimlik veya devlet kimliği algılamasına ve tanımlamasına sahip olan bir grubun veya bireyin seçim yoluyla veya farklı yollarla dış politika kararlarını belirleyen konumuna gelmesi, o grubun veya bireyin kimlik algısının çıkarları ve dış politika tercihlerini şekillendirmesine neden olur. Bu nedenle iç siyasal alanda farklı çıkar gruplarının veya bireylerin kendi kimlik tanımlamalarını resmileştirme ve kurumsallaştırma çabası adına bir mücadele içinde olduklarını söylemek mümkündür. Bu mücadele ülke içinde yaşanan politik gelişmelere bağlı olarak dönem dönem kimlik krizlerinin yaşanmasına neden olabilmektedir (Bozdağlıoğlu 2003: 27).

Her devletin kimliği sadece devletlerarası etkileşimin değil aynı zamanda içsel anlamda bir kimlik yaratma pratiklerinin ürünüdür. Kimlik yaratma pratikleri devletlerin uluslaşma süreçleriyle yani siyasal varlık olarak kuruluşları ve ulusal kimlik oluşturma süreçleriyle yakından ilgilidir (Bloom 1990: 55). Bu kimlik oluşturma süreçlerinde dinden, ideolojiye, tarihten, etnisiteye kadar geniş bir yelpazede birçok içsel faktör rol oynayabilmektedir. Kimliğin inşasında içsel faktörlerin etkisi göz önünde bulundurulduğunda öteki olarak konumlananın sadece devlet olmak zorunda olmadığı bazen ülke içindeki bir etnik grubun ve kimliğinin, geçmiş bir dönemin, dinin veya ideolojinin de öteki olarak konumlandırılabilceğini söylemek mümkündür (Hopf 2002: 278). Bu perspektiften bakıldığında içsel bir faktör olarak etnik gruplar ve onların kimlikleri, devletlerin kimlikleri, çıkar tanımlamaları ve dış politika eylemleri üzerinde doğrudan veya dolaylı olarak etki yapabilmektedir. Kürt meselesinin ve Kürt kimliğinin Türk dış politikasına etkisini bu kuramsal çerçeveden hareketle ele almak mümkündür.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu kadrolarının ulusal kimlik inşasına yön veren iki temel prensibin sekülerizm ve etnik milliyetçilik olduğunu söylemek mümkündür. Kurucu kadroların Türk etnisitesi ve sekülerizm unsurları üzerine kurulu bir ulusal kimlik inşasına girişmesi, diğer etnik grupların/kimliklerin ve dinin siyasal ve toplumsal alandan dışlanmasına ve ötekileştirilmesine zemin hazırlamıştır. Homojen bir Türk ulusal kimliğinin inşasının asimilasyon politikası ve İslam'ın toplumsal ve siyasal rolünü yok sayarak gerçekleştirilmeye çalışılmasına en sert tepki gösteren toplulukların başında Kürtler gelmiştir. Kürtlerin sekülerleşme, merkezileşme ve Türkleşme temelinde ilerleyen uluslaşma ve devletleşme politikalarına karşı başkaldırmaları, Türkiye'nin en önemli iç meselesinin temellerini atmıştır.

İnşa edilmeye çalışılan homojen nitelikli Türk ulusal kimliğinin Türk devlet kimliği ile etkileşim halinde olması, Kürtlerin ve İslam'ın sadece içeride değil dışarda da öteki olarak konumlandırılmasına zemin hazırlamıştır. İslam'ı ve geri kalmışlığı temsil ettiğini düşündükleri Ortadoğu coğrafyasının panzehiri olarak medeniyeti ve ilericiliği temsil ettiğini düşündükleri Batı'yı gören Kemalist yöneticiler, Kürtleri içeride olduğu gibi dışarı da statükonun korunmasının önündeki en önemli engellerden

biri olarak algılamışlardır. Bu algı, Kürtlerin sadece ulusal değil aynı zamanda bölgesel bir güvenlik tehdidi olarak kurgulanmasında ve Türkiye'nin özellikle komşularıyla olan ilişkilerine yön veren başlıca aktör olmasında etkili olmuştur.

2.4.2. Etnik Kimlik ve Dış Politika

Bu çalışmada kimliklerin dış politika tercihleri üzerindeki etkisi, etnik kimlikler ve etnik kimlikleri üzerinden siyasallaşan etnik grupların siyasi taleplerinden türeyen sorunlar üzerinden analiz edilmektedir. Etnik kimliklerin dış politika tercihleri üzerinde nasıl ve hangi yollarla etkili olduğuna değinmeden önce etnisite¹³ ve etnik kimlik kavramlarının neyi tanımladığını, sıklıkla karıştırılan ulus ve ulusal kimlik kavramlarından hangi noktalarda farklılaştığını belirtmek yararlı olacaktır.

2.4.2.1. Etnisite ve Etnik Kimlik

Modernitenin kurumlarından biri olan ulus-devletlerin 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gösterdiği yükseliş ve bu yükselişe paralel olarak ortaya çıkan siyasal sorunlar, etnisite olgusunu 20. yüzyılda sosyal bilimlerin en önemli ilgi alanlarından biri haline getirmiştir. Ortak kökene dayalı grup aidiyeti anlamına gelen Yunanca etnos (ethnos) kelimesinden türeyen etnisite kavramının üzerinde uzlaşılan tek bir tanımı olmamakla birlikte¹⁴ en genel kabul gören tanımlardan birinin Alman düşünür

¹³ Literatürde etnisite kavramının yerine etnik grup, etni, etnik topluluk, kavim kavramları da kullanılmaktadır.

¹⁴ Etnisite kavramına ilişkin üzerinde görüş birliği sağlanan bir tanımın olmaması, farklı etnisite kuramlarının etnisitelerin varoluş sürecine ilişkin farklı varsayımlar öne sürmesinden kaynaklanmaktadır. Örneğin bu kuramlardan biri olan primordiyalist yaklaşıma göre etnisite, cinsiyet gibi insana doğuştan verilir ve ilksel/aslı bir niteliğe sahiptir (Smith 2010: 40). Primordiyalistlere göre etnisitenin tanımlanmasında kan bağı, dil, din ve benzeri unsurlar önem taşımaktadır ve bu unsurlar doğuştan gelen değiştirilemeyen niteliklere sahiptir. Etnisite kuramlarından bir diğeri olan araçsalcı yaklaşıma göre ise etnisite sosyo-politik koşullar tarafından inşa edilmiş ve kurgulanmış bir toplumsal kategoridir. Toplumsal seçkinlerin veya bireylerin ekonomik, siyasi veya diğer amaçları doğrultusunda yönlendirdiği, şartlara bağlı olarak inşa edilen, değiştirilen ve bastırılan bir toplumsal kategoridir (Aktürk 2006: 26). Bu nedenle araçsalcılara göre etnisite primordiyalistlerin varsaydığı gibi verili ve değişmez değil tam aksine ihtiyaçlar ve çıkarlar doğrultusunda sürekli yeniden inşa edilen bir kategoridir. Etnisite kuramlarından sonuncusu olan ve sınırları büyük oranda Anthony Smith tarafından çizilen etno-sembolizme göre ise etnisite, soya ait mitlerin rolünü ve tarihi anıları vurgulayan, dil, gelenek, dil ya da kurumlar gibi bir veya birden fazla kültürel farklılığa göre tanınan ve ayırt edilen kolektif bir tiptir (Smith 2010: 41). Etnisite, tarihi anıların devamlılıkları bakımından özsel bir öneme sahip olmasının yanı sıra, tarihsel değişim ve çözümlere maruz kalması nedeniyle aynı zamanda tarihidir (Smith 2010: 41). Bu varsayımlarıyla

Max Weber'e ait olduğunu söylemek mümkündür. Özgün hali ölümünden 2 yıl sonra 1922 yılında yayınlanan *Economy and Society* adlı eserinde Weber, ırk, etnisite ve ulus kavramlarını ele almış ve bu kavramların birbirleriyle ilişkisine değinmiştir (Sollors 1996: 52). Weber söz konusu eserinde etnisiteyi fiziksel benzerlik veya gelenek/görenek benzerlikleri nedeniyle ya da ortak göç ve sömürgeleştirme hatıraları nedeniyle aynı kökenden geldikleri inancına sahip olan bireylerin oluşturduğu topluluk olarak tanımlamıştır (Weber 1978: 389). Bu tanımdan hareketle Weber'in etnisitenin ortak inançtan kaynaklandığını varsaydığını söylemek mümkündür. Etnisiteyi bir arada tutan inanç bazen bir dilden, bazen bir dinden veya başka bir unsurdan kaynağını alabilmekte, ortak inanç etrafında tutan unsur her ne olursa olsun aynı zamanda “öteki” olan ile araya sınır çekmektedir (Eriksen 2002: 58-59). Etnisiteyi tanımlayan ve öteki olanla araya sınır çeken unsur (dil, din, kültür ve benzeri) zaman içinde ihtiyaca bağlı olarak değişebilmekte, etnisite yeniden inşa edilebilmektedir.

Etnisite kavramına ilişkin kapsamlı ve önemli tanımlardan bir diğerinin Anthony Smith'e ait olduğunu söylemek mümkündür. Smith etnisiteyi, “bir anavatana bağlı, atalardan kalma mitlere, ortak anılara, paylaşılan kültürden bir ya da birkaç öğeye, en azından seçkinler arasında belirli ölçüde dayanışmaya sahip olan adlandırılmış insan topluluğu” olarak tanımlamaktadır (Smith 2013: 25). Üyelerinin ortak bir kökene veya ortak bir köken inancına, çeşitli tarihsel, kültürel ve toprağa ilişkin bağlara sahip olduğu bir topluluk olarak tanımlanan etnisite, ulustan farklılık gösteren bir toplumsal kategoridir. Latince’de ortak kan ve soy bağı anlamına gelen “nationem” kelimesinden türeyen “nation” yani ulus kavramı, farklı milliyetçilik kuramlarının (özcü/ilkçi, modernist, etno-sembolcü) ulusun ortaya çıkış ve gelişim sürecine ilişkin farklı varsayımlar öne sürmesinden dolayı üzerinde uzlaşılan tek bir tanıma sahip değildir. Fransız sosyolog Marcel Mauss ulusu, “maddi ve manevi bakımdan bütünleşmiş, sürekli ve istikrarlı bir merkezci iktidarı olan, sınırları belirli, bilinçli olarak bir devlete

---

etno-sembolist yaklaşım iki uç nokta olan primordiyalist ve araçsalcı yaklaşımlarına ortasında yer alır. Etnisiteyi ayakta tutanın ortak bir soy miti ya da inancı olduğunu ifade eden Smith'e göre etnisitenin altı temel niteliği bulunmaktadır. Bu temel nitelikler; kolektif bir özel ad, ortak bir soy miti, paylaşılan tarihi anılar, ortak kültürü farklı kılan bir ya da daha fazla unsur, özel bir “yurt”la bağ ve nüfusun önemli kesimleri arasındaki dayanışma duygusudur (Smith 2010: 42). Bu haliyle etnisite hem öznel hem de nesnel unsurları barındıran sosyal, kültürel ve tarihsel bir kolektif topluluktur.

ve onun yasalarına bağılı sakinlerin kültür, zihniyet ve ahlak açısından görelî bir birliğe sahip olduğu toplum” olarak tanımlamaktadır (Mauss 1969, Aktaran: Leca 1998: 13).

Milliyetçilik üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan modernist kuramcı Ernest Gellner’e göre ise ulus, aynı kültürü paylaştıklarına inanan, aynı ulusa ait oldukları hissiyatına sahip olan ve birbirlerine karşı bazı ortak hak ve görevlerinin olduğunu kabul eden insanların yarattığı topluluktur (Gellner 1992: 28). Ulus kavramına ilişkin kapsamlı ve kabul gören tanımlardan birini de etno-sembolist kuramcı Anthony Smith yapmıştır. Smith ulusu, “tarihi bir toprağı, ortak mitleri, tarihi belleğı, kitlesel kamu kültürünü, ortak bir ekonomiyi, ortak yasal hak ve görevleri paylaşan insanların oluşturduğu topluluk” olarak tanımlamaktadır (Smith 2010: 70). Ulus ve milliyetçilik konusunda çalışmalar yapan önemli ilkçi/özcü kuramcılardan olan Edward Shils ve Cifford Geertz ise ulusu, kan bağı, dil ve din gibi öğelerin doğal ve verili olduğuna yönelik inanç besleyen ve ortaklaşan bu öğeler üzerinden bir bağılılık geliştiren bireylerin oluşturduğu topluluk olarak tanımlamaktadırlar (Özkırımlı 2013: 88-91). Görüldüğü üzere ulus da tıpkı etnisite gibi farklı milliyetçilik kurumlarının farklı varsayımlarından hareketle farklı şekillerde tanımlanabilmektedir. Ancak bugün en genel kabul gören görüş, ulusun modern çağı ait bir olgu olduğu ancak köklerinin modern öncesi dönemlerde aranması gerektiğidir. Modern öncesi etnik bağlar ve duygular, birçoğı uzun bir süreçte şekillenen uluslara sağlam bir zemin oluşturmakta ve bugün modern devletlerin toplumsal ilişkileri ve kültürel pratikleri üzerinde rol oynamaya devam etmektedir (Smith 2002: 47-48).

Etnisite ve ulus birbirleriyle ilişki halinde olan iki kavram olmak ile birlikte, etnisiteler ulusların sahip olduğu bir kısım özelliklerden yoksundurlar. Anthony Smith’e göre ulus da etnisite gibi ortak mitleri ve anıları olan teritoryal bir topluluktur. Ancak etnisitenin bir ülke (anavatan) ile olan bağı sadece tarihi ve sembolik kalabilirken -diğer bir ifadeyle o ülkede ikamet etmeleri gerekmezken- ulusta bu bağı fiziki ve fiilidir (Smith 2010: 71). Öte yandan etnisiteler, uluslar gibi ortak bir iş bölümüne, ekonomik birliğe, kamu kültürüne ve herkes için geçerli hak ve görevler tayin eden ortak yasal kodlara da sahip değillerdir (Smith, 2010: 71). Diğeri bir ifadeyle ulus etnisiteden farklı olarak siyasal yönü olan bir topluluktur. Kısacası ulus bir devletin fiili sınırlarına bağılı

olan toplumsal-siyasal bir kategoriyken, etnisite normal olarak kuramda devlet sınırlarına bağlı olmayan, kuşaktan kuşağa geçen ve bazı sürekli davranışlara sahip olduğu söylenen kültürel bir kategoridir (Wallerstein 2000: 1998).

Etnik kimlik, mensupları arasında bir dayanışma duygusu yaratan, “biz” ve “onlar” arasındaki farkın ne olduğunu somutlaştıran kolektif kimlik türlerinden biridir. Etnik kimlik diğer kolektif kimlik türleri gibi üyelerinin bireysel olarak ortak simgelere, değerlere veya inançlara olan bağlılığından doğmakta ve üyelerine bu ortak unsurlar çerçevesinde hareket edebilme olanağı tanımaktadır (Smith 2002a: 78). Bireylerin ortak unsurlara olan bağlılığı etnik kimliğin sınırlarını çizdiği gibi öteki olandan hangi noktalarda farklı olunduğunun da izahını yapmaktadır. Bireyin kendini tanımlayabilmesine ve bir grupla özdeşleştirmesine katkı sağlayan etnik kimlik, tarihinin farklı dönemlerinde değişen ihtiyaçlara ve deneyimlere göre farklı özellikler gösterebilmektedir (Smith 2002a: 123). Bu durum etnik kimliğin durağan olmadığına ve zaman içinde değişen veya ön plana çıkan unsurlarına bağlı olarak yeni ötekiler inşa edebildiğine işaret etmektedir.

Etnik kimlikler değişen siyasal ve toplumsal koşulların etkisi veya değişen nesillerin aidiyet duygusundaki farklılıklar gibi faktörlerin etkisiyle nitelik değiştirebilmekte ve yeniden inşa edilebilmektedir. Öte yandan etnik kimliklerde daha derin nitelikli kültürel değişimlerin yaşanması savaş ve fetih, sürgün ve köleleştirme, göç dalgaları ve din değiştirme gibi olaylar neticesinde gerçekleşmektedir (Smith 2010: 49). Bu tür olaylar etnik kimliklerin sadece değişmesine değil, bozulmasına veya yok olmasına da neden olabilmektedir. Etnik kimliklerin tamamen ortadan kalkmasına neden olan asıl olayların ise soykırım (jenosid) ve kültürel soykırım olarak da adlandırılan etnik-kırım (etnosid) olduğunu söylemek mümkündür (Smith 2010: 55). Soykırım bir ulusal, etnik, ırksal veya dinsel grubun planlı olarak tamamen ya da kısmen yok edilmesi şeklinde tanımlanırken, etnik-kırım bir grubun kültürünün ve bu kültürün aktarılmasının kökünü kazımak üzere düzenlenmiş politikalar olarak tanımlanmaktadır (Smith 2002a: 133). Bir etnik grup üzerinde uygulanan soykırım ve etnik-kırım politikaları sadece başarıya ulaştığında değil başarısız olduğunda da yaşananların verdiği korku ve acının etkisiyle etnik kimliğin silikleşip zamanla

tamamen yok olmasına neden olabilmektedir. Ancak bunun tam tersi bir durumda söz konusudur. Soykırımın veya etnik-kırımın başarısızlıkla sonuçlanması etnik bilincin canlanmasına ve bununla bağlantılı olarak bireylerin etnik kimliğe olan bağlılığının güçlenmesine neden olabilmektedir (Smith 2010: 56-57). Böyle bir durumda baskı altındaki etnik grubun siyasallaşması, kimliğine ve yönetime ilişkin hak taleplerini güçlendirmesi ve bu nedenle soykırımı veya etnik-kırımı uygulayan aktörlerle çatışması muhtemeldir.

Bir veya birden fazla etnik grup, kendi kimliklerini belirli ölçülerde veya tamamen, gönüllü veya çoğunlukla zorunlu olarak bir kenara bırakıp siyasal bir birim olan ulusun parçası haline gelebilmekte ve bireylerin ulusla kendini özdeşleştirmesini sağlayan ulusal kimliği benimseyebilmektedir. Ancak bu durum ulusun tamamen yeni, kendini oluşturan etnik gruplardan ve onların kimliklerinden azade bir kategori olduğu anlamına gelmemektedir. Yönetici kadroların bir üst kimlik olarak tanımladıkları ulusal kimlik, çoğunlukla baskın olan etnik grubun değerlerine göre tanımlanmaktadır. Ulus belirli bir etnik gruba dayanmasa dahi ulusun inşa sürecinde bir etnik grup baskın karakteriyle ön plana çıkabilmekte ve kültürünü, değerlerini, normlarını ve kimliğinin unsurlarını diğer etnik gruplara benimsetebilmektedir. Bu durumun çeşitli etnik sorunların da kaynağını oluşturduğunu söylemek mümkündür. Örneğin Türkiye Cumhuriyeti'nin ulus inşası sürecinde kurucu kadroların devletin bütün organlarıyla ve anayasasıyla Türk etnik grubunu ve kimliğini ön plana çıkarması, Türklük etnisitesi üzerinden bir ulus inşa edilmesinde ve bu durumda cumhuriyetin Kürt meselesinin şekillenmesinde belirleyici olmuştur (Karakoç 2009: 8).

2.4.2.2. Etnik Sorun

Etnik sorun, kendilerini ve ötekilerini bir etnik aidiyet üzerinden tanımlayan gruplar arasında statü ve güç elde etmek, kaynakları ele geçirmek veya yönetim üzerinde söz sahibi olmak için gerçekleşen, sosyolojik, ekonomik ve politik temelleri olan ve rekabetten savaşa kadar geniş bir yelpazede ele alınabilecek olan anlaşmazlıklardır. Etnik sorunlar çoğunlukla bir etnik grup ile devlet arasında yaşanmakta olup, iki farklı etnik grup arasında yaşanan etnik sorunlar olduğunu

söylemek de mümkündür. Etnik sorunlar farklı coğrafyalarda farklı koşullar altında farklı şekillerde vücut bulsa da temelde bir kimlik sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Etnik sorunların temel nedenlerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Bir etnik grubun kimliğinin veya kimliğini oluşturan unsurların yasal çerçevede tanınmaması ve/veya korunmaması,
- Bir etnik grubun ve kimliğinin, ulusun ve ulusal kimliğin bir bileşeni olarak kabul edilmemesi ve “öteki” olarak konumlandırılması,
- Egemen ve yönetim gücüne sahip etnik grubun diğer etnik grupların kimliklerini asimile etme veya fiziksel varlıklarını yok etme çabası,
- Etnik grupların toplumsal, siyasal ve ekonomik koşullarının eşitsizliği, egemen etnik grupta eşit haklara sahip olunmaması,
- Etnik grupların yönetimde söz sahibi olmaya yönelik taleplerinin egemen etnik grup tarafından yok sayılması ve dikkate alınmaması (Stanovčić 1992: 362-363).

Etnik grup ile devlet veya iki etnik grup arasında etnik soruna neden olacak durumlardan birinin yaşanması, bazı zamanlar beklenildiği gibi etnik bir sorunun ortaya çıkmasıyla sonuçlanmayabilir. Diğer bir ifadeyle etnik grupların kimliklerini ve fiziksel varlıklarını korumak için her koşulda direkt harekete geçtiğini ve geçeceğini söylemek mümkün değildir. Bazen etnik gruplar kimlikleri ve fiziksel varlıkları üzerindeki baskıyı kanıksamaları, geçmişte gördükleri şiddetin yarattığı kalıcı travma hali gibi nedenlerle tepkisiz kalabilmektedir. Öte yandan etnik grupların büyük bir çoğunluğu fiziksel ve kültürel varlıkları üzerindeki baskıya karşı harekete geçmeye, tepki vermeye ve kimliklerine sıkıca sarılmaya daha fazla meyillidir. Etnik grupları fiziksel varlıklarına ve kimliklerine yönelik baskıya karşı koymalarında tetikleyici unsur siyasallaşmadır (Kurubaş 2008: 20). Etnik gurubun siyasallaşması diğer bir ifadeyle siyasal olarak harekete geçmesi etnik kimliğin korunabilmesinde ve süreklilik kazanmasında önemli bir rol oynamaktadır (Smith 2010: 50). Siyasallaşan etnik grupların uğradıklarını düşündükleri siyasal, kültürel ve ekonomik ayrımcılığa karşı sığındıkları liman çoğu zaman milliyetçiliktir. Etnik grupların taleplerine ve hedeflerine ulaşmak için milliyetçi bir söylem ve eylem stratejisi benimsemesi, etnik sorunların daha karmaşık ve şiddetli bir hal almasında önemli bir rol oynamaktadır.

Devletler etnik sorunları varoluşlarına yönelik bir tehdit olarak algılamakta ve etnik sorunların çözümü için askeri yöntemlerden diplomatik müzakereye kadar birçok yönetime başvurabilmektedir. Devletlerin etnik sorunlarla mücadele sürecine zamanla başka devletlerin veya diğer uluslararası aktörlerin müdahil olması ve sorunun böylece uluslararası bir nitelik kazanması ihtimaller dahilindedir. Etnik sorunlar ya soruna taraf olan etnik grubun diğer devletler dahilinde örgütlenmeleri ve seslerini duyurmaları ya da diğer devletlerin çıkarları doğrultusunda soruna müdahil olması ile uluslararası bir nitelik kazanabilmektedir (Karakoç 2009: 16-17). Soruna müdahil olan devletin temel amacı etnik sorunla mücadele eden devleti zor durumda bırakmak ve onun bu durumdan kendine siyasi, teritoryal, ekonomik veya toplumsal bir çıkar sağlamak olabilmektedir. Uluslararası bir nitelik kazanan etnik sorunların, devletlerin dış ve güvenlik politikalarını daha fazla etkilemeye başladıklarını, çıkarların şekillenmesinde daha belirleyici hale geldiklerini söylemek mümkündür.

2.4.3.3. Etnik Kimliğin ve Sorunun Dış Politikayı Etkileme Şekilleri

Bir devletin egemenliği altında yaşayan etnik gruplar, etnik kimliklerinden ötürü sınırları içinde yaşadığı devletle farklı düzeylerde sorunlar yaşayabilmekte ve bu sorunlar devletlerin dış politika tercihlerini dolaylı veya doğrudan olarak farklı şekillerde etkileyebilmektedir. Özellikle iç politika ile dış politika arasındaki ayrımın giderek silikleştiği günümüzde etnik kimliklerin ve sorunların dış politika eylem ve söylemleri üzerindeki etkilerinin daha da arttığını söylemek mümkündür. Etnik kimliklerin farklı niteliklerine, etnik sorunların farklı boyutlarına ve şiddetlerine, devletlerin farklı kültürel ve siyasi yapılarına, uluslararası sistemin ve örgütlerin farklı etki düzeylerine bağlı olarak etnik kimlikler ve sorunlar dış politikayı farklı şekillerde etkileyebilmektedir. Bu farklı etkileme şekillerini aşağıda genel hatlarıyla ele alınacağı şekilde özetlemek mümkündür.

Etnik kimlikler ve sorunlar, devletlerin dış politikalarına yön veren siyasi aktörlerin tercihleri ve kararları üzerinde etkide bulunarak dış politikayı etkileyebilmektedir. Örneğin karar verici konumunda bulunan siyasi aktörler, iç politika üzerinde etkili olan etnik sorunun askeri bir çatışma haline dönüşmesi

neticesinde kamuoyu baskısının da rolüyle ulusal güvenlik konularını dış politikanın merkezine oturtabilmekte ve ekonomik, kültürel konuları ikinci plana atabilmektedir. Öte yandan etnik kimlikler, kontrüktivistlerin dış politika analizlerinde çıkarların ve dış politika tercihlerinin şekillenmesinde merkezi önem atfettiği ulusal kimlik ve devlet kimliği üzerinde etki yaparak da dış politika tercihlerine yön verebilmektedir. İç siyasete etkisi olan bir alt kimlik türü olan etnik kimlikler, ulusal kimlik tartışmalarına neden olabilmekte, devletlerin “biz” ve “öteki” tanımlamalarını ve bu tanımlamalardan hareketle şekil alan dış politika tercihlerini dolaylı şekilde etkileyebilmektedir.

Bir devletin topraklarında yaşayan ve siyasallaşmış etnik gruplar, kendileri açısından uygun koşulların oluştuğunu düşündüklerinde yönetim gücünü ellerine alma, kendi kimliklerini ve çıkarlarını devletin kimliği ve çıkarları haline getirme isteğiyle hareket edebilmektedir. Etnik grupların bu istek doğrultusunda hareket etmesi, etnik sorunların şiddetlenmesine, ulusal kimliğin ve ötekinin tanımlanmasına ilişkin krizlerin doğmasına ve devletlerin ulusal çıkar tanımlamalarının yeniden yapılarak dış politika tercihlerinin gözden geçirilmesine neden olabilmektedir. Ayrıca etnik kimliklerin ulusal kimlik üzerinde yarattığı baskı, dış politikaya milliyetçi bir söylemin sirayet etmesine ve bununla bağlantılı olarak askeri kurumların dış politika tercihleri üzerindeki etkisinin artmasına neden olabilmektedir.

Etnik kimliklerin ve etnik kimliklere bağlı olarak ortaya çıkan etnik sorunlar, devletlerin güvenlik stratejileri ve politikaları üzerinde etki yaparak dış politika eylem ve söylemlerini dolaylı olarak etkileyebilmektedir. Devletin egemenliğinde yaşayan bir etnik grubun kimliğiyle ilgili siyasal ve kültürel talepleri veya söz konusu taleplerin devlet yönetiminde karşılık bulmaması ile ortaya çıkan etnik sorunlar, devletlerin fiziksel güvenlik algıları üzerinde etki yapabilmektedir. Bu etki devletlerin iç politikalarının güvenlik odaklı bir seyir izlemesine neden olabileceği gibi dış politikaları üzerinde de aynı etkiyi yapabilir. Öte yandan güvenlik ilk etapta daha çok fiziksel anlamda “tehditten uzak olma hali” olarak algılansa da bunun eksik bir tanımlama olduğunu ve devletlerin “kimliğin güvenliği”ni de güvende olma halinin bir parçası olarak ele aldığını söylemek mümkündür (Ertem 2012: 214). Devletin bekasını ilgilendiren ulusal güvenlik, sadece teritoryal değil kimliksel güvenliği de

kapsamaktadır. Devletlerin kimliklerinin güvenliğine yönelik duyduğu kaygıda etnik kimliklerin ve etnik sorunların yarattığı içsel baskının oldukça önemli rolü olduğunu söylemek mümkündür. Etnik kimliklerin ve sorunların ulusal kimlik ve devlet kimliği üzerinde yarattığı baskı, devletlerin “ben” ve “öteki” tanımlarını etkileyerek tehdit ve çıkar tanımlarını şekillendirmekte, dış politikayı inşa etmektedir (Ertem 2012: 223-224).

Devletlerin güvenlik stratejilerini ve politikalarını etkileyen etnik sorunlar, dış politikada çatışmaların ve ittifakların inşa edilmesine zemin hazırlayabilmektedir. Etnik sorunlar, aynı güvenlik kaygılarını taşıyan veya etnik sorunla ilgili benzer çıkarlara sahip olan devletler arasında kolektif bir kimlik inşa edilmesine neden olabilmektedir (Karakoç 2009: 39). Devletler arasında inşa edilen kolektif kimlik, aslında etnik sorunların yarattığı güvenlik kaygılarına yönelik işbirliğini öngören bir anlaşma olarak da ele alınabilir. Öte yandan etnik sorunlar devletler arasında çatışmaların inşa edilmesine de neden olabilmektedir. Bu durum bir devletin etnik sorununa diğer devletlerin taraf ve müdahil olması ile gerçekleşmektedir. Diğer devletler bir devletin etnik sorununa küresel veya bölgesel çıkarlarına ulaşmak adına, sorunu yaşayan devletle ilişkilerinde bir pazarlık unsuru olarak kullanmak amacıyla veya etnik sorunun öznesi olan etnik gruba ve kimliğe duyduğu siyasal, ideolojik veya etnik yakınlık nedeniyle müdahil olabilmektedir (Karakoç 2009: 25). Diğer devletlerin etnik sorunlara müdahil olması etnik gruba lojistik, siyasal veya ekonomik destek sağlanması şeklinde gerçekleşebileceği gibi doğrudan etnik sorunu yaşayan devletin topraklarına askeri müdahalede de bulunma şeklinde de gerçekleşebilmektedir. Her iki durumun da devletler arasında çatışmaların inşa edilmesine neden olduğunu söylemek mümkündür.

Etnik kimliklerin ve etnik sorunların baskısı, devletlerin zaman zaman kendi dış politika ilkelerine ve çıkar tanımlamalarına aykırı hareket etmelerine neden olabilmektedir. Örneğin etnik sorunun yarattığı baskıya maruz kalan devlet, beklenenin aksine başka devletlerin sınırları içerisinde yaşayan akraba toplulukların haklarının korunmasına yönelik yeterince çaba göstermeyebilmektedir. Etnik sorunun baskısına maruz kalan devlet, topraklarındaki etnik soruna akraba toplulukların haklarını korumak adınabaşka bir devletin müdahil olmasını önlemek için böyle bir strateji izleyebilmektedir. Öte yandan etnik sorunun baskısı altında olan devlet, zaman zaman

diğer devletlerin karşı karşıya oldukları etnik sorunlardan çıkar ve nüfuz elde edebileceği fırsatlar da yakalayabilmektedir. Ancak devletin kendi topraklarındaki etnik sorununun başka devletler tarafından çıkar ve nüfuz elde etmek için kullanılma ihtimali, söz konusu fırsatlardan yararlanmayı tercih etmeme sonucunu doğurabilmektedir (Kurubaş 2009: 48).

Devletler etnik kimliklerin ve sorunların üzerlerinde yarattığı baskı nedeniyle uluslararası sözleşmeleri imzalamaktan kaçınabilmekte ve demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü, azınlıkların korunması gibi uluslararası değerlere ayak uyduramamaktan kaynaklı sorunlarla baş etmek zorunda kalabilmektedir. Bu durum söz konusu devletin uluslararası imajı üzerinde olumsuz etki yapabildiği gibi diğer devletlerle ilişkilerinde problemler de yaratabilmektedir. Dış politika üzerindeki tüm bu etkiler göz önünde bulundurulduğunda, etnik sorunların çoğunlukla devletlerin dış politikadaki hareket kabiliyetini kısıtlayıcı, uluslararası imajını zedeleyici, iç işlerine müdahaleye olanak verici bir role sahip olduğunu söylemek mümkündür (Kurubaş 2009: 48-49).

2.5. Kürt Kimliği, Kürt Meselesi, Bölgesel Kürt Sorunu ve Türk Dış Politikası

Kürt kimliğinin ve onunla bağlantılı olarak Kürt meselesinin ve bölgesel Kürt sorununun, cumhuriyetin kuruluşundan bu yana Türk dış politikasını farklı kanallardan farklı şekillerde etkilediğini söylemek mümkündür. Yeni cumhuriyetin ilk dönemlerinde Kürt kimliği ve meselesi, iç siyaseti belirleyen en önemli faktörlerden biri olması nedeniyle dış politika tercihleri üzerinde de etki yaratmıştır. Bu etkiyi yansıtan ilk ve en önemli örneklerden biri 1925 tarihli Şeyh Said İsyanı'dır. Şeyh Said İsyanı, cumhuriyetin iç siyaseti ve istikrarı kadar dış politikası üzerinde de önemli etkiler yapmıştır (Ataman 2001: 37). İsyanı İngilizlerin destek verdiğine ilişkin Türk yönetici elitlerinde genel kabul gören inanç, Türkiye'nin petrol zengini Musul kenti üzerindeki tarihsel hak iddialarından vazgeçmesinde ve kenti İngiliz mandası olan Irak'a bırakmasında etkili olmuştur (Barkey 1996: 67). İngilizlerin Türkiye'nin iç siyasetine müdahale ederek Kürtleri yeni cumhuriyete karşı kışkırttığına inanan Türk yöneticiler,

İngilizlerle çıkarlarının çatıştığı bir alan olan Musul'da geri adım atmış, hak iddialarından vazgeçerek ilişkileri normalleştirmeyi amaçlamıştır. Bu anlamda yeni cumhuriyetin iç siyasetini ve güvenliğini ilgilendiren bir konu, dış politika tercihleri üzerinde de önemli etkiler yapmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu kadroları Şeyh Said İsyanı'nın bastırılmasının ardından Türklerle Kürtler arasında en sonuncusu Kurtuluş Savaşı sırasında görülen fiili ittifakın son bulduğunu tasdikleyen uygulamaları yürürlüğe koymaya başlamıştır (Ataman 2001: 38). Bir yandan devlet hızlı bir şekilde seküler ve Batılı bir niteliğe büründürülürken diğer yandan homojen bir Türk kimliği inşa etme çabasına girişilmiştir. Bu durum içeride Kürt kimliği ile beraber diğer bütün etnik kimliklerin yasaklandığı ve ötekileştirildiği dışarıda ise Kürt kimliği ve varlığı ile ilgili her türlü konunun güvenlik problemi olarak kodlandığı bir süreci başlatmıştır. Böylece Kürt kimliği ve onunla bağlantılı olarak Kürt meselesi ve bölgesel Kürt sorunu, Türk dış politikasında hem çatışmalar hem de ittifaklar inşa eden etkili bir konu haline gelmiştir. Örneğin 1930 tarihli son Ağrı İsyanı, İran ile sınır güvenliğine ilişkin ciddi gerginliklerin yaşanmasına neden olmuştur. Türk ordusunun çatışmalar sırasında İran topraklarına sığınan Kürt isyancılarına karşı sıcak takibi sürdürüp sınır ihlali yapması iki ülke ilişkilerini sorunlu hale getirmiş, ilişkilerin normalleşmesi iki ülke arasında 1932 yılında sınırları düzenleyen yeni bir antlaşmanın imzalanması ile gerçekleşmiştir (Barkey 1996: 67).

Öte yandan Kürt kimliği ve onunla bağlantılı olarak Kürt meselesi ve bölgesel Kürt sorunu Türkiye'nin özellikle Kürt nüfusu barındıran komşu devletlerle güvenlik temelli ittifaklar inşa etmesine de neden olmuştur. 1923'ten 1938'e değin yeni cumhuriyeti isyanlarla sarsan Kürt milliyetçiliği, Türkiye'nin bu dönemde Kürt nüfusu barındıran komşularıyla yaptığı işbirliğine yön veren temel faktör olmuştur. Söz konusu dönemde işbirliğine yönelik verilebilecek en önemli somut örnek, Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında imzalanan 1937 tarihli Sadabad Paktı'dır. Paktnın açıkça belirtilmese de temel amacının, Kürt milliyetçiliği konusunda özellikle İran, Irak ve Türkiye'nin politikalarını uyumlu hale getirmek ve bu devletlerin birbirlerine karşı Kürt milliyetçiliğini kullanmasının önüne geçmek olduğunu söylemek mümkündür (Gunter

2011: 265). Nitekim paktın 7. maddesinde ifade bulan “*Bağıtlı (sözleşme ile bağlanmış olan) taraflardan her biri, kendi sınırları içinde diğer bağıtlı tarafların kurumlarını yıkmak, düzen ve güvenliğini sarsmak veya politik rejimini bozmak amacıyla silahlı çeteler, birlikler veya örgütlerin kurulmasını ve eyleme geçmelerini engellemeyi yükümlenir.*” hükmü birçok araştırmacı tarafından söz konusu devletlerin Kürt kimliğinden ve milliyetçiliğinden algıladığı tehdidin ifadesi olarak yorumlanmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti’nin Kürt kimliğinden ve milliyetçiliğinden algıladığı tehdit, sadece 1923-1938 döneminde değil sonraki dönemlerde de Kürt nüfusu barındıran komşu devletlerle olan çatışmaların veya ittifakların en önemli belirleyicilerinden olmuştur. Kürt isyanlarının kanlı bir şekilde bastırılmasının ardından Kürt meselesinin gerek iç gerekse dış politikadaki rolü görece azalmış olsa da tamamen ortadan kalktığını söylemek mümkün değildir. 1950’li ve 60’lı yıllar boyunca Türk hükümetlerinin yüzünü tamamen Batı’ya dönmesinde ve Batı ittifaklarına dahil olmasında Kürt meselesinden ve bölgesel Kürt sorunundan algılanan tehdidin de dolaylı etkisi olmuştur. Ayrıca 1970’li yıllar boyunca İran-Irak arasında yaşanan problemlerin çözümü için Türkiye’yi arabulucu olmaya zorlayan faktörün de Kürt milliyetçiliğinin kendine yayılma alanı bulmasından ve bu durumun Türkiye’deki Kürt meselesini ve bölgesel Kürt sorununu etkilemesinden duyulan endişe olduğunu söylemek mümkündür (Ataman 2001: 40-42).

1980’li yıllarla beraber Kürt kimliğinin ve milliyetçiliğinin, Türk dış politikasını çok daha geniş bir alanda ve çok daha yüksek bir düzeyde etkileyeceği dönemin kapıları açılmıştır. Bu durumun yaşanmasındaki en önemli etkenin örgütlü Kürt milliyetçiliğinin yükselişi ve buna paralel olarak iç siyaset üzerinde artan etkisi olduğunu söylemek mümkündür. 1980’li yıllarla birlikte Kürt meselesinin uluslararası bir nitelik kazandığını ifade eden Barkey, bu durumun yaşanmasında PKK hareketinin ortaya çıkışı ile beraber yeni bir ivme kazanan Kürt milliyetçiliğinin etkisine dikkat çekmiştir (Barkey 1996: 68-69). Silahlı mücadele stratejisi izleyen PKK, Kürt meselesini ve kimliğini 1980’lerin ikinci yarısından itibaren Türkiye iç siyasetinin en önemli konusu haline getirdiği ifade edilmiştir. 1990’lara gelindiğinde ise Kürt meselesi artık dış politika tercihlerini de önemli ölçüde etkilemeye başlamış ve Türkiye’nin komşu

devletlerle ve ABD, Rusya, Avrupa Birliği, İsrail gibi diğer uluslararası aktörlerle ilişkilerinin güvenlik odaklı bir seyir izlemesine neden olan olgulardan biri haline gelmiştir (Özcan 2011: 72).

Kürt kimliğinin ve milliyetçiliğinin 1990'lı yıllar boyunca Türk dış politikası eylem ve söylemleri üzerindeki etkisi arttıran bir diğer olgu, Ortadoğu coğrafyasında bölgesel Kürt sorunu bağlamında yaşanan gelişmeler olmuştur. 1991 yılındaki I. Körfez Savaşı'nın ardından bölgesel Kürt sorunu çok aktörlü, çok değişkenli ve devletlerarası niteliğiyle Ortadoğu'nun belli başlı sorunlarından biri haline geldiği aktarılmıştır (Olson 2000: XIII). Savaşın ardından Irak topraklarında fiili bir Kürt yönetiminin ortaya çıkması, sadece Türkiye'nin değil Suriye, İran ve Irak'ın da Kürt milliyetçiliğinin yükselişine ve bölgesel dengeler üzerinde yapacağı etkilere yönelik kaygılarının artmasına neden olmuştur. Bu kaygılar, Kürt meselesine müdahil olmaları nedeniyle İran, Irak ve Suriye ile uzlaşmazlık halinde olan Türkiye'nin bölgesel Kürt sorunu bağlamında aynı devletlerle kuracağı yeni ittifakların habercisi olmuştur.

1990'lı yıllarla birlikte Kürt meselesinin ve bölgesel Kürt sorununun Türkiye'nin iç ve dış politikasındaki etkisinin daha görünür bir hale geldiğini söylemek mümkündür. Hem Kürt meselesi hem de bölgesel Kürt sorunu Türkiye'nin ABD, Rusya, İsrail, Yunanistan gibi devletlerle ve Avrupa Birliği ile ilişkilerini doğrudan etkilemiştir. Avrupa Birliği, özellikle 1990'lardan itibaren Kürt meselesinin çözümsüzlüğünden kaynaklanan insan hakları ihlallerini Türkiye'nin birliğe üyeliği önüne bir engel olarak koyarken, Rusya ve Yunanistan Kürt meselesini Türkiye'ye sıkıntı yaratmak amacıyla ilişkilerde bir koz olarak kullanmaya çabalamıştır (Bengio 2013: 1). ABD ise özellikle Güneydoğu Anadolu'da yaşanan insan hakları ihlalleri nedeniyle Türkiye'nin Kürt meselesine ilişkin tutumunu dönem dönem eleştirmiş, bu eleştirel yaklaşım iki ülkenin askeri ve ekonomik ilişkileri üzerinde olumsuz etki yapmıştır (Karakoç 2009: 168-171). Ayrıca ABD'nin I. Körfez Savaşı'nın ardından devletlerarası bir problem olan Kürt sorununa ilişkin Irak Kürtlerinin kazanımlar elde etmesini sağlayan politikası, Türkiye-ABD ilişkilerinde gerginliğe neden olan başka bir unsur olmuştur. Ancak ikili ilişkilerde Kürt meselesi ve bölgesel Kürt sorunu nedeniyle karşılaşılan çeşitli problemlere rağmen ABD Türkiye'nin en önemli bölgesel

müttefiklerinden biri olmaya devam etmiş ve PKK ile mücadele noktasında Türkiye'yi destekleyen bir pozisyon benimsemiştir (Ataman 2001: 72).

Kürt meselesinin Türkiye'nin ilişkilerini en fazla etkilediği devletlerden biri de İsrail olmuştur. 1990'lı yıllarla birlikte Türkiye ile İsrail arasında ekonomik, askeri ve siyasal içerikli birçok anlaşma imzalanmış ve bu anlaşmaların etkisiyle sıkı bir işbirliği gelişmiştir. Genel olarak İsrail açısından Türkiye ile ekonomik işbirliği yapmak önemli olmuşken, Türkiye PKK eylemleri ile ilişkili olarak Kürt meselesinin oluşturduğu ulusal güvenlik kaygısı nedeniyle daha çok askeri işbirliğine önem vermiştir (Karakoç 2009: 114). Öte yandan 1990'lar boyunca Türkiye'nin Kürt meselesi İsrail'in ise Golan Tepeleri'ne ilişkin anlaşmazlık nedeniyle Suriye ile gergin ilişkilere sahip olması, iki ülkenin işbirliğinin Suriye karşıtlığı üzerinden güçlenmesinde etkili olmuştur (Minasian 2004: 65)

1980 öncesi olduğu gibi 1980 sonrası da Kürt meselesinin ve bölgesel Kürt sorununun Türk dış politikası üzerindeki en belirgin etkisi Kürt nüfusu barındıran komşu devletler olan İran, Irak ve Suriye ile ilişkiler de görülmüştür. Söz konusu dört devlet birbirlerinin Kürt meselelerini ikili ilişkilerde birer araç olarak kullanması, paradoksal bir etki yaratarak zaman zaman işbirliğine zaman zaman ise anlaşmazlıklara neden olmuştur (Bengio 2013: 2). Öyle ki Kürt meselelerinden kaynaklanan işbirliği veya anlaşmazlık hali ikili ilişkilerdeki diğer konuların seyrini de olumlu veya olumsuz yönde etkileyebilmiştir. Öte yandan özellikle 1990'lı yıllarla beraber İran, Irak, Türkiye ve Suriye arasındaki ilişkileri etkileyen ve Kürt kimliği doğrudan ile ilişkili olan bir diğer konu devletler arası bir nitelik arz eden bölgesel Kürt sorunu olmuştur. Kürt nüfusu barındıran dört devletin, bölgesel Kürt sorununun 1990'larda Irak'ta son dönemde ise Suriye'deki seyrinden algıladığı ulusal ve bölgesel güvenlik tehdidi, aralarında 1990'lar ve 2000'ler boyunca işbirliği gelişmesinde etkili olmuştur.

Kürt meselesi ve bölgesel Kürt sorunu, Türk ulusal ve devlet kimliğinin inşa sürecini etkileyerek de Türk dış politika tercihlerine yön verebilmektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi ulusal kimliğin ve devlet kimliğinin inşa edilmesinde içsel politik gelişmelerin, süreçlerin ve alt kimliklerin de önemli rolü bulunmaktadır. Etnik

kimliklerin ve sorunların ulusal kimlik üzerindeki baskısı, devletlerin dış politikaya ilişkin tehdit ve çıkar tanımları üzerinde etki yapabilmekte, dış politika önceliklerini belirleyebilmektedir (Ertem 2012: 223-224). Bu çerçeveden bakıldığında Kürt meselesi ve bölgesel Kürt sorunu Türk ulusal kimliğinin diğer bir ifadeyle “ben”inin inşa edilmesine etki ederek dış politika tercihlerine yön tayin edebilmektedir. Kürt meselesinin çözümsüzlüğü ve Kürt kimliğini yok sayan çözüm modelleri özellikle 1990’lı yıllar boyunca ulusal kimlik tanımındaki Türk vurgusunun daha da güçlenmesine neden olmuştur (Karakoç 2009: 41). Bu durum ise dış politikaya yön tayin eden devlet kimliğinin milliyetçi yönünün güçlenmesine olanak tanımıştır. Türk dış politikasının Soğuk Savaş sonrası dönemde Türk kimliği vurgusu üzerinden başta Türki Cumhuriyetler olmak üzere Balkan ve Kafkas devletleri ile ilişki geliştirme çabasında sistemsel ve konjonktürel faktörler kadar Kürt meselesinin Türk ulusal ve devlet kimliği üzerinde yarattığı baskının ve neden olduğu kimlik krizinin de etkisi bulunmaktadır.

III. BÖLÜM

3. GERGIN İLİŞKİLER VE İŞBİRLİĞİ ARAYIŞLARI (1979-1997)

Çalışmanın bu bölümünde 1979-1997 yılları arasında Türkiye'nin Suriye politikasının Kürt meselesinin ve bölgesel Kürt sorununun belirleyiciliği ekseninde nasıl inşa edildiği ele alınmaktadır. Bölümün 1979 yılından başlatılmasının sembolik bir anlamı bulunmaktadır. PKK lideri Abdullah Öcalan, örgütün kurulmasından yaklaşık 6 ay sonra Mayıs 1979'da Suriye'ye geçmiş ve örgütü buradan yönetmeye başlamıştır. Bu nedenle çalışmada Abdullah Öcalan'ın Suriye'ye geçişi Kürt meselesinin Türkiye'nin Suriye politikasına girişinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. 12 Eylül 1980 yılında gerçekleşen askeri darbenin ardından Öcalan'ın talimatı ile binlerce PKK üyesinin Suriye'ye kaçması, Kürt kimliğini ve onunla bağlantılı olarak Kürt meselesini Türkiye'nin Suriye politikasının temel belirleyicisi olacağı dönemin kapılarını açmıştır. Esad yönetiminin Suriye topraklarındaki PKK faaliyetlerine sağladığı olanak ve verdiği destek, Türkiye'nin Suriye politikasının 1997 yılı sonuna kadar temelde gerginlik üzerine inşa edilmesine neden olmuştur.

Türkiye'nin Suriye politikası 1979-1997 yılları arasında Kürt meselesinin belirleyiciliği nedeniyle gerginlik üzerine inşa edilmiş olsa da bölgesel Kürt sorununa ilişkin ortak kaygılar işbirliği ve uzlaşma arayışlarını beraberinde getirmiştir. 1991 tarihli I. Körfez Savaşı'nın ardından Irak'ta ortaya çıkan fiili Kürt yönetimi, bu gelişmeyi bir ulusal güvenlik tehdidi olarak algılayan Türkiye ve Suriye'yi işbirliğine yöneltmiştir. Bu nedenle 1979-1997 dönemi Türkiye-Suriye ilişkilerine bakıldığında Kürt milliyetçiliğinin bir ayağının uzlaşmazlıkları diğer ayağının ise ittifakları inşa ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Çalışmanın bu bölümünün devamında Kürt kimliğinin ve milliyetçiliğinin Türkiye'nin Suriye politikasında hem uzlaşmayı hem de çatışmayı nasıl inşa ettiğine daha kapsamlı olarak değinilmektedir.

3.1. Kürt Meselesinin Türkiye'nin Suriye Politikasına Girişi

1980'li yıllara değin Türkiye-Suriye ilişkilerindeki temel problem konuları arasında Türkiye'nin Kürt meselesinin yer almadığını söylemek mümkündür. 1980'li yıllarla birlikte ise bu durum değişmeye başlamış ve yaklaşık 10 yıl gibi kısa bir sürede Kürt kimliği ve ona bağlı olarak Kürt meselesi, Türkiye'nin Suriye politikasına yön veren temel konu haline gelmiştir. Bu durumun yaşanmasındaki en önemli etken, PKK'nın kuruluşundan kısa bir süre sonra Türkiye'ye dönük faaliyetlerini Suriye topraklarından yürütmeye başlaması olmuştur. 25 Kasım 1978 gecesi Diyarbakır'ın Lice ilçesine bağlı Fis köyünde 20 kişinin yaptığı toplantıda alınan kararla kurulan PKK, öncelikle Türkiye'nin güneydoğusunda daha sonrasında ise Suriye, İran ve Irak topraklarının belirli kısmını da kapsayacak bağımsız bir Kürt devleti kurma amacıyla silahlı mücadele yürütülmesi gerekliliği üzerine stratejisini çizmiştir (Marcus 2009: 26). Kuruluş kararından 6 ay sonra Mayıs 1979'da örgütün kurucu lideri Abdullah Öcalan, Türkiye'de ortaya çıkan siyasal kaos ortamında faaliyette bulunulamayacağını düşünerek Suriye'ye geçme ve örgütü buradan yönetme karar vermiştir (Gunter 1997: 26). 12 Eylül 1980'de gerçekleşen askeri darbenin ardından ise örgütün binlerce üyesi tutuklanarak cezaevine konurken, binlerce üyesi de Suriye'ye kaçmıştır (Marcus 2009: 78). Suriye yönetiminin haberdar olduğu ve göz yumduğu bu kaçışlar, Türkiye'nin Kürt meselesinin içsel bir mesele olmaktan çıkıp uluslararası bir boyut kazanmasının ve başta Suriye politikası olmak üzere Türk dış politikasının öncelikli konusu haline gelmesinin başlangıç noktası olmuştur.

Suriye yönetiminin PKK üyelerinin faaliyetlerine desteğinin ilk dönemde açık olmaktan daha çok üstü kapalı olduğunu söylemek mümkündür. Suriye yönetimi PKK üyelerinin Türkiye'den yasadışı yollarla gelişine ve ülkeye yerleşmesine engel olmayarak ve kontrolündeki Lübnan toprakları ile Suriye arasındaki gidiş gelişlerine ses çıkarmayarak örgüte üstü kapalı bir destek sağlamıştır. Ancak bu durum Suriye yönetiminin PKK üyelerini faaliyetleri konusunda tamamen özgür bıraktığı anlamına da gelmemektedir. Zira Suriye yönetimi PKK faaliyetlerinin, ülke nüfusunun yaklaşık yüzde 10'unu oluşturan Suriye Kürtleri üzerinde siyasi bir etki yaratarak devlete karşı bir ayaklanmaya neden olmasını kesinlikle istememiştir. Bu çerçevede PKK üyeleri

kağıt üstünde Suriye topraklarının bir kısmını “Kürdistan” olarak adlandırdıkları coğrafyanın bir parçası olarak kabul etmelerine rağmen, söz konusu coğrafyaya yönelik -en azından o günün koşullarında- siyasi talepte bulunamayacaklarının çünkü Suriye yönetimin haberi olmaksızın nefes dahi alamayacaklarının farkında olmuşlardır (Marcus 2009: 86-87).

Suriye’deki Baas rejimi, Türkiye’nin iç meselesi olan Kürt meselesi ile ilgili yaşadığı krizi 1980’lerin başından 1990’ların sonuna kadar kendi adına fırsata dönüştürmek için yoğun bir politik çaba sarf etmiştir. Suriye yönetiminin bu politikası Türkiye’nin ulusal ve bölgesel güvenlik algısı üzerinde oldukça önemli etkiler yapmış, özellikle Kürt nüfusu barındıran komşu devletlere (İran, Irak, Suriye) yönelik politikasının inşasına doğrudan etki etmiştir. Suriye yönetiminin 1980’lerin PKK üyelerine ve faaliyetlerine destek vermeye başlamasının arkasında iki temel nedenin yattığını söylemek mümkündür. Bunlardan ilki, Suriye yönetiminin Türkiye ile var olan Hatay sorunu ve sınır aşan akarsuların paylaşımı sorunu gibi tarihsel anlaşmazlıkların çözümü noktasında PKK’dan politik bir koz olarak faydalanmak istemesi olmuştur. Türkiye yönetimi Suriye’nin benzer bir tutumu, 1970’lerin sonları ve 1980’lerin başında Türk diplomatlara, mülki ve diplomatik hedeflere yönelik yaptığı silahlı eylemlerle dikkat çeken ASALA (The Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia) örgütüne siyasal, lojistik ve ekonomik destek sağlayarak sergilediğini de sıklıkla dile getirmiştir (Hooglund 1995: 282-283). PKK ile kurulan ilişki bağlamında ise söz konusu desteğin daha açık bir hal aldığı söylemek mümkündür. Bu destek ilerleyen yıllarda PKK’yı ve Kürt meselesini Türkiye’nin Suriye politikasında merkezi konu başlığı ve diğer sorunlara (Hatay ve sınır aşan akarsuların paylaşımı) ilişkin ikili görüşmelerde kullanılan bir pazarlık unsuru haline getirmiştir.

Suriye yönetiminin 1980’lerin başından itibaren PKK üyelerine ve faaliyetlerine verdiği desteğin ikinci nedeni ise bölgesel çatışmalardan ve gerilimlerden yararlanarak Arap devletlerin lideri olma çabası olmuştur (Fırat ve Kürkçüoğlu 2009b: 131). Bu istek özellikle 1980 yılında İran-Irak savaşının başlamasının ardından doruk noktaya ulaşmıştır. Savaşın Irak topraklarında yarattığı güç boşluğundan yararlanmak isteyen Suriye yönetimi, başta Irak’ın kuzeyinde önemli bir bölgeyi kontrol altına alan Mesud

Barzani'nin Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) ve Celal Talabani'nin Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) olmak üzere Bağdat yönetimine karşı mücadele eden örgütlere önemli maddi ve lojistik destek sağlamıştır. PKK işte tam böyle bir ortamda Suriye yönetiminin başta KDP ve KYB olmak üzere Kürt siyasi örgütleri ile kurduğu ilişkiden yararlanarak doğrudan destek almaya başlamış ve Türkiye'ye yönelik eylem hazırlıklarını tamamlama sürecine girişmiştir (Fırat ve Kürkçüoğlu 2009b: 131).

Suriye yönetimin sağladığı ekonomik, siyasi ve en önemlisi lojistik destek sayesinde PKK, Temmuz 1981'de Lübnan-Suriye sınırındaki örgütün ilk kampında bir konferans gerçekleştirmiş ve bu konferansta Türkiye'ye dönük uzun dönemli savaş stratejisinin temellerini oluşturan kararları almıştır (İmset 1993: 88-89). Bölgesel aktörlerle ve diğer Kürt hareketleri ile ilişki kurulması kararının da verildiği söz konusu konferans sonrasında Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad'ın kardeşi ve Suriye istihbaratının başkanı Rifad Esad ile doğrudan bağlantı kurulmuştur. Rifad Esad'ın PKK üyeleriyle kurduğu sıkı diyalog, Suriye yönetiminin örgüte olan desteğinin artmasına neden olmuştur (İmset 1993: 89). Bu destekle birlikte örgütlenme anlamında daha rahat hareket etme imkanı yakalayan PKK, ikinci kongresini de Ürdün-Suriye sınırında Suriye yönetimi kontrolünde olan bir Filistin Kampı'nda gerçekleştirmiştir. Kongrede siyasi mücadele ile elde edilmek istenen amaçlara ulaşmak için silahlı eylem stratejisi benimsenmiş ve Türkiye'ye dönük gerçekleştirilecek silahlı eylemlerin askeri, finansal ve lojistik alt yapı hazırlıklarının sağlanması kararı alınmıştır (Jongerden ve Akkaya 2013: 227).

Suriye yönetiminin PKK'ya verdiği destek aracılığıyla Türkiye'nin Kürt meselesini ikili ilişkilerde bir koz olarak rahatlıkla kullanabilmesinde Suriye Kürtlerinin ülke içindeki konumunun da etkili olduğunu söylemek mümkündür. Modern Suriye tarihinde özellikle 1950'li yıllardan itibaren bir Kürt meselesinden bahsedilmeye başlandığını söylemek mümkündür. Ancak buna rağmen Suriye Kürtleri ve Kürt kimliği, 2011'de başlayan iç savaşa kadar Baas rejimi için öncelikli bir meselenin özneleri olmamıştır. Suriye yönetiminin sistematik Araplaştırma politikaları ile yarattığı baskıya Suriye Kürtlerinin toplumsal ve siyasal alanda başarıyla örgütlenememesi de eklenince Kürt kimliğine ilişkin talepler özellikle 2000'li yıllara kadar oldukça cılız

kalmış, Kürt meselesi ülke siyasetindeki öncelikli konulardan biri haline gelmemiştir. Suriye yönetiminin 1980'ler ve 1990'lar boyunca kendisi için ciddi tehdit yaratabilecek bir Kürt meselesi ile karşı karşıya olmaması, Türkiye'nin Kürt meselesini ikili ilişkilerde elini güçlendirecek bir koz olarak rahatlıkla kullanabilmesinde etkili olmuştur.

3.2. 1980'lerin İlk Yarısı: Suriye'ye Kürt Meselesi Bağlamında İlk Tepkiler

Türkiye'nin Suriye politikasında Kürt meselesi ve PKK nedeniyle inşa edilecek gerilimin ilk işareti, Suriye Adalet Bakanı'nın Haziran 1981'de Ankara'ya yaptığı ziyaret sırasında ortaya çıkmıştır. Söz konusu ziyaret sırasında 12 Eylül askeri darbesinin ardından Türkiye'den kaçan Türk ve Kürtlerin Ermenilerle birlikte Suriye'de faaliyet göstermesi gündeme gelmiş ve Türk yetkililer söz konusu kişilerin iadesine ilişkin talepte bulunmuştur. Yapılan görüşmeler sonucunda iki ülke arasında "Suçluların Geri Verilmesi ve Ceza İşlerinde Karşılıklı Adli Yardım Sözleşmesi" imzalanmış olsa da söz konusu sözleşme Türk yetkililerin istediği içeriğe sahip olmamıştır. Zira sözleşmeye "siyasi mülteciler" dahil edilmemiş, Suriye yönetimi 12 Eylül darbesi sonrası Türkiye'den kaçanları "suçlu" veya "terörist" değil "siyasi mülteci" olarak kabul ettiğini ve topraklarında terörist bulunmadığını bildirince PKK üyelerinin iadesi söz konusu olmamıştır. Ayrıca yapılan sözleşmeye rağmen sınırdan yasadışı geçişlerin engellenememesi, Türkiye'nin Suriye politikasında ulusal güvenlik odaklı bir adım atarak sınırda güvenlik yolu inşa etmesine ve devriye gezdirmeye başlamasına neden olmuştur (Fırat ve Kürkçüoğlu 2009b: 131).

Suriye yönetiminin PKK üyelerini iade etmeme ve ülke topraklarındaki siyasi örgütlenme faaliyetlerine göz yummasına rağmen iki ülke ilişkilerinin ekonomik ayağı 1980'lerin ilk yıllarında söz konusu durumdan çok fazla etkilenmemiştir. Bunun önemli bir nedeninin yaşanan bütün sorunlara rağmen Türkiye'nin sınır komşusu Suriye'yi tamamen karşısına almak istememesi olduğunu söylemek mümkündür. Zira böyle bir durumun yaşanması Suriye yönetiminin PKK ve sol örgütlerin Türkiye'ye karşı yürüttüğü siyasi faaliyetlere daha fazla destek vermesine, bu durumda Türkiye için daha

ciddi ulusal güvenlik problemlerinin ortaya çıkmasına neden olabilirdi. Bu nedenle Türkiye yönetimi 1980'lerin ilk yarısında Suriye yönetimi ile olan ekonomik ilişkilerini sürdürecektir çeşitli adımlar atmaya devam etmiştir. Bu adımlardan en önemlisi Mart 1982'de Suriye'de imzalanan ekonomik ve teknik işbirliği antlaşması olmuştur. Havacılık, uluslararası taşımacılık, elektrik tahsisi, bilimsel ve teknik bilgi paylaşımı, tarım, sanayi ve diğer kalkınma alanlarına ilişkin ortak araştırma ve yatırım yapılması gibi konularda işbirliği ve eşgüdümlü politika üretilmesini ön gören antlaşmayı Türkiye Cumhuriyeti adına Türk heyetinin başkanı ve aynı zamanda dönemin Başbakan Yardımcısı Turgut Özal imzalamıştır (Resmi Gazete, Karar No: 8/4834, 1982).

1982 yılında yaşanan ve Türkiye açısından Suriye ile yapılan ekonomik ve teknik işbirliği antlaşmasından daha fazla önem taşıyan gelişme, İsrail'in Lübnan'ı işgal etmesi olmuştur. İsrail'in Lübnan'ı işgali ve Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) kamplarına yaptığı saldırı sırasında PKK militanları Filistinli militanlarla birlikte İsrail ordusuna karşı direnmiş ve bu direniş sırasında 12 PKK militanı ölmüş, bir o kadarı İsrail ordusuna esir alınmıştır (Fırat ve Kürkçüoğlu 2009b: 131). PKK militanlarının İsrail ordusuna karşı savaşması Filistinli örgütler ve Suriye yönetiminin sempatisini kazanmış ve örgütün bölgesel nüfuzu üzerinde pozitif yüklü bir etki yaratmıştır. Bu olaydan sonra FKÖ militanlarının boşalttığı Suriye denetimindeki Bekaa Vadisi içinde yer alan Helve Eğitim Kampı tamamen PKK kontrolüne bırakılmış ve Mazlum Korkmaz Akademisi adını almıştır. Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad'ın kardeşi Cemil Esad tarafından ziyaret edilen ve desteklenen kamp, örgütün Türkiye'ye yönelik silahlı eylem hazırlığında önemli bir askeri ve ideolojik eğitim üssü görevini görmüştür (Marcus 2009: 138-139).

Türkiye, PKK'nın Suriye yönetiminin kontrolündeki Lübnan topraklarında, üstü kapalı bir destekle faaliyetlerini sürdürmesinden son derece rahatsız olmuş ve bu rahatsızlığını Mart 1983'te Dışişleri Bakanı İltis Türkmen'in Suriye ziyareti sırasında resmi ağızdan dile getirmiştir. Suriye yönetimi destek iddialarını kabul etmemekle birlikte Türkiye yönetimini Şubat 1982'de Suriye'nin Hama kentinde ayaklanma organize eden Müslüman Kardeşler örgütünün liderlerini barındırmak ve iade etmemekle suçlamıştır (Altunışık ve Tür 2006: 232). Suriye yönetiminin bu tavrı

karşısında Türkiye gönderdiği notalarda tutumunu giderek sertleştirmiş ve gerekirse güç kullanılmaktan çekinmeyeceğini açıkça ifade etmiştir. Türkiye'nin sert tavrı, Suriye'nin ABD ile yaşadığı gerginliğin ve kısa dönemli iç siyasal istikrarsızlığın¹⁵baskısı ile birleşince Hafız Esad PKK güçlerini İran'a, Irak'ın kuzeyine ve Bekaa Vadisi'ne göndermek zorunda kalmıştır (Fırat ve Kürkçüoğlu 2009b: 133).

PKK Türkiye topraklarına yönelik ilk organize silahlı eylemlerini 15 Ağustos 1984'te Siirt'in Erüh ve Hakkari'nin Şemdinli ilçesindeki askeri noktalara yönelik gerçekleştirmiş ve söz konusu saldırılarda bir jandarma eri hayatını kaybetmiştir (Marcus 2009: 114-115). Türkiye kamuoyu söz konusu silahlı eylemlerin ve diğer PKK faaliyetlerinin ehemmiyetinin henüz farkına varmamış olsa da Türk yöneticiler eylemlerden kısa süre sonra gerek Irak gerekse Suriye nezdinde yapılan girişimlerle sınır güvenliğinin sağlanması konusunda önemli adımlar atmıştır. Ekim 1984'te Irak ile sınır güvenliğine ilişkin bir Güvenlik Protokolü imzalayan Türkiye, söz konusu protokolün hemen ardından Suriye ile işbirliği arayışına girişmiştir. Bu çerçevede dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren Aralık 1984'te Hafız Esad'a bir mektup yazarak bölgede teröre karşı birlikte mücadele etmeyi önermiştir. Kardeşi Rıfat Esad'ın da içinde bulunduğu birçok güç odağı tarafından iktidarı tehdit edilen Hafız Esad, söz konusu öneriye olumlu cevap vermiş ve iki ülke arasında Mart 1985'te Sınır Güvenliği Protokolü imzalanmıştır (Fırat ve Kürkçüoğlu 2009b: 135). Türkiye, söz konusu protokollerin imzalanması ile PKK'yı bölgede yalnızlaştırma ve etkisizleştirme noktasında önemli bir adım atıldığını düşünmüş olsa da ilerleyen yıllarda yaşanan gelişmeler farklı olmuştur.

¹⁵ Kasım 1983'te Devlet Başkanı Hafız Esad'ın kalp krizi geçirmesi Baas rejiminin istikrarı üzerinde kısa süreli ama önemli bir etki yaratmıştır. Kalp krizinin ardından Hafız Esad'ın sağlık durumunun kötüye gittiğine ilişkin söylentilerin ortaya çıkması, Esad'ın inşa ettiği iktidar yapısının tepesine kimin geleceği konusunda iç çekişmelerin yaşanmasına neden olmuştur. Ağırlıklı olarak Hafız ve Rıfat Esad kardeşler arasında kendini hissettiren çekişmeye 5-20 Ocak 1985 tarihleri arasında Şam'da toplanan Baas Partisi'nin Sekizinci Bölgesel Kongresi'nde son verilmiştir. Sağlık durumu hızla düzelen Hafız Esad, söz konusu kongrede ülke yönetiminde tek söz sahibi olduğunu yeniden ilan etmiştir. Kongrede kardeş Rıfat Esad, Baas Partisi Bölge Komutası'na yeniden seçilmiş olsa da yalnızlaştırılmış ve bu nedenle kısa süre sonra Avrupa'ya yerleşmiştir. 82 yaşında hayatını kaybeden annesi Naisah Esad'ın cenazesine katılmak için 1992 yılında ülkesine dönen Rıfat Esad, bu tarihten sonra resmi olarak Devlet Başkanı Yardımcılığı görevini sürdürse de gücü Hafız Esad tarafından denetim altında tutulmuş ve kendisine önemli yetkiler verilmemiştir (van Dam 2000: 194-199).

3.3. Kürt Meselesi Gölgesinde Su Sorunu

1960'lı ve 1970'li yıllar boyunca Türkiye, Suriye ve Irak arasında ekonomik ve teknik bir uzlaşmazlık konusu olarak gelişen sınır aşan akarsuların kullanımı sorunu, 1980'li yıllarla beraber aynı zamanda siyasi bir nitelik kazanmıştır. Türkiye-Suriye ilişkilerinde sınır aşan akarsuların paylaşımı sorununun siyasi bir nitelik kazanmasının Suriye yönetiminin Türkiye'nin Kürt meselesine müdahil olması ve bu kapsamda PKK faaliyetlerine destek vermesi ile gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Suriye yönetiminin Kürt meselesini iki ülke arasındaki diğer sorunların görüşülmesi sırasında bir koz olarak kullanması, Türkiye'nin de benzer bir stratejiyi su sorununu kullanarak izlemesine zemin oluşturmuştur. Suriye yönetiminin Türkiye'nin Kürt meselesini iki ülke arasındaki su sorununu kendi lehine çözmek için kullanması, Türkiye yönetiminin de su sorununu Baas rejiminin PKK'ya verdiği desteği engellemek için kullanmasına neden olmuştur. Bu sayede 1980'li ve 1990'lı yıllar boyunca iki ülke arasında sınır aşan suların kullanımına ilişkin yaşanan anlaşmazlıkların Kürt meselesinin gölgesinde ilerlediğini söylemek mümkündür. Suriye yönetiminin PKK'ya sağladığı lojistik, ekonomik ve siyasi destek, suyun Türk dış politikasında Kürt meselesine bağımlı önemli bir siyasi araç haline gelmesine doğrudan etki etmiştir (Karakoç 2010: 921).

Yapılması planlanan 22 baraj ve 19 hidroelektrik santrali ile Fırat ve Dicle nehirlerinin Türkiye tarafından daha etkin bir şekilde kullanılması öngören Güneydoğu Anadolu Projesi'nin 1983 yılında temellerinin atılması, Türkiye-Suriye ilişkilerinde su sorununun daha gergin bir hal almaya başlamasında etkili olmuştur. Söz konusu projeye kendisi için ciddi su ve sulama problemleri yaratacağı gerekçesiyle karşı çıkan Suriye yönetimi, nehir sularının eşit olarak pay edilmesi talebinde bulunmuştur. Türkiye'nin su politikasına karşılık Arap kamuoyundan destek alan Suriye yönetimi, Dünya Bankası ve diğer uluslararası finans kuruluşları üzerinde Irak yönetimi ile birlikte projenin aleyhine baskı kurmaya çabalamıştır. Bu çaba neticesinde uluslararası kredi kuruluşları Türkiye'nin öncelikle su sorununun tarafları olan ve GAP'a karşı çıkan Irak ve Suriye ile anlaşması gerektiğini açıklayarak GAP'ın finansmanı amacıyla kredi desteği sağlamaktan vazgeçmiştir. Bu nedenle Türkiye projeyi kendi ulusal bütçesi ile finanse etmek zorunda kalmıştır (Maden 2012: 90). Finansal ve siyasi sıkıntılar nedeniyle 30

seneyi aşkın süredir tamamlanamayan GAP'ın 2019 yılı itibariyle tamamlanması öngörülmektedir (Leylak ve Şulul 29 Ocak 2016, <http://www.dha.com.tr/bakan>, 1 Şubat 2016'da erişildi).

Güneydoğu Anadolu Projesi, Türkiye'nin Kürt meselesinin tekrar ivme kazandığı bir dönemde büyük bir bölgesel kalkınma programı olarak ortaya çıkmıştır. Projenin tamamlanması ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi ile diğer bölgeler arasındaki gelişmişlik farkının ortadan kalkacağı, kırsal alandaki tarımsal verimliliğin ve istihdam olanaklarının artacağı ve böylece ulusal düzeyde ekonomik gelişmeye ve sosyal istikrar hedeflerine katkı yapılacağı öngörülmüştür (T.C. Kalkınma Bakanlığı 2016, <http://www.gap.gov.tr/gap>, 1 Şubat 2016'da erişildi). Türk yöneticiler projenin tamamlanıp bölgesel kalkınmanın gerçekleşmesi halinde Kürt meselesini olumsuz yönde etkileyen sosyo-ekonomik faktörlerden önemli bir kısmının ortadan kalkacağına ve Kürt meselesinin kısa zamanda çözüleceğine inanmışlardır (Oktav 2003: 102). Yeğen'in de ifade ettiği gibi bu inancı besleyen temel etken, 1970'li ve 1980'li yıllar boyunca devlet yetkililerin Kürt meselesini bir "sosyo-ekonomik geri kalmışlık" problemi olarak algılaması olmuştur (Yeğen 2013: 116).

Türk yöneticiler GAP ve benzeri kalkınma temelli projelerin hayata geçirilmesi ile Kürt meselesinin çözümünün hızla gerçekleşeceğine inanmış olsalar da GAP'ın Kürt meselesine etkisinin beklentilerin aksi yönünde olduğunu söylemek mümkündür. Bu durumun yaşanmasındaki başlıca etken GAP'ın kendisinden kaynaklı yaşanan sorunlar değil, Suriye yönetiminin tutumu olmuştur. Baas rejiminin GAP'ın hayata geçirilmesine karşı takındığı olumsuz tutum ve bu tutumla bağlantılı olarak Suriye topraklarında PKK faaliyetlerine göz yummaya devam etmesi, Türkiye iç siyaseti üzerinde Kürt meselesinin ve milliyetçiliğinin baskısının daha da artmasına katkı sunmuştur. Türkiye ile ilişkilerde su sorununu her zaman öncelikli çözülmesi gereken konu olarak gören Suriye yönetimi, Türkiye'nin Kürt meselesini su sorununun kendi lehine seyrini sağlamak için bir koz olarak kullanmaktan çekinmemiştir. Suriye yönetimi bu konudaki tavrını Mart 1986'da Suriye Başbakanı Abdülrauf Al Kasım'ın gerçekleştirdiği Türkiye ziyaretinde net olarak belli etmiştir. Suriye Başbakanı ziyaretinde GAP nedeniyle kendilerine ulaşan suyun azalması durumunda Suriye'nin bunu karşılıksız

bırakmayacağını ifade etmiştir (Karakoç 2009: 47). Baas yöneticileri, başbakanın cümlelerinin su sorununa karşı PKK'ya destek verileceği anlamına gelmediğini ifade etseler de ilerleyen dönemde yaşanan gelişmeler ve yapılan diğer üst düzey açıklamalar söz konusu ifadenin aslında üstü kapalı bir tehdit olduğunu ortaya koymuştur. Ziyaretten kısa bir süre sonra Ekim 1986'da PKK'nın üçüncü kongresinin Suriye kontrolündeki Bekaa Vadisi'nde yapılması, Türkiye'ye yapılan üstü kapalı tehdidin önemli bir işareti olarak kabul edilmiştir.

3.4. Türkiye'nin Suriye Politikasında İşbirliği Arayışları: Özal'lı Yıllar

Turgut Özal'ın başbakanlık ve cumhurbaşkanlığı görevlerini yürüttüğü 10 yıllık süre (1983-1993) Türkiye'nin hem iç hem de dış politikasında önemli dönüşümlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Özal döneminde Türkiye'nin Kürt meselesinin siyasal çözümüne yönelik atılan adımlar, dış politikada da önemli gelişmelerin yaşanmasına neden olmuştur. 1983 yılında gerçekleşen seçimlerde başbakanlık koltuğuna oturan Turgut Özal başbakanlığının ilk yıllarında gerek iç gerekse dış politikaya yön veren temel meselelerden biri olan Kürt meselesiyle bir değişim yaratabilecek kadar ilgilenememiştir. Bunun iki temel neden olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenlerden ilki 12 Eylül darbesinin mimarı ve dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in iç ve dış güvenlik konuları üzerindeki kontrolüken, ikincisi Türkiye'nin içinde bulunduğu kötü ekonomik koşullar nedeniyle Özal'ın ekonomik sorunlara yoğunlaşmak zorunda kalması olmuştur (Ataman 2001: 42-43). Özal'ın Kürt meselesi bağlamında gerek iç gerekse dış siyasette etkisini gerçek anlamda hissettirmeye başlamasının ise 1980'lerin ikinci yarısında gerçekleştiğini söylemek mümkündür. 1987 seçimlerinden yeniden başbakan olarak çıkan Özal, bu tarihten sonra iç politikada Kürt meselesinin çözümüne yönelik daha somut ve sivil adımların atılması ve dış politikada ise Kürt meselesinden kaynaklı problemlerin aşılması yönünde bir çaba sarf etmiştir.

3.4.1. 1987 Şam Ziyareti ve Sonuçları

Turgut Özal'ın dış politikada ekonomiye ve ekonomik ilişkilere verdiği önem, 1980'lerin ortalarından itibaren Türkiye'nin Suriye yönelik politikasında kendisini fazlasıyla hissettirmeye başlamıştır. Özal, Suriye ile ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesinin iki ülke arasındaki siyasi meselelerin çözümüne ciddi katkı sunacağına inanmıştır. Bu kapsamda Özal'ın attığı ilk önemli adım, Temmuz 1987'de başbakan sıfatıyla Şam'ı ziyaret etmek olmuştur. Turgut Özal söz konusu ziyaretle Karakaya ve Atatürk barajlarının yapımı ve Türkiye topraklarına yönelik PKK eylemlerinin artması sonucunda Suriye ile gerilen ilişkileri düzeltmeyi hedeflemiştir (Fırat ve Kürkçüoğlu 2009b: 144).

1987 ziyareti kapsamında Türk heyetinin Suriye yönetiminden en önemli isteği PKK faaliyetlerine verilen desteğin son bulması olmuştur. Zira Esad'ın yönetiminin 1987 yılına gelinceye kadar geçen sürede PKK faaliyetlerine en fazla olanak sağlayan aktör olduğunu söylemek mümkündür. Söz konusu desteğin sağlanmasında Hafız Esad'ın kardeşleri Cemil ve Rıfad Esad'ın Abdullah Öcalan'a kişisel yakınlıklarının ve Suriye istihbarat teşkilatı El Muhaberat'ın önemli katkısı olmuştur. Suriye yönetimi 1987 yılına kadar Abdullah Öcalan'a ve birçok PKK militanına kalacak yer ve kimlik temin etmiş, Suriye topraklarında PKK konferans ve kongrelerinin toplanmasına müsaade etmiş, örgüte doğrudan veya dolaylı yollarla para, silah ve cephane temin etmiş ve örgütün Suriye'de temsilcilik ve propaganda büroları açmasına izin vermiştir (İmset 1993: 227-228).

Başbakan Turgut Özal'ın başkanlık ettiği Türk heyetinin Şam'da gerçekleşen görüşmeler sırasında öne sürdüğü PKK faaliyetlerine destek sağlandığı ve Abdullah Öcalan'ın Şam'da yaşadığı argümanları, Suriye heyeti tarafından kesin bir dille reddedilmiştir. Ancak gerçek şu ki Özal başkanlığındaki Türk heyetinin Şam ziyareti sırasında Abdullah Öcalan geçici bir süreliğine Lübnan'daki Bekaa Vadisi'ne gönderilmiştir (Olson 1997: 170). Suriye heyeti bu sayede görüşmeler sırasında Öcalan'ın Şam'da olmadığını rahatlıkla dile getirebilmiştir. Öte yandan Türk heyetinin Suriye yönetiminin PKK faaliyetlerine destek verdiğine ilişkin iddialarına karşı ise

Suriye heyeti bunun kesinlikle doğru olmadığı ve asıl Türk yöneticilerin Suriye’de illegal bir örgüt olarak kabul edilen Müslüman Kardeşlere destek verdiği iddiası ile karşılık vermiştir (Çandar 2012: 85). Suriye heyeti ayrıca görüşmeler sırasında su sorununu da dile getirmiş, Fırat sularının belirli bir miktarının Suriye’ye bırakılmasını öngören bir anlaşma imzalama talebinde bulunmuştur (Fırat ve Kürkçüoğlu 2009b: 137). Başbakan Turgut Özal başkanlığındaki Türk heyeti ise Suriye topraklarındaki PKK faaliyetlerinin engellenmesi karşılığında su sorununun daha rahat çözüleceğini savunarak, su sorunu PKK faaliyetlerine verilen desteğe karşılık önemli bir koz olarak kullanmıştır (Aras 2012: 41).

Gerçekleşen müzakereler sonucunda iki ülke heyetleri arasında biri güvenliğe diğeri ise ekonomik işbirliğine ilişkin iki protokol imzalanmıştır. Yapılan güvenlik protokolü ile iki ülke, kendi toprakları üzerinde karşı tarafa yönelik terör odaklı faaliyetlere izin vermeyeceklerini ve silahlı eylemlere katılmış kişileri iade edeceklerini taahhüt etmişlerdir (Fırat ve Kürkçüoğlu 2009b: 137). Diğer bir ifadeyle söz konusu güvenlik protokolü ile Suriye yönetimi resmi olarak inkar etse de kendi topraklarından Türkiye’ye yönelik PKK saldırılarını engellemeyi ve Türkiye ile güvenlik istihbaratı paylaşımında bulunmayı kabul etmiştir (Marcus 2009: 139). Görüşmeler sırasında yapılan ekonomik işbirliği protokolü ise elektrik enerjisi, bankacılık faaliyetleri, ulaştırma ve haberleşme, ticaret, nakliye, doğalgaz ve petrol arama ve telekomünikasyon gibi alanlarda işbirliğini ve ortak politika geliştirmeyi öngören geniş kapsamlı bir içeriğe sahip olmuştur. Ancak protokolün asıl önemli olan konusu Fırat Nehri’nin kullanımına ilişkin yapılan düzenleme olmuştur. Söz konusu ekonomik işbirliği protokolünün 6. maddesinde *“Atatürk Barajı rezervuarının doldurulması sırasında ve Fırat sularının üç ülke arasında nihai tahsisine kadar, Türk tarafı Türkiye-Suriye sınırından yıllık ortalama olarak 500 m³/sn den fazla su bırakmayı taahhüt eder. Aylık akışın 500 m³/sn altına düştüğü durumlarda farkın gelecek ay kapatılmasını kabul eder”* ifadesine yer verilmiştir (Resmi Gazete, Karar No: 87/12171, 1987). Ayrıca protokolün 7, 8, 9 ve 10. maddelerinde Suriye, Türkiye ve Irak devletlerinin Fırat ve Dicle nehirlerinin tarımsal ve enerji amaçlı kullanımı konusunda birlikte çalışmaları prensip olarak kabul edilmiştir.

Başbakan Turgut Özal'ın 1987 yılında Şam'a gerçekleştirdiği ziyaret sırasında imzalanan protokollerin üç nedenden dolayı oldukça önemli olduğunu söylemek mümkündür. Bunlardan ilki imzalanan güvenlik protokolünün PKK konusunda yapılan ilk kapsamlı ve üst düzey müzakerenin sonucu olarak ortaya çıkmış olmasıdır. Suriye topraklarındaki PKK faaliyetlerine ilişkin iki ülke yetkilileri arasında daha önceki yıllarda da çeşitli düzeylerde görüşmeler gerçekleşmiş ancak söz konusu görüşmelerde her iki tarafı da ciddi anlamda bağlayıcı bir sonuç çıkmamıştır. 1987 yılında imzalanan güvenlik protokolü ile ise her iki ülke, kendi topraklarından diğer tarafa yönelik silahlı faaliyetlere izin vermeyeceğini ve faaliyette bulunanları iade edeceğini yazılı olarak taahhüt etmiştir.

Özal'ın 1987 Şam ziyareti sırasında imzalanan protokollerin öneminin ikinci nedeni, Kürt meselesi ve su sorunu arasındaki ilişkiyi doğrudan ortaya koyan ilk resmi belgeler olması ile ilişkilidir. Görüşmeler sırasında Turgut Özal'ın başkanlık ettiği Türk heyeti, Suriye topraklarındaki PKK faaliyetlerine karşı su sorununu önemli bir koz olarak kullanmıştır. Suriye heyeti ise ülke topraklarındaki PKK faaliyetlerini ve Öcalan'ın Suriye'de olduğunu kabul etmemesine rağmen görüşmeler sırasında su sorununa karşı PKK faaliyetlerine verdiği lojistik, siyasi ve ekonomik desteği açıkça olmasa da bir koz olarak kullanmıştır. Bu nedenle görüşmeler sonunda hem su sorununa ilişkin anlaşma içeren bir ekonomik işbirliği protokolü hem de temelde PKK faaliyetlerinin engellemesini amaç edinen bir güvenlik protokolü bir arada imzalanmıştır.

Özal'ın Şam ziyareti sırasında imzalanan protokoller, Turgut Özal'ın ulusal güvenliğe ve dış politika kararlarına etki eden siyasi meselelerin çözümünde ülkeler arasında kurulan ekonomik ve ticari ilişkilerin oynadığı role verdiği değeri göstermesi açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Zira imzalanan ekonomik işbirliği protokolünde akarsuların kullanımına ilişkin düzenlemeler ön plana çıkmış olsa da söz konusu protokolde enerjiden ulaşımaya kadar çok geniş bir alanda işbirliğini öngörülmüştür. Bu anlamda söz konusu protokollerin öneminin üçüncü nedeni, Özal'ın inşa etmeye çalıştığı dış politika anlayışının somut birer örnekleri olmalarından ileri gelmektedir.

Temmuz 1987’de imzalanan protokoller Türkiye kamuoyuna PKK’ya karşı kazanılan bir zafer olarak yansıtılmış ve Kasım 1987’de gerçekleşecek genel seçimlerin Anavatan Partisi ve lideri Turgut Özal için bir zafere dönüşmesine katkı sunmuştur (İmset 1993: 229). İmzalanan protokollerin ardından Türkiye kamuoyuna yansıtılan görüntü, Baas rejiminin Suriye topraklarındaki PKK faaliyetlerine yönelik tedbirler aldığı yönünde olmuştur. Zira Özal’ın Şam ziyaretinden kısa bir süre sonra Suriye yönetimi ülke topraklarındaki PKK kamplarını kaldırmış ve hepsinin Bekaa Vadisi’ne taşınmasını sağlamıştır (Fırat ve Kürkçüoğlu 2009b: 137). Ayrıca PKK militanlarını Suriye topraklarından Türkiye’ye geçmemeleri konusunda uyarmıştır. Ancak Türkiye kamuoyuna Suriye’ye verilen gözdağının sonucu ve PKK’ya karşı kazanılan zafer olarak yansıtılan söz konusu tedbirler bunlarla sınırlı kalmış ve PKK Suriye yönetiminin kontrolünde olan Bekaa Vadisi’nden faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiştir. Suriye yönetimi Türk heyetinin ziyaretinin ardından PKK faaliyetleri üzerinde bir süre baskı oluştursa da politik çıkarlarını göz önünde bulundurarak bu tutumundan kısa sürede vazgeçmiştir. Öyle ki protokollerin imzalanmasından kısa bir süre sonra Suriye yönetimi Öcalan’ın Şam’da Sovyet yetkilileri ile bir araya gelmesinin ve onlarla çeşitli görüşmeler yaparak taleplerini iletmesinin zeminini hazırlamıştır (İmset 1993: 229).

Suriye yönetimi Türkiye’nin beklentilerinin aksine 1987 yılında imzalanan protokollerin ardından Suriye topraklarındaki PKK faaliyetlerini engelleyecek önemli adımlar atmamıştır. Gazeteci Mehmet Ali Birand’ın 1988 yılında PKK lideri Abdullah Öcalan ile yaptığı röportajda sorduğu “*Suriye istese sizi durdurur mu?*” sorusuna Öcalan’ın “*Kesin. Özel bir kararla durdurabilir*” cevabını vermesi, Suriye yönetiminin PKK faaliyetlerini engellemek istemediğinin birinci ağızdan onayı olmuştur (Birand 1993: 177). Kuşkusuz ki imzalanan protokollere rağmen Suriye yönetiminin PKK faaliyetlerini engellemek istememesinin temel nedeni, örgütü Türkiye ile ilişkilerinde elini güçlü kılan önemli bir koz olarak görmeye devam etmesi olmuştur. Ayrıca Suriye yönetimi için PKK ile kurulan doğrudan veya dolaylı ilişki, sadece dış politikada değil iç politikada da önemli bir enstrüman olmuştur. Suriyeli yöneticiler ülkedeki Kürt azınlığın siyasal alanla ilişkisini rejime yönelik değişim talebinden farklı bir yöne kanalize etmek için PKK’nın Suriye Kürtleri içinde faaliyet göstermesine –Baas rejimine karşı kışkırtmamak şartıyla- izin vermiştir (Marcus 2009: 140). Bu durum

Suriye yönetiminin PKK'yı dış politika kadar iç politikada da önemli bir siyasal araç olarak kullanmasının önemli bir işareti olarak kabul edilmiştir.

Suriye'deki Kürt azınlığın PKK içinde siyasallaşmasına olanak tanınmasının Baas rejiminin Kürt milliyetçiliğinden algıladığı tehdidi düşürdüğünü söylemek mümkündür. PKK faaliyetlerinin Suriye istihbarat teşkilatı El Muhaberat tarafından kontrol altında tutulması ve faaliyetlerin Baas rejimine yönelik olmayacağına garantisinin verilmesi, PKK'nın Suriye Kürtleri arasında rahatça örgütlenebilmesine olanak tanımıştır. Hem PKK'nın hem de Baas rejiminin karlı çıktığı bu ittifak sayesinde Hafız Esad Türkiye'ye karşı Kürt meselesi kartını daha rahat oynamaya, PKK ise ciddi bir insan ve finans kaynağı elde etmeye başlamıştır.

1980'li yılların ikinci yarısından itibaren Suriye Kürtlerinin PKK faaliyetlerine olan desteğinin giderek arttığını söylemek mümkündür. Suriye Kürtlerinin Türkiye topraklarına yönelik silahlı eylemlerde bulunan bir örgüte destek vermesi ilk başta bir çelişki gibi gözüküebilmektedir. Ancak Suriye ve Türkiye Kürtleri ile arasında akrabalık bağlarının olması, Suriye'deki Kürt siyasal örgütlerinin dağınık yapısından farklı olarak PKK'nın görece disiplinli yapısı ve PKK programının sadece Türkiye değil İran, Irak ve Suriye topraklarının da bir kısmını kapsayan büyük Kürt devleti idealine yer vermesi, örgütün Suriye'deki Kürt azınlık arasında kısa zamanda sempati ve destek kazanmasını anlaşılır kılan faktörler olmaktadır (Marcus 2009: 140-141).

1980'li yılların sonuna gelindiğinde PKK'nın Türkiye topraklarına yönelik silahlı eylemlerinin devam ediyor olması, Türkiye'nin Suriye politikasındaki gerginliğin düşmesi önündeki en önemli engel olmaya devam etmiştir. PKK'nın Suriye üzerinden eylemlerine devam etmesi, iç politikada Kürt meselesinin çözümüne yönelik askeri tedbirlerin artmasına neden olurken dış politikada ise Suriye yönetimine verilen tepkileri arttırmıştır. Başbakan Turgut Özal Ekim 1989'da bir açıklama yaparak Suriye yönetimini PKK faaliyetlerine destek vermek ve 1987 yılında imzalanan güvenlik protokolünü hiçe saymakla suçlamıştır. Suriye yönetiminin Türkiye'ye karşı tutumunun düşmanca olduğunu ifade eden Özal, PKK faaliyetlerine destek verilmeye devam edilmesi takdirde Türkiye'nin Suriye'ye saniyede 500 m³ su vermekten

vazgeçebileceğini ifade etmiştir. Suriye'nin PKK kozuna karşılık Türkiye'nin su kozunu kullanması ilişkileri daha da geren bir gelişme olmuştur. (Fırat ve Kürkçüoğlu 2009b: 139-140).

21 Ekim 1989'da iki Suriye savaş uçağının Hatay'ın Samandağ ilçesinde sınır ihlali yaparak Türk tapu kadastro uçağını düşürmesi, Suriye yönetiminin kaza açıklamalarına rağmen Türkiye kamuoyunda ciddi kuşklar yaratmıştır. İlişkilerin kopuş noktasına gelmesi ise Devlet Başkanı Hafız Esad'ın kardeşi Cemil Esad'ın bölgede bir Kürt devleti kurulması gerektiğine ve PKK faaliyetlerine destek verildiğine yönelik açıklaması olmuştur. Söz konusu açıklamadan sonra İçişleri Bakanı Abdulkadir Aksu Suriye'ye gerçekleştirmeyi planladığı ziyareti iptal etmiştir. Tüm bu karşılıklı restleşmeler yaşanırken Suriye Enformasyon Bakanı Muhammed Salman'ın Kıbrıslı bir Rum gazeteciye verdiği röportajda Hatay'ın Türkiye'nin toprağı olmadığını söyleyerek eski bir sorunu yeniden alevlendirmesi, 1990'lı yıllara girerken iki ülke ilişkilerini tam anlamıyla bir çıkmaza sürükleyen son gelişme olmuştur (Fırat ve Kürkçüoğlu 2009b: 139-140).

3.4.2. 1990'lara Giriş: I. Körfez Savaşı ve Bölgesel Kürt Sorunu Bağlamında İşbirliği Arayışları

Kasım 1989'da cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturan Turgut Özal, 1990'ların ilk yıllarında bir yandan Kürt kimliğinin inkarına ilişkin resmi devlet politikalarını delen girişimlere öncülük ederken diğer yandan Kürt meselesinin dış politika eylemlerini kısıtlayan etkisini ortadan kaldıracak adımlar atmaya çalışmıştır. Bu çerçevede Turgut Özal yaşanan tüm sorunlara rağmen özellikle Suriye yönetimi ile ilişkilerin normalleştirilmesine hem ulusal güvenlik adına hem de 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Türkiye'nin Ortadoğu'daki nüfuzunu ve etkililiğini arttırmak adına önem atfetmiştir. 1990'lı yılların başından itibaren Türkiye'nin Suriye politikasına Esad yönetiminin PKK faaliyetlerine desteğı ve bu destek ile ilişkilendirilen su sorunu yön vermeye devam etse de 2 Ağustos 1990 günü Irak ordusunun güneydoğu komşusu Kuveyt'i işgal etmesiyle başlayan I. Körfez Savaşı, iki ülkeye ilişkilerinde bölgesel Kürt sorunu başlığının açılmasına neden olmuştur.

I. Körfez Savaşı'nda hem Türkiye hem de Suriye ABD'nin öncülük ettiği Saddam Hüseyin karşıtı koalisyonun içerisinde yer almıştır. Türkiye ABD'nin başını çektiği koalisyon içinde aktif olarak yer alarak Soğuk Savaş'ın son bulmasına rağmen Batı ittifakı için jeostratejik açıdan önemli bir ülke olmaya devam ettiğini kanıtlamak istemiştir. Türkiye'nin bütün olanaklarıyla koalisyon güçlerine destek vermesi gerektiğini savunan Turgut Özal'ın tek hedefinin ABD'ye Türkiye'nin stratejik önemini hatırlatmak olduğunu söylemek mümkün değildir. Cumhurbaşkanı olduktan sonra dış politika kararları üzerindeki etkisi artan Özal, ülkenin koalisyon güçleri içinde aktif bir şekilde yer almasını sağlayarak hem Saddam karşıtı Arap ülkeleri ile daha iyi ticari ve ekonomik ilişkiler kurmayı hem de bu ilişkiler aracılığıyla bölgede kurulacak yeni güvenlik sisteminin lideri olmayı hedeflemiştir (Fırat ve Kürkcüoğlu 2009c: 552). Bu sayede Türkiye'nin Suriye ile olan ilişkilerindeki işbirliği alanlarının artacağı ve Suriye yönetiminin PKK faaliyetlerine verdiği desteğin de son bulacağı öngörülmüştür. Ancak Türk yöneticiler ne Suriye'den ne de diğer Arap ülkelerinden beklentilerine yanıt verecek karşılığı alamamıştır. Tam aksine Türkiye'nin ABD kuvvetleri ağırlıklı çok uluslu gücün Irak'a yönelik 16 Ocak 1991'de başlattığı hava hareketinde İncirlik Üssü'nün kullanımına izin vermesi, Suriye ve diğer Arap ülkelerinin tarafından eleştirilmiş ve işbirliği olanaklarını daraltmıştır (Fırat ve Kürkcüoğlu 2009c: 553).

Öte yandan Suriye'nin ABD öncülüğündeki koalisyon içerisinde yer almasının iki temel nedeni olduğunu söylemek mümkündür. Bunlardan ilki Suriye yönetiminin bölgede rekabet halinde olduğu Irak'ın güçlenmesini ve Saddam Hüseyin'in Arap kamuoyu üzerindeki nüfuzunun artmasını istememesi olmuştur. Zira Hafız Esad ve Saddam Hüseyin liderliğindeki iki ülke de Baas ideolojisi ile yönetiliyor olmalarına rağmen özellikle 1980'li yıllardan itibaren -Pan-Arapçı idealin etkisiyle- bölgesel liderlik için ciddi rekabet içine girmiştir (Çağ ve Eker 2013: 68). Suriye yönetiminin söz konusu koalisyon içinde yer almasının diğer nedeni ise Soğuk Savaş sonrası yenedünya düzeninin lideri olarak ortaya çıkan ABD ve diğer Arap ülkeleriyle ilişkileri düzeltme ve geliştirme isteği olmuştur. Hafız Esad ABD ile geliştirilecek dostane ilişkiler sayesinde Kuveyt'teki Irak işgaline son verildiği gibi Golan Tepeleri'ndeki İsrail işgaline de son verilmesini sağlamak istemiştir (Hinnebusch 2002: 158-159).

I. Körfez Savaşı, Türkiye'nin ve Suriye'nin Ortadoğu'ya yönelik beklentilerinin gerçekleşmesine ve iki ülke arasındaki anlaşmazlık konularında ilerleme kaydedilmesine yönelik fırsatlar yaratmış olsa da bu fırsatlardan yararlanılamamıştır. İki ülke savaşta aynı tarafta yer almalarına rağmen Suriye yönetiminin PKK faaliyetlerine verdiği destek ve su sorunu konularında anlaşma zemini bulamamış ve bu durum Türkiye'nin Suriye politikasındaki gerginliğin devam etmesine neden olmuştur. Ancak I. Körfez Savaşı'nın ardından ortaya çıkan önemli bir gelişme, iki ülke ilişkilerinde işbirliğini gündeme getirecek yeni bir konu başlığını ortaya çıkarmıştır. Söz konusu gelişme savaşın ardından Irak'ın kuzeyinde fiili bir Kürt yönetiminin ortaya çıkması olurken konu başlığı ise yeniden canlanan bölgesel Kürt sorunu olmuştur.

5 Nisan 1991'de BM Güvenlik Konseyi tarafından kabul edilen 688 sayılı kararla Irak yönetiminin Kürtler de dahil olmak üzere Iraklı sivil halka yaptığı baskılar kınanmış ve ülkedeki insani yardım ile ilgili kısıtlamaların kaldırılması istenmiştir (United Nations Security Council, Resolution 688, 1991). Kararı takiben Turgut Özal'ın Irak'ın kuzeyinde Kürtler için bir "güvenlik alanı" oluşturulması isteğini değerlendiren ABD, İngiltere ve Fransa, Baas yönetimine ait uçakların 36. paralelin kuzeyi ile 32. paralelin güneyinde uçmasının yasaklandığını deklare etmiştir (Gunter, 2009: 149). Bu kararın ardından komşu ülkelere sığınan Kürtlerin söz konusu uçuşa yasak bölgeye güvenle dönebilmesi için Nisan ve Temmuz 1991'de Huzur Sağlama Harekatı I ve II (Operation Provide Comfort) gerçekleştirilmiştir. ABD ve müttefiki olan ülkelere yaklaşık 22.000 askeri ve sivil personelin katılımıyla gerçekleşen hareketler ile birlikte Kürtler köylerine ve şehirlerine dönmeye başlamıştır (Gunter, 2009: 158). Bu gelişmeler sonrasında Kürtlerin söz konusu uçuşa yasak bölgenin kontrolünü kısa sürede ellerine almaları, Irak'ın kuzeyinde fiili bir Kürt yönetiminin oluşmasına ve hem bölgesel hem de küresel aktörlerin müdahil olduğu bölgesel Kürt sorununun yeniden gündeme gelmesine neden olmuştur.

Irak'ın kuzeyinde ortaya çıkan fiili Kürt yönetimi karşısında hem Türkiye'nin hem de Suriye'nin tutumu Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasından yana olmuştur. Diğer bir ifadeyle I. Körfez Savaşı'nın ardından Kürt milliyetçiliğinin Irak'ta göstermiş olduğu yükseliş hem Türkiye hem de Suriye yönetimleri tarafından tehdit olarak

algılanmıştır. Bu tehdit algısı, iki ülkenin Türkiye'nin Kürt meselesi nedeniyle çatışırken paradoksal bir şekilde bölgesel Kürt sorunu bağlamında işbirliğine yönelmesine zemin hazırlamıştır. Bu çerçevede atılan ilk somut adım, Şubat 1991'de Dışişleri Bakanı Kurtcebe Alptemoçin'in Suriye'yi ziyaret ederek Devlet Başkanı Hafız Esad ve Dışişleri Bakanı Faruk El Şara ile görüşmeler yapması olmuştur. Söz konusu görüşmelerde iki ülke arasındaki tarihsel anlaşmazlık konuları olan sınır güvenliği ve sınır aşan akarsuların ortak kullanımının yanı sıra Irak'ın toprak bütünlüğü konusu da gündeme gelmiştir. Ziyaretin ardından yayınlanan ortak bildiri taraflar Irak'ın geleceğinin Irak halkı tarafından tayin edilmesi gerektiğinin altını çizmiş ve bölgenin siyasi haritasında bir değişiklik olmaması yönündeki isteklerini dile getirmiştir (Fırat ve Kürkçüoğlu 2009c: 554).

İki ülke söz konusu bildiri ile ABD'nin Irak Kürtlerine sağladığı siyasal desteğe karşı Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasından yana olduklarını deklare etmişlerdir. Görüşmeler sırasında gündeme gelen diğer iki konu olan sınır güvenliği ve sınır aşan akarsuların kullanımına ilişkin görüşmelerden farklı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Suriye yönetimi görüşmelerin ardından Türkiye'nin iç istikrarına önem verdiğini açıklayarak sınır güvenliği konusunda Türkiye ile ortak hareket etmek istedikleri mesajını vermiştir. Öte yandan sınır aşan akarsulara ilişkin “kotalara göre paylaşım” tezi üzerinde duran Suriye ile “ortak projeler yoluyla kullanım” tezi üzerinde duran Türkiye ortak bir noktada buluşamamış ve bu nedenle su sorununa ilişkin somut bir adım atılamamıştır (Fırat ve Kürkçüoğlu 2009c: 555).

Türkiye I. Körfez Savaşı'nın ardından Suriye yönetimi ile bir yandan PKK faaliyetlerine verilen destek nedeniyle çatışmaya devam ederken diğer yandan Irak'ta muhtemel bir Kürt devleti oluşumunun önüne geçmek için işbirliği geliştirmeye çalışmıştır. Türkiye Irak'ın kuzeyinde bağımsız bir Kürt devletinin kurulmasını bölgesel statükonun ve dengelerin değişecek olmasının yanı sıra üç nedenden daha dolayı istememiştir. Bu nedenlerden ilki Türkiye'nin kendi Kürt meselesinin daha karmaşık bir hale gelmesinden ve Irak Kürtlerinin elde ettiği siyasi statünün Türkiye Kürtlerini de siyasi olarak harekete geçirmesinden duyulan endişe olmuştur. İkincisi Türkiye siyasal tarihinde Kürt kimliğinin yüklendiği “öteki olma” pozisyonu ile ilişkilidir. Her ne kadar

Turgut Özal döneminde bu ötekiliği ortadan kaldırmaya yönelik siyasal ve kültürel girişimler ortaya çıkmış olsa da yönetici elitlerde dahil olmak üzere Türk kamuoyunun ezici bir çoğunluğu Kürtlerin tarihsel ötekiliğinin yarattığı algı nedeniyle bir Kürt devlet ihtimalinden kaygı duymuştur. Üçüncü olarak ise Irak topraklarında kurulması muhtemel Kürt devletinin PKK faaliyetlerine vereceği destekten duyulan çekince olmuştur. Zira Iraklı Kürt grupların kendi aralarında giriştiği güç mücadelesinden yararlanan PKK, I. Körfez Savaşı daha bitmeden Irak'ın kuzeyinde oluşan güç boşluğunu doldurmaya yönelmiş ve dördüncü kongresini Irak'ın kuzeyindeki Haftanın Kampı'nda gerçekleştirmiştir (Marcus 2009: 199-2000).

Suriye'deki Baas rejimi siyasal ve ekonomik rekabet halinde olduğu Irak'taki Baas rejimine karşı 1970'li ve 1980'li yıllar boyunca Iraklı Kürtlerini önemli bir koz olarak kullanmıştır. Irak petrolünün Suriye üzerinden taşınması ile ilgili yaşanan krizler, Fırat su kaynaklarının paylaşımı ile ilgili sorunlar ve Arap dünyasının lideri olma arzusu, iki ülkenin Baas rejimleri arasındaki diplomatik ilişkileri oldukça zorlaştırmıştır (Tejel 2009: 72). Suriye ve Irak yönetimleri arasındaki siyasal ve ekonomik rekabet, Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad'ın Irak merkezi yönetimini zayıflatmak adına Iraklı Kürt liderler Mesud Barzani ve Celal Talabani'ye siyasal ve lojistik destek sağlaması ile daha da kızışmıştır. Söz konusu destek kapsamında Suriye yönetimine karşı harekete geçirilmemek şartıyla binlerce Suriyeli Kürdün, Peşmerge saflarına katılmasına izin verilmiştir (Tejel 2009: 73).

Irak ile girdiği siyasal ve bölgesel rekabet nedeniyle 1970'li ve 1980'li yıllar boyunca Iraklı Kürt gruplara siyasal ve lojistik sağlayan sunan Suriye yönetimi, 1990'lı yıllarla beraber daha temkinli bir politika izlemeye başlamıştır. I. Körfez Savaşı'nın ardından Irak'ta yükselen ve siyasal kazanımlar elde eden Kürt milliyetçiliğinin bölgesel bir etki yaparak Suriye Kürtlerini de etkileyeceğinden çekinen Suriye yönetimi, Iraklı Kürt gruplarla temasını kesmemiş ancak Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasından yana bir tavır sergilemeye başlamıştır. Suriye yönetiminin bu tavrı, bölgesel Kürt sorunu bağlamında İran ve Irak ile sergilenecek işbirliğini beraberinde getirmiştir.

Suriye'nin Türkiye ile Kürt meselesi üzerinden çatışırken bölgesel Kürt sorunu üzerinden ittifak inşa etmesinin Irak Kürtlerinin elde ettiği siyasi statünün Suriye Kürtleri üzerinde yaratacağı etkiden duyulan kaygı dışında başka nedenleri olduğunu da söylemek mümkündür. Bu nedenlerden ilki, ABD'nin Irak Kürtleri üzerinden bölgede artan nüfuzunun Suriye'deki Baas rejiminin geleceği için yarattığı tehdit algısı olmuştur. Suriye yönetimi ülkenin kuzeydoğu sınırında ABD'nin desteği ve kontrolünde ortaya çıkacak bir Kürt devletini bir ulusal güvenlik tehdidi olarak algılamıştır. Bir diğer neden ise, Kürtlerin tıpkı Türkiye'de olduğu gibi Suriye'de "öteki olma" pozisyonunda bulunması ile ilişkilidir. Suriye yönetimi bölgesel çıkarları doğrultusunda çeşitli dönemlerde Türkiyeli ve Iraklı Kürt siyasi hareketlerine siyasal ve lojistik destek sağlamış olsa da Kürt kimliği Baas rejimi tarafından her zaman potansiyel bir tehdit ve öteki olarak kurgulanmıştır. Bu durum Suriyeli yönetici elitlerin ve Suriye Arap kamuoyunun Irak'ta oluşması muhtemel bağımsız bir Kürt devletine kaygı ile yaklaşımlarında etkili olan bir diğer faktör olmuştur.

I. Körfez Savaşı'nın ardından Irak'ın kuzeyinde fiili bir Kürt yönetiminin ortaya çıkması, Türkiye'nin Kürt meselesi ile bölgesel Kürt sorunu arasındaki ilişkinin daha belirgin bir hal aldığı dönemin kapılarını aralamıştır. Türkiye bir yandan Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması ve Irak topraklarında bir Kürt devletinin ortaya çıkmaması için bölgesel ve küresel güçler nezdinde girişimlerde bulunurken diğer yandan Irak'ın kuzeyinde güçlenmeye başlayan PKK nüfuzunu engellemek adına Iraklı Kürt liderlerle temasa geçmiştir. Dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Irak'ın kuzeyindeki PKK faaliyetlerinin engellenmesine sadece ulusal güvenlik açısından değil Suriye yönetimine örgüte verdiği destek konusunda geri adım attırmak açısından da önem vermiştir. Bu nedenle Türk kamuoyunda ve orduda ciddi bir tepki oluşması ihtimaline rağmen Turgut Özal, Genelkurmay Başkanlığı ve MİT'e haber vermeksizin 20 Şubat 1991'de KDP lideri Mesud Barzani ve KYB lideri Celal Talabani'ye mesaj göndererek görüşme talebinde bulunmuştur. Özal söz konusu talebine yönelik eleştirilere *"Herkes bu liderle görüşüyor biz görüşmezsek gelişmeleri kontrol edemeyiz, sahanın kenarında kalırız"* diyerek karşılık vermiştir (Birand 1993: 264).

Turgut Özal'ın Iraklı Kürt liderlere yönelik diyalog girişiminin sadece Irak'taki PKK faaliyetlerini engelleme amaçlı değil aynı zamanda bölgesel Kürt sorununun barışçıl yollarla çözümünde aktif rol alma amaçlı atılmış bir adım olarak değerlendirmek mümkündür. Nitekim heyetler arasında 8 Mart 1991 tarihinde gerçekleşen ilk görüşmede gündeme gelen konular, Özal'ın Türkiye'nin Kürt meselesi ile bölgesel Kürt sorununu beraber ele aldığını ortaya koymuştur. Gerçekleşen ilk görüşmeye Turgut Özal'ı temsilen Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Turgay Özçeri, Mesud Barzani'nin bir temsilcisi ve Celal Talabani'nin kendisi katılmıştır. Söz konusu görüşmede Irak'ın kuzeyinde Kürtlerin kontrol ettiği alanlardaki PKK varlığı ve Irak'ta Kürtler ve Araplar arasında bir federasyon kurulması konuları ele alınmıştır. KYB lideri Celal Talabani görüşme sonrasında federasyon isteği konusunda Ankara'dan destek aldıklarını ifade etmiştir (Birand 1993: 264). Bölgedeki Kürt siyasi aktörlerle yapılan bu görüşme ile Türk dış politikasındaki önemli bir tabu da yıkılmıştır.

Özal'ın müzakere odaklı politikası kısa zamanda özellikle askerinin ve milliyetçi kamuoyunun tepkisini çekmiştir. Turgut Özal Haziran 1991'de KYB lideri Celal Talabani ile ilk kez doğrudan bir görüşme yapmış ve bu görüşme sonrasında vatana ihanetle suçlanmıştır (Fırat ve Kürkçüoğlu 2009c: 555). İlerleyen aylarda hem Celal Talabani'nin hem de Mesud Barzani'nin Türk yetkililerle görüşme yapmak üzere Ankara'ya sıklıkla gelmesi, askeri çözüm yanlılarının tepkilerini daha da arttırmıştır. Zamanla devlet politikasına ağırlığını koyan bu tepkiler, PKK kamplarını vurmak için 5 Ağustos, 11 Ekim ve 25 Ekim 1991 tarihlerinde Irak'ın kuzeyine üç askeri hareket gerçekleştirilmesine zemin hazırlamıştır. Bu askeri hareketler hem Irak Kürtlerinin hem de uluslararası kamuoyunun tepkisini çekmiş ancak buna rağmen Iraklı Kürtler Türkiye'yi karşılarına almamak için Ankara ile ilişkileri bozmamaya ve Irak'ın kuzeyindeki PKK faaliyetlerini sınırlamaya çabalamıştır.

Dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Nisan 1993'teki ani ölümünün ardından Iraklı Kürtlerinin Ankara ile ilişkileri bozulmuş ve Türkiye'nin bölgesel Kürt sorununa ilişkin politikasında sınır ötesi askeri hareketler en önemli politik enstrüman haline gelmiştir. Türkiye'nin bir Kürt meselesi değil terör sorunu yaşadığı söylemi tekrar hakim devlet söylemi haline gelmiştir (Fuller ve Barkey 2011: 199). Türkiye'nin

Irak Kürtleri ile ilişkilerinin bozulması, PKK'nın bölgede daha rahat hareket edebilmesine ve bölgedeki Kürt siyasi aktörlerle var olan gergin ilişkilere rağmen daha rahat diyalog kurabilmesine olanak sağlamıştır.

3.4.3. İşbirliğine Dair Somut Bir Adım: 1992 Güvenlik Protokolü

Türkiye bir yandan Irak'ın kuzeyinde PKK faaliyetlerine engel olmak için sınır ötesi askeri operasyonlar düzenlerken bir yandan da Suriye yönetiminin örgüte verdiği destek kesmek için diplomatik müzakereler yürütmeye devam etmiştir. 14 Nisan 1992'de dönemin Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, İçişleri Bakanı İsmet Sezgin ve Jandarma Genel Komutanı Eşref Bitlis ile birlikte Şam'a ziyarette bulunmuş ve Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad, Dışişleri Bakanı Faruk El Şara ve askeri yetkililerle görüşmüştür. İçişleri Bakanı İsmet Sezgin yapılan görüşmeler sırasında Suriye yönetiminin PKK faaliyetlerine destek verdiğine dair kanıtlar sunmuştur. Bu kanıtlar arasında; Öcalan'ın Şam'da yaşadığına ve El Muhaberat tarafından korunduğuna ilişkin belgeler, Türkiye'de yakalanan PKK militanlarının üzerinden çıkan sahte Suriye kimlikleri, Suriye'nin SAM-7 füzeleri ile koruduğu Bekaa Vadisi'ndeki PKK kamp ve eğitim merkezlerinin yerine dair bilgiler ve PKK militanları ile birlikte yakalanan Suriyelilerin resimleri ve ifadeleri yer almıştır (Fırat ve Kürkçüoğlu 2009c: 556). Söz konusu kanıtlar bağlamında Suriye yönetiminden uluslararası antlaşmalarla üstlendiği yükümlülükler uymasını isteyen Türk yetkililer, Öcalan'ın Suriye'de bulunmadığı ama Bekaa Vadisi'nde olabileceği ve 800 km'lik iki ülke sınırının denetlenmesinin çok zor olduğu bu nedenle geçişlerin denetlenemediği karşılığını almışlardır.

İki ülke yetkilileri arasında yapılan görüşmelerin ardından 17 Nisan 1992 tarihinde bir güvenlik protokolü imzalanmıştır. Söz konusu protokol ile her iki ülkenin terörizme karşı işbirliği yapması, terörist grupların bir ülkeden diğerine geçişlerinin önlenmesi, iki ülkeden biri tarafından yasaklanmış olan örgüt üyelerinin ikametine, örgütlenmesine, eğitim ve propaganda yapmasına izin verilmemesi, yasaklanmış olan örgütlerin yakalanan üyelerinin diğer ülkeye iade edilmesi, yasaklanmış örgütlerle ilgili istihbarat alış verişi yapılması, kaçak geçişlere karşı sınır denetimlerinin artırılması, sınırdaki silahlı olayların işbirliği ile önlenmesi, bahsi geçen konularda işbirliğinin

devam ettirilebilmesi için iki ülkenin güvenlik personellerinin üç ayda bir toplanması kararları alınmıştır (Olson 1997: 171). Protokolün en önemli maddesi ise Türkiye'nin talebi doğrultusunda şekillenen son madde olmuştur. Suriye yönetiminin PKK'yı Suriye'de faaliyet göstermesi yasaklanmış bir örgüt olarak kabul ettiğini onaylayan söz konusu madde ile PKK adına faaliyette bulunanların yakalandığında Suriye yargısı önünde yargılanmasına karar verilmiştir (Olson 2000: 124).

1992 Güvenlik Protokolü'nün imzalanması Türkiye kamuoyunda ciddi bir dış politika başarısı olarak okunmuştur. Protokolün imzalanmasında önemli rolü olan İçişleri Bakanı İsmet Sezgin, imzaların atılmasının ardından "*Suriye yönetiminin PKK faaliyetlerine destek vereceğine artık inanmıyorum*" şeklinde düşüncesi ifade etmiştir (Gunter 1997: 94). Savunma Bakanı Nevzat Ayaz ise "*Suriye yönetimi protokole sağdık kalırsa Türkiye'nin Bekaa Vadisi'ni bombalamasına gerek kalmayacaktır*" açıklamasında bulunmuştur (Olson 1997: 171). Protokolün imzalanmasından kısa bir süre sonra Bekaa Vadisi'ndeki Devrimci Sol (Dev-Sol) örgütüne ait kamplarının sonbaharda ise PKK'ya ait Mahsun Korkmaz Akademisi'nin kapatılması, Türkiye kamuoyunda Suriye'ye ve örgüte karşı zafer kazanıldığı algısı oluşturmuştur.

Güvenlik protokolünün imzalanmasının ardından Türkiye, Suriye yönetiminin protokole uygun hareket etmesini sağlayabilmek adına su sorununu önemli bir koz olarak kullanmaya devam etmiştir. Ağustos 1992'de Şam'da Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad ve Dışişleri Bakanı Faruk El Şara ile görüşen Türkiye Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, Suriye yönetiminin Nisan ayında imzalanan güvenlik protokolüne bağlı kalması durumunda, Türkiye'nin Fırat Nehri ile ilgili tüm sorumluluklarını yerine getireceğini açıkça ifade etmiştir (Fırat ve Kürkçüoğlu 2009c: 556). Ancak Türkiye'nin su sorunu konusundaki restine rağmen Suriye yönetimi PKK faaliyetlerini desteklemekten ve Kürt meselesini Türkiye'ye karşı bir koz olarak kullanma eğiliminden vazgeçmemiştir. Öyle ki Temmuz 1992'de Atatürk Barajı'nın açılışının ardından Türkiye'nin barajı doldurmak için Fırat Nehri'nin akışını 1 ay keseceğini açıklamasından kısa bir süre sonra Hafız Esad Bekaa Vadisi'ndeki bir PKK törenine katılarak Ankara'ya karşılık vermiştir (Akmandor, Pazarıcı ve Köni 1994: 62-62). Türkiye'nin Fırat sularının paylaşımı konusundaki tutumunun uluslararası hukuka aykırı

olduğu tezini savunan ve Arap dünyasından da bu konuda destek almaya çalışan Suriye yönetimi, ilişkileri daha da gelecek bir adım atarak Hatay'ın Türkiye'nin işgali altında olduğu iddialarını yeniden canlandırmıştır.

Suriye'nin PKK faaliyetlerine destek vermesi nedeniyle ciddi uzlaşmazlıkların ortaya çıktığı 1992 yılı boyunca Türkiye ve Suriye'yi işbirliği yönünde teşvik eden olgu bölgesel Kürt sorunu olmaya devam etmiştir. 14 Kasım 1992'de Ankara'da bir araya gelen Türkiye, Suriye ve İran dışişleri bakanları, Irak'ın toprak bütünlüğüne vurgu yaparak bölgede bir Kürt devleti kurulmasına izin vermeyeceklerini ve ABD'nin bu konudaki politikasına karşı olduklarını açıkça deklare etmişlerdir (Fırat ve Kürkçüoğlu 2009c: 558). Bu görüşmeden iki ay sonra Ocak 1993'te Şam'ı ziyaret eden Başbakan Süleyman Demirel, Suriye yönetiminden bir kez daha PKK faaliyetlerine desteğin kesilmesini talep etmiş ancak Devlet Başkanı Hafız Esad böyle bir desteğin zaten söz konusu olmadığını ifade ederek Türkiye'nin beklentilerine uygun bir karşılık vermemiştir (Oktav 2003: 105). Tam da bu sürecin akabinde PKK, Özal'ın gizli çabasının bir sonucu olarak 20 Mart 1993'te tek taraflı ateşkes ilan etmiştir. Dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal söz konusu ateşkes sürecinde başta Suriye olmak üzere diğer devletlerin Türkiye'ye karşı önemli bir kozu haline gelen Kürt meselesinin sivil ve demokratik adımlar yoluyla çözümü için önemli bir fırsat yakalandığına inanmıştır. Ancak bu fırsatın dönemin DYP-SHP koalisyon hükümeti tarafından yeterince yaratıcı ve yürekli bir şekilde değerlendirilmediğini ve bu nedenle tarihi bir fırsatın kaçmak üzere olduğunu ifade etmiştir (Birand ve Yalçın 2001: 468). Özal bu ifadesinin üzerinden bir ay dahi geçmeden 17 Nisan 1993'te diğer bir ifadeyle PKK'nın ateşkesi uzattığını açıklamasından bir gün sonra hayatını kaybetmiştir. Özal'ın ölümünün ardından Türkiye'nin Kürt meselesinin ve bölgesel Kürt sorununun değerlendirilmesinde askeri yöntemler yeniden ağırlık kazanmıştır. Bu durum Iraklı Kürt liderler ile yürütülen müzakerelerin askıya alınmasında ve PKK'nın Türkiye'ye karşı ilan ettiği ateşkese 8 Haziran 1993'te son vermesinde etkili olmuştur (Marcus 2009: 287-288).

3.5. Özal Sonrası Dönem: Yakalanan Fırsatlar, Kaçırılan Fırsatlar

1993 yılının Türkiye'nin Kürt meselesi açısından önemli bir dönüm noktası olduğunu söylemek mümkündür. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Nisan ayındaki ani ölümünün ardından Kürt meselesinin çözümüne ilişkin alternatif bakış açıları rafa kaldırılmış ve PKK ile ilişkili olduğuna kanaati getirilen siyasi partiler kapatılarak askeri yöntemler yeniden esas çözüm yolu olarak belirlenmiştir (Barkey 1996: 69). Özal'ın ölümünün ardından Cumhurbaşkanı olan Süleyman Demirel ve Başbakan olan Tansu Çiller, Kürt meselesinin çözümüne yönelik devlet politikasının yeniden katı milliyetçi bir çizgiye oturtulmasına ön ayak olmuş ve Kürt meselesi askerin çözeceği bir iç güvenlik meselesi olarak değerlendirilmeye başlamıştır (Ataman 2001: 44-45). Kürt meselesinin çözümüne yönelik söz konusu yaklaşım dış politika tercihleri üzerinde etkili olmuş ve özellikle Kürt nüfusu barındıran komşu devletlerle ilişkilerde güvenlik odaklı bir perspektif hakimiyet kazanmıştır.

Özal'ın ölümünün ardından Suriye yönetimi ile su sorunu ve PKK faaliyetleri konusunda yapılan ilk ciddi görüşme Kasım 1993'te gerçekleşmiştir. Görüşmeler sırasında Fırat sularının paylaşımı konusunda bir anlaşmaya varılamamış olsa da bu durum iki ülke arasında yeni bir güvenlik protokolünün imzalanmasına engel olmamıştır. Güvenlik Konularında Ortak Memorandum başlığını taşıyan protokolün imzalanmasının ardından Suriyeli General Adnan Badr El Hasan, Suriye'nin PKK ve diğer "terör" örgütleri için bir geçiş yolu olmayacağını ifade etmiştir (Olson 1996: 86). Söz konusu protokolün imzalanmasının ardından kısa süreliğine de olsa Türkiye-Suriye ilişkilerindeki gerilim düştüğünü söylemek mümkündür. Protokolün imzalanmasından kısa süre sonra Suriye Devlet Güvenliği Bakanı Nasir Kaddur, bir televizyon röportajında PKK faaliyetlerinin Devlet Başkanı Hafız Esad'ın emriyle yasaklandığını ve PKK lideri Öcalan'ın ve diğer militanların Türkiye'ye yönelik eylemler de dahil olmak üzere tüm örgütsel faaliyetler için Suriye topraklarını kullanmasına izin verilmeyeceğini açıklamıştır (Olson 1997: 171).

Kasım 1993'te imzalanan güvenlik protokolü ile ilk defa Suriye yönetiminden üst düzey bir yetkili (Suriye Devlet Güvenliği Bakanı Nasir Kaddur) resmi bir antlaşma

belgesinde PKK'nın bir terör örgütü olduğunu ifade etmiş ve bunu Devlet Başkanı Hafız Esad'ın onayı ile söylediğinin altını çizmiştir (Olson 1996: 86). Türk yetkililer gerçekleşen görüşmeler sonrasında söz konusu protokolün imzalanmasından ve Suriyeli yetkililerin protokole bağlı kalacağını gösteren açıklamalar yapmasından memnun kalmıştır. Bu memnuniyet iki ülke ilişkilerindeki gerginliğin kısa süreli de olsa düşmesine katkı sunmuştur. Gerginliğin düşmesini fırsat bilen Suriye yönetimi Türkiye'den su sorunu konusunda adım atmasını talep etmiş ve bu çerçevede ikili görüşme talebinde bulunmuştur. Şubat 1994 gerçekleşen görüşmede Suriyeli yetkililer Öcalan'ın Suriye topraklarında bulunmadığını, Lübnan'da PKK kampı bulunmadığını ve Suriye topraklarında PKK faaliyetlerine izin verilmeyeceğini deklare etmiş ve Türkiye'nin su sorunu konusunda artık somut bir adım atmasını talep etmiştir (Fırat ve Kürkçüoğlu 2009c: 558). Ancak Türk yetkililer, Suriye yönetimi PKK ile ilişkisini tamamen kesmeden su sorununda bir ilerleme kaydedilmeyeceğini belirterek söz konusu talebi geri çevirmiştir.

Türkiye ve Suriyeli yetkililer bir yandan PKK ve su sorunu konusunda müzakerelere devam ederken bir yandan da bölgesel Kürt sorunu bağlamında Irak'ta yükselen Kürt milliyetçiliğine ve bağımsız Kürt devleti ihtimaline karşı ortak tavır sergileme çabası içinde olmayı sürdürmüşlerdir. ABD'nin Irak Kürtlerine olan siyasal desteği ve bu destekle ilişkili olarak Iraklı Kürt gruplar KYB ve KDP arasındaki bölgesel egemenlik savaşını giderme çabası karşısında Suriye, İran ve Türkiye dışişleri bakanları Ağustos 1994'de Şam'da bir araya gelmiştir. Görüşmelerin ana konusu bölgesel Kürt sorunu olmakla birlikte ele alınan diğer konular da iki ülke arasındaki temel uzlaşmazlık konuları olan su sorunu ve Suriye'deki PKK faaliyetleri olmuştur. Görüşmeler Türkiye ve Suriye'nin su sorunu ile Suriye'deki PKK faaliyetleri arasında doğrudan bir ilişki kurduğunu bir kez daha gözler önüne sermiştir. Yapılan görüşmelerde Türk heyeti, Suriye yönetimi PKK faaliyetlerine ve Öcalan'ın Suriye topraklarında barınmasına olanak tanıdığı sürece sınır aşan suların paylaşımı konusunda ciddi bir görüşme yapılamayacağını bildirmiştir. Ayrıca Türk heyeti görüşmelerde su sorunun sadece Fırat Nehri üzerinden ele alınmaması gerektiğini ifade ederek Bekaa Vadisi'nden doğduktan sonra Suriye topraklarından geçip Hatay'da Akdeniz'e dökülen Asi Nehri'nin kullanımını da gündeme taşımıştır. Suriye heyetinin Fırat Nehri ile ilgili

anlaşma talebine Türk heyeti Asi Nehri ile ilgili de anlaşma yapılması talebiyle karşılık vermiştir (Olson 1997: 172).

Ağustos 1994'te Şam'da Suriye ve Türkiye arasında gerçekleşen görüşmede su sorunu ve Suriye yönetiminin PKK faaliyetlerine desteği ile ilgili somut bir sonuç çıkmazken, İran'ın da dahil olduğu üçlü görüşmede her üç devletin dışişleri bakanı Irak'ın kuzeyinde bağımsız bir Kürt devletine karşı olunduğunu bir kez daha açıkça deklare etmişlerdir (Olson 1996: 87). Toplantıdan sonra üç ülkenin dışişleri bakanı tarafından imzalanan ortak bildiri "*Batılı ülkelerdeki belirli grupların (Irak'ta) ayrılıkçılığı amaçlayan ve teşvik eden faaliyetleri ve beyanatlari*" reddedilmiş, bağımsız bir Kürt devleti ihtimaline karşı Irak'ın toprak bütünlüğüne vurgu yapılmıştır (T.C. Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü 1994, <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce>, 12 Şubat 2016'da erişildi). Türkiye Şam'da gerçekleşen görüşmelerden kısa bir süre sonra bir adım daha atarak Habur sınır kapısını Irak'ın kuzeyine giden sivil toplum kuruluşu temsilcilerine ve yabancı parlamenterlere kapatmıştır (Fırat ve Kürkçüoğlu 2009c: 559).

İki ülke arasında PKK faaliyetleri ve su sorunu konusunda yaşanan gerilimin devam etmesine rağmen Türkiye'nin Suriye politikasında 1994 yılının sonlarında kısa süreli bir iyileşme görüldüğünü söylemek mümkündür. Bunun bir nedeni bölgesel Kürt sorunu konusunda alınan ortak tavırken diğer nedeni ise Türkiye'nin iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin geliştirilmesine yönelik attığı adımlar olmuştur. Türk devlet yetkilileri Özal'ın dış politika anlayışını kısmen sürdürerek iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin geliştirilmesi sayesinde yaşanan siyasi sorunların çözümünde de aşama kaydedilebileceğini düşünmüştür. Bu çerçevede 5 Aralık 1994'te dönemin Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Başkanı ve aynı zamanda Başbakan Tansu Çiller'in yakın dostu Yalım Erez, beraberinde 100 kişilik bir heyetle Şam'a gitmiş ve ekonomi içerikli görüşmeler gerçekleştirmiştir. Yapılan görüşmelerde Suriye Ekonomik ve Dış Ticaret Bakanı Muhammed El İmadi, Suriye'nin Türkiye ile ilişkilerindeki 300 milyon dolarlık ticaret açığının azaltılması yönünde ticari ilişkilerin geliştirilmesi ve bunu gerçekleştirmek için Türkiye'nin Tunus yerine Suriye'den fosfat ithal edebileceği önerisinde bulunmuştur (Olson 1997: 173). Türk heyeti somut bir anlaşma çıkmamış

olmasına rağmen Şam'da yapılan görüşmelerden oldukça memnun ayrılmıştır. Zira Türkiye ticari ilişkilerde atılacak olumlu adımları sadece Suriye ile yaşadığı anlaşmazlık konularının çözümü açısından değil, Ortadoğu'daki diğer Arap ülkeleriyle kurulacak ticari ilişkiler açısından da önemli bir gelişme olacağını düşünmüştür (Olson 1996: 88).

Türkiye-Suriye ilişkilerinde ekonomik alanda görülen iyileşme oldukça kısa süreli olmuş ve diğer alanlara etki etmeden kısa sürede son bulmuştur. Bunun temel nedeninin yapılan güvenlik protokollerine rağmen PKK militanlarının Suriye topraklarından sızarak Türkiye'de silahlı eylem yapmaya devam etmesi olduğunu söylemek mümkündür. Suriye yönetiminin PKK faaliyetlerine desteğini sürdürmesi, Türkiye'nin de iki ülke arasındaki su sorununu karşı bir koz olarak kullanmaya devam etmesine neden olmuştur. Şubat 1995'te dönemin Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Ferhat Ataman düzenlediği haftalık basın toplantısında, su sorunu ve Suriye'nin PKK faaliyetlerine tanıdığı imkanlar arasında bağlantı kurmadıklarını ifade etse de konuşmanın devamında Suriye ile yapılması öngörülen görüşmelerde Fırat ve Dicle sularının paylaşımına ilişkin bir gündemin kesinlikle söz konusu olmayacağını belirterek Suriye yönetimine net bir mesaj vermiştir (T.C. Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü 1995, <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce>, 12 Şubat 2016'da erişildi).

3.6. Hatay Gerilimi

1995 yılı yazında yaşanan önemli bir gelişme, Türkiye-Suriye ilişkilerini neredeyse tamamen kopma noktasına getirmiştir. Temmuz 1995'te PKK'nın silahlı kanadı olan ARGK (Kürdistan Halk Kurtuluş Ordusu) adına yapılan açıklamada örgütün Toroslarda ve Hatay'da silahlı eylemlerde bulunduğu ifade edilmiştir. Yapılan açıklamanın devamında söz konusu bölgeye PKK birliklerinin 1994 yılında yerleştirildiği fakat Türk istihbaratının bu birliklerden ancak 1995 yılı başlarında haberdar olduğu belirtilmiştir. Söz konusu açıklamayı yapan ARGK sözcüsü Türkiye'nin PKK birliklerinden haberdar olmasının ardından bölgeye binlerce asker

gönderdiğini, Hatay ve Adana'da köy korucularından oluşan bir sistem kurduğunu açıklamıştır (Olson 2005: 2).

Hatay'da 1995 başından beri devam eden çatışmalara rağmen Türkiye kamuoyu bölgedeki gelişmelerden geç sayılabilecek bir tarihte Eylül 1995'te gazeteler aracılığıyla haberdar olabilmıştır. Dönemin gazetelerinde PKK'nın Hatay ve çevresinde doğrudan Abdullah Öcalan'ın talimatlarıyla kanlı eylemler yaptığı ve yapmayı planladığı yer almıştır (Olson 1996: 88-89). Söz konusu haberlerin ardından kamuoyunu meşgul eden soru, örgütün silahlı eylem için neden Güneydoğu veya Doğu Anadolu'da bir yeri değil de Akdeniz'deki Hatay'ı ve çevresini seçmesi olmuştur. Kuşkusuz ki bu tercihin çeşitli nedenleri olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenlerden ilki Hatay'ın konumu ile ilişkilidir. Türk ordusunun artan PKK saldırıları karşısında Güneydoğu ve Doğu Anadolu illerinde olağanüstü askeri güvenlik önlemleri almış olması, örgütün ilgisinin Suriye sınırındaki Hatay'a yönelmesinde önemli bir etken olmuştur. Hatay'ın PKK faaliyetlerine destek verdiği bilinen Suriye sınırında bulunması, örgüt militanlarının Türkiye'ye rahatlıkla girip çıkabilmelerine ve bölgeye konuşularak gerçekleştirilecek silahlı eylemler için hazırlık yapabilmelerine olanak tanımıştır (Olson 1997: 174).

PKK'nın Hatay'a yönelmesindeki ikinci neden, bölgenin demografik yapısı ile ilişkilidir. Hatay'ın etnik ve dinsel açıdan Türkiye'nin en renkli coğrafyalarından biri olduğunu söylemek mümkündür. Şehrin etnik kompozisyonu içinde Türkler, Türkmenler, Araplar, Kürtler, Ermeniler, dinsel ve mezhepsel kompozisyonu içinde ise Sünniler, Aleviler, Hıristiyanlar ve Yahudiler yer almaktadır. 1994 yılında Hatay ve çevresine konuşlanmaya başlayan PKK, bölgede Kürtlerin yanı sıra özellikle Arap Alevi nüfusun desteğini alma çabası içinde olmuştur. Abdullah Öcalan örgütün Suriye'deki faaliyetlerine destek sağlayan Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad'ın Arap Alevi olması, Hatay ve çevresinde Arap Alevilerin Sünni Arap ve Türk nüfusa göre ekonomik açıdan daha kötü konumda olmaları ve Arap Alevi nüfusun önemli bir kısmının Marksist örgütlere sempati duymaları nedeniyle beklenen desteğin kısa sürede gerçekleşeceğine inanmıştır (Olson 1997: 174-175).

Suriye yönetiminin 1994-1997 yılları arasında PKK'nın Hatay ve çevresindeki faaliyetlerine sağladığı lojistik destek, Türkiye kamuoyunda oldukça ciddi rahatsızlık yaratmıştır. Temmuz 1997'de başbakanlık koltuğuna oturan Mesut Yılmaz, ayın sonunda Hatay'ın ilhakının 58. yıldönümü törenlerinde yaptığı konuşmada bu rahatsızlığı açıkça dile getirmiştir. Suriye'nin PKK'yı kirli işleri için taşeron olarak kullandığını ifade eden Yılmaz, Türkiye'nin güçlenmesine karşı olan örgütlere kimlerin yardım ettiğini bildiklerini ve bunların kendi kazdıkları kuyuya düşeceklerini belirtmiştir. Ayrıca Başbakan Mesut Yılmaz aynı konuşmanın devamında su sorunu ile Kürt meselesinin birbirleri ile ilişkisini ortaya koyan önemli açıklamalarda da bulunmuştur. Suriyelilerin GAP'ı engellemek için örgütün faaliyetlerine destek çıktığını ima eden Yılmaz, buna rağmen Türkiye'nin 1987 yılında yapılan anlaşmaya sadık kalarak Fırat Nehri'nden Suriye'ye saniyede 500 m³ su bırakmaya devam edeceğini açıklamıştır (Olson 2005: 4-5).

PKK'nın 1997 yılının ikinci yarısında Hatay ve çevresinde nüfuzunu güçlendirmeye yönelik attığı adımlar, bölgedeki askeri operasyonların daha da genişletilmesine yol açmıştır. Bu dönemde bir yandan bölgede Türk ordusunun düzenlediği askeri operasyonların sayısı arttırılırken bir yandan da Suriye yönetimini PKK'nın Hatay'daki faaliyetlerinden birinci derecede sorumlu tutan açıklamalar yapılmıştır. Dönemin Hatay Valisi Utku Acun, Milli Güvenlik Kurulu toplantısında sunmak üzere hazırladığı raporda Suriye yönetiminin Hatay Suriye toprağıymış gibi davrandığını, şehirdeki yerli Arap nüfusu toprak satın alma konusunda teşvik ettiğini ve PKK'yı bölgedeki Türkmenlere karşı kışkırttığını ifade etmiştir (Olson 2005: 5). Söz konusu raporun ardından Milli Güvenlik Kurulu'ndan çıkan kararların da etkisiyle Hatay ve çevresinde hem istihbaratı güçlendirme çalışmalarına hem de güvenliği sağlama amaçlı askeri operasyonlara hız verilmiştir.

1994'den 1998'in ortalarına kadar Hatay ve çevresinde oldukça aktif faaliyet gösteren PKK, ilerleyen yıllarda bölgedeki nüfuzunu önemli ölçüde yitirmiş ve militanlarının büyük çoğunluğu bölgeden çekilmiştir. PKK'nın Hatay ve çevresine konuşlanmasında Suriye'nin lojistik, ekonomik ve siyasi desteği ne kadar etkili olmuşsa bölgedeki gücünü kaybetmesinde de söz konusu desteğin kesilmesi o kadar

etkili olmuştur. Türkiye-Suriye ilişkilerinde 1998 yılının sonbaharından itibaren görülen yumuşama, Suriye yönetiminin PKK faaliyetlerine sağladığı desteğin görece azalmasına bu da örgütün Hatay ve çevresindeki faaliyetlerinin önemli ölçüde sınırlanmasına neden olmuştur. Öte yandan PKK'nın Hatay ve çevresindeki faaliyetlerinin azalmasında Türkiye'nin bölgede gerçekleştirmiş olduğu askeri operasyonlar ve Öcalan'ın beklentilerinin aksine yerli halkın desteğinin alınamaması da etkili olmuştur.

Hatay'da yaşanan gelişmeler Türkiye-Suriye ilişkilerindeki gerginliğin tavan yapmasında ve Türkiye'nin tavrının sertleşmesinde oldukça önemli rol oynamıştır. İmzalanan güvenlik protokollerine rağmen Baas rejiminin Suriye topraklarındaki PKK faaliyetlerini engellemeye yönelik gerekli önlemleri almadığına inanan Türkiye, daha önce 3 ayda bir yapılması planlanan güvenlik ve işbirliği görüşmelerini askıya almıştır. Suriye görüşmelerin yeniden başlamasını talep etse de Türkiye bunun ancak Abdullah Öcalan'ın Türkiye'ye iadesi veya üçüncü bir ülkeye gönderilmesi ve Lübnan'daki PKK faaliyetlerinin sona erdirilmesi için Türkiye-Suriye-Lübnan arasında üçlü güvenlik görüşmelerinin başlatılması sonrasında gerçekleşebileceğini deklare etmiştir (Fırat ve Kürkçüoğlu 2009c: 559).

3.7. Su Sorununun Uluslararası Platforma Taşınması

Suriye yönetimin PKK faaliyetlerine destek verme yönündeki yaklaşımı, Türkiye'nin 1990'ların ikinci yarısında su sorununa ilişkin tavrının giderek sertleşmesine neden olmuştur. 1995 yılının yaz aylarında PKK militanlarının Suriye sınırından sızarak düzenlediği saldırıların ardından su sorununa yönelik uzlaşma arayışları da rafa kalkmıştır. Türkiye Suriye'nin PKK faaliyetlerine desteğini kesmediği ve Kürt meselesini Türkiye'ye karşı bir siyasal koz olarak kullanmaya devam ettiği sürece su sorununa ilişkin herhangi bir görüşmenin gerçekleşmeyeceğini deklare etmiştir. Dönemin Dışişleri Bakanı Deniz Baykal yaptığı açıklamada "*Bazı çevreler ellerindeki terörizm kanını yıkamak için ek suya ihtiyaç olduğunu iddia edebilir*" ifadesini kullanmış ve Suriye'nin PKK ile arasına mesafe koymadıkça su sorununa ilişkin bir ilerleme olmayacağını belirtmiştir (Sayarı 1997: 48).

Türkiye'nin su sorununa ilişkin sertleşen tavrı karşısında Suriye yönetimi konuyu uluslararası platforma taşımaya karar vermiştir. Suriye yönetimi bu süreçte özellikle Türkiye ile gelgitli ilişkileri olan Arap ülkelerinin desteğini alma çabası içine girmiş ve bu kapsamda su sorununu Aralık 1995'te Arap ülkelerinin gündemine sokmayı başarmıştır. Körfez Arap Ülkeleri İş Birliği Konseyi (PGCC) üyesi 6 ülke olan S. Arabistan, Bahreyn, Kuveyt, Umman, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri'nin hepsinden ve ayrıca Mısır'dan destek alan Suriye yönetimi, Türkiye'ye bir nota göndererek ülke tarımının Fırat ve Dicle nehirleri üzerinde yapılmakta olan barajlardan büyük zarar gördüğünü belirtmiştir. Yapılan barajların Suriye'ye gelen suyu kirlettiğini ve bu durumun uluslararası hukuka aykırı olduğunu ifade eden Suriye yönetimi, su sorununa ilişkin ikili görüşmelerin bir an önce yeniden başlaması talebinde bulunmuştur (Fırat ve Kürkçüoğlu 2009c: 559).

Suriye'nin Türkiye gönderdiği notanın hemen ardından 27-28 Aralık 1995 tarihinde Körfez Arap Ülkeleri İş Birliği Konseyi (PGCC) üyesi 6 ülke ve Mısır, Suriye'nin başkenti Şam'da bir araya gelmiştir. Yapılan görüşmelerde İran ve Birleşik Arap Emirlikleri arasındaki Üç Ada Sorunu, Arap-İsrail çatışması, Irak'ın durumu ve Türkiye ile Suriye arasındaki sınır aşan suların paylaşımına ilişkin anlaşmazlıklar gündeme gelmiştir (Weitzman 1995: 85). Yapılan görüşmelerin ardından yayınlanan Şam Deklarasyonu'nda GAP'ın bir parçası olarak Fırat nehri üzerinde Birecik Barajı'nın inşa edilmesi eleştirilmiş ve Fırat sularının paylaşımı ile ilgili adil bir anlaşma yapılması tavsiyesinde bulunulmuştur (Oktav 2000: 153). Söz konusu deklarasyonun açıklanmasının ardından Türk yetkililer kendilerine yönelik eleştirileri reddetmiş ve Suriye yönetiminin başta Türkiye olmak üzere bölge ülkelerinin güvenliğini hiçe sayan bir tutum benimsediğini savunmuştur. Dışişleri Bakanı Deniz Baykal yaptığı açıklamada "*Suriye terörist bir örgütün karargahı olmaya devam ettiği sürece Fırat sularının akışında bir atış beklemesin*" diyerek Kürt meselesi ve su sorunu arasındaki ilişkiyi bir kez daha gözler önünde sermiştir (Olson 1997: 176).

Suriye yönetiminin ve destekçisi olan Arap devletlerinin Fırat sularının kullanımına ilişkin Türkiye'ye yönelik eleştirilerine karşı Türk yetkililer 1990'lı yılların başında olduğu gibi yine Asi Nehri'nin kullanımını örnek göstererek kendilerini

savunmuşlardır. Türk yetkililer Lübnan'da doğan, büyük bir bölümü Suriye toprakları içinde bulunan ve Hatay'dan Akdeniz'e dökülen Asi Nehri'nin yıllık ortalama 1,2 milyar m³ su hacmine sahip olduğunu ancak Türkiye'nin bu hacmin sadece yüzde ikisini kullanabildiğini iddia etmişlerdir (Azarkan 2003: 96). Ayrıca Türkiye'ye bırakılan suyun Suriye'deki sanayi atıkları, kontrolsüz tarımsal faaliyetler ve kanalizasyon atıkları nedeniyle kirlenmiş olmasından duyulan rahatsızlık da Suriyeli yetkililere iletilmiştir (Korkmaz ve Karataş 2009: 32-34). Türkiye'nin Asi Nehri'nden Lübnan ve Suriye'ye kıyasla oldukça düşük oranda faydalanması, Suriye'nin Fırat Nehri'nin kullanımı ile ilgili taleplerine karşı Türk yetkililerin elini güçlendirmiştir. Suriye yönetiminin Fırat Nehri'nden "adil ve makul" bir şekilde yararlanılması isteğine karşılık Türkiye'de benzer bir talebi Asi Nehri için öne sürmüş, bu durum iki ülke arasındaki su sorununa ilişkin anlaşmazlıkların 1998 yılına gelindiğinde hala çözülememiş olması sonucunu doğurmuştur.

3.8. Stratejik Bir Hamle: Türkiye-İsrail İşbirliği

Türkiye-Suriye ilişkilerinde görülen ve temelde Kürt meselesinden kaynağını alan gerilimin iki ülkenin başka ülkelerle bölgesel işbirliği arayışlarının üzerinde önemli etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Suriye yönetimi bir yandan su sorunu bağlamında Arap kamuoyunun desteğini arkasına almaya çabalarken diğer yandan Türkiye ile olası bir savaş ihtimaline karşı diğer ülkelerle güvenlik alanında işbirliği arayışlarına girişmiştir. Bu çerçevede Suriye yönetiminin attığı en önemli ve stratejik adımlardan biri, 1995 yılının sonlarında Yunanistan ile yapılan ortak savunma anlaşması olmuştur. Yapılan anlaşmayla Suriye'nin Türkiye ile bir çatışma yaşamaması durumunda Yunan savaş uçaklarına Suriye hava sahasını kullanma izni verilmiştir (Olson 1997: 176). Türkiye'nin sorunlu ilişkileri olduğu iki komşusu arasında imzalanan bu anlaşma, olası bir çatışma halinde Suriye ve Yunanistan'ın Türkiye'ye karşı aynı safta yer alabileceklerini göstermesi nedeniyle Türk kamuoyunda ciddi tedirginlik yaratmıştır. Yine bu dönemde Suriye'nin İsrail ile barış görüşmeleri yapması ve Rusya ile askeri ve siyasi ilişkilerini güçlendirecek adımlar atması, Türkiye'nin bölgesel işbirliği çabalarına hız vermesine neden olmuştur.

Türkiye 1996 yılı boyunca bir yandan bölgesel işbirliği çabalarına hız verirken bir yandan da PKK faaliyetlerine verdiği desteğin devam etmesinden ötürü Suriye yönetimine karşı politikasını sertleştirmiştir. Suriye yönetiminin 1995 yılı sonunda Yunanistan ile yaptığı ortak savunma anlaşmasına karşılık Türkiye, 23 Ocak 1996'da Suriye'ye bir nota göndererek Öcalan'ın iade edilmesini aksi takdirde Birleşmiş Milletler Şartı'nın 51. maddesi uyarınca meşru müdafaa hakkını kullanacağını deklare etmiştir (Aykan 1999: 176). Bu uyarıdan kısa bir süre sonra Türk medyası, iki ülke arasında Şubat ayında yaşanan diplomatik bir krizi gündeme getirmiştir. İran'dan yola çıkan ve içleri patlayıcı ve silah dolu olan beş adet uluslararası nakliye tırı, Türk yetkililer tarafından PKK'ya destek götürdüğü gerekçesiyle Suriye sınırında durdurulmuştur. Her ne kadar tırlar ve silahlar İran menşeli olsa da bu olayın ardından Türk kamuoyunda ciddi bir Suriye karşıtı tepki oluşmuş ve Türk hükümeti Suriye yönetimini sert bir dille uarmıştır (Olson 1997: 177).

Suriye yönetimi, 1996 yılının ilk iki ayında yaşanan diplomatik krizler sırasında kendilerini Abdullah Öcalan'ın Şam'da bulunmadığı ve silah taşıyan tırların kendilerine ait olmadığı şeklinde savunmuştur. Ancak bu savunma Türkiye'yi tatmin etmemiştir. Dönemin Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Nurettin Nurkan Şubat ayı içinde yaptığı açıklamada Suriye yönetiminin sürekli olarak su sorununu ön plana çıkarma çabasına karşın iki ülke arasındaki öncelikli gündem maddesinin “Suriye'nin teröre verdiği destek” olduğunu ifade etmiştir. Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Nurkan aynı açıklamanın devamında “*Suriye, Türkiye ile iyi geçinmek istiyorsa, gerekli önlemleri alması ve PKK lideri Abdullah Öcalan'ı bir an önce tutuklayarak Türkiye'ye geri göndermesi gerekmektedir*” diyerek Türkiye'nin tepkisini dile getirmiştir (T.C. Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü 1996, <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/>, 22 Şubat 2016'da erişildi).

Türkiye bir taraftan yapılan üst düzey siyasi açıklamalarla diğer taraftan ise bölgede stratejik işbirliği geliştirme yolunda adımlar atarak Suriye yönetimi üzerinde politik baskı kurmaya çalışmıştır. Türkiye'nin stratejik işbirliği sağlamaya yönelik girişimlerinin ilk meyvesi 23 Şubat 1996'da Türkiye ile İsrail arasında “Askeri Eğitim ve İşbirliği Anlaşması” imzalanması olmuştur. Anlaşma bağlamında Nisan ayında

İsraili pilotlar eğitim vermek amacıyla Türkiye'ye gelmiştir (Fırat ve Kürkçüoğlu 2009c: 560). Söz konusu anlaşmanın ardından Türkiye-İsrail ilişkileri hızla ilerlemiştir. 1996 yılı boyunca iki ülke arasında birçok askeri anlaşma, savunma ve istihbarat anlaşması, ticaret ve iş anlaşmaları imzalanmıştır. İsrail ile Suriye arasında 1995 ve 1996 yıllarında yapılan barış görüşmelerinden herhangi bir olumlu sonuç alınamaması, Türkiye-İsrail arasında askeri alanda görülen işbirliğinin daha da derinleşmesine katkı sunmuştur. 1997 yılına gelindiğinde Türkiye'nin İsrail ile olan askeri, ekonomik ve siyasal işbirliği doruk noktaya ulaşmıştır. Öyle ki iki ülke ABD'nin de katılımıyla Ocak 1997'de ortak deniz tatbikatı düzenlemiş ve bu tatbikat daha sonra düzenli bir şekilde tekrarlanmıştır. (Olson 2005: 32). 1997 yılı boyunca iyiden iyiye gelişen ve derinlik kazanan ilişkiler sonucunda İsrail, 2 yıl gibi kısa bir sürede Türkiye'nin Ortadoğu'daki en önemli stratejik ortağı haline gelmiştir.

Türkiye'nin İsrail ile geliştirdiği ilişkiler başta Suriye olmak üzere Arap devletlerinin sert tepkisine neden olmuştur. Suriye Devlet Başkanı Yardımcısı Abdul Halim Khaddam yaptığı açıklamada İsrail-Türkiye işbirliğini, İsrail devletinin kurulmasından bu yana Arap dünyasının karşı karşıya kaldığı en büyük tehdit olarak yorumlamıştır (Altunışık ve Tür 2006: 235). Türkiye'nin yanı sıra Ürdün'ün de 1990'ların ikinci yarısında İsrail ile işbirliği geliştirmesi, Suriye yönetiminde kuşatılmışlık algısı yaratmıştır (Hinnebush 2003: 1999). Suriye yönetimi bu algıyı Arap ülkeleri nezdinde bir Türkiye karşıtlığı yaratarak yıkma çabası içine girişmiştir. Bu çerçevede örneğin Mart 1996'da su sorununu ve Türkiye-İsrail yakınlaşmasını Kahire'deki Arap Birliği toplantısında gündeme getirerek Türkiye üzerindeki baskıyı arttırmaya çalışmıştır. Suriye'nin bu çabası sonuç vermiş ve Türkiye'nin İsrail ile askeri işbirliği geliştirmesine başta Mısır ve S. Arabistan olmak üzere diğer Arap ülkeleri ve İran tepki göstermiş ve uyarı mektupları göndermiştir (Fırat ve Kürkçüoğlu 2009c: 560).

Türkiye'de Haziran 1996'da iktidara gelen Refah Yol (Refah Partisi ve Doğru Yol Partisi) hükümeti, başta Suriye olmak üzere Arap devletlerinde ilişkilerde yeni bir dönemin başlayacağı beklentisine yol açmıştır. Bu beklentinin temel nedeni yeni kurulan hükümette başbakanlık görevini üstlenen Necmeddin Erbakan'ın "Batılı

Ülkelerin sömürü düzeninden çıkma ve tarihsel-kültürel bağlarla bağlı olunan İslam lkeleriyle yakınlaşma” ilkesine dayanan bir dış politika anlayışı benimsemeyeceğini ifade etmesi olmuştur (Fırat ve Krkioğlu 2009c: 560). Ancak Erbakan’ın yeni dış politika anlayışı, İslam lkeleri yerine Batı ile ilişkilerin geliştirilmesinden yana olan dış politika karar vericilerinde ve Türk i ve dış politikasının en önemli aktörlerinden biri olan Türk Silahlı Kuvvetleri’nde karşılık bulmamıştır. Nitekim dönemin Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı, Erbakan hükümeti istese de istemese de İsrail ile gidip askeri alanda işbirliği görüşmeleri yapacağını ve bu görüşmelerden önce Başbakan Erbakan ile görüşmesinin gerekli olmadığını belirtmiştir(Olson 2005: 35). Askerin Türk siyasi hayatı üzerindeki nüfuzu, Başbakan Erbakan’ın ve Arap lkelerinin ilişkilerin geliştirilmesine yönelik beklentilerinin önüne set çekmiştir. İsrail ile ilişkiler ise 1998 yılına girerken iyiden iyiye sağlamlaşmıştır.

Türkiye-Suriye ve Türkiye-İsrail ilişkilerinden görülebileceği üzere Kürt kimliği ve onunla bağlantılı olarak Kürt meselesi, Türk dış politikasında hem yaşanan anlaşmazlıkların derinleşmesinde hem de yeni ittifakların inşa edilmesinde önem bir rol oynamıştır. İsrail’in iki yıl gibi kısa bir sürede Türkiye’nin bölgedeki en önemli müttefiklerinden bir haline gelmesinde Kürt meselesinin ve onunla bağlantılı olarak Ortadoğu’daki PKK faaliyetlerinin azımsanmayacak bir rolü olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim bu durum gerek Türkiye gerek İsrail gerekse PKK yöneticileri tarafından açıkça dile getirilmiştir. PKK’nın önemli isimlerinden Cemil Bayık, Aralık 1996’da tanınmış İngiliz/Yeni Zelandalı gazeteci Sheri Lazier ile yaptığı röportajda İsrail-Türkiye işbirliğinin ana hedeflerinden birinin PKK faaliyetleri olduğunu ifade etmiştir (Olson 2005: 30). Dönemin Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı, şubat 1997’de İsrail’e ziyarette bulunmadan önce verdiği bir röportajda Suriye’nin elinde Rus yapımı Scud füzelerinin olduğunu ve bu füzelerin PKK’nın eline geçebileceğini ifade etmiştir. Röportajın devamında füzelerin örgütün eline geçmesinin Türkiye için ciddi bir tehdit yaratacağını ifade eden Karadayı, İsraili askeri yetkililerle yapacağı görüşmelerde bu konunun kendileri açısından öncelikli olarak ele alınacağını belirtmiştir (Olson 2005: 35-36). Dönemin İsrail Başbakanı Binyamin Netanyahu ise Mayıs 1997’de verdiği bir röportajda İsrail’in PKK sorunu konusunda müttefiki

Türkiye'nin yanında olduğunu açıkça ifade etmiş ve bu konudaki tarafsızlığına son vermiştir (Burris 2003: 76).

İsrail-Türkiye ilişkilerinin derinleşmesinde Türkiye'nin önceliği PKK ile mücadele olurken İsrail'in önceliğinin ise çevresinin çatışma halinde olduğu Arap devletleri ile kuşatıldığı bir coğrafyada müttefik elde etmek olduğunu söylemek mümkündür. İsrail yönetimi Türkiye ile sağlanan işbirliğini sadece siyasal açıdan değil ekonomik açıdan da oldukça önemli görmüştür. Yapılan anlaşmalar sonucunda Türkiye'ye satılan askeri teçhizat ve donanım, İsrail ekonomisine önemli bir girdi sağlamıştır. Öte yandan hem İsrail'in hem de Türkiye'nin işbirliği sağlama yönünde tutum benimsemesindeki en önemli etkenlerden biri de ABD'nin teşvik edici tutumu olmuştur. Zira ABD Ortadoğu'daki siyasal ve ekonomik çıkarlarını korumak adına bölgedeki iki müttefiki olan Türkiye ve İsrail'in işbirliğini desteklemiştir.

Türkiye ve İsrail'in 1996 yılından itibaren işbirliğinden yana ortak bir tutum benimsemelerini, siyasal, askeri ve ekonomik ilişkilerini derinleştirmelerini teşvik eden etkenlerden biri de ortak tehdit olarak algılanan Suriye'dir. Her iki ülkede Suriye'yi Ortadoğu'daki "terörist" örgütlerin faaliyetlerini desteklemekle suçlamıştır (Altunışık ve Tür 2006: 235). İsrail, Suriye yönetimini Hizbullah/Lübnan'ın ve Filistin Kurtuluş Örgütü'nün Türkiye ise PKK'nın faaliyetlerini desteklemekle suçlamış ve verilen bu desteklerin ulusal güvenlikleri için ciddi tehditler yarattığını sıklıkla ifade etmişlerdir. Bu ortak tehdit algısı Türkiye ve İsrail'in Suriye'ye karşı benzer siyasi tavır alarak aralarındaki işbirliğini derinleştirmelerinde etkili olmuştur. Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad, Türkiye-İsrail işbirliğinin ortaya çıkmasında iki ülkenin Suriye'ye yönelik ortak tehdit algısının payı olduğunun farkında olduğu için söz konusu işbirliğine Arap liderler arasında en sert tepki veren isim olmuştur. Türkiye-İsrail işbirliğinin kendisi için yaratacağı tehdidin farkında olan Suriye yönetimi, söz konusu işbirliğine Arap devletlerinin ve kamuoyunun sert tepki göstermesinde önemli rol oynamıştır. Suriye'nin resmi yayın organı El Baath gazetesinde 1997'de yayınlanan bir yazıda Türkiye-İsrail işbirliği "*... ilan edilmemiş bu ittifak, barış sürecini bertaraf etme amacının ötesinde Araplar ve onların yasal hakları pahasına da olsa yeni kazançlar elde etmeyi amaçlamıştır ...*" ifadesiyle eleştirilmiştir (Bölükbaşı 1999: 148). Suriye yönetiminin

katkısıyla Arap kamuoyunda Türkiye-İsrail işbirliğine karşı oluşan tepki, Türkiye'nin 1990'ların ikinci yarısı boyunca Arap devletleri ile umduğu gibi ilişki kuramamasında önemli rol oynamıştır.

3.9. Sonuç

1979-1997 yılları arasında Türkiye'nin Suriye politikasına yön veren temel konuların Türkiye'nin Kürt meselesi ve bölgesel Kürt sorunu olduğunu söylemek mümkündür. Suriye yönetiminin PKK üzerinden Türkiye'nin Kürt meselesine müdahil olması, bu bölümün kapsamında ele alınan 17 yıllık süre zarfında Türkiye'nin Suriye politikasının gergin bir seyir izlemesine neden olan temel etken olmuştur. Öte yandan Suriye yönetiminin PKK ile ilişkisi, iki ülke arasındaki Hatay ve sınır aşan akarsuların paylaşımı sorunu gibi diğer anlaşmazlık konularının yönünü tayin etmiş, ayrıca sadece siyasi değil ekonomik, kültürel ve ticari ilişkiler üzerinde de inşa edici bir rol oynamıştır. Diğer bir ifadeyle iki ülke ilişkilerinde Suriye yönetiminin Türkiye'nin Kürt meselesine müdahil olmasından kaynağını alan uzlaşmazlık ve gerginlik hali, diğer anlaşmazlık konularında ve ilişki alanlarında da işbirliğinin önüne set çekmiştir. Ancak iki ülke ilişkilerinde tarafların Kürt meselesindeki tutumundan kaynağını alan bir yumuşuma ortaya çıktığında ekonomik, ticari ve kültürel ilişkilerin ve Kürt meselesi dışındaki anlaşmazlık konularının seyri de bu durumdan olumlu anlamda etkilenmiştir.

Türkiye'nin 1979-1997 yılları arasındaki Suriye politikasında Turgut Özal'ın ikinci başbakanlık dönemine (1987-1989) ve ardından gelen cumhurbaşkanlığı dönemine (1989-1993) ayrı bir parantez açmak gerekmektedir. Kürt kimliğinin söz konusu dönemde Türkiye'nin iç siyaseti üzerindeki artan belirleyiciliği ve Özal'ın Kürt meselesinin çözümüne ilişkin atmaya çalıştığı sivil adımlar, Türkiye'nin Suriye politikasında Kürt meselesinin inşa edici rolünün daha net ortaya çıkmasına neden olmuştur. İç politika ile dış politikanın birbirinden ayrılmayacağı farkında olan Özal, içeride Kürt meselesinin çözümüne yönelik sivil girişimlere yönelirken dışarıda ise Suriye'nin PKK faaliyetlerine verdiği desteği engellemek adına diplomatik görüşmelere ve ekonomik ilişkiler geliştirmeye ağırlık vermiştir. Gerçekten de bakıldığında 1987-

1993 dönemi, söz konusu 17 yıllık süre zarfında Türkiye'nin Suriye politikasında normalleşmeye en fazla yaklaşılan dönem olduğunu söylemek mümkündür. Bu durumun yaşanmasında I. Körfez Savaşı sonrası yeniden alevlenen bölgesel Kürt sorununun hem Türkiye'de hem de Suriye'de yaratmış olduğu ortak tehdit algısı da önemli bir rol oynamıştır. Zira bölgesel Kürt sorununun, 1990'lı yıllarda Suriye'deki PKK faaliyetleri nedeniyle gergin bir seyir izleyen Türkiye-Suriye ilişkilerinin tamamen kopmamasına neden olan başlıca faktör olduğunu söylemek mümkündür.

Turgut Özal'ın ölümünün ardından Kürt meselesine ve bölgesel Kürt sorununa yaklaşımda askeri yöntemlere ağırlık verilmesi gerektiğini düşünen sivil ve askeri kadrolar, iç ve dış siyasete ağırlıklarını koymuşlardır. Suriye yönetiminin PKK faaliyetlerine desteğini kesmediği sürece su sorununun çözümüne ilişkin hiçbir somut adım atılmaması gerektiğini savunan dönemin askeri ve sivil yönetici kadroları, 1995-1997 döneminde Suriye ile siyasi, ekonomik, ticari ve kültürel ilişkileri minimum seviyeye çekmiştir. 1990'ların ilk yarısında imzalanan güvenlik protokollerine rağmen Suriye'nin PKK faaliyetlerine destek sağlamaya devam etmesi, iki ülke ilişkilerindeki gerilimi had safhaya ulaştırmıştır. Öyle ki Türk siyasiler, Suriye yönetiminin PKK faaliyetlerine desteğini devam ettirmesi halinde askeri yöntemlere başvurarak meşru müdafaa hakkının kullanılmasının gündemlerinde olduğunu dile getirmiştir. Ancak Türkiye'nin yüksek tondan diplomatik uyarılarına rağmen Suriye yönetimi PKK faaliyetlerine olan desteğini kesmemiş ve söz konusu desteği Türkiye ile ilişkilerinde bir koz olarak kullanmaya devam etmiştir. Suriye yönetiminin PKK konusundaki tavrının değişmesi ise bir sonraki bölümde ele alınacağı gibi 1998 sonbaharında iki ülkenin savaşın eşiğine gelmesi ile gerçekleşmiştir.

IV. BÖLÜM

4. EKİM 1998 KRİZİ VEYA DİĞER ADIYLA ‘İLAN EDİLMEMİŞ SAVAŞ’

Türkiye'nin Suriye politikasının son 30 yıllık seyrine baktığımızda en önemli kırılma anlardan birinin 1998 yılının Ekim ayında yaşandığını söylemek mümkündür. 1990'lı yılların ilk yarısında imzalanan güvenlik protokollerine rağmen Suriye'nin PKK faaliyetlerine desteğini sürdürmesi ve Abdullah Öcalan'ın Suriye topraklarında ikamet ediyor olması, 1998 sonbaharında iki ülkeyi savaşın eşiğine getirmiştir. Arabulucuların çabasıyla gerçekleşen diplomatik müzakereler sonucunda Abdullah Öcalan'ın Suriye'den sınır dışı edilmesi ve Suriye yönetiminin ülke topraklarında PKK faaliyetlerine izin verilmeyeceğini taahhüt etmesi, Türkiye'nin Suriye politikasında köklü bir değişimin habercisi olmuştur. Ekim 1998'de yaşanan krizin ardından imzalanan Adana Mutabakatı gereğince Suriye yönetiminin PKK ile arasına koyduğu mesafe, iki ülke ilişkilerinin her alanda hızla gelişeceği yeni bir dönemin kapılarını aralamıştır. Bu nedenle kaynağını Kürt meselesinden alan Ekim 1998 Krizi, iki ülke ilişkilerindeki en önemli dönüm noktalarından birini sembolize etmektedir. Çalışmanın bu bölümünde Ekim 1998'de yaşanan krizin nasıl inşa edildiği analiz edilmektedir. Bu kapsamda krize giden süreçte nelerin yaşandığı, kriz sırasında ortaya çıkan gelişmelerin neler olduğu ve krizin nasıl ve hangi koşullar altında son bulduğu ele alınmaktadır.

4.1. Ekim 1998 Krizi'ne Giden Yol

Ekim 1998'de Türkiye ve Suriye'yi savaşın eşiğine getiren krizin temelini 23 Ocak 1996 günü Türkiye'nin Suriye'ye gönderdiği notaya karşılık olumsuz cevap alması ile atıldığını söylemek mümkündür. Türkiye göndermiş olduğu notada Suriye

yönetiminin PKK faaliyetlerine olan desteğini derhal kesmesi ve Abdullah Öcalan'ı Türkiye'ye iade etmesi yönündeki taleplerini bir kez daha iletmiş, aksi takdirde meşru müdafaa hakkını kullanacağını deklare etmiştir. Suriye yönetimi ise o güne kadar olduğu gibi yine PKK faaliyetlerine destek verilmediği ve Abdullah Öcalan'ın Suriye topraklarında olmadığı savunmasını yaparak Türkiye'nin taleplerini geri çevirmiştir (Aykan 1999: 176). Suriye'nin bu tavrı karşısında Türkiye hem tutumunu daha da sertleştirmiş hem de bölgesel anlamda Suriye'ye karşı elini güçlendirecek ittifak arayışlarına girişmiştir. Bu kapsamda atılan en önemli adım, daha önce de ifade edildiği gibi İsrail ile ilişkilerin geliştirilmesi olmuştur. Suriye'nin can düşmanı İsrail, 1998 yılına Türkiye'nin en önemli bölgesel müttefiki olarak girmiştir. Ayrıca PKK'ya karşı yürütülen mücadelede kazanılan askeri başarılar ve Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) ile Irak'ın kuzeyindeki PKK faaliyetlerini önlemeye yönelik kurulan görece iyi ilişkiler, Türkiye'nin Suriye'ye PKK faaliyetleri ve Öcalan konusunda daha fazla baskı yapabilmesine olanak tanımıştır.

Türkiye yaşanan her türlü gerilime rağmen Suriye ile arasındaki uzlaşmazlıkları diplomatik yollarla çözüme çabasını 1998 yılının başlarında da sürdürmüştür. Bu çaba kapsamında Türkiye Dışişleri Bakanlığı'nda Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerin baş sorumlusu ve Kahire Büyükelçisi olarak görev yapan Aykut Çekirge, Şubat 1998'de Şam'ı ziyaret etmiştir. Söz konusu ziyaret ile hem iki ülke ilişkilerindeki uzlaşmazlık konularının diplomatik görüşmelerle çözülme çabası ortaya konmuş hem de Arap dünyasında Türkiye-İsrail işbirliğinden algılanan tehdidin gereksiz olduğu ifade edilmeye çalışılmıştır (Aykan 1999: 176). Ancak gerçekleşen görüşmelerden Türkiye'nin beklentileri doğrultusunda herhangi bir sonuç çıkmamış, Suriyeli yetkililer PKK faaliyetlerine destek verilmediğine ve Abdullah Öcalan'ın Şam'da ikamet etmediğine yönelik söylemini tekrarlamıştır.

Aykut Çekirge'nin Şam ziyareti sırasında Suriyeli yetkililerin sergilediği tutum, Türk yetkililerde ve kamuoyunda Suriye'nin PKK faaliyetlerine desteğinin diplomatik müzakerelerle engellenemeyeceği algısını güçlendirmiş ve bir an önce askeri yöntemlerin ele alınması gerektiğini savunanlarının sayısını arttırmıştır. Türkiye'nin 1998 baharından itibaren Suriye üzerindeki baskıyı arttırmasında diplomatik

girişimlerin sonuçsuz kalması kadar rol oynayan bir diğer önemli gelişme de örgütün üst düzey yöneticilerinden Şemdin Sakık'ın 13 Nisan 1998'de Irak'ın kuzeyinde yakalanması olmuştur. KDP Peşmergelerinin Türk askerlerine verdiği destek sonucu gerçekleşen operasyonla Duhok'ta yakalanan Şemdin Sakık, Diyarbakır'da yapılan yargılama sırasında *“Ateşkes de, ateş de Şam'da bulunan örgüt liderinden gelmiştir... Suriye Türkiye'de barış istememektedir... Apo ateşkeste samimiye Suriye'den çıkmalıdır.”* beyanında bulunmuştur (Balıkçı 1998, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/> 1998, 7 Mart 2015'te erişildi). Sakık'ın söz konusu beyanı Türk medyasında ve kamuoyunda infial yaratmış, Suriye karşıtlığını güçlendirmiş ve bir an önce Suriye'ye haddinin bildirilmesi gerektiğine dair tepkileri ortaya çıkarmıştır. Demokratik Sol Parti Genel Başkanı ve dönemin Başbakan Yardımcısı Bülent Ecevit, Şemdin Sakık'ın yargılandığı gün yaptığı açıklamada Suriye ve İran'ı PKK faaliyetlerine destek vermekle suçlamıştır. Ecevit'in söz konusu suçlamaları, Milli Güvenlik Kurulu'nda değerlendirilen ve Suriye'ye yönelik diplomatik, politik, ekonomik ve hatta gerekirse askeri tedbirler uygulamaya hazır olduğunu belirten raporla aynı zamanda gerçekleşmiştir (Olson 2005: 7). Böylece Türkiye'nin Suriye'ye yönelik askeri müdahale ihtimali resmi ağzlardan ilk kez ciddi şekilde dile getirilmeye başlamıştır.

1998 yılı yaz aylarında Türkiye-Suriye ilişkilerindeki gerilimi iyiden iyiye arttıran önemli gelişmelerin yaşandığını söylemek mümkündür. Bu gelişmelerden en önemlisi Suriye Dışişleri Bakanı Yardımcısı Adnan Omran'ın Temmuz ayının hemen başında gerçekleştirdiği Ankara ziyareti sırasında ortaya çıkmıştır. 2 Temmuz 1998 günü gerçekleşen görüşmelerin ardından Türk yetkililer Adnan Omran'a kamuoyunda “İyi Komşuluk Forumu” adıyla yer alan belgeyi iletmiştir. Söz konusu belgede 10 ilke sıralayan Türkiye, bu ilkelerin kabul edilmesi ve uygulanması halinde Suriye ile yaşanan uzlaşmazlıkların daha rahat çözülebileceğini ve bu sayede her alanda iyi ilişkiler geliştirilmesinin önünün açılacağını deklare etmiştir. Bu ilkeler; sınırların değişmezliğinin kabulü, terörle mücadelede işbirliği, insan haklarına saygı, birbirlerinin içişlerine karışmama, kuvvet kullanmama, uyuşmazlıkların barışçıl yollardan çözümünü taahhüt etme, terörist örgütlerin diğerinin aleyhine kullanılmasına izin vermeme, uyuşmazlıklara ve yanlış anlamalara mahal vermemek için birbirlerine zarar verici

faaliyetlerde bulunmama, uzlaşmazlıkların barışçıl yollardan halledilmesi, bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne saygı olarak ifade edilmiştir (Fırat ve Kürkçüoğlu 2009c: 565).

Suriye yönetimi belgede yer alan ilkelere ilişkin somut bir adım atmadığı gibi Türkiye'nin baskısına karşılık yeni bölgesel ittifak arayışlarına girişmiştir. Bu kapsamda ortaya çıkan önemli bir girişim ilişkilerin gergin seyrettiği Irak ile diyalog geliştirme çabası olmuştur. Suriye yönetimi Türkiye-İsrail işbirliğine karşı Bağdat ile siyasal ve ekonomik ilişkilerin ilerletilmesine özel bir önem atfetmeye başlamıştır. Ağustos 1998'de Suriye Petrol Bakanı Bağdat'ı ziyaret ederek 1982'de İran-Irak Savaşı sırasında kapatılan ve Kerkük'ten Suriye'nin Akdeniz kıyısındaki Banyas limanına giden petrol boru hattının yeniden açılacağını duyurması, bu çerçevede atılan önemli bir adım olmuştur (Fırat ve Kürkçüoğlu 2009c: 565).

Suriye yönetiminin İyi Komşuluk Formu çerçevesinde sunulan ilkelerin kabulüne ve uygulanmasına yönelik somut bir girişimde bulunmaması, Suriye'ye karşı askeri güç kullanılması gerektiğine yönelik eğilimin Türk medyasında ve kamuoyunda daha da güçlenmesine yol açmıştır. 1998 sonbaharına gelindiğinde Türk yetkililer Suriye yönetiminin Türkiye'nin ulusal güvenliğini hiçe sayan tavrına son vermek için askeri yöntemlere başvurulabileceğini daha fazla dile getirmeye başlamıştır. Öyle ki Eylül 1998'de Birleşmiş Milletler toplantısına katılan ve orada bir konuşma yapan dönemin Başbakanı Mesut Yılmaz, konuşmasında Suriye ile yaşanan uzlaşmazlıklar konusunda tek bir kelime dahi etmemiş ve bu durum Suriye ile ilişkilerde sivil siyasetin devre dışı kaldığına dair verilen üstü kapalı bir mesaj olarak yorumlanmıştır (Akçam 2000: 129). Başbakan Mesut Yılmaz Suriye'ye yönelik daha açık bir mesajı ise Eylül ayının başında gerçekleştirdiği İsrail ziyaretinin arkasından yapmıştır. Başbakan Yılmaz İsrail gezisinden döndükten sonra Bursa'da Suriye'nin tavrına yönelik yaptığı açıklamada "*(Suriye'nin) terör örgütüne her türlü lojistik desteği kaldırmasını istiyoruz. Diğer ülkelerden Suriye'yi geçerek, burayı geçit olarak kullanan, teröristlere izin vermemesini istiyoruz. Genel olarak bölücü terörle mücadelede bize yardımcı olmasını istiyoruz. Onlar olumsuz tavırları konusunda geri adım atmazsa, biz ileri adım atarız*" demiştir (Hürriyet 11 Ekim 1998, <http://www.hurriyet.com.tr/sam>, 9 Mart 2016'da erişildi).

Türkiye'nin Suriye'ye yönelik savaş ihtimalini ciddi olarak değerlendirmeye başladığını gösteren bir diğer önemli gelişme, Eylül ayı içinde üst düzey askeri yetkililer tarafından yapılan açıklamalar olmuştur. Bu açıklamalardan en önemlisi Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Atilla Ateş tarafından Hatay'da yapılmıştır. Orgeneral Ateş yaptığı konuşmada yer verdiği *“Türk devleti olarak komşularımızla iyi ilişki kurmaya çalışıyoruz. Bu iyi niyetimize ve gayretimize rağmen bazı komşularımız, özellikle ismini açıkça söylüyorum, Suriye gibi komşular, iyi niyetimizi yanlış tefsir ediyorlar. Apo denen eşkiyayı destekleyerek Türkiye'yi terör belasına bulaştırdılar. Türkiye iyi ilişkiler konusunda gerekli çabayı gösterdi. Türkiye beklediği karşılığı alamazsa, her türlü tedbiri almaya hak kazanacaktır. Artık sabrımız kalmadı”* sözleriyle Türkiye'nin askeri müdahaleyi ele almaya başladığını açıkça deklare etmiştir (Hürriyet 17 Eylül 1998, <http://www.hurriyet.com.tr/suriyeye>, 10 Mart 2016'da erişildi).

4.2. Ekim 1998 Krizi'nin Nedenleri

Türkiye ve Suriye'yi savaşın eşiğine getiren sürecin yaşanmasında farklı etkenlerin rol oynadığını söylemek mümkündür. Bu etkenler Türkiye'nin Suriye ile ilişkilerinde gerginliğin defalarca doruk noktaya vardığı geçmiş yıllarda, savaşın eşiğine neden Ekim 1998'deki kadar yaklaşılmadığını açıklayabilmek adına oldukça önemlidir. Bu etkenlerden ilki Türkiye ile İsrail arasında 1996 yılında temelleri atılan ve 1998'e gelindiğinde her alanda derinlik kazanmış olan işbirliğidir. Türkiye'nin İsrail ile siyasal, ekonomik ve özellikle askeri alanda sağlamış olduğu stratejik ortaklık, İsrail ile yapılan barış görüşmelerinden sonuç alamayan Suriye'nin baskı altına alınmasını kolaylaştırmıştır. İsrail ile Suriye arasında 1995 ve 1996 yılı boyunca ABD'nin desteğiyle devam eden barış görüşmeleri Türkiye'nin Suriye yönetimine karşı savaş ihtimalini güçlü bir seçenek olarak değerlendirmesinin önüne set çekmiştir. Ancak İsrail-Suriye barış görüşmelerinin sonuçsuz kalması ve bu süreçte Türkiye'nin İsrail ile olan işbirliğini her alanda ilerletmesi, 1998 sonbaharına gelindiğinde Suriye yönetiminin PKK faaliyetlerine verdiği desteğe karşılık daha üst perdeden tepki gösterilmesine ve askeri müdahale seçeneğinin ön plana alınmasına neden olmuştur.

Ekim 1998’de savaşın eşiğine gelinmesinde etkili olan bir diğer neden, Türkiye’nin PKK’ya karşı 1990’ların ikinci yarısında elde ettiği askeri üstünlüğün yaratmış olduğu iyimser havadır. Türkiye hem yurtiçinde düzenlenen hem de Irak’ın kuzeyindeki PKK kamplarına düzenlenen askeri operasyonların görece başarısı sayesinde 1990’ların sonlarında örgüt karşısında hem askeri hem de moral üstünlüğü ele geçirmiştir. Türkiye 1998 yılının sonbaharında askeri müdahale tehdidi ile Suriye’nin karşısına çıktığında PKK’nın 1990’ların ilk yarısında olduğundan daha zayıf olduğunu söylemek mümkündür (Olson 2005: 3). Bu durum 1990’ların ilk yarısından farklı olarak Suriye’deki PKK kamplarının ve üslerinin yok edilmesi için yapılması düşünölen askeri hareket ihtimalini güçlendiren ve iki ülkeyi Ekim 1998’de savaşın eşiğine getiren önemli bir faktör olmuştur.

Olson’a göre Türkiye’nin Suriye’ye yönelik askeri müdahaleyi gündemin birinci sırasına almasına neden olan bir diğer etken, diaspora Kürtlerinin özellikle Avrupa’da politik güç elde etmeye başlaması olmuştur (Olson 2005: 12). Türkiye’deki Kürtleri politik olarak temsil ettiği iddiasında olan sürgündeki Kürt Parlamentosu’nun Eylül 1998’de Roma’da İtalyan Parlamento binasında toplanması ve ardından 11-12 Ekim tarihlerinde Londra’da “Dördüncü Kürdistan Ulusal Toplantısı”nın yapılması Türk kamuoyunda tepki yaratmıştır. PKK’ya yakınlığı ile bilinen bireylerin ve örgütlenmelerin Avrupa’da yürüttüğü bu tarz siyasal faaliyetler, Avrupa Birliği’nin ve kurumlarının Kürt meselesinin sivil ve demokratik yollardan çözümü için Türkiye’ye yönelik baskıyı arttırmasında önemli rol oynamıştır. Avrupa’da gitgide Türkiye aleyhine bir algının olduğu bu ortamda Türk sivil ve askeri yöneticiler, PKK’ya askeri bir darbe vurmanın örgütün artan siyasal nüfuzunun önüne geçmek adına önemli olduğunu düşünmüşlerdir. Bu kapsamda Suriye ile yaşanan sorunların diplomatik yollarla çözümünün Ekim 1998’e gelindiğinde oldukça zor hale gelmiş olması, söz konusu düşünceyi fiiliyata dökmek için Türk yetkililere önemli bir fırsat sunmuştur.

Ekim 1998 Krizi’nin yaşanmasına etki eden bir diğer faktör bölgesel Kürt sorunu ile ilişkilidir. 1990’ların sonlarında Irak’taki Kürt kimliğinin devletleşme süreci ile alakalı olarak ortaya çıkan gelişmeler, Türk kamuoyundaki ve yönetici elitlerindeki bağımsız bir Kürt devleti ihtimaline ilişkin tehdit algısını pekişirmiştir. Bu tehdit

algısını pekiştiren ve Suriye'ye yönelik askeri müdahale ihtimalini güçlendiren önemli bir gelişme, Iraklı Kürtlerin en önemli iki siyasi örgütlenmesi olan KDP ve KYB'nin aralarındaki çatışmaya son vermesi olmuştur. 1996 yılından beri Irak/Kürdistan bölgesinin kontrolü için çatışan KDP ve KYB, 17 Eylül 1998 günü Washington'da ABD'nin arabuluculuğuyla imzalanan anlaşma neticesinde aralarındaki çatışmaya son vermiştir. Yapılan anlaşma neticesinde doğuda İran'la sınır olan Süleymaniye'de KYB, batıda Türkiye ile sınır olan Duhok ve Erbil'de ise KDP kontrolünde iki ayrı hakimiyet alanı ve iki ayrı hükümet oluşturulmuştur (Stansfield, 2003: 154). Çatışmaların son bulması ile sonuçlanan Washington Anlaşması sonucunda Irak/Kürdistan bölgesinin kendi içindeki coğrafi, yönetsel ve siyasi ayrışma netlik kazanmış olsa da hem KDP hem de KYB ortak bir bölgesel hükümetin kurulmasına ilişkin çalışmaların yapılması noktasında iyi niyet beyanında bulunmuştur (Yıldız, 2005: 105).

Türk askeri ve sivil yöneticiler, ABD'nin Washington Anlaşması'na ön ayak olmasından ve bu bağlamda Irak Kürtlerinin ülkenin kuzeyinde elde ettiği siyasi ve idari kazanımları desteklemesinden ciddi rahatsızlık duymuştur. Bu rahatsızlık Ortadoğu politikası konusunda işbirliği halinde olan Türkiye ve ABD'nin bölgesel Kürt sorunu söz konusu olduğunda ayrı düştüğünü göstermiştir. Zira ABD bölgesel ve küresel çıkarları doğrultusunda Irak'ın kuzeyinde oluşacak bir Kürt devletine tamamen kapıları kapamazken, Türkiye Irak'ın toprak bütünlüğünü kırmızı çizgisi olarak ilan etmiş ve olası bir Kürt devletini onaylamadığını çeşitli kereler deklare etmiştir.

Türkiye'nin Irak'ta kurulması muhtemel bir Kürt devletine karşı çıkmasının en önemli nedenlerinden biri, PKK'nın söz konusu bölgeye tam anlamıyla yerleşmesi ve Irak Kürtlerinin kendi aralarındaki güç mücadelesinden yararlanarak bölgede güçlü bir nüfuz ve kontrol elde etme ihtimalinin var olması olmuştur. Türk kamuoyuna ve yönetici elitlerine göre Irak'ta böyle bir siyasi ortamın oluşması, PKK'nın Türkiye topraklarındaki nüfuzunun artmasına ve Türkiye Kürtlerinin siyasi haklarına ilişkin taleplerinin daha keskin bir şekilde dile getirilmeye başlanmasına neden olabilirdi. Nitekim dönemin Başbakan Yardımcısı Bülent Ecevit yaptığı bir açıklamada Washington Anlaşması'nın Irak'ta bağımsız bir Kürt devleti kurulması hedefine yönelik ilk adım olduğu noktasında Türkiye'nin çekinceleri olduğunu ifade etmiş ve bağımsız

Kürt devletinin ortaya çıkmasının PKK'nın hem Irak'ta hem de Türkiye'de elini güçlendireceğini belirtmiştir (Aykan 1999: 180).

PKK'nın bölgedeki nüfuzunun artmasına ilişkin Türk kamuoyunda ve yönetici elitlerinde var olan tehdit algısı, Türkiye'nin Irak'ın toprak bütünlüğü korunması noktasında Suriye ve Irak merkezi yönetimi ile birlikte ortak bir tutum sergileyeceği beklentisi yaratmıştır. Nitekim üç ülke aralarındaki bütün sorunlara rağmen 1990'ların başından itibaren Kürt kimliğinin Irak'ta elde ettiği siyasal statü konusunda kolektif bir karşıt tutum benimseme noktasında çaba sarf etmişlerdir. Ancak 1998 sonbaharına gelindiğinde durum karmaşık bir hal almıştır. Türkiye ABD'nin Irak Kürtlerine yönelik politikasını tasvip etmediğini açıkça ifade etmesine rağmen Suriye ve merkezi Irak yönetimi ile ortak tavır almaya mesafeli yaklaşmıştır.

Türkiye'nin bu tavrını açıklayan temel faktörün, PKK ile mücadelenin Irak Kürtlerinin siyasal kazanımlarından ve Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasından daha öncelikli ve acil bir konu olarak görülmesi olduğunu söylemek mümkündür. Zira PKK'nın Türkiye'deki veya Irak'ın kuzeyindeki nüfuzunun ve faaliyetlerinin artması, Türkiye tarafından daha öncelikli çözülmesi gereken bir tehdit olarak değerlendirilmiştir. Örgütün bölgedeki gücünü ve etki alanının arttırması ihtimali sadece Irak'ın değil Türkiye'nin de toprak bütünlüğü için ciddi bir tehdit olarak algılanmıştır. Bu çerçevede PKK ile mücadele konusunda ABD'nin daha fazla desteğini alabilmek isteyen Türkiye, Irak'ın toprak bütünlüğü konusunda benimsediği sert söyleme rağmen fiiliyatta ABD'nin politikasını boşa düşürecek adımlar atamayacağını farkındalığıyla hareket etmiş ve önceliği PKK ile mücadeleye vermiştir. Bu doğrultuda Türkiye -bölgesel Kürt sorunu bağlamında Suriye ve merkezi Irak yönetimi ile aynı safta yer almasına rağmen- PKK'nın Irak'taki nüfuzunu arttırma çabalarına Suriye üzerinden darbe vurma arayışına girişmiştir. Bu arayış Türkiye'nin Eylül-Ekim 1998'de Suriye'nin PKK faaliyetlerine desteğine yönelik tavrını daha da sertleştirmesinde ve savaş ihtimalini ciddi şekilde ön plana almasında etkili olmuştur (Fırat ve Kürkçüoğlu 2009c: 565). Zira sivil ve askeri Türk yöneticiler PKK'nın Suriye'de yok edilmesinin Irak'ın kuzeyinden ve hatta İran'dan gelecek PKK tehdidini azaltacağına inanmıştır (Olson 2005: 19).

Türkiye ve Suriye'nin Ekim 1998'de her zamankinden daha fazla savaşın eşiğine yaklaşmasında uluslararası faktörler kadar Türkiye'nin iç siyaseti ile ilişkili çeşitli faktörler de katkıda bulunmuştur. Bu içsel faktörlerden biri, devlet kurumlarında yaşanan yozlaşmanın ve rüşvet olaylarının ortaya çıkmaya başlaması ile dikkatin başka bir noktaya çekilme isteği olmuştur. Devlet kurumlarında görev yapan yetkililerinin mafya liderleri ile ilişkilerinin gün yüzüne çıkması, çeşitli mafya tetikçilerinin “terörle mücadele” adı altında Kürt milliyetçilerinin, işadamlarının ve gazetecilerinin öldürülmesinde kullanılması, kamu kurumlarında ortaya çıkarılan büyük yolsuzluklar, dönemin devlet yetkililerinde dikkati başka yöne çekme ihtiyacı yaratmıştır. Ekim 1998'de Suriye ile savaşın eşiğine gelinen krizin yaşanması, özellikle dönemin ANASOL-D hükümeti Başbakanı Mesut Yılmaz'a hükümetin üzerinde oluşan baskıyı başka yöne kanalize etmek için önemli bir fırsat sunmuştur (Olson 2005: 16).

Olson'a göre Ekim 1998'de yaşanan krize neden olan bir diğer içsel faktörde Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 75. yılı olması nedeniyle Türk Silahlı Kuvvetleri'nin bir güç gösterisi yapma, 55. hükümetin Başbakanı Mesut Yılmaz'ın ise olası bir erken seçime oylarını arttırarak girme isteğiydi (Olson 2005: 16). Dönemin hükümetinde Suriye'ye askeri müdahale gerçekleştiği takdirde hem Suriye'ye gereken uyarının yapılmış olacağına hem de iç siyasette yolsuzluk ve yozlaşmaya dair tepkilerin başka bir yöne aktarılmasının sağlanacağına yönelik bir inanç vardı. Ancak iki ülkenin savaşın eşiğinden dönmesi, Başbakan Yılmaz'ın özellikle iç siyasete dair beklentilerinin önüne set çekmiştir. Zira 24 Aralık 1995 genel seçimlerinden ikinci parti olarak çıkan Başbakan Yılmaz'ın Anavatan Partisi, 18 Nisan 1999 genel seçimlerinde dördüncü parti konumuna düşerek oylarını önemli ölçüde eritmiştir.

Yukarıda değinilen tüm siyasal faktörler, 1998 sonbaharında Türkiye'nin Suriye'ye yönelik bir askeri müdahaleyi her zamankinden daha fazla değerlendirmeye başlamasında ve öncelikli çözüm yöntemi olarak değerlendirmesinde etkili olmuştur. Suriye yönetiminin Türkiye'nin PKK ve Öcalan ile ilgili taleplerine kulak tıkamaya ve PKK faaliyetlerine destek vermeye devam etmesi, uluslararası ve iç siyasal konjonktür ile birleşince Türkiye ve Suriye Ekim ayının hemen başında savaşın soğukluğunu ciddi anlamda hissetmeye başlamıştır.

4.3. Ekim 1998 Krizi'nin Patlak Vermesi

Suriye'nin PKK faaliyetlerine desteğin kesilmesi ve Öcalan'ın iade edilmesi konularında somut ve tatmin edici adımlar atmaması, Ekim ayı içinde Türkiye'nin tutumunun daha da sertleşmesine ve krizin derinleşmesine neden olmuştur. Dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman 1 Ekim günü TBMM'nin yeni yasama dönemi açılış töreninde yaptığı konuşmada, Suriye ile yaşanan krize değinmiş ve Suriye yönetiminin Türkiye'ye karşı açık bir husumet politikası izlediğini ifade etmiştir. Demirel konuşmasının devamında *“Tüm uyarılarımıza ve barışçı açılımlarımıza rağmen hasmane tutumdan vazgeçmeyen Suriye'ye karşı mukabelede bulunma hakkımızı saklı tuttuğumuzu, sabrımızın taşmak üzere olduğunu bir kere daha tüm dünyaya ilan ediyorum”* diyerek açıkça silahlı müdahalede bulunulabileceği mesajını vermiştir (Hürriyet 2 Ekim 1998, <http://www.hurriyet.com.tr/sabrimiz>, 26 Mart 2016'da erişildi).

Suriye ile yaşanan problemlerin çözümü noktasında en sert ve net açıklamalardan biri ise dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hüseyin Kıvrıkoğlu'ndan gelmiştir. Kıvrıkoğlu, Cumhurbaşkanı Demirel'in mecliste yaptığı konuşmanın akşamında düzenlenen yeni yasama dönemi açılış resepsiyonunda *“Suriye ile aramızda ilan edilmemiş bir savaş var... Sabırlı olmaya çalışıyoruz ama onun da bir sınırı var”* açıklaması ile Türkiye'nin savaşa hazırlandığının sinyalini vermiştir (Kinzer 4 Ekim 1998, <http://www.nytimes.com/1998>, 28 Mart 2016'da erişildi). Genelkurmay Başkanı'nın bu açıklaması siyasi liderlerin ve partilerin Suriye krizi konusundaki tutumunun sertleşmesinde etkili olmuştur. Cumhurbaşkanı Demirel 4 Ekim'de Elazığ'da yaptığı konuşmada *“Açıkça söylüyorum. Bu iş ciddidir... Sadece Suriye'yi değil, dünyayı uyarıyoruz... Bir komşu ülke diğer komşu ülkeye bunu reva göremez. Eli kanlı çeteleri, eşkiyayı kendi hudutları dahilinde muhafaza edip Türkiye'nin içine salamaz. İşte bunu bütün dünya duysun istedik. Bizim yaptığımız nefis müdafaasıdır. Bundan sonra ne olacağı gelişmelere bağlı.”* diyerek 1 Ekim günü mecliste yaptığı konuşmayı bir adım daha sertleştirmiştir (Hürriyet 5 Ekim 1998, <http://www.hurriyet.com.tr/artik>, 27 Mart 2016'da erişildi). Genelkurmay Başkanı'nın ve Cumhurbaşkanı'nın gittikçe sertleşen söylemlerine birçok siyasal parti destek vermiş, Suriye'ye müdahale noktasında geç kalındığını savunanlar dahi olmuştur.

TBMM'nin yeni yasama döneminin açılmasının ardından yapılan ilk oturumda mecliste koltuğu bulunan tüm partiler, silahlı müdahale de dahil olmak üzere Suriye konusunda atılacak her türlü adımda hükümeti destekleyeceklerini açıkça ifade etmişlerdir (Hürriyet 3 Ekim 1998, <http://www.hurriyet.com.tr/meclisten>, 27 Mart 2016'da erişildi).

Dönemin gazetelerinin ve gazetecilerinin büyük bir çoğunluğu askerinin ve siyasilerin söylemlerini baz alarak çoğunlukla askeri müdahale seçeneğini ön plana çıkaran yazılara köşelerinde yer vermiş ve bu sayede Türk kamuoyundaki “düşman Suriye” algısının pekişmesine katkı sunmuştur. Dönemin Hürriyet gazetesi yazarı Fatih Altaylı, 2 Ekim tarihli köşe yazısında “*Suriye’yi sıkıştırmanın tam zamanı... Komşularla gerginlik hoş değil, ama Suriye’nin başka bir dilden anlamadığı da ortada... İsrail alttan, Türkiye üstten bastırırsa, hem Türkiye’nin hem de Ortadoğu’nun baş belası, kendi başındaki beladan başkasıyla uğraşamaz olacak...*” diyerek diplomatik girişimlerin artık beyhude bir çaba olduğunu savunmuştur (Altaylı 2 Ekim 1998, <http://www.hurriyet.com.tr/teke-tek>, 28 Mart 2016'da erişildi). 3 Ekim tarihli bir diğer köşe yazısında ise dönemin Milliyet gazetesi yazarı Güneri Cıvaoğlu Türkiye'nin Cumhurbaşkanı, Başbakanı, Genelkurmay Başkanı'nın boş laf etmeyeceğini ve Suriye gerekli adımları atmamaya devam ettiği sürece askeri müdahale ihtimalinin arttığını ifade etmiştir (Cıvaoğlu 3 Ekim 1998, <http://www.milliyet.com.tr/1998>, 28 Mart 2016'da erişildi). Öte yandan dönemin Zaman gazetesi gibi daha muhafazakar olarak nitelendirebileceğimiz gazete çevreleri ise Müslüman bir ülke ile savaşa karşı olduklarını ve Suriye ile olan problemlerin diplomasi yoluyla çözüme kavuşturulma çabasının devam etmesi gerektiği yönünde bir tutum benimsemişlerdir (Ayanoglu 13 Ocak 2011, <http://harunayanoglu.blogspot.com.tr/2011>, 28 Mart 2016'da erişildi).

7 Ekim'de TBMM Genel Kurulu'na Suriye krizi hakkında bilgi veren Başbakan Mesut Yılmaz, hükümetin gerekirse meclisten savaş izni isteyebileceğini, Suriye'nin PKK faaliyetlerine verdiği desteğe karşılık Türkiye'nin tavrının net olduğunu ifade etmiştir. Savaş çıkarmaktan yana olmadıklarını ifade eden Yılmaz, “*Hiç istemiyoruz ama gerekirse Yüce Meclis'e izin için başvurmak zorunda kalabiliriz*” diyerek savaşa hazır olduğu mesajını bir kez daha tekrarlamıştır (Hürriyet 8 Ekim 1998, <http://www.hurriyet.com.tr/karanlik>, 28 Mart 2016'da erişildi). Türkiye'nin savaşa hazır

olduğu mesajı sadece söylemde kalmamış, Suriye sınırına yakın bölgelere askeri birlikler kaydırmak ve manevra hazırlıklarında bulunmak suretiyle çeşitli askeri önlemler de alınmıştır (Fırat ve Kürkçüoğlu 2009c: 566).

Türk ordusunun Suriye sınırına yerleşmesi ve savaş hazırlığına yoğunlaşması Suriye’de ciddi bir hareketlilik yaratmıştır. Suriye yönetimi bir yandan Türkiye ile arasındaki gerilimin asıl nedeninin İsrail’in bölgesel politikaları olduğunu savunup sorunların diplomatik yollarla aşılabileceğini dile getirirken, bir yandan da savaş ihtimaline yönelik askeri hazırlıklar yapmaya başlamıştır. Bu hazırlıklar çerçevesinde Türk sınırının 30-40 km ötesindeki çeşitli noktalara yoğun askeri birlikler ve ayrıca 36 adet Scud-C tipi füze yerleştirilmiştir (Aykan 1999: 177). Suriye yönetiminin Türkiye ile yaşanacak olası savaşa yönelik bir diğer hazırlığı ise Arap ülkelerinin desteğini alma çabası olmuştur. İsrail ile olan işbirliği nedeniyle kayıtsızca desteğini açıklayan Ürdün’de dahil olmak üzere tüm Arap Birliği ülkeleri olası bir savaş durumunda tavırlarının Suriye’den yana olacağını gerek net gerekse üstü kapalı mesajlarla diler getirmişlerdir (Olson 2005:8).

Türkiye ile Suriye’yi savaşın eşiğine getiren sürece gerek uluslararası gerekse bölgesel aktörler farklı şekillerde müdahil olmuş ve bu durum kriz sürecini doğrudan etkilemiştir. Türk askeri ve sivil yöneticilerin Ekim ayının ilk günlerinde yaptığı Suriye ile ilişkilerde diplomatik yolların kapandığına ve askeri seçeneklerin devreye girebileceğine ilişkin açıklamalara ilk tepki İsrail’den gelmiştir. Türk hükümetinin ve Arap ülkelerinin beklentilerinin aksine İsrail yönetimi Türkiye-Suriye krizine taraf olmayacağını ve Ankara’ya siyasal veya askeri destek vermeyeceğini açıklamıştır. Olası bir savaş halinin bölgesel barışa ciddi zararlar vereceğini düşünen İsrail, diplomatik görüşmelerin tekrar başlamasına katkı sunmak adına Suriye sınırında yapmayı planladığı askeri tatbikatı iptal etmiş ve söz konusu bölgeden askerlerini çekmiştir (Fırat ve Kürkçüoğlu 2009c: 566). İsrail bu adımla olası bir savaş halinde Türkiye’nin elini rahatlatacak bir hamle olarak Suriye’yi güneybatıdan askeri olarak sıkıştırmayacağını mesajını vermiştir. Ayrıca İsrail Savunma Bakanlığı Sözcüsü Avi Benayahu, Ekim 1998 Krizi’ne ilişkin yaptığı açıklamada “*İsrail bu tartışmanın bir parçası değil ve bununla hiçbir şekilde ilgisi yok*” ifadesini kullanmıştır (Cumhuriyet Gazetesi, 5.10.1998: 1).

Arap ülkelerinin Ekim 1998 Krizi'ne ilişkin tutumlarının farklılıklar gösterdiğini söylemek mümkündür. Arap ülkeleri kriz sürecinde her ne kadar Suriye'nin yanında oldukları mesajını verseler de Libya dışındaki hiçbir Arap ülkesi krize dair keskin çıkışlar yapmamış aksine sorunların diplomatik yollarla çözülmesi yönünde çağrılarda bulunmuştur. Libya lideri Muammer Kaddafi, Türkiye'nin olası bir Suriye müdahalesinde Hafız Esad'a destek vereceğini açıklamış ve ülkesindeki Türk şirketlerini kapatarak yerlerine Türklerin düşman olarak gördüğü Yunanlılara şirket açtıracağı tehdidinde bulunmuştur (Olson 2005: 8). Libya lideri Kaddafi'nin dışında Arap ülkeleri genel itibariyle Ekim 1998 Krizi'ne itidalli yaklaşmış ve iki ülke arasındaki sorunların savaş değil diplomatik müzakereler yoluyla çözülmesi yönünde mesajlar vermiştir. Hemen hemen tüm Arap ülkelerinin ortak düşüncesi, yaşanan krizin bir savaşa dönüşmesin en çok İsrail'in işine yarayacağı ve bunun da Arap ülkeleri için büyük bir tehlike olduğu şeklinde olmuştur.

İsrail'in yanı sıra ABD ve Avrupa ülkelerinin de krizin diplomatik yollarla çözümünden yana tavır koyduğunu söylemek mümkündür. Ekim ayının hemen başında ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan "*ABD, Türkiye ve Suriye'den aralarındaki problemleri diplomatik yollardan çözmelerini istiyor*" açıklaması, Türk askeri ve siyasi yöneticilerin ABD'den koşulsuz askeri ve siyasal destek beklentilerini boşa düşürmüştür (T.C. Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü 2 Ekim 1998, <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce>, 30 Mart 2016'da erişildi). Ekim 1998 Krizi ile ilişkili olarak Avrupa ülkelerinin de ABD ve İsrail'inkine benzer bir tutum takınması, Türkiye'nin krizin çözümüne ilişkin diplomatik girişimlere olumlu bakmaya başlamasında oldukça önemli bir etken olmuştur.

4.4. Diplomatik Çözüm İçin Girişimler

Türkiye ile Suriye arasında yaşanan krizin savaş yerine diplomatik yollarla son bulmasına yönelik en somut çabayı Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek ve İran Dışişleri Bakanı Kemal Harrazi'nin gösterdiğini söylemek mümkündür. Her iki ismin Şam-Ankara arasında yürüttüğü mekik diplomasisi hem Türkiye'nin hem de Suriye'nin

olası bir savaşın beklenenden daha büyük ve yıkıcı sonuçlar doğuracağına ikna olmaları noktasında etkili olmuştur. Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek, 4 Ekim günü Şam'a gerçekleştirdiği ziyarette Devlet Başkanı Hafız Esad ile görüşmüş ve Türkiye'nin askeri müdahale konusunda ciddi olduğunu ve krizin çözümü için Suriye'nin somut adımlar atması gerektiğini iletmiştir. Nitekim Suriye Dışişleri Bakanı Faruk El-Şara iki lider arasında gerçekleşen görüşmenin ardından *"Görüşmede, durumun ciddiyeti ve sorunun yüzleşme ya da tehditlerle değil, diplomasi yoluyla çözülmesi konusunda anlaşmaya varıldı"* açıklamasında bulunarak tarafların krizin ciddiyetinin farkında olduğu mesajını vermiştir (T.C. Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü 4 Ekim 1998, <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce>, 30 Mart 2016'da erişildi).

Suriye yönetimi ile yaptığı görüşmeden 2 gün sonra 6 Ekim günü Türkiye'ye gelen Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek, Çankaya Köşkü'nde dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Başbakan Mesut Yılmaz, Dışişleri Bakanı İsmail Cem ve dış işlerden sorumlu üst düzey bürokratlarla bir araya gelmiştir. Türkiye'de hem askeri hem de siyasi yöneticilerin Suriye-PKK ilişkisine dair peş peşe sert açıklamalar yaptığı bir dönemde Ankara'yı ziyaret eden Mübarek, Suriye yönetiminin müzakereden yana olduğunu Türk yetkililere iletmiştir. Ancak Türk yetkililer Hüsnü Mübarek'e Öcalan'ın iadesi ve PKK faaliyetlerine desteğin kesilmesi konusunda somut bir adım atılmadan müzakerelerin gerçekleşemeyeceğini iletmiştir. Görüşmenin ardından Cumhurbaşkanlığı Basın Merkezi tarafından yapılan yazılı açıklamada *"Türk tarafı, Sayın Mübarek'e Suriye'nin PKK terörüne verdiği destek konusundaki tutumunu açıklanmıştır. Sayın Cumhurbaşkanımız bu çerçevede, Suriye'nin Türkiye'ye yönelik terörist faaliyetlere verdiği desteği ayrıntılı olarak anlatmış, bu durumun devam etmeyeceğini, Türk kamuoyunun infial içinde olduğunu belirtmiş ve Suriye'nin atması gereken somut adımları ortaya koymuştur. Bu bağlamda, Mısır tarafına da bir dosya verilmiştir"* denilmiştir (T.C. Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü 6 Ekim 1998, <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce>, 30 Mart 2016'da erişildi).

Cumhurbaşkanlığı Basın Merkezi tarafından yapılan açıklamada Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek'e teslim edildiği söylenen dosyada Türkiye'nin Suriye'den duyduğu hoşnutsuzluğun nedenlerine ayrıntılı olarak yer verilmiştir. 8 Ekim 1998

tarihinde Türk yetkililer tarafından ulusal ve uluslararası kamuoyuna açıklanan ve Suriye'ye olası bir askeri müdahalenin haklı gerekçeleri olarak sıralanan söz konusu gelişmeler şu şekilde sıralanmıştır;

- 1) Suriye Abdullah Öcalan'ı ve üst düzey bazı PKK yöneticilerini 7 Temmuz 1979'dan itibaren himayesi altına almıştır.
- 2) PKK ilk kongresini Temmuz 1981'de ikinci kongresini ise Ağustos 1982'de Suriye'de yapmıştır. Suriye yönetimi bu kongrelerin yapılmasına müsaade etmiş, Suriye askeri personelinin PKK militanlarına eğitim vermesine olanak tanımış ve Öcalan'ı Saika Kampı'na yerleştirmiştir.
- 3) Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad'ın kardeşleri Cemil ve Rıfad Esad, farklı zamanlarda çeşitli kereler Abdullah Öcalan ile doğrudan ilişki kurmuştur.
- 4) PKK, Suriye yönetiminin talimatıyla Suriye topraklarındaki güçlerini büyük oranda Irak'ın kuzeyine çekmiştir.
- 5) Suriye topraklarında 'PKK'ya Asker Alma Büroları' açılmıştır. Suriye'deki Kürtler arasında düzenlenen kampanyalar sayesinde örgüte mali kaynak sağlanmıştır.
- 6) Hafız Esad'ın kardeşi Rıfat Esad, Abdullah Öcalan ile iyi dostluk kurmuş, Öcalan'a yeşil bir Mercedes araba ve çok sayıda koruma tahsis etmiştir.
- 7) Ocak 1990'da PKK, Türkiye İşçi Köylü Kurtuluş Ordusu (TİKKO), Devrimci Sol (Dev-Sol) ve Devrimci Komünist Partisi/Silahlı Halk Birlikleri (DKP/SHB) Şam'da bir araya gelip eylemlerde ortak tavır alma kararı vermiştir. Dev-Sol lideri Dursun Karataş'ın cezaevinden kaçırılma planı bu toplantıda kararlaştırılmıştır. Karataş bu kararın ardından cezaevinden kaçırılmış ve Bekaa'ya getirilmiştir. Suriye yönetimi söz konusu toplantıya ve Karataş'ın Bekaa'ya gelmesine göz yummuştur.
- 8) 1995 yılında PKK'nın Hatay'da silahlı eylemlerini yaygınlaştırmasının emrini Suriye yönetimi vermiştir.
- 9) Suriye yönetimi PKK dışında Ermenistan'ın Kurtuluşu için Ermeni Gizli Ordusu (ASALA), Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO), Türkiye Komünist Emek Partisi (TKEP), DEV-SOL, Devrimci Halk Kurtuluş Partisi Cephesi (DHKP-C), Türkiye Komünist Partisi-Marksist Leninist (TKP/ML) gibi silahlı eylemi önceleyen sol örgütlere destek olmuştur.

- 10) ABD Dışişleri Bakanlığı'nın 'Patterns of Global Terrorism' adlı raporunun Nisan 1997 ve Nisan 1998 tarihli sayısında, PKK lideri Öcalan'ın Suriye'de ikamet ettiği, Suriye'nin örgüte topraklarını açtığı ve yardım ettiği belirtilmiştir.
- 11) ABD Adalet Bakanlığı'na bağlı 'Uyuşturucu ile Mücadele İdaresi'nin Haziran 1995 tarihli raporunda, "... Suriye ülkesinde PKK terör örgütünün hücre ve üyeler halinde faaliyet göstermesine izin vermektedir" denilerek, PKK'nın Suriye'den destek aldığı açıkça belirtilmiştir.
- 12) ABD Dışişleri Bakanlığı'nca Nisan 1998'de yayımlanan "Yıllık Dünya Terörizm" raporlarında Suriye'nin sadece PKK'ya değil HAMAS, Hizbullah, Filistin İslami Cihat, Abu Musa Grubu gibi örgütlere de destek verdiği kaydedilmiştir (Hürriyet 08 Ekim 1998, <http://www.hurriyet.com.tr/iste>, 31 Mart 2016'da erişildi).

Türkiye söz konusu dosyada detaylıca değinilen yukarıdaki gelişmelerin, Suriye'nin PKK faaliyetlerine ve bölgesel barışa tehdit oluşturan diğer silahlı örgütlere verdiği desteğin kanıtları olduğunu savunmuştur. Söz konusu desteğin kesilmemesi ve Öcalan'ın iade edilmemesi halinde Türkiye'nin meşru müdafaa hakkını kullanacağı bir kez daha dile getirilmiştir. Ancak Türkiye tarafından gönderilen dosyayı aldıktan sonra açıklama yapan Suriyeli yetkililer daha önce olduğu gibi Öcalan'ın Suriye'de olduğunu ve örgüte lojistik, siyasal ve ekonomik destek sağlandığını yaptıkları bir basın açıklaması ile reddetmiştir. Suriye yönetimi bu açıklamayı desteklemek için Lübnan'da Bekaa Vadisi'nde olduğu iddia edilen PKK kamplarını yabancı basına açmış ve böylece bu kampların Türkiye'nin iddia ettiğinin aksine boş olduğunu uluslararası kamuoyuna kanıtlamak istemiştir (Olson 2005: 10).

Öcalan'ın Suriye'deki varlığını reddetmeye ve PKK faaliyetlerine destek vermediğini iddia etmeye devam eden Suriye, Türkiye'nin olası bir askeri saldırısından ciddi çekince duymaktaydı. Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad'ın Suriye topraklarındaki PKK faaliyetlerini kabul etmemesi, bu faaliyetleri kanıtları ile ortaya koyduğunu iddia eden Türkiye'yi daha fazla rahatsız etmiştir. Öyle ki dönemin generallerinden biri yaptığı açıklamada "Eğer bir savaş çıkarsa ve emir verilirse sabah

Suriye sınırından geçeriz öğleden sonra ise Şam'da oluruz" diyerek savaşın kapıda olduğunun sinyallerini vermiştir (Aljazeera Turk 6 Ocak 2014, <http://www.aljazeera.com.tr/dosya>, 1 Nisan 2016'da erişildi). Dönemin Türk gazeteleri sınırda taarruz emri bekleyen askerlerin ve sınırda uçuş yapan savaş uçaklarının fotoğrafını yayınlarken, ordu oldukça stratejik bir nokta olan İskendurun Körfezi'nde askeri tatbikat düzenlemiştir.

Türkiye'nin daha da sertleşen tavrı karşısında Hafız Esad'ı Kahire'de ağırlayan Hüsnü Mübarek, Türk ordusunun askeri hareketliliğinin ve yapılan üst düzey açıklamaların blöften ibaret olmadığını Suriyeli yetkililere bir kez daha iletmiştir (Sezgin 2002: 50). Mübarek ile yaptığı görüşmeden önce Türkiye'nin 1992'de veya 1996'da olduğu gibi blöf yaptığını düşünen Esad, hem görüşmenin hem de sınırda oluşan askeri hareketliliğin etkisiyle yaşanan gerilimi ciddiye almaya başlamıştır. Mübarek'in girişimleri sırasında İran Dışişleri Bakanı Kemal Harrazi ve İran Devlet Başkanı Muhammed Hatemi, Türk meslektaşları ile telefon görüşmeleri gerçekleştirmiş ve olası bir savaşın kimsenin çıkarına olmadığını, iki ülke arasındaki sorunların diplomatik müzakereler ile çözülmesi gerektiğini taraflara iletmiştir. 8 Ekimde Şam'da Suriye Dışişleri Bakanı Faruk El-Şara ile yaptığı görüşmenin ardından "*İki Müslüman ülke arasında böyle sorunlar çıkabilir, çözüm getirmeye çalışacağız*" açıklamasını yapan Harrazi, bir gün sonra Ankara'ya gelmiştir (T.C. Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü 8 Ekim 1998, <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce>, 30 Mart 2016'da erişildi). Ankara'da Dışişleri Bakanı İsmail Cem ile görüşen Harrazi, görüşme sonrası yapılan ortak basın toplantısında sorunun diplomatik yollarla çözümü noktasında iki ülkenin de aynı kanıya sahip olduğunu ifade etmiştir (T.C. Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü 9 Ekim 1998, <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce>, 30 Mart 2016'da erişildi).

Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek'in ve İran Dışişleri Bakanı Kemal Harrazi'nin Ankara-Şam arasında gerçekleştirdiği mekik diplomasi, Suriye yönetiminin Türkiye'nin askeri müdahale konusundaki ciddiyetini fark etmesinde oldukça etkili olmuştur. Zira krizden neredeyse bir buçuk yıl sonra dönemin Dışişleri Bakanlığı Müşaviri Korkmaz Haktanır'ın "*Mübarek ve Harrazi'nin ara buluculuğu olmasaydı*

Türkiye Suriye ile savaşa girmiş olurdu” açıklaması kriz sürecindeki mekik diplomasının çözüme katkısını gözler önüne sermesi açısından oldukça önemlidir (Olson 2005: 10). Arabuluculuk çabalarının da etkisiyle Türkiye ile girilecek savaşın iki ülke arasındaki asimetrik askeri güç dengesi nedeniyle aleyhine sonuçlanacağını ve savaşta alınacak yenilginin doğrudan İsrail’in işine yarayacağını düşünen Suriye yönetimi, 9 Ekim’de oldukça önemli bir adım atarak Abdullah Öcalan’ı sınırı dışı etmiştir (Aykan 1999: 178). Abdullah Öcalan’ın Suriye Hava Yolları’na ait bir uçakla Atina’ya gönderilmesi, Ekim 1998 Krizi’nde önemli bir dönüm noktası olmuştur.¹⁶

Öcalan’ın sınır dışı edilmesinin ardından 12 Ekim’de Türkiye’ye gelen Mısır Dışişleri Bakanı Amr Musa, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel’e Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad’ın mesajını iletmiştir. Esad söz konusu mesajda Türkiye’nin isteği doğrultusunda Öcalan’ın sınır dışı edildiğini, PKK üyelerinin sınırdan sızmasını önleme ve PKK kamplarını dağıtma konusunda da gereğinin yapılacağını iletmiştir. Görüşmenin ardından Esenboğa Havalimanı’nda Dışişleri Bakanı İsmail Cem ile birlikte basın açıklaması düzenleyen Mısır Dışişleri Bakanı Amr Musa, görüşmenin yapıcı bir havada geçtiğini belirterek *“Umarım Türk tarafı için verdiğim izahat tatmin edici olur. Bizim umudumuz, bu çabanın ortada bulunan zorlukları izole etmekte başarılı olmasıdır”* demiştir (T.C. Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü 12 Ekim 1998, <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce>, 30 Mart 2016’da erişildi).

Suriye’nin Öcalan’ı sınır dışı etmesinin ve PKK faaliyetleri konusunda Türkiye’nin taleplerini kabul etmeye hazır olduğunu iletmesinin ardından iki ülke arasındaki gerilimin azalmaya başlayacağı bir sürece girilmiştir. Suriye yönetiminin Öcalan’ı sınır dışı etmek ile attığı somut adımın ardından iki ülke heyetleri 19 Ekim 1998 tarihinde Adana’nın Seyhan ilçesinde krizi görüşmek için bir araya gelmiştir. Yapılan görüşmede Türk heyetine Dışişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı Büyükelçi Uğur Ziyal, Suriye heyetine ise Siyasi Güvenlik Başkanı Tümgeneral Adnan Badr El Hassan başkanlık etmiş ve taraflar birbirlerine taleplerini yüz yüze bir kez daha

¹⁶ Ulusal ve uluslararası literatürde Abdullah Öcalan’ın 9 Ekim 1998 tarihinde Suriye’den sınır dışı edildiği yönünde genel bir kabul olmakla birlikte kimi araştırmacılar Öcalan’ın Suriye’den ayrılışının 17 Ekim 1998’de gerçekleştiğini savunmaktadır (Elik 2012: 85; Fırat ve Kürkcüoğlu 2009c: 566).

iletmiştir. 20 Ekim salı günü devam eden görüşmeler, Kürt meselesine dair içeriği ile dikkat çeken ve Adana Mutabakatı olarak adlandırılan belgenin imzalanması ile son bulmuştur. Belgenin imzalanmasının ardından Başbakan Mesut Yılmaz, Suriye'nin Öcalan'ı sınır dışı ettiğini ve PKK'yı "terörist örgüt" olarak tanıdığını açıklayarak Ekim Krizi'nin son bulduğunu ilan etmiştir (Elik 2012: 85). Böylece Türkiye'nin Suriye politikasında yeni bir dönemin kapıları aralanmıştır.

4.5. Adana Mutabakatı

20 Ekim günü Adana'nın Seyhan ilçesinde imzalanan Adana Mutabakatı ile son bulan Ekim 1998 Krizi, iki ülke arasında olduğu kabul edilen "deklare edilmemiş savaş"ın silahlı bir çarpışmaya dönüşmesini engellemiştir. Adana Mutabakatı'nda Suriye'nin taahhütleri şu şekilde sıralanmıştır;

- 1) PKK lideri Abdullah Öcalan mutabakata varıldığı tarih itibariyle Suriye'de değildir. Abdullah Öcalan'ın ve diğer örgüt üyelerinin kesinlikle Suriye'ye girmesine izin verilmeyecektir.
- 2) Suriye'de olduğu söylenen PKK kampları mutabakata varıldığı tarihten itibaren faaliyette değildir ve faaliyete geçmelerine izin verilmeyecektir. Birçok PKK üyesi tutuklanmış ve adalete sevk edilmiştir. Tutuklananların isimleri Türk tarafına iletilmiştir.
- 3) Suriye yönetimi, topraklarından kaynaklanan ve Türkiye'nin güvenlik ve istikrarını bozmaya yönelik hiçbir faaliyete karşılıklılık ilkesi çerçevesinde izin vermeyecektir. Suriye yönetimi ülke toprakları üzerinde PKK'nın askeri, ekonomik ve siyasal faaliyetlerinin hiçbirine izin vermeyecek, örgüt propagandasına müsaade etmeyecektir.
- 4) Suriye PKK'nın "terörist bir örgüt" olduğu kabul etmiştir.
- 5) Suriye yönetimi, ülke topraklarında PKK'nın eğitim ve barınma amaçlı kamp ve diğer tesisler oluşturmasına ve ticari faaliyetlerine izin vermeyecektir. PKK üyelerinin üçüncü bir ülkeye geçişleri için Suriye topraklarının kullanılmasına müsaade etmeyecektir.

- 6) Suriye yönetimi, Abdullah Öcalan'ın tekrar Suriye topraklarına girmemesi için her türlü tedbiri alacak ve sınır kapılarına bu doğrultuda talimat verecektir (Fırat ve Kürkçüoğlu 2009c: 566).

19-20 Ekim'de Adana'da gerçekleşen görüşmelerin ardından yukarıda değinilen tedbirlere ilişkin uzlaşa sağlamış olan Suriye ve Türkiye heyetleri, söz konusu tedbirlerin etkili ve şeffaf bir şekilde uygulanabilmeleri için bazı mekanizmalar oluşturmaya karar vermiştir. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür;

- 1) İki ülkenin üst düzey güvenlik yetkilileri arasında doğrudan telefon hattı tesis edilecek ve acil durumlar için bu hat kullanılacaktır.
- 2) Taraflar birbirlerinin diplomatik temsilciliklerine ikişer özel görevli atayacaklar ve bu görevliler misyon şefleri tarafından bulunulan ülke makamlarına takdim edilecektir.
- 3) Türk tarafının terörle mücadele konusunda alınacak tedbirlerin etkinliğini denetlemek üzere bir sistem kurulmasını önerisini Suriye heyeti kendi makamlarının onayına sunacaktır.
- 4) Taraflar Lübnan'ın da onayının alınması kaydıyla PKK ile mücadele konusunda üç ülkenin birlikte hareket etmesini kararlaştırmıştır.
- 5) Suriye heyeti, tutanakta sözü geçen hususların uygulanması ve somut sonuçların sağlanması noktasında Türkiye ile işbirliği yapılacağını ve gerekli tedbirlerin alınacağını taahhüt etmiştir (Fırat ve Kürkçüoğlu 2009c: 566).

Görüldüğü üzere Adana Mutabakatı'nın -en azından kağıt üstünde- Suriye yönetiminin PKK ile olan ilişkisini ve bununla bağlantılı olarak Türkiye'nin Kürt meselesine müdahilliğini ortadan kaldırmayı amaçlayan bir belge niteliği taşıdığını söylemek mümkündür. Mutabakat ile ilgili dikkat çekici bir husus belgenin genel itibarıyla Türkiye'nin güvenlik ile ilgili talep ve beklentileri üzerinden şekillenmiş olmasıdır. Suriye'nin Fırat nehrinin kullanımı ile ilgili beklentileri mutabakat belgesinde yer almamış ve su sorunu Türkiye tarafından daha sonra ele alınması gereken konu olarak değerlendirilmiştir. Kuşkusuz ki bu çerçeveden bakıldığında ele alınması gereken en önemli soru, Suriye'nin PKK ile ilişkili daha önceki krizlerden farklı olarak bu sefer neden uzlaşma yanlısı bir tavır sergilemeyi tercih ettiğidir?

Türkiye Öcalan'ın iadesi ve PKK faaliyetlerine destek verilmemesi konusunda 1990'lar boyunca çeşitli kereler Suriye'yi uyarmış aynı zamanda iki ülke arasında farklı tarihlerde çeşitli güvenlik protokolleri imzalanmıştır. Ancak Türkiye'nin tüm uyarılarına ve imzalanan güvenlik protokollerine rağmen Suriye PKK ile ilişkisini doğrudan veya dolaylı olarak sürdürmüş ve Öcalan'ı Türkiye'ye iade etmeyi gündemine almamıştır.¹⁷ Ekim 1998'e gelindiğinde ise bu durum değişmiş, Türkiye'nin Öcalan'ın sınır dışı edilmesine ve PKK'nın "terörist örgüt" olarak tanınıp Suriye topraklarındaki faaliyetlerinin yasaklanmasına ilişkin taleplerine Suriye yönetiminin olumlu cevap vermesi neticesinde Adana Mutabakatı imzalanmıştır.

Suriye'nin Ekim 1998 Krizi'nde çözümden yana bir tavır takınmasının ya da diğer bir ifadeyle 19 yılın ardından Öcalan'dan vazgeçmesinin çeşitli nedenleri olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenlerden ilki Türkiye'nin İsrail ile kurduğu stratejik işbirliğinden algılanan tehdittir. İsrail ve Türkiye arasındaki işbirliği hali, Suriye'de ciddi bir kuşatılmışlık duygusu yaratmış ve ülke kamuoyunda olası bir savaşın ciddi yıkıcı sonuçlar yaratacağı ve işgalle sonuçlanacağı algısını güçlendirmiştir. Suriye'nin Ekim 1998 Krizi'nde masaya oturmasının ikinci nedeni, Türkiye'nin 1990'ların geri kalan kısmından farklı olarak 1998 sonbaharına askeri açıdan daha güçlü girmiş olmasıdır. 1996 yılından itibaren İsrail ile geliştirilen stratejik işbirliğinin en önemli ayağını oluşturan askeri teçizat ve teknoloji alımı, Türk ordusunu bölgenin en önemli ve gelişmiş askeri donanıma sahip güçlerinden biri haline getirmiştir. Bu güç sayesinde Türkiye savaş ihtimalinin ortaya çıktığı ilk anda ileri teknolojik donanıma sahip ve sayısı 50 bine ulaşan bir askeri gücü Suriye sınırına kısa zamanda yerleştirebilmiş ve Suriye yönetimine gözdağı verebilmiştir (Olson 2005: 20). Türkiye'nin Suriye'den üstün olan askeri gücü, hem Türk hükümetinin Ekim 1998 Krizi'nde daha saldırgan bir politik strateji izlemesinde hem de Suriye yönetiminin olası bir savaşa çekince ile yaklaşmasında önemli rol oynamıştır (Aykan 1997: 177-178).

¹⁷ Gazeteci Aliza Marcus'a göre Suriye yönetimi PKK lideri Abdullah Öcalan'ı Türkiye'nin 1990'lar boyunca dile getirdiği taleplere rağmen iade etmemiş ancak ona ve PKK faaliyetlerine Suriye topraklarında tam bir serbestlik de tanımamıştır. Bunun en önemli örneği PKK lideri Öcalan'ın 1991 yılında Iraklı Kürt temsilcilerle izinsiz toplantı düzenlediği gerekçesiyle Suriye askerleri tarafından gözaltına alınması olmuştur. Söz konusu gözaltı ile Öcalan'a kontrol altında olduğu mesajı verilmiş ancak Türkiye'ye iadesi gündeme gelmemiştir (Marcus 2009: 359).

Suriye'nin Ekim 1998 Krizi'nin çözümü için masaya oturmasının bir diğer nedeni, ABD'nin diplomatik yolların denenmesini istemesine rağmen olası bir savaşta müttefiki Türkiye'den yana tavır alacağına bilincinde olunmasıdır. Buna karşılık Suriye yönetimi ise Arap devletlerinden ve müttefiki İran'dan beklediği açık desteği bir türlü almayı başaramamıştır. Arap devletleri Ekim 1998 Krizi'ni Suriye'nin yansıtmaya çalıştığına aksine tüm Arapların meselesi olarak değil Türkiye ile Suriye arasındaki bir problem olarak değerlendirmiştir. İran ise Türkiye ile Suriye arasında diplomatik müzakerelerin devreye girmesi gerektiğini savunarak ve bu doğrultuda çaba sarf ederek tarafgir değil ölçülü bir politika izlemeyi tercih etmiştir (Olson 2005: 21). Son olarak Hafız Esad Türkiye'ye karşı girilecek olası bir savaşın Suriye iç siyasetinde ciddi anlamda istikrarsızlık ve meşruiyet sorgulaması yaratabileceğini düşünmüş ve bu durumun bir rejim değişikliğine yol açabileceğinden kaygı duymuştur. Kardeşleri Rıfat ve Cemil Esad ile diğer rakiplerinin baskısı altında olan Hafız Esad, savaşın yaratabileceği muhtemel istikrarsızlık ortamının otoritesini sarsmasına imkan tanımamak için tavrını diplomatik müzakereden yana koymuştur.

Suriye ile benzer şekilde Türkiye'nin de savaşın eşiğinden dönüp çözüm masasına oturmasının çeşitli nedenleri olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenlerden ilki Türk askeri ve siyasi yetkililerinin beklentilerinin aksine ABD'nin, Avrupalı devletlerin ve İsrail'in olası bir savaşta koşulsuz ve açık bir şekilde Türkiye'yi destekleyecekleri yönünde bir tutum takınmamasıdır. Başta ABD olmak üzere İsrail ve Avrupalı devletler, Ortadoğu'daki dengelerin kendi aleyhlerine bozulmaması adına Türkiye'nin Suriye'ye olası bir askeri müdahalesine sıcak bakmamışlar ve diplomatik yolların sonuna kadar denenmesi tavsiyesinde bulunmuşlardır. Olası bir askeri müdahale sırasında ve sonrasında müttefikleri ABD'den ve İsrail'den beklediği desteği alamayacağını düşünen Türkiye, bu nedenle diplomatik müzakerelerin devreye girmesine sıcak bakmıştır.

Türkiye'nin Ekim 1998 Krizi'nin çözümü için masaya oturmasının bir diğer nedeni Arap devletlerinin ve İran'ın olası bir savaşa göstereceği tepkiden duyulan çekince olmuştur. İran ve Arap devletleri, Ekim 1998 Krizi'nin diplomatik müzakereler yoluyla çözülmesinden yana olduklarını ifade etseler de Türkiye olası bir savaş halinde

bu devletlerin Suriye'nin yanında yer alacaklarını düşünmekteydi. Öyle ki Libya lideri Muammer Kaddafi Türkiye'den Suriye'ye yapılacak bir saldırıyı kendilerine yapılmış sayacaklarını açıklayarak bu düşünceyi açıkça doğrulamıştır (Fırat ve Kürkçüoğlu 2009c: 565). Suriye'ye olası bir askeri müdahalede Arap devletlerini ve İran'ı karşısına almaktan hatta söz konusu devletlerin bir karşı strateji olarak PKK'ya lojistik destek vermesinden kaygı duyan Türkiye, Ekim ayının ortalarına doğru, krizin çözümü için diplomatik müzakerelerin devreye girmesine yönelik çabalara ılımlı yaklaşıma başlamıştır.

Türkiye'nin diplomatik müzakerelerin yeniden başlamasına yeşil ışık yakmasının bir diğer önemli nedeni, Suriye'nin kriz sırasında Türk hükümetinin taleplerine ilişkin somut bir adım atarak PKK lideri Abdullah Öcalan'ı sınır dışı etmesi olmuştur. Suriye yönetiminin krizin çözümüne katkı sunacak somut bir adım atarak Öcalan'ı Atina'ya göndermesi, Türkiye tarafından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. Bu gelişmenin ardından Türk tarafında diplomatik müzakerelerin yeniden başlayabileceğine ve çözüm için masaya oturulabileceğine yönelik değerlendirmeler ağırlık kazanmıştır. Nitekim Öcalan'ın 9 Ekim'de sınır dışı edilmesinin ardından iki ülke yetkilileri önce İran Dışişleri Bakanı Kemal Harrazi ve Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek'in arabuluculuğuyla, daha sonrasında ise Adana'da yüz yüze diplomatik görüşmelerde bulunmuştur.

Görüldüğü üzere Türkiye ve Suriye yönetimlerinin Ekim 1998 Krizi'ne son vermek için yeniden diplomatik müzakerelere başlaması farklı içsel, bölgesel ve küresel faktörlerin etkisiyle gerçekleşmiştir. Yukarıda ele alınanların dışında iki ülkenin çözüm için masaya oturmasının bir diğer nedeni ise bölgesel Kürt sorununun 1990'ların sonunda gelmiş olduğu nokta olmuştur. Türkiye ve Suriye aralarındaki bütün sorunlara rağmen, yanlarına İran'ı da alarak 1990'ların başından itibaren Irak'ta Kürt milliyetçiliğinin gösterdiği yükselişe ve devletleşme sürecine karşı kolektif bir tepki ve kimlik etrafında hareket edebilmiştir. 1990'ların sonuna gelindiğinde Irak'ta bir Kürt devleti kurulması ihtimalinin ABD'nin de desteğiyle gündem güne artması, Suriye ve Türkiye'nin bağımsız bir Kürt devletine ilişkin ortak tehdit algısını daha da pekiştirmiştir. Bu ortak tehdit algısı, iki ülkenin Kürt meselesinden kaynaklı çatışmasına

rağmen Kürt milliyetçiliğine karşı inşa edilmiş bir kolektif kimlik etrafında hareket edebilmelerine ve bağımsız Kürt devletine tahayyülüne karşı ortak bir tavır inşa edebilmelerine olanak tanımıştır. Bu çerçeveden bakıldığında iki ülkenin Ekim 1998 Krizi'nin çözümü için masaya oturmaya yanaşmasının nedenlerinden birinin de bölgesel Kürt sorununun yaratmış olduğu baskı olduğunu söylemek mümkündür.

4.6. Sonuç

Adana Mutabakatı'nda alınan kararlar doğrultusunda iki ülke arasındaki uzlaşmazlık konularını görüşmek ve işbirliğini geliştirmek için atılan ilk somut adımlar, 28 Ekim 1998'de Şam'da 3 Kasım 1998'de ise Malatya'da gerçekleştirilen heyetler arası görüşmeler olmuştur. Görüşmelerde ağırlıklı olarak Suriye'de bulunan PKK üyelerinin yargılanması konusu değerlendirilmiş ve bu konuda Suriye yönetiminin attığı adımlar ele alınmıştır. Suriye heyetinin PKK üyelerinin yargılanmasına ilişkin somut adımlar atıldığına dair tatmin edici bilgiler vermesine karşılık Türk hükümeti görüşmelerden kısa bir süre sonra bir iyi niyet göstergesi olarak Kasım 1998'de Akdeniz'de İsrail donanması ile birlikte yapılması planlanan denizaltı tatbikatını iptal ettiğini açıklamıştır (Pirim ve Örtülü 2000: 85).

Adana Mutabakatı'nın ardından gerçekleştirilen ilk heyetler arası görüşmeler, Türkiye'nin Suriye politikasında yeni bir dönemin başladığının işaretlerini vermiştir. Söz konusu görüşmeler 1999 ve 2000 yılında da düzenli olarak devam etmiş ve iki ülke ilişkilerinde yavaş ama istikrarlı bir iyileşme sürecinin yaşanmasına önemli katkı sunmuştur. Türkiye ve Suriye'yi fiili bir savaşın eşiğine getiren Ekim 1998 Krizi'nin son bulmasının hemen ardından atılan karşılıklı adımlar, iki ülke ilişkilerinde yeni bir dönemin kapılarını aralamıştır. Zira 1990'lar boyunca iki ülke ilişkilerinin temel karakteristiğini oluşturan gerilim ve uzlaşmazlık 2000'li yıllarla beraber yerini yumuşama ve işbirliğine bırakmıştır.

V. BÖLÜM

5. SAVAŞIN KIYISINDAN SOMUT İŞBİRLİĞİNE (1999-2010)

Ekim 1998 Krizi'nin diplomatik müzakereler sonucunda fiili bir savaşa dönüşmeden son bulması, Türkiye-Suriye ilişkilerinde yeni bir dönemin kapılarını aralamıştır. Her alanda yavaş ama istikrarlı bir işbirliğinin ortaya çıkmaya başladığı bu yeni dönemde, iki ülke 20. yüzyılın hiçbir döneminde olmadığı kadar birbirlerine yaklaşmıştır. 1980'ler ve 1990'lar boyunca Suriye'deki PKK faaliyetleri nedeniyle çatışan iki ülke, ironik bir şekilde 21. yüzyılın ilk 10 yılında PKK'ya karşı işbirliği halinde olmuştur. Diğer bir ifadeyle 1980'ler ve 1990'lar boyunca Türkiye-Suriye arasında uzlaşmazlık inşa eden Türkiye'nin Kürt meselesi 2000'li yıllarda iki ülke ilişkilerinde her alanda inşa edilecek işbirliğinin en temel nedenlerinden biri olmuştur. Bu işbirliği hali Wendt'in çatışma halinin ve anarşinin devletlerin eylemlerinin sonucu olduğuna ve bu nedenle ortadan kaldırılabilmesine yönelik varsayımını doğrulayan bir gelişme olmuştur.

Türkiye-Suriye ilişkilerinde 21. yüzyılla birlikte görülen yakınlaşmayı etkileyen bir diğer önemli faktör de bölgesel Kürt sorunu ve bu sorundan algılanan ortak tehdit olmuştur. 1990'ların en gerilimli günlerinde dahi iki ülke ilişkilerinin sürmesinde önemli bir rol oynayan bölgesel Kürt sorunu, 2000'li yıllarda Türkiye ve Suriye'nin kolektif bir tepki ve kimlik etrafında hareket edebilmelerine olanak sağlayan önemli bir bölgesel faktör olmuştur. Türkiye-Suriye ilişkileri 21. yüzyılın ilk 10 yılı geride kalırken Türkiye'nin Kürt meselesine ve bölgesel Kürt sorununa ilişkin sağlanan işbirliğinin yanı sıra aşağıda detaylandırılacak bir dizi faktörün etkisiyle ekonomik, kültürel, ticari, askeri ve siyasal alanda önemli ilerleme kaydetmiştir. Çalışmanın bu bölümünde Ekim 1998 Krizi'nin son bulmasının ardından Türkiye'nin Suriye politikasının nasıl bir yöne evrildiği ele alınmaktadır. Ekim 1998 Krizi'nin son bulmasından 2010 yılının sonuna

kadar olan sürecin ele alındığı bu bölüm, Türkiye-Suriye ilişkilerindeki en parlak dönemi yansıtmaktadır. Kürt meselesine ve bölgesel Kürt sorununa ilişkin ortak tavrın önemli etkisiyle iki ülke ilişkilerinde her alanda derinleşen bir işbirliğinin ortaya çıktığı bu parlak dönem, Suriye’de 2011 yılının başında başlayan rejim karşıtı protestolarının aynı yılın Mart ayında iç savaşa dönüşmesiyle son bulmuştur.

5.1. Yeni Döneme Geçiş: Temkinli Yumuşama (1999-2002)

Ekim 1998 Krizi’nin filli bir çatışmaya dönüşmeden son bulmasının ardından iki ülke yöneticileri karşılıklı olarak ilişkilerde yeni bir dönemin başladığına yönelik açıklamalarda bulunmuştur. Buna rağmen her iki ülke yönetimleri de kriz sonrası sürece temkinli yaklaşmış, ilişkilerin yavaş, istikrarlı ve güven temellinde ilerlemesi yönünde bir irade ortaya koymaya çabalamışlardır. Türk yetkililer yaptıkları açıklamalarda Suriye yönetiminin Adana Mutabakatı çerçevesinde verdiği taahhütlere uyup uymayacağını izleyeceklerini ve ilişkilerin buna göre şekilleneceğini ifade etmişlerdir (Fırat ve Kürkçüoğlu 2009c: 567). Ancak bu temkinli yaklaşıma rağmen ilişkilerin eskisi kadar gerilimli olmayacağı havası her iki ülkeyi de kısa zamanda sarmıştır. Nitekim dönemin Suriye Başbakan Yardımcısı Selim Yassin, Mart 1999’da gerçekleştirdiği Türkiye ziyaretinde iki ülke ilişkilerinin yeni bir seyre girdiğini ifade etmiştir. Başbakan Yassin’i Ankara’da ağırlayan TBMM Başkanı Hikmet Çetin ise Ekim 1998 Krizi’nin çözülmesinin ardından “*aydınlık bir döneme*” girildiğini söylemiştir (T.C. Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü 23 Mart 1999, <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce>, 12 Nisan 2016’da erişildi).

Ekim 1998 Krizi’nin son bulması ile Türkiye’nin Suriye politikasının siyasi ayağında gözlenen görece yumuşama hali, iki ülkenin ekonomik ve teknik konuları kapsayan ilişkilerinde pozitif gelişmelerin yaşanmasını beraberinde getirmiştir. Mart 1999’da iki ülke arasında çifte vergilendirmenin kaldırılması ve karşılıklı ekonomik yatırımların teşviki konusunda anlaşma taslakları hazırlanmış ayrıca Karma Ekonomik Komite toplantıları yapılmıştır. Yapılan toplantılar ve anlaşmalar sayesinde iki ülke arasındaki ticaret hacmi hızla yükselmiş ve 700 milyon dolara ulaşmıştır (Fırat ve

Kürkçüoğlu 2009c: 567). Öte yandan iki ülke yetkilileri arasında 1999 yılı boyunca gerçekleşen toplantıların ağırlıklı olarak güvenlik konuları oluşturmaya devam etmiştir. Türkiye ve Suriye heyetleri arasında 27-28 Haziran 1999'da Gaziantep'te ve 29 Kasım-1 Aralık 1999'da Şam'da gerçekleşen toplantılarda Suriye topraklarındaki PKK faaliyetlerinin engellemesine yönelik hangi adımların atıldığı ve hangi adımların atılacağı ele alınmıştır. Söz konusu görüşmeler neticesinde;

- 1) Suriye'deki PKK kamplarının ve telsiz istasyonlarının kapatıldığı bilgisi kesinleştirilmiştir.
- 2) PKK üyelerinin ve sempatizanlarının Suriye topraklarında yürüyüş ve benzeri etkinlik yapmasına izin verilmemesi kararlaştırılmıştır.
- 3) Suriye basınında Türkiye aleyhine yayın yapılmasının önüne geçilmiştir.
- 4) Görüşmeler neticesinde iki ülke sınırında alınan güvenlik tedbirlerinin arttırılması sonucu sınır ihlalleri azalmıştır.
- 5) Suriye topraklarında PKK faaliyetlerine yardım ve yataklık edenler ve bu faaliyetlerin propagandasını yapanlar hakkında yasal işlem yapılması kararlaştırılmıştır (İbas 2004: 75-76).

Türkiye'nin Suriye'ye yönelik politikasında temkinli bir yumuşama yaşanmasında Suriye yönetiminin atmış olduğu somut adımlar kadar, PKK lideri Abdullah Öcalan'ın 15 Şubat 1999 günü Kenya'da yakalanmasının Türk kamuoyunda yarattığı olumlu psikoloji de etkili olmuştur. Öcalan'ın yakalanması ve Türkiye'ye getirilerek yargılanması, Türk kamuoyunda PKK'ya karşı elde edilmiş kesin zafer olarak algılanmıştır. Oluşan bu algının PKK ve Kürt meselesi ile yakın teması olan Suriye ile kurulan ilişkilerde gerginliğin düşmesine katkı yaptığını söylemek mümkündür. Diğer bir ifadeyle Kürt meselesinin ve ona bağlı olarak PKK'nın Türkiye-Suriye ilişkilerinde bir çatışma konusu olmaktan hem fiili hem de psikolojik olarak uzaklaşmaya başlaması, Türkiye'nin Suriye politikasının yeni bir inşa sürecine girmesine olanak tanımıştır.

Suriye yönetimi, 1999 ve 2000 yılı boyunca bir yandan Türkiye'nin talepleri doğrultusunda Suriye topraklarındaki PKK faaliyetlerini engellemek adına somut adımlar atarken diğer yandan kendi taleplerini Türk yöneticilere iletmiştir. Mart

1999'da Milliyet gazetesi yazarı Hasan Cemal ile söyleşi yapan Suriye Enformasyon Bakanı Muhammed Salman, Suriye'nin Türkiye'den beklentilerini şu şekilde sıralamıştır;

- 1) PKK'dan kaynaklı güvenlik sorunları artık çözüldü, kurulan komisyonlar diğer sorunların çözümü için de çalışmalarına devam etsin.
- 2) Artık masaya su sorununu yatırmanın zamanı gelmiştir. Dicle ve Fırat nehirleri Araplar ile Türkler arasında işbirliğinin ve barışın suları olsun.
- 3) Türkiye-Suriye ilişkilerinde İsrail aradan çekilsin ve Türkiye Suriye politikasını yeniden inşa etsin.
- 4) İki ülke arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler geliştirilmeye çalışılsın ve bu çerçevede iki ülkenin ekonomiden sorumlu bakanları hemen görüşmelere başlasın.
- 5) Dışişleri bakanları iki ülke arasındaki güvenlik dışındaki uzlaşmazlık konularını görüşmek için bir an önce görüşmelere başlasın.
- 6) Suriye, İran ve Türkiye arasında Dışişleri Bakanları düzeyinde üçlü toplantılar gerçekleştirilmeye başlasın (Cemal 10 Mart 1999, <http://www.milliyet.com.tr/1999>, 14 Nisan 2016'da erişildi).

Suriye Enformasyon Bakanı Salman'ın söz konusu röportajda gündeme getirdiği talepler Kürt meselesinin ve kimliğinin iki ülke ilişkilerinin yeni rotasının çizilmesinde ne derece belirleyici olduğunu göstermesi açısından oldukça önemlidir. Salman'ın dile getirdiği talepler, Suriye yönetimi, iki ülke ilişkilerinde Kürt meselesinden kaynağını alan güvenlik sorunlarının ortadan kalkması ile Türkiye ve Suriye arasındaki diğer uzlaşmazlık konularının yeniden ele alınması ve yeni işbirliği alanları inşa edilebilmesi için bir fırsat doğduğu yönündeki beklentilerini ortaya koymuştur. Söz konusu beklentilerin 2000'li yıllarla beraber Türkiye tarafında karşılık bulması göstermiştir ki Kürt meselesinin iki ülke ilişkilerindeki gerilimin ana nedeni olmaktan uzaklaşması, iki ülke ilişkilerinin yeniden inşa edilmesinde temel rolü oynamıştır.

Türkiye'nin Suriye politikasında 1998 Ekim Krizi kadar önemli etkiye sahip olan başka bir olay da dönemin Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in 10 Haziran 2000 günü vefat eden Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad'ın cenaze

törenine katılması olmuştur. 13 Haziran'da gerçekleşen törende Türkiye'nin en üst kademe devlet yetkilisi olan Cumhurbaşkanı Sezer ile temsil edilmesi, Suriye kamuoyu tarafından bir jest olarak algılanmış ve Türkiye'nin Suriye politikasındaki değişimin habercisi olarak yorumlanmıştır (Arı ve Pirinçi 2010: 9). Hafız Esad'ın ölümünün ardından yerine kimin geçeceği ve ülkenin bir istikrarsızlığa sürüklenip sürüklenmeyeceği önemli bir soru işareti olarak ortaya çıkmıştır. Aslında bu soru işareti, Hafız Esad'ın veliahtı olarak görülen oğul Basil Esad'ın 21 Ocak 1994'te henüz 32 yaşındayken geçirdiği trafik kazasında hayatını kaybettiğinden beri Suriye kamuoyunu işgal etmekteydi (Van Dam 2000: 211). Suriye kamuoyu tarafından çok sevilen ve orduda önemli görevleri bulunan Basil Esad'ın hayatını kaybetmesinin ardından Hafız Esad'ın bir diğer oğlu Beşar öğrenim gördüğü İngiltere'den çağrılmış ve hızla devlet başkanlığı için hazırlanmaya başlamıştır.

Londra'da oftalmoloji¹⁸ ihtisasını tamamladıktan hemen sonra Suriye'ye dönen Beşar Esad, devlet ve ordu kademelerinde kısa sürede hızla yükselmeye ve önemli görevler üstlenmeye başlamıştır. Ocak 1995'te Başkanlık Muhafız Alayı'nda binbaşılığa yükselen Beşar Esad, aynı zamanda dış politika alanında Lübnan ile ilişkilerden sorumlu kılınmış ve İran ile Lübnan Hizbullah Örgütü arasındaki ilişkilerin koordinasyonunda önemli rol oynamıştır (Van Dam 2000: 213-215). Suriye kamuoyunda saygınlığı giderek artan Beşar Esad, babası Hafız Esad'ın ölümünün ardından planlandığı gibi devlet başkanlığı için ismi geçen en güçlü aday olarak ortaya çıkmıştır. Suriye Devlet Başkanlığı için adı geçen bir diğer aday ise 1983'te Hafız Esad yönetimine son verme girişiminde bulunan ve PKK ile güçlü kişisel ilişkilere sahip olan Rıfat Esad olmuştur. Suriye'ye girişi yasak olan ve uzun yıllardır Fransa'da yaşayan Rıfat Esad'ın ülkeye dönüp yönetimin başına geçeceği fısıltısı Şam'da kulaktan kulağa yayılsa da bu fısıltılar, eğer ülkeye dönerse tutuklanacağını duyurulmasıyla kısa zamanda sonlandırılmıştır (Çakırözer 13 Haziran 2000, <http://www.milliyet.com.tr/2000>, 15 Nisan 2016'da erişildi).

Suriye yönetimi Hafız Esad'ın ölümünün ardından ortaya çıkan güç boşluğunu kısa zamanda doldurarak olası bir yönetsel istikrarsızlıkla ilgili soru işaretlerini

¹⁸ Oftalmoloji, görme yolları hastalıkları ve cerrahisiyle ilgilenen tıbbi bilim dallarından biridir.

büyük ölçüde ortadan kaldırmıştır. Suriye devlet televizyonu 10 Haziran'da Hafız Esad'ın ölüm haberini verdikten hemen sonra yayını keserek Suriye Meclisi'nde anayasanın 83. maddesinin değişikliğine ilişkin oylamayı vermiştir (Oytun 2000: 46). Devlet başkanı olmak için gerekli olan yaş sınırını 40'dan -Beşar Esad'ın o zaman ki yaşı olan- 34'e çeken bu oylama sonucunda anayasa değişikliği onaylanmıştır. Suriye Devlet Başkanlığı'na vekalet eden Abdülhalim Haddam tarafından oylamadan bir gün sonra albaylıktan orgeneralliğe terfi ettirilen Beşar Esad, 10 Temmuz günü yapılan seçimler sonucunda oyların yüzde 97,29'unu alarak 17 Temmuz 2000 günü resmen Suriye Devlet Başkanlığı koltuğuna oturmuştur (Oytun 2000: 46).

Beşar Esad devlet başkanı seçilmeden önce politik, sosyal ve ekonomik reformların gerçekleştirileceği sözünü vermiş ve ülkenin Batı ile olan sorunlu ilişkilerini düzeltmeyi vaatetmiştir. Oğul Esad'ın Suriye Devlet Başkanlığı koltuğuna oturması, siyasal, toplumsal ve ekonomik reform beklentisi içinde olan Suriye halkı tarafından olumlu karşılanmıştır. PKK ile kişisel ilişkileri bulunan Rıfat Esad'ın değil de Beşar Esad'ın Suriye'nin yeni lideri olması, Türkiye tarafından da olumlu karşılanmış ve iki ülke ilişkilerinde temkinli yumuşamanın devam edeceğinin işareti olarak algılanmıştır. Bu algının oluşmasındaki en önemli etken, Beşar Esad'ın PKK faaliyetlerine izin verilmeyeceği ve bu konuda Türkiye ile işbirliği yapılmaya devam edileceği yönünde sergilediği tavır olmuştur. Nitekim başkanlık seçimlerinden kısa bir süre önce Şam'ı ziyaret eden PKK yöneticisi Cemil Bayık'ın Suriye'den yeniden destek istemesi, iki ülke ilişkilerinde yeni bir gerginliğe neden olmuştur (Olson 2005: 23). Ancak Beşar Esad'ın devlet başkanı olmasının ardından bu isteğe olumsuz cevap vermesi ve PKK konusunda Türkiye ile işbirliğinden yana bir tavır sergilemeye devam etmesi iki ülke ilişkilerindeki temkinli yumuşamanın devam etmesine önemli katkı sunmuştur.

Beşar Esad'ın devlet başkanı seçildikten iki ay sonra İçişleri Bakanı Muhammed Harba'yı görüşmeler yapmak üzere Ankara'ya göndermesi, iki ülke ilişkilerinin normalleşmesi sürecinin devam etmesi ile ilgili Türkiye'nin beklentilerinin Suriye tarafında karşılık bulduğunun işareti olarak kabul edilmiştir. 27 Eylül 2000 tarihinde Ankara'ya gelen Suriye İçişleri Bakanı Muhammed Harba, meslektaşı Saadettin Tantan ile yaptığı görüşmelerin ardından bir dizi anlaşmanın altına imza atmıştır. Yapılan

anlaşmalarla her iki ülke vatandaşlarına karşılıklı seyahat kolaylığı sağlanması, uyuşturucu ve insan kaçakçılığı ile mücadelede ortak hareket edilmesi, iki ülke güvenlik birimleri arasında terörle mücadele konusunda bilgi alışverişi yapılması, Suriye'den gelecek emniyet personellerine Ankara'da Polis Akademisi'nde eğitim verilmesi kararlaştırılmıştır (İstemi 2000: 17).

Suriye İçişleri Bakanı Harba, Ankara ziyareti sırasında en fazla Suriye yönetiminin PKK konusundaki tutumuyla alakalı sorularla muhatap olmuştur. İçişleri Bakanı Harba basın ın ısrarlı soruları karşısında “*Adana görüşmelerinin ardından Türk sorumluların şüpheleri ortadan kaldırılmıştır. Suriye terör örgütlerinin geçiş yeri olamayacaktır*” açıklamasını yaparak Suriye'nin PKK konusunu artık kapatmak istediğini ifade etmiştir (İstemi 2000: 17). Harba'nın bu açıklaması Türkiye kadar Suriye'nin de Kürt meselesinden kaynağını alan çatışmalı sürece geri dönmek istemediğini tasdiklemiştir. Ayrıca ziyaret sırasında ortaya çıkan samimi görüntüler ve her iki tarafın pozitif açıklamaları, iki ülke ilişkilerinde çatışmanın ve işbirliğinin inşa edilmesinde Kürt meselesinin ve kimliğinin ne denli önemli ve kurucu bir rol oynadığını bir kez daha ortaya koymuştur.

Suriye İçişleri Bakanı'nın -ağırlıklı olarak güvenlik ve terör konularının ele alındığı- Eylül ayındaki ziyaretin ardından Suriye Devlet Başkanı Yardımcısı Abdulhalim Haddam Kasım ayının hemen başında Ankara'ya bir ziyaret daha gerçekleştirmiştir. Bu ziyarette Beşar Esad'ın işbirliği mesajını ileten Haddam, iki ülke ilişkilerinin yavaş ama her alanda ilerlemesinden yana olduklarını Türk yetkililere iletmiştir (Milliyet 3 Kasım 2000: 22). Suriye Devlet Başkanı Yardımcısı Haddam'ın Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ve Başbakan Bülent Ecevit ile yaptığı görüşmeler neticesinde taraflar Adana Mutabakatı ile başlayan yeni süreçte işbirliğinin her alana taşınması konusunda fikir birliğine varmıştır. Ayrıca görüşmeler sonucunda iki ülke yetkilileri çifte vergilendirmenin önlenmesi, karşılıklı yatırımların teşviki ve gümrük anlaşmalarının bir an önce imzalanması konusunda anlaşmıştır (Milliyet 4 Kasım 2000: 23).

Türk ve Arap yetkililerinin 2000 yılı boyunca gerçekleştirdiği karşılıklı ziyaretler neticesinde ortaya çıkan ılımlı hava, Türkiye'nin Suriye politikasındaki temkinli yumuşamanın 2001 yılı boyunca da devam etmesine katkı sunmuştur. İki ülke ilişkilerinde ortaya çıkan temkinli yumuşamaya bağlı olarak Temmuz 2001'de Türkiye-Suriye sınırında bulunan mayınların temizlenmesi ve bu alanların tarıma açılması kararı alınmıştır (Karakoç 2009: 59). Ayrıca ekonomiye ve teknik bilgi paylaşımına ilişkin gitgide ilerleyen işbirliği 2001 yılına gelindiğinde su sorununu da içerir hale gelmiştir. Ağustos 2001'de Türkiye'yi ziyaret eden Suriye Sulama Bakanı Taha El-Atraş, Suriye yönetiminin yıllardır karşı çıktığı GAP hakkında daha fazla bilgi edinmek, Türkiye'nin tarımsal sulama projelerine ilişkin deneyimlerinden yararlanmak ve tarımsal eğitim konusunda teknik destek almak amacıyla bir dizi görüşmeler yaparak ezber bozan bir ziyaret gerçekleştirmiştir (Oktav 2003: 111). Söz konusu görüşmeler neticesinde sulama ve tarım başlıklarında iki ülke arasında ortak projeler geliştirilmesini, eğitim verilmesini ve teknoloji değişimi gerçekleştirilmesini öngören bir protokol imzalanmıştır (Altunışık ve Tür 2006: 242).

Suriye Sulama Bakanı Taha El-Atraş'ın ziyaretinden kısa bir süre sonra Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanı Rüştü Kazım Yücelen, ilk resmi yurtdışı ziyaretini Suriye'ye gerçekleştirmiştir. Eylül 2001'de gerçekleşen ziyaret sırasında organize suçlar, uyuşturucu ve terörle mücadele konularında "işbirliği anlaşması" yapılmış, kaçak göçün engellenmesine yönelik olarak "geri kabul anlaşması" imzalanmış ve ayrıca vizelerin karşılıklı olarak kaldırılması konusunda çalışmaların ilerletilmesi hususunda mutabakata varılmıştır. İçişleri Bakanı Yücelen'in ziyareti Kürt meselesinin Türkiye-Suriye ilişkilerinin yeniden inşasında oynadığı rolü ortaya koymasından da ayrı bir önem teşkil etmiştir. Zira Suriye İçişleri Bakanı Muhammed Harba yapılan görüşmeler sonrasında "*PKK, Suriye'de yasaklı bir örgüttür. Hiçbir zaman Suriye, Türkiye'yi rahatsız edici bir faaliyete izin vermeyecektir*" açıklamasını yaparak Türkiye'nin kaygılarını gidermeye çalışmıştır. Harba'nın açıklamalarına karşılık Türkiye İçişleri Bakanı Yücelen ise "*Benim arzum Suriyeliler öğle yemeğine Gaziantep'e gitmeli, Gaziantep'li de aynı gün Halep'te kebab yiyebilmelidir... Sayın Beşar Esad'ın da ülkemize gelmesini bekliyoruz. Bu konular, bu ziyaretlerde de ele alınarak gereken düzenleme yapılacaktır*" açıklamasında bulunarak Beşar Esad'ın PKK

konusunda verdiği teminatın Türkiye'nin Suriye politikasındaki yumuşamanın her alanda devam etmesine katkı sunacağının mesajını vermiştir (Hürriyet 10 Eylül 2001, <http://www.hurriyet.com.tr/yucelen>, 18 Nisan 2016'da erişildi).

2000'li yıllarla birlikte gittikçe derinleşen ve gelişen iki ülke ilişkilerindeki önemli dönüm noktalarından biri, Ocak 2002'de yaşanmıştır. Suriye yönetiminin Suriye topraklarındaki PKK faaliyetlerine göz yumduğu ve örgütün Suriye'de yeniden aktif konuma geçtiğini iddia eden Türk istihbarat raporları ilişkilerde yeni bir gerginliğin habercisi olmuştur. Fakat Suriye yönetiminin PKK konusunda Türkiye ile işbirliği yapmaya devam etmesi ve bu kapsamda tutuklanan PKK üyelerinin ifadelerini Türk yetkililer ile paylaşması gerginliğin kısa sürede aşılmasına olanak tanımıştır (Karakoç 2009: 59). Söz konusu gerginliğin açılmasının ardından iki ülke ilişkilerindeki ilerleme hızla devam etmiştir. şubat ayında gümrük kısıtlamalarının yumuşatılmasının ardından iki ülke arasındaki ticaret hacmi hızla yükselme trendine girmiştir (Mufti 2002: 1).

Ekonomik ve siyasal alanda hızla ilerleyen ilişkilerdeki en önemli dönemeç noktalarından biri Suriye Genelkurmay Başkanı Korgeneral Hasan Türkmani'nin Haziran 2002'de gerçekleştirdiği Ankara ziyareti olmuştur. Türkmani'nin ziyareti sırasında meslektaşı Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hüseyin Kıvrıkoğlu karşılıklı olarak imzaladığı “Askeri Alanda Eğitim, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Çerçeve Anlaşması” ve “Askeri Eğitim İşbirliği Anlaşması” iki ülke ilişkilerini farklı bir boyuta taşımıştır. İki ülke ilişkilerinin askeri alanda da derinleşmesi sonucunu ortaya çıkararak söz konusu anlaşmalar, yıllardır Kürt meselesine bağlı olarak güvenlik temelli bir tehdit algısı üzerinden şekillenen Türkiye'nin Suriye politikasının yeniden inşasının önemli bir dönüm noktası olmuştur. Söz konusu anlaşmalar ile iki ülkenin ortak askeri tatbikat ve askeri alanda teknik ve bilimsel işbirliği yapması öngörölmüş, harp akademilerinde okuyan öğrenciler arasında değişim programı düzenlenmesi planlanmıştır (Amerika'nın Sesi 19 Haziran 2002, <http://www.amerikaninsesi.com/content>, 22 Nisan 2016'da erişildi).

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hüseyin Kıvrıkoğlu, iki ülke arasında yapılan askeri anlaşmaların ardından yaptığı basın açıklamasında, Türkiye-Suriye ilişkilerinde

yeni bir döneme girildiğini bir kez daha ilan etmiştir (Amerika'nın Sesi 19 Haziran 2002, <http://www.amerikaninsesi.com/content>, 22 Nisan 2016'da erişildi). Askeri anlaşmaların imzalanmasından birkaç gün sonra Türkiye'nin Suriye politikasındaki yumuşamayı tasdikleyen önemli bir adım daha atılmış ve "çok gizli" nitelikli Milli Güvenlik Siyaseti Belgesi'nde bazı değişiklikler yapılmıştır. Türkiye'ye yönelik iç ve dış tehditlerin ve bu tehditlere karşı alınacak önlemlerin yer aldığı belgede yapılan değişiklikle dış tehdit sıralamasında Yunanistan ile birlikte ilk sırada yer alan Suriye alt sıralara geriletilmiştir. Belgede kullanılan "*Suriye artık Hafız Esad Suriye'si değildir*" ifadesi Türkiye'nin Suriye politikasında çatışmadan çok uzlaşma üzerine kurulu yeni bir döneme geçildiğinin tasdiki olarak kabul edilmiştir (Hürriyet 1 Ağustos 2002, <http://www.hurriyet.com.tr/ulusal>, 22 Nisan 2016'da erişildi).

Türkiye-Suriye ilişkilerinin 1998 Ekim Krizi'nin ardından geçen 4 senelik zaman diliminde oldukça hızlı bir şekilde ve işbirliği yönünde ilerlediğini söylemek mümkündür. 2000 ve 2002 yıllarında yaşanan gerginliklere rağmen iki ülke ilişkilerindeki işbirliğinin hızla derinleşmesinin çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Türkiye açısından bakıldığında Ekim 1998 Krizi'nin son bulmasının ardından Suriye ile işbirliğini derinleştirme yönünde bir politika izlenmesinde iki temel faktörün rol oynadığını söylemek mümkündür. Bunlardan ilki Türk sivil ve askeri yetkililerin Kürt meselesi ve özelinde PKK faaliyetleri konusunda Suriye yönetimi ile inşa edilen güvenlik odaklı işbirliğinden duydukları memnuniyet ve bu işbirliğinin sürekliliğinin sağlanması yönündeki istekleridir. İkinci faktör ise başbakanlığını Bülent Ecevit'in yaptığı 57. Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin izlediği "bölgesel odaklı dış politika" çerçevesinde Ortadoğu devletleri ile iyi ilişkiler geliştirmenin amaç edinilmesi olmuştur. Türkiye söz konusu politika kapsamında ABD'den bağımsız olarak bölge ülkeleri ile işbirliği inşa etmeye çabalamıştır. Bu kapsamda Suriye ile siyasal, kültürel ve ekonomik işbirliğinin sürekliliğinin sağlanmasına diğer Arap ülkelerinin gözündeki Türkiye imajını düzeltmek adına özel önem atfedilmiştir (Altunışık ve Tür 2006: 240).

Ekim 1998 Krizi'nin son bulmasının ardından Türkiye kadar Suriye yönetimi de ortaya çıkan yumuşamanın süreklilik kazanması yönünde bir politika izlemiştir. Türkiye'nin olduğu gibi Suriye'nin de işbirliğinin sürdürülmesinden yana bir politika

izlemesinde iki temel faktörün rol oynadığını söylemek mümkündür. Bunlardan ilki oğul Beşar Esad'ın, babasından farklı olarak ülkesinin yenedünya düzeninin bir parçası olması yönündeki isteğidir. Bu isteği gerçekleştirmek için iktidara gelmesinin hemen ardından hızlı bir neoliberalleşme süreci başlatan Beşar Esad, Türkiye ile sürekli işbirliği halinde olmaya ABD ve diğer Batılı ülkelerle diyalog kurabilmek adına özel önem atfetmiştir. Özellikle 11 Eylül 2001 saldırılarının ardından ABD'nin daha fazla baskısına maruz kalmaya başlayan Suriye, bu baskıyı kırmak için Türkiye ve Avrupa Birliği ülkeleri ile yakınlaşmaya ve yenedünya düzenine ihtiyatlı bir şekilde entegre olmaya çabalamıştır (Hinnebusch 2003: 192). İkinci faktör ise Suriye'nin bölgesel anlamda kendisi için en önemli tehdit olarak gördüğü İsrail'e karşı denge oluşturabilme arayışıdır. Özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD tarafından sıklıkla İsrail karşıtı silahlı örgütleri desteklemekle suçlanan Suriye, Türkiye ile işbirliğini hem derinleştirip hem de sürekli hale getirerek İsrail tehdidine karşı stratejik bir ittifak kurmaya, potansiyel düşmanından faydalı bir müttefik yaratmaya çabalamıştır (Oktav 2003: 109).

Ekim 1998 Krizi'nin son bulmasının ardından Türkiye ve Suriye yönetimlerini işbirliğinin sürekliliğinin sağlanması yönünde teşvik eden en önemli faktörlerden birinin de bölgesel Kürt sorunu olduğunu söylemek mümkündür. 1990'lı yıllar boyunca Kürt meselesinin ve su sorununun yıpratmış iki ülke ilişkilerinde en önemli işbirliği kanalı olarak var olan bölgesel Kürt sorunu, 2000'li yıllarla birlikte inşa edilmeye başlanan Türkiye-Suriye işbirliğinin süreklilik ve derinlik kazanmasında öncelikli rolü oynayan faktörlerden biri olmuştur. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında detaylı olarak değinileceği gibi 2000'li yıllarda yaşanan küresel ve bölgesel gelişmelerin etkisiyle Irak Kürtlerinin bağımsız bir Kürt devleti kurma yolunda emin adımlarla ilerlemesi, Türkiye ve Suriye'nin kolektif bir güvenlik tehdidi etrafında birleşerek işbirliği yapmalarına zemin hazırlamıştır.

5.2. Temkinli Yumuşamadan Her Alanda İşbirliğine (2003-2007)

3 Kasım 2002 tarihinde düzenlenen genel seçimlerde oyların yüzde 34,28'ini alarak 58. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'ni tek başına kuran Adalet ve Kalkınma

Partisi (AK Parti), Türk dış politikası tercih ve yönelimlerinde yeni bir dönemin kapılarını açmıştır. AK Parti hükümetinin yeni dış politika anlayışının yeni ilkeleri ve bu ilkeler kapsamında inşa ettiği Ortadoğu politikası, Türkiye'nin Suriye politikasının temkinli yumuşamadan her alanda işbirliğine dönüşmesine olanak tanımıştır. Çalışmanın bu başlığı altında AK Parti iktidarının ilk beş yıllık döneminde Türkiye'nin Suriye'ye yönelik politikasının Kürt meselesi ve bölgesel Kürt sorunu bağlamında nasıl bir seyir izlediği ve bu seyrin iki ülkenin siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkileri üzerinde nasıl bir etki yaptığı ele alınmaktadır. Söz konusu beş yıllık dönemin incelenmesi öncesinde ise Türk dış politikasının değişen yönelimini anlamlandırabilmek adına AK Parti iktidarının dış politika anlayışının temel nitelikleri genel hatları ile değerlendirilmektedir.

5.2.1. AK Parti ve Dış Politika

Cumhuriyetin kurulmasından 1980'li yıllara kadar geçen süre zarfında Türk dış politikasının statükoculuk ve Batıcılık temel ilkeleri üzerinden inşa edildiğini söylemek mümkündür (Oran 2009: 46-53). Türk dış politikasının 1980'li yıllara kadar bu iki ilke üzerinden devamlılığını sağlayan temel unsur ise Kemalist devlet kimliği olmuştur. Cumhuriyetin kurulmasının ardından dış politika karar verme sürecine tam anlamıyla hakim olan Kemalist liderlik tarafından inşa edilen Kemalist devlet kimliği, 1980'li yıllara kadar Türkiye Cumhuriyeti'nin çıkar tanımlamalarının ve dış politika yönelimlerinin sınırlarını çizen ana devlet aygıtı olmuştur. Mevcut güç dengelerinin ve sınırların sürdürülmesini savunması bağlamında statükocu olan, milliyetçi, laik ve Batı eğilimli dış politika yönelimini öngörmesi bağlamında ise Batıcı olan Kemalist devlet kimliği, 1980'li yıllara kadar Türkiye'nin ittifaklarının ve uzlaşmazlıklarının, dostluklarının ve düşmanlıklarının inşasında başat rolü oynamıştır.

1980'li yıllara kadar temelde Kemalist devlet kimliğinin çıkar tanımlamaları üzerinden şekillenen Türk dış politikasının 1980 sonrası süreçte yeni bir seyre girdiğini söylemek mümkündür. Bu yeni seyrin mimarı 1980 askeri darbesi sonrası dönemin ilk sivil başbakanı olarak seçilen Turgut Özal olmuştur. Özal dönemi olarak adlandırılan ve Turgut Özal'ın başbakanlık ve cumhurbaşkanlığı süresini kapsayan 1983-1993 dönemi,

Türkiye iç ve dış politikasında meydana gelen ilk yeniden yapılanma çabası olarak kabul edilmiştir (Ataman 2003: 50). Öyle ki Turgut Özal'ın Türk iç ve dış politikasında yaratmaya çalıştığı dönüşümün ancak Mustafa Kemal Atatürk liderliğinde atılan adımlarla mukayese edilebileceğini savunanlar olmuştur (Abramowitz 2003: 164).

Özal'ın yeni dış politikası anlayışını Kemalist dış politika anlayışının sınırlı yönelimlerinden kopuşu sağlaması bakımından bir başarı hikayesi olarak kabul edenler olduğu gibi ciddi eleştiriler de bulunanlar da olmuştur. Örneğin Özal dönemini spesifik olarak çalışan isimlerden biri olan akademisyen Muhittin Ataman'a göre Turgut Özal dönemi, Türk dış politikasında "aşağılık" kompleksinin kırılmaya başlanmış olması ve "bağımlıktan" "çok taraflılığa" doğru yeniden bir yapılandırma başlatılması nedeniyle bir başarı hikayesi olarak değerlendirilebilir (Ataman 2001: 42-44; Ataman 2003: 60-62). Öte yandan Türk dış politikası üzerine çalışan bir diğer akademisyen Baskın Oran'a göre ise Özal dönemini, ekonominin hiçbir önlem alınmadan dışa açılması ve dışa bağımlı kılınması, iyisiyle kötüsüyle Türk dış politikasının 60 yıllık çizgisinin yok sayılması, ekonomik ve siyasal olarak ABD'ye ciddi ölçüde bağımlı hale gelmesi gibi nedenlerden dolayı yıpranmışlık dönemi olarak adlandırmak daha doğrudur (Oran 2009a: 28-29).

Hangi çerçeveden değerlendirilirse değerlendirilsin Turgut Özal döneminin Kemalist dış politika anlayışının ve kimlik tasavvurunun ciddi şekilde sorgulandığı bir dönem olduğu üzerinde hem fikir olunduğunu söylemek mümkündür. Turgut Özal, Cumhuriyet tarihi boyunca Kemalist devlet kimliğinin ötekilerinden biri olarak kurgulanmış olan Osmanlı mirasını, ulusun ve devletin aidiyet ve kimlik tanımlamasının en önemli parçası olarak görmüş ve dış politika çıkar tanımlamalarının ve tercihlerinin bu doğrultuda inşa edilmesi gerektiğine inanmıştır. Literatürde "Yeni Osmanlıcılık" veya "Özalizm" olarak da adlandırılan Özal'ın bu dünya görüşü kapsamında Türk dış politikasına yön veren ilkelerden biri olan statükoculuk sorgulanmaya başlamış ve dış politikada ilişki halinde olunan alanlar genişletilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede ilk defa Turgut Özal döneminde Kemalist devlet kimliğinin dış politikaya ilişkin çıkar tanımlamalarında fazla yer bulmayan ve Osmanlı mirasının bir parçası olarak görülen Ortadoğu, Balkanlar, Kafkasya ve Orta Asya'da aktif ve çok yönlü politika izlenmeye

çalışılmıştır. Osmanlıların yapmış olduklarına benzer büyük bir Türkiye yaratmanın yolunun Osmanlı ve İslam mirasına sahip çıkmaktan geçtiğine inanan Özal, Osmanlı İmparatorluğu'nun tecrübesine referansla devlet kimliğinin ve dış politika çıkar tanımlamalarının ve tercihlerinin yeniden inşa edilmesi gerektiğine inanmıştır (Yavuz 1999: 25-38).

Turgut Özal'ın Nisan 1993'teki beklenmedik ölümünün ardından Türk dış politikasındaki statükocu çizgi sorgulanmaya devam etse de ordunun iç ve dış siyaset üzerindeki nüfuzu nedeniyle Kemalist dış politika anlayışı AK Parti iktidarına kadar genel hatlarıyla sürdürülmüştür. Kasım 2002'de gerçekleştirilen genel seçimlerin ardından AK Parti'nin tek başına iktidara gelmesi ile birlikte dış politikaya ilişkin çıkar tanımlamalarının ve tercihlerin yeniden inşa edildiğini söylemek mümkündür. Kendini "muhafazakar demokrat" olarak tanımlayan AK Parti iktidarı, Kemalist devlet kimliği tarafından inşa edilen dış politikayı sorgulamaya tabi tutmuş ve iç politikada olduğu gibi dış politikada da Cumhuriyet tarihinin ötekisi olarak inşa edilen Osmanlı ve İslam mirasına sahip çıkmıştır. Türkiye'nin dış politikada Osmanlı ve İslam coğrafyası üzerinde daha etkin bir rol alması gerektiğine inanan AK Parti iktidarı, dış politika çıkarlarını ve tercihlerini inşa eden devlet kimliğinin de yeniden tanımlandığı bir dönemin kapılarını açmıştır.

Kasım 2002 genel seçimlerinin ardından tek başına iktidar olan AK Parti'nin yeniden inşa etmeye giriştiği dış politikanın mimarı akademi kökenli bir isim olan Ahmet Davutoğlu olmuştur. Kasım 2002'de Abdullah Gül'ün başbakanlık koltuğuna oturmasının ardından Başbakanlık Dışişleri Başkanışmanlığı görevine atanan ve bu görevi 2009 yılının Mayıs ayına kadar sürdüren Davutoğlu, Türk dış politikasının yeni ilkelerinin, çıkarlarının ve yönelimlerinin belirlenmesinde en önemli rolü oynayan isim olmuştur. Davutoğlu ilk baskısı Nisan 2001'de gerçekleştirilen ve bugün 100. baskıya ulaşmış olan *Stratejik Derinlik* adlı kitabında Türkiye'nin uluslararası konumunu betimleme, açıklama, anlama, anlamlandırma ve yönlendirme boyutları ile ortaya koymaya çalışmış ve dış politikanın mevcut sorunlarını tespit edip izlenmesi gereken politikalara ilişkin önerilerde bulunmuştur (Davutoğlu 2001: 1-12).

Kitabında Türkiye'nin coğrafyadan kuvvet alan çok kimlikli tarihsel geçmişi sayesinde farklı bölgelere ulaşabilecek "küresel güç"lerden biri olduğunu savunan Davutoğlu, "hayat alanı" olarak adlandırdığı Osmanlı topraklarında etkili olacak bir Türkiye'nin "merkez güç"lerden biri olabileceğini savunmuştur (Oran 2013: 138). Davutoğlu'na göre Kemalist elitlerin İslam medeniyetine ve Osmanlı mirasına ilişkin reddi, Türkiye'yi uluslararası arenada etkin olmayan ve güçsüz bir ülke haline getiren başlıca unsurlardan biri olmuştur. Cumhuriyetin Kemalist elitlerinin Türkiye'yi ait olduğu İslam medeniyeti dairesinden alarak Batı medeniyet dairesine katmasını tarihsel bir çelişki ve uyum problemi olarak yorumlayan Davutoğlu, kitabında Türkiye'nin ait olduğu medeniyete geri dönüp buna uygun bir dış politikayı nasıl inşa edeceğinin tarifini vermiştir (Davutoğlu 2001: 83).

Davutoğlu gerek *Stratejik Derinlik* adlı kitabında gerekse Başbakanlık Başdanışmanı olmasının ardından yayınlanmış makalelerinde ve mülakatlarında AK Parti iktidarı ile beraber inşa edilen yeni dış politika anlayışının ilkelerini şu şekilde sıralamıştır:

- 1) Bunalım patlak verdikten sonra çözmeyi değil bunalımın çıkmasına engel olmayı amaç edinen ve bu amaç doğrultusunda aktif rol üstlenen vizyon sahibi dış politika.
- 2) Her bölgede aynı ilkelere bağlı bir politika izlenmesini öngören tutarlı ve sistematik bir çerçeve.
- 3) Ekonomik ve kültürel gelişme sonrasında ortaya çıkacak Türkiye'nin yumuşak gücünü dış politikada önemli bir enstrüman haline getirecek bir diplomasi ve söylem.
- 4) Güvenlik ve demokrasi arasında denge sağlayan bir dış politika.
- 5) Komşularla sıfır sorunu hedefleyen dış politika.
- 6) Krizin çıkmasını beklemeden harekete geçen proaktif ve ön alıcı diplomasi.
- 7) Sınırlı değil geniş perspektifli ve çok yönlü dış politika.
- 8) Uluslararası örgütlerde aktif görev alma ve küresel konulara etkin biçimde müdahil olma anlamında kullanılan ritmik diplomasi (Oran 2013: 139).

Ahmet Davutoğlu tarafından sınırları çizilen AK Parti iktidarının dış politika anlayışının, İslam medeniyeti ve Osmanlı mirasına yaptığı vurgu literatürde söz konusu politikanın Yeni Osmanlılık (Neo Osmanlılık) olarak adlandırılmasına neden olmuştur. Turgut Özal'a referansla kullanılan Yeni Osmanlılık kavramı, 2002 sonrası süreçte AK Parti'nin Osmanlı İmparatorluğu'nu bir biçimde yeniden yaratmayı amaç edinen politikası olarak tanımlansa da Davutoğlu böyle bir politikalarının olmadığını ve Yeni Osmanlıcı bir yaklaşımı benimsemediğini ifade etmiştir. Zira Davutoğlu 16 Ekim 2009 günü Saraybosna'da yapılan bir konferansta Dışışleri Bakanı olarak yaptığı konuşmada amaçlarının bugünün ulus-devletler dünyasında Osmanlı İmparatorluğu'nu yeniden yaratmak değil, Türk dış politikası aracılığıyla başta Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu olmak üzere tüm çevre bölgelere bölgesel ve küresel barış ilkesini yeniden entegre etmek ve bu bölgelerde bir düzen kurmak olduğunu ifade etmiştir (Davutoğlu 2009: 13-20).

Türkiye'nin tekrar güçlü ve etkili bir ülke olması için İslam medeniyetine ve Osmanlı mirasına yüzünü dönmesi gerektiğini savunan AK Parti iktidarı, söz konusu savununun doğal bir sonucu olarak dış politikada Ortadoğu ile ilişkilere özel bir önem atfetmiştir. Ortadoğu ülkeleri ile sınırlı bir ilişki kuran Kemalist yöneticilerin aksine AK Partili yöneticiler, Ortadoğu ülkeleri ile var olan sorunların giderilmesi ve işbirliğinin sağlanması yönünde bir yaklaşımın izlenmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Davutoğlu'na göre Ortadoğu'da Osmanlı İmparatorluğu'nun 700 yıllık birikiminin varisi olarak görülen Türkiye, yaşanan tüm anlaşmazlıklara rağmen Arap kamuoyu tarafından hala bir siyasi merkez, koruyucu bir güç olarak görülmektedir. Bu durum Türkiye'yi Ortadoğu'da Osmanlı mirasının yön tayin ettiği yeni bölgesel misyonlarla baş başa bırakmakta ve bölgede aktif bir dış politika izleme zarureti doğurmaktadır. Yeniden inşa edilen aktif dış politikanın başarıya ulaşabilmesi için siyasi merkezlerden kaynaklı tansiyonları düşürebilmenin ve karşılıklı güvensizlik problemlerini aşabilmenin gerektiğini ifade eden Davutoğlu, bunları gerçekleştirmenin en iyi yolunun ekonomik ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi, ortak ekonomik alanların oluşturulması ve karşılıklı bağımlılık düzeyini arttıracak adımların atılması olduğunu savunmuştur (Davutoğlu 2001: 143-149).

Türkiye'nin yeni dış politika yönelimi kapsamında yüzünü Ortadoğu'ya dönmesinin ve Ortadoğu ülkeleri ile işbirliği geliştirmek istemesinin tek nedeni elbette aynı medeniyetin (İslam medeniyetinin) birer parçası olmak değildir. AK Parti iktidarı Ortadoğu ülkeleri ile geliştirilecek iyi ilişkilerin Türkiye ekonomisi üzerinde olumlu etki yapacağını özellikle Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu gibi azgelişmiş bölgelerin kalkınmasına katkı sunacağını düşünmüştür (Demirtaş 2013: 114). Özellikle İran, Suriye ve Irak gibi sınır komşuları ile geliştirilecek ticari ilişkilerin Türkiye'nin söz konusu azgelişmiş bölgelerinin ekonomisini canlandıracağı öngörülmüştür. Öte yandan AK Parti iktidarını Ortadoğu ülkeleri ile dostane ilişkiler kurma arayışına yönelten bir diğer neden de Türkiye'nin ulusal güvenliğine ve bölgesel çıkarlarına yönelik algıladığı tehditlere karşı bölge ülkeleri ile işbirliği geliştirme arayışı olmuştur. AK Parti iktidarı özellikle bölgesel Kürt sorunundan diğer bir ifadeyle Kürtlerin Irak'taki devletleşmesi sürecinden algılanan ortak tehdit nedeniyle Kürt nüfusu barındıran sınır komşuları olan Suriye, İran ve Irak ile iyi ilişkiler geliştirmeye özel önem atfetmiştir. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında bölgesel Kürt sorunundan algılanan ortak güvenlik tehdidinin Türkiye-Suriye ilişkilerinin gelişmesinde ne denli önemli bir etkiye sahip olduğuna daha ayrıntılı olarak değinilmektedir.

5.2.2. AK Parti İktidarında Türkiye'nin Değişen Suriye Politikası

AK Parti'nin Kasım 2002'de tek başına iktidar olmasının ardından Türkiye ile Suriye arasında Ekim 1998 Krizi'nin son bulmasıyla temelleri atılmış olan işbirliği sürecine –gerek yeni ilkeler etrafında yeniden inşa edilen Türk dış politikasının gerekse ortaya çıkan bölgesel ve küresel gelişmelerin etkisiyle- hız verildiğini söylemek mümkündür. Mart 2003'te başlayan işgalle beraber Irak'ta ortaya çıkan iç karışıklıklar ve İran ile yeni dış politikanın yeni söylemi sonucu geliştirilmeye başlanan ilişkilere rağmen daha aşılamamış olan tarihsel anlaşmazlıklar, Suriye'yi Türkiye'nin Ortadoğu politikasında önemli bir merkez haline getirmiştir (Demirtaş 2013: 115). AK Parti iktidarı 1998 yılında imzalanan Adana Mutabakatı sonrası karşılıklı ilişkilerin hızla normalleşmeye başladığı Suriye'yi, Türkiye'nin Ortadoğu'ya ve Arap dünyasına açılan kapısı olarak değerlendirmiştir. Suriye ile iyi ilişkiler tesis edebilmek için siyasi meselelerden kaynaklı tansiyonların düşürülmesine ve karşılıklı güvensizlik

problemlerinin aşılmasına özel önem atfeden AK Parti, iktidara gelmesinin hemen ardından zaten temelleri atılmış olan yumuşama sürecini daha da ileriye taşımıştır. Türkiye ve Suriye arasında Kürt meselesi konusunda inşa edilmeye başlanan ortaklığı daha da ileriye taşıyan AK Parti iktidarı, bu sayede sadece siyasal değil ekonomik ve kültürel ilişkilerin gelişmesine de zemin hazırlamıştır.

Türkiye ile Suriye arasındaki işbirliği 2003-2007 döneminde her alana hızla yayılmış ve büyük bir ilerleme kaydetmiştir. Bu durumun yaşanmasında tarafların Kürt meselesi konusunda işbirliğinin sürdürmesi ve Kürt meselesinin iki ülke arasında bir çatışma unsuru olmaktan giderek uzaklaşması oldukça önemli rol oynamıştır. AK Parti iktidarının komşu devletlerle siyasi meselelerden kaynaklı tansiyonların düşürülmesine verdiği önemin yanı sıra Beşar Esad'ın istikrar ve Suriye'yi uluslararası sisteme entegre edebilmek adına Türkiye ile işbirliğinden yana tavır sergilemeye devam etmesi, tarafların Kürt meselesinden kaynağını alan çatışma haline son vermesini ve bölgesel Kürt sorununa ilişkin işbirliğini sürdürmesini sağlamıştır. Bu durum taraflar arasında sadece siyasal değil kültürel ve ekonomik alanlar da inşa edilecek işbirliğine zemin hazırlamıştır. Çalışmanın bu kısmında AK Parti'nin ilk 5 yıllık iktidarında söz konusu Türkiye'nin Kürt meselesinden ve bölgesel Kürt sorunundan kaynağını alan ve her alana yayılan işbirliğinin seyri ele alınmaktadır.

5.2.2.1. PKK Faaliyetlerine Karşı İşbirliği

Suriye yönetiminin PKK faaliyetlerine üstü kapalı veya açık desteği, 1980'li ve 1990'lı yıllar boyunca Türkiye'nin Suriye politikasına yön veren temel konu başlığının Kürt meselesi olmasına neden olmuştur. Söz konusu 20 yıl boyunca Suriye'nin PKK aracılığı ile Türkiye'nin Kürt meselesine müdahil olmasının iki ülke ilişkilerinin gerginlik ve güvenlik eksenli ilerlemesine neden olan temel faktör olduğunu söylemek mümkündür. İki ülkeyi Ekim 1998'de savaşın eşiğine getiren krizin gerçekleşen diplomatik müzakereler sonucunda imzalanan Adana Mutabakatı ile son bulmasının ardından ise iki ülke ilişkileri farklı bir yöne evrilmeye başlamıştır. Ekim 1998 Krizi'nin son bulmasının ardından Esad yönetimi Suriye topraklarındaki PKK kamplarını

kapatmış, örgütün her türlü propaganda faaliyetini yasaklamış, PKK üyelerini Türkiye'ye teslim etmiş veya Suriye'de yargı karşısına çıkarmıştır.

İki ülke ilişkilerinde 2000 ve 2002 yıllarında Suriye topraklarındaki PKK faaliyetleri nedeniyle kısa süreli gerginlikler yaşansa da söz konusu gerginlikler krize dönüşmeden aşılmış ve Suriye yönetiminin PKK konusundaki işbirliğinden yana tavrı devam etmiştir. Kasım 2002'de AK Parti'nin iktidara gelmesinin ardından Suriye yönetiminin PKK faaliyetlerine desteğinin devam ettiğine dair kuşkuları tamamen ortadan kaldıran gelişmeler yaşanmıştır. Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad, AK Parti'nin iktidara gelmesinin ardından Türkiye ile PKK konusunda işbirliğine devam edileceğine ilişkin ilk somut mesajı, Başbakan Abdullah Gül'ün 4 Ocak 2003 tarihli Şam ziyareti sırasında vermiştir. Beşar Esad ziyaret sırasında yaptığı açıklamada *“Geçmişte bazı hatalarımız olmuştur. Bunları unutalım ve geleceğe bakalım”* diyerek, iki ülkenin bölgesel istikrarı ve güvenliği tehdit eden konularda birlikte hareket etmesi temennisinde bulunmuştur. Söz konusu açıklamanın Türk heyetinde yarattığı olumlu havanın etkisiyle Başbakan Gül, Türkiye'nin Haziran 2002'de Suriye'deki Zeyzun Barajı'nın çökmesi sonucu Hatay'da tarım alanlarının sular altında kalmasından doğan tazminat hakkından vazgeçtiğini açıklamıştır (Demir 5 Ocak 2003, <http://www.hurriyet.com.tr/kabinenin>, 9 Mayıs 2016'da erişildi).

Başbakan Abdullah Gül'ün ziyaretinin ardından 13-14 Ocak 2003 tarihlerinde Türkiye'yi ziyaret eden Suriye Dışişleri Bakanı Faruk El Şara, Cumhurbaşkanı Sezer ile yaptığı görüşmelerde iki ülkenin kültürel ve tarihsel bağlarına vurgu yaparak siyasal alanda işbirliğinin daha derinleştirilmesinden yana olduklarını ifade etmiştir. Başta Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması olmak üzere bölgesel istikrarı ve güvenliği ilgilendiren birçok konuda işbirliği yapabileceklerini dile getiren Faruk El Şara, 2002'de kendini feshederek KADEK (Kürdistan Özgürlük ve Demokrasi Kongresi) adını kullanmaya başlayan PKK'nın Suriye tarafından bu isimle de “terörist örgüt” olarak tanınacağını ve kesinlikle desteklenmeyeceğini garanti etmiştir. Ayrıca Suriye heyeti söz konusu ziyaret sırasında iki ülkenin siyasal işbirliğinin derinleşmesine katkı sunmak adına Suriye'deki okullarda ve resmi kurumlarda yer alan ve Hatay'ı Suriye toprağı

olarak gösteren haritaların değiştirilmeye başlandığını açıklayarak Hatay'a ilişkin hak iddialarından vazgeçildiğinin mesajını vermiştir (Milliyet 15 Ocak 2003: 18).

2003 yılının hemen başında gerçekleşen karşılıklı ziyaretlerde PKK faaliyetlerinin engellenmesi konusunda varılan işbirliği, kısa zamanda atılan somut adımlarla desteklenmiştir. Suriye istihbaratı Mart 2003'te PKK'nın Suriye sorumlularından Selahattin Canavar ve Lübnan sorumlularından Hayri Kaner'i düzenlenen bir operasyon sonucu yakalayıp Türkiye'ye teslim etmiştir (Cumhuriyet 18 Mart 2003: 1). Bir yandan yakalanan Türkiye vatandaşı PKK üyelerini Ankara'ya iade etmeye devam eden Suriye, bir yandan da 1980'ler ve 1990'lar boyunca desteklediği PKK'ya karşı Türkiye'nin bilgisi ve desteği dahilinde olan askeri operasyonlar düzenlemiştir (Aras 2012: 43). Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad'ın 4 Ocak 2004'te Türkiye'ye yapmış olduğu tarihi nitelikteki ziyaret sonrasında PKK faaliyetleri konusundaki işbirliği daha da derinleşmiştir. Elli yedi yıllık aradan sonra devlet başkanı düzeyinde Türkiye'ye gerçekleştirilen bu ilk ziyaretin ardından PKK faaliyetleri konusunda derinleşen işbirliğine bağlı olarak dikkat çekici gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmeler arasında şunları saymak mümkündür:

- 1) Mayıs 2005'te Suriye Devlet Güvenlik Mahkemesi Suriye topraklarında ayrı bir devlet kurma çabasında olduğu ifade edilen PKK ile ilişkileri olduğu ve ayrılıkçı faaliyetlerde buldukları gerekçesiyle üç Suriyeli Kürde 30 ay hapis cezası vermiştir (Hürriyet Daily News 23 Mayıs 2005, <http://www.hurriyetdailynews.com/syrian>, 10 Mayıs 2016'da erişildi).
- 2) İçişleri Bakanı Beşir Atalay 2008 yılında yaptığı açıklamada Suriye'nin 2003-2007 yılları arasında 73 PKK üyesini Türkiye'ye teslim ettiğini açıklamıştır (Hürriyet 29 Mart 2008, <http://www.hurriyet.com.tr/komsu>, 10 Mayıs 2016'da erişildi).
- 3) Temmuz 2005'te PKK tarafından Bingöl'de gerçekleştirilen bir saldırı Suriye tarafından kınanmıştır. Bu saldırı Suriye'nin kınadığı ilk PKK eylemi olmuştur (Yeşilyurt 2013: 414).
- 4) Nisan 2007'de iki ülke tarafından Suriye'deki PKK unsurlarına yönelik gerçekleştirilen operasyon ile aralarında PKK'nın Suriye liderlerinden Sadık Aslan'ın da bulunduğu yedi örgüt üyesi yakalanmıştır (Yeşilyurt 2013: 414).

Tüm bu gelişmelerden hareketle 1980’ler ve 1990’lar boyunca Türkiye-Suriye ilişkilerinin gergin bir seyir izlemesine neden olan başlıca faktör olan Türkiye’nin Kürt meselesinin 2000’li yıllarla birlikte iki ülke ilişkilerinde işbirliğinin inşa edilmesine önemli katkı sunduğunu söylemek mümkündür. 2000’li yıllarla beraber Suriye yönetiminin Türkiye’nin Kürt meselesine müdahilliyinin “PKK ile ortak mücadele” yönünde evrilmesi, iki ülke ilişkilerinin sadece güvenlik odaklı olmaktan çıkmasına ve her alanda hızla gelişmesine önemli katkı sunmuştur. Bu nedenle Türkiye’nin Kürt meselesinin 1980’ler ve 1990’lardan farklı bir yönde olsa da iki ülke ilişkilerini etkileyen önemli bir faktör olmaya devam ettiğini söylemek mümkündür.

5.2.2.2. Irak İşgali ve Bölgesel Kürt Sorunu

Türkiye ve Suriye yönetimleri 2003-2007 yılları arasında bir yandan PKK faaliyetleri konusunda işbirliği inşa ederken diğer yandan bölgesel Kürt sorunu konusunda var olan işbirliğini derinleştirmiştir. ABD’nin Mart 2003’te Irak’a yönelik başlattığı işgal ile birlikte yeni bir ivme yakalayan bölgesel Kürt sorunu, Türkiye ve Suriye’nin ulusal güvenlik kaygılarının daha da pekişmesine neden olmuştur. Hem Türkiye’nin hem de Suriye’nin Irak işgaline karşı çıkan cephede yer alması, iki ülke ilişkilerinin derinleşmesine önemli bir katkı yapmıştır. Irak’ın toprak bütünlüğünün korunması ve ülkenin kuzeyinde bağımsız bir Kürt devleti oluşmasının önüne geçilmesi konusunda hem fikir olan Türkiye ve Suriye yönetimleri, bu konu ile ilgili girişimlerine ABD işgalinin ardından hız vermiştir. 2003 yılında Türkiye’nin girişimleri ile kurulan Irak’a Komşu Ülkeler Platformu, Irak topraklarında bağımsız bir Kürt devleti oluşma ihtimaline karşı çıkan Türkiye ve Suriye’nin yanlarına İran, Ürdün, Suudi Arabistan ve Mısır’ı da alarak gerçekleştirdikleri bir işbirliği olmuştur (Yeşilyurt 2013: 414). 2005 yılından sonra Irak, Kuveyt, Bahreyn, ABD, Fransa, İngiltere, Çin, Rusya, Japonya, Almanya, İtalya, Kanada, Birleşmiş Milletler, İslam İşbirliği Teşkilatı, Arap Birliği ve Avrupa Birliği Komisyonu temsilcilerinin de katıldığı platform toplantıları, Türkiye, Suriye ve İran’ın olası bir bağımsız Kürt devleti oluşumuna karşı kulis yaptığı alanların başında gelmiştir.

Irak'ta bağımsız bir Kürt devletinin ortaya çıkma ihtimali 2003 yılından sonra Türkiye ve Suriye arasında karşılıklı olarak gerçekleşen üst düzey ziyaretlerin en önemli konu başlıklarından biri olmuştur. Ocak 2003'te Şam'ı ziyaret eden dönemin Başbakanı Abdullah Gül, Türkiye ve Suriye'nin Irak ile ilgili endişelerinin aynı olduğu mesajını vermiş ve Irak'ın toprak bütünlüğünü korumak için ortak hareket etme yönünde görüş birliğine varıldığını açıklamıştır (Hürriyet 5 Ocak 2003, <http://www.hurriyet.com.tr/savasa>, 11 Mayıs 2016'da erişildi). Mart ayında ABD işgalinin başlamasının ardından ise Türkiye ve Suriye'nin Irak'ın geleceğine ilişkin ortak kaygıları daha da artmış ve bu durum iki ülke arasındaki siyasal işbirliğinin daha da derinleşeceği bir dönemin kapılarını açmıştır. Öyle ki Abdullah Gül'ün Şam ziyaretinden bir sene sonra Ankara'yı ziyaret eden Beşar Esad, Irak'ın toprak bütünlüğü konusunda Türkiye ile hem fikir olduklarını ve Irak'ta bir Kürt devletinin kurulmasının Türkiye için olduğu gibi kendileri için de kırmızı çizgilerinin çiğnenmesi anlamına geldiğini ifade etmiştir (Altunışık ve Tür 2006: 241).

Mart 2004'te Suriye'nin Kamışlı kentinde gerçekleşen bir futbol maçı esnasında ortaya çıkan etnik gerilimin daha sonraki günlerde Kürtlerin rejim karşıtı protestolarına dönüşmesi ve PKK'nın Haziran 2004'te Türkiye'ye yönelik silahlı eylemlere yeniden başlama kararı alması, iki ülkenin Irak'ta kurulması muhtemel bir Kürt devletine karşı hassasiyetini daha da arttıran gelişmeler olmuştur. Kamışlı'da Kürtler tarafından gerçekleştirilen ve onlarca insanın ölümü ve yaralanması ile sonuçlanan rejim karşıtı gösteriler, Suriye yönetiminin gerek bölgesel Kürt sorunu gerekse PKK konusunda Türkiye'ye verdiği siyasal desteğin daha da artmasına zemin hazırlamıştır. 2007 yılının Ekim ayında Türkiye'yi bir kez daha ziyaret eden Beşar Esad, *"Irak'ta bir Kürt devleti kurulması ihtimaline karşı Türkiye ile tam bir mutabakat içindeyiz... terörle mücadele için askeri müdahaleyi Türkiye'nin meşru hakkı görmekteyiz"* açıklamasında bulunmuştur. Ziyaret sonrası yapılan basın açıklamasında sorulan Kürt devletini ABD'mi kurdurmaya çalışıyor sorusuna *"Bu yüzde 1 bile olsa bir ihtimal. Ama madem bu ihtimal söz konusu, o zaman kötü bir ihtimalle nasıl yaşayacağımızı bilmeliyiz"* şeklinde cevap veren Esad, ABD'nin Irak'a ilişkin siyasal planlarını engelleyemeyeceklerinin farkında olduklarının ve oluşacak yeni dengelere karşı Türkiye

ile hareket etmek istediklerinin mesajını vermiştir (Karan 19 Ekim 2007, <http://www.radikal.com.tr/politika>, 12 Mayıs 2016'da erişildi).

Türkiye ve Suriye'nin Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması ve ülkenin kuzeyinde bağımsız bir Kürt devleti oluşmamasına ilişkin ortak tutum benimsemesinin her iki ülke için farklı gerekçeleri olduğunu söylemek mümkündür. Türkiye Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasını her şeyden önce kendi ulusal güvenliği için elzem görmüştür. Ülkenin kuzeyinde oluşması muhtemel bir bağımsız Kürt devletinin kendi ulusal güvenliği için tehlike yaratacağını ve kendi Kürt meselesini daha da alevlendireceğini düşünen Türkiye, bu nedenle Irak'ta işgalin hem öncesinde hem sonrasında mevcut idari yapının korunmasından yana bir tutum benimsemiştir. Türkiye'nin bu tutumu kendi Kürt meselesi ile bölgesel Kürt sorununun birbiriyle etkileşimini göstermesi açısından da oldukça önemlidir.

Türkiye'nin Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması ve ülkenin kuzeyinde bağımsız bir Kürt devleti oluşmamasına yönelik bir tutum benimsemesinin bir diğer gerekçesi Irak'ın kuzeyindeki PKK faaliyetleridir. Suriye'nin PKK faaliyetleri konusunda Türkiye ile işbirliğinden yana tavır almasından sonra birçok PKK üyesi Irak'ın kuzeyindeki PKK kamplarına çekilmiştir. Çekilen PKK üyeleri ile birlikte Irak'ta hem nüfusu hem de nüfuzu artan PKK'nın ortaya çıkacak bağımsız bir Kürt devletinde önemli bir aktör olarak yer alması ihtimali Türkiye tarafından ulusal güvenliğine yönelik ciddi bir tehdit olarak algılanmıştır. Bu tehdit algısı Türkiye'nin Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasına yönelik çabalarını arttırmasına, Irak'ın kuzeyindeki PKK kamplarına askeri operasyonlar düzenlemesine ve Iraklı Kürt liderler Celal Talabani ve Mesud Barzani ile sürekli bir diyalog halinde olmasına neden olmuştur. Türkiye'nin Irak'ın geleceği ile ilgili tutumunun bir diğer gerekçesi ise Kerkük'ün Kürt grupların kontrolüne geçmesi olasılığı ve buradaki Türkmenlerin durumu ile ilişkilidir. Söz konusu gerekçe aynı zamanda Türkiye'nin Irak'ın geleceğinde söz sahibi olmak adına kullandığı önemli bir politik enstrüman olmuştur.

Suriye'de tıpkı Türkiye gibi Irak'ın dağılmasına ve ülkenin kuzeyinde kurulması muhtemel bağımsız bir Kürt devletine kendi Kürt meselesinin alevleneceği nedeniyle

karşı çıkmıştır. Iraklı Kürtlerin elde ettiği siyasal kazanımların 2004 Kamışlı Ayaklanması örneğinde görüldüğü gibi rejime yönelik protestoları ve hak taleplerini arttıracak düşüncesi Suriye yönetimini oldukça rahatsız etmiştir. Ayrıca siyasal kazanımlar elde eden Irak Kürtlerinin Suriye Kürtleri üzerinde nüfuz elde etme çabası da Suriye'nin bağımsız bir Kürt devletine karşı çıkmasında önemli rol oynamıştır. Zira Celal Talabani'nin liderliğini yaptığı Kürdistan Yurtseverler Birliği'nin 2004 Kamışlı Ayaklanması'nda parmağı olduğu iddiası ve ABD'de düzenlenen Suriye Kürtleri Konferansı'na Celal Talabani'nin oğlunun da katılması, Suriye yönetimi tarafından sert şekilde eleştirilmiştir (Orhan 2007: 54).

Suriye'nin Irak'ın toprak bütünlüğünden yana olan tutumunda rol oynayan ve Suriye yönetimin tehdit algılamasında -bağımsız Kürt devletinden- daha merkezi rolü olan başka gerekçelerin olduğunu söylemek mümkündür. Bu gerekçelerden en önemlisi Saddam rejimi gibi İran ve Suriye'yi de bölgesel istikrar için tehlike olarak gören ABD'nin bölgedeki askeri ve siyasal varlığıdır. Suriye yönetimi Irak'ın toprak bütünlüğünün korunamamasını bir tehdit unsuru olarak görmekle birlikte, ABD'nin Irak'taki askeri varlığını daha büyük ve öncelikli bir tehdit olarak algılamıştır. ABD'nin Irak'taki askeri varlığını kendi rejimi için de ciddi bir tehdit olarak gören Suriye, gerek Irak'a gerekse özelinde Kürdistan Bölgesel Yönetimi'ne yönelik politikasını bu tehdit algısı doğrultusunda inşa etmiştir. Iraklı Kürtlerin bağımsızlık yolunda ABD ile kurmuş oldukları yakın ilişki Suriye'nin Irak'ta bağımsız bir Kürt devletine karşı durmasının temel gerekçelerinden biri olmuştur. Zira Irak'ın kuzeyinde ortaya çıkacak bir Kürt devletinin ABD'nin kontrolünde olacağına ve bu nedenle rejime yönelik Amerikan tehdidin ülkenin kuzeydoğu sınırına yerleşeceğine inanılmıştır (Orhan 2007: 53-54).

Suriye yönetiminin Irak'ın toprak bütünlüğünden yana tavır almasının ve bağımsız bir Kürt devletine karşı çıkmasının bir diğer nedeni ise İsrail'in bölgedeki nüfuzunun artacak olmasından duyulan endişe olmuştur. Suriye'nin bir türlü barışamadığı düşmanı İsrail'in Irak Kürtlerinin siyasal kazanımlarını desteklemesi ve bağımsız bir Kürt devletine sıcak yaklaşması, ulusal güvenliğe yönelik ciddi bir tehdit olarak algılanmıştır. Suriye yönetiminde ABD'nin olası Kürt devletini İsrail ile birlikte yöneteceğine dair var olan inanç, bağımsız bir Kürt devletine karşı çıkılmasına ve

Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasına yönelik politikanın temel gerekçelerinden biri olmuştur.

Sonuç olarak Türkiye'nin ABD işgali sonrası Irak politikasını bölgesel Kürt sorununun seyri üzerinden Suriye'nin ise bölgesel Kürt sorununa ilişkin yaklaşımını Irak politikası üzerinden inşa ettiğini söylemek mümkündür. Bu durum iki ülkenin farklı gerekçelerden beslenen benzer bir politik yaklaşım oluşturmaya ve buna bağlı olarak özellikle siyasal alanda aralarındaki işbirliğini derinleştirmesine katkı sunmuştur. İki ülkenin Irak'ın geleceğine ilişkin benzer politik yaklaşıma sahip olmalarının öncelikli nedeni farklı olsa da her iki ülke de Kürt kimliğinin ve milliyetçiliğinin Irak'ta devletleşmesi sürecini ciddi bir ulusal ve bölgesel güvenlik sorunu olarak algılamıştır. Bu durum 2003-2007 döneminde iki ülke ilişkilerinin hızla ilerlemesine önemli katkı sunmuştur.

5.2.2.3. Kürt Meselesi Bağlamındaki İşbirliğinin Yansımaları

Türkiye ve Suriye arasında Kürt meselesinden kaynağını alan çatışma halinin aşılması, AK Parti iktidarının çok yönlü ve çok boyutlu dış politika anlayışının¹⁹ Suriye nezdinde hızla uygulamaya geçirilme çabasını beraberinde getirmiştir. AK Parti iktidarı çok yönlü ve çok boyutlu dış politika anlayışı çerçevesinde Suriye ile sadece siyasal ilişkilerin değil ekonomik ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesine de özel bir önem atfetmiştir. Ekonomik ilişkilerin geliştirilmesiyle oluşacak karşılıklı ekonomik bağımlılık ve öteki algısını yıkacak kültürel ilişkiler sayesinde siyasal meselelere ilişkin

¹⁹ AK Parti iktidarının dış politika anlayışına yön veren ilkelerden biri olan çok yönlü ve çok boyutlu dış politika anlayışı, Türkiye'nin 2003-2007 yılları arasındaki Suriye politikasının sadece siyasal alanda değil ekonomik ve kültürel alanda da önemli bir ilerleme kaydetmesini sağlayan biri olarak değerlendirilmektedir. AK Parti'nin yeni dış politika anlayışının mimarı olan Ahmet Davutoğlu "*Türkiye'nin etrafının sürekli düşmanlarla çevrilidir psikolojisinden ve buna bağlı gelişen defansif refleksten kurtulup, bütün komşuları ile ilişkilerini iyi düzeye getiren bir ülke olma fikri üzerine inşa edilen bir yaklaşım*" olarak açıkladığı komşularla sıfır sorun fikrinin gerçekleştirilmesinde ekonomik ve kültürel unsurların oynadığı role özel vurgu yapmıştır (Davutoğlu 26 Şubat 2004, <http://www.radikal.com.tr/haber>, 12 Mayıs 2016'da erişildi). Komşularla sıfır sorun inşa etmek için sadece diplomatik girişimlerin ve siyasal diyalogun değil ekonomik karşılıklı bağımlılığın ve kültürel çoğulculuğa dayalı bir dış politika anlayışının da önemine vurgu yapan Davutoğlu, özellikle Ortadoğu gibi çok kimlikli ve çok kültürlü coğrafyalara yönelik politikanın jeostratejik, jeopolitik, jeoekonomik ve jeokültürel çerçevelerin tüm özelliklerini ihtiva eden bir içerik barındırması gerektiğini savunmuştur (Davutoğlu 2001: 130). Davutoğlu'nun bu savunusu AK Parti iktidarının dış politika anlayışında sadece siyasal ilişkilere değil kültürel ve ekonomik ilişkilere de önem verilmeye başlanması ile karşılık bulmuştur.

tansiyonun yeniden yükselmesinin frenleneceğine inanan AK Parti iktidarı, Türkiye'nin Suriye politikasının çok boyutlu bir hal almasını sağlamıştır. Bu durum iki ülke arasında ekonomik, kültürel, bölgesel meselelere ilişkin işbirliğini beraberinde getirmiştir. Türkiye ve Suriye arasında Ekim 1998 Krizi'nin diplomatik yollarla çözülmesinin ardından iyileşmeye başlayan ekonomik ilişkiler ve artan karşılıklı ekonomik bağımlılık, AK Parti iktidarı ile birlikte hızla gelişmeye devam etmiştir. Beşar Esad'ın 4 Ocak 2004'te gerçekleştirdiği tarihi nitelikteki Ankara ziyaretinde iki ülkenin ticari ilişkilerinin kolaylaştırılması adına Gaziantep'te bir Suriye başkonsolosluğu açılmasına ve iki ülkenin bazı sınır şehirlerinde dört ticaret merkezi kurulmasına karar verilmiştir (Vatan 9 Ocak 2004, <http://www.gazetevatan.com/suriye>, 13 Mayıs 2016'da erişildi).

Esad'ın ziyaretinden bir hafta sonra ise Suriye yönetimi, ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine yönelik önemli bir adım atarak Türk işadamlarına sınır kapılarından vize alma kolaylığı sağlamıştır. 2004 yılı boyunca iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine yönelik girişimlerde bulunulmaya devam edilmiş ve bu girişimlerin bir sonucu olarak Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın Aralık 2004'teki Suriye ziyareti sırasında Serbest Ticaret Antlaşması imzalanmıştır. Anlaşma ile Türkiye, sanayi ürünlerinde Suriye menşeli ürünlerin ithalatındaki vergileri kaldırırken Suriye ise Türkiye menşeli ürünlerin Suriye'ye ithalatında vergilerin 12 yıllık bir geçiş süreci içinde kaldırılmasına karar vermiştir (Atlıoğlu 2004, <http://www.tasam.org/tr>, 12 Mayıs 2016'da erişildi).

2004 yılının sonunda imzalanan Serbest Ticaret Antlaşması iki ülkenin ekonomik ilişkilerinin göstereceği hızlı ilerlemenin hukuki altyapısını oluşturmakla kalmamış aynı zamanda Türkiye'nin uluslararası kamuoyuna Suriye üzerinde oluşturulmak istenen baskıyı desteklemeyeceğinin mesajı olarak kabul edilmiştir (Ayhan 2009: 29). Söz konusu anlaşmanın ardından iki ülkenin ekonomik ilişkileri 2005 yılında da hızla ilerlemiş ve Nisan ayında Kilis, Gaziantep ve Halep ekonomileri, Türkiye-Suriye Bölgelerarası İşbirliği Programı kapsamında birbirine bağlanmıştır. Ayrıca Beşar Esad'ın Ocak 2004 yılında gerçekleştirdiği Ankara ziyaretinde açılması konusunda mutabakata varılmış olan Suriye'nin Gaziantep Başkonsolosluğu Nisan

2005'te açılmış ve bu sayede iki ülke arasındaki ticari faaliyetlere ilişkin resmi işlemlerin gerçekleştirilmesi kolaylaştırılmıştır (Yeşilyurt 2013: 423).

AK Parti iktidarının ilk 5 yıllık döneminde hem iki ülkenin resmi heyetleri arasında hem de Türk ve Suriyeli işadamları arasında ekonomik ilişkilerle ilgili alakalı çeşitli anlaşmalar imzalanmıştır. Başta enerji (petrol, doğalgaz ve elektrik) alanında olmak üzere ulaşım, tarım, sanayi, turizm, gümrük ve teknik alanlarda yapılan söz konusu anlaşmalar ve bu anlaşmalar bağlamında sergilenen işbirliği, iki ülke arasındaki karşılıklı ekonomik bağımlılığın artmasına ve ticaret hacminin genişlemesine olanak tanımıştır. 2004 yılı sonunda imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması'nın 1 Ocak 2007'de yürürlüğe girmesiyle Suriye sanayi ürünleri gümrüksüz olarak Türkiye'ye, Türkiye'den yapılan ihracatın yüzde 32'si ise yine gümrüksüz olarak Suriye'ye girmeye başlamıştır (Miş 2006: 241). Söz konusu düzenlemeler sayesinde iki ülke arasındaki ekonomik işbirliği hızla derinleşmiş ve 2007 yılı sonuna gelindiğinde ticaret hacmi 1 milyar dolar sınırını aşmıştır (Yeşilyurt 2013: 421).

İki ülke arasındaki ekonomik işbirliğinin gelişmesindeki en önemli rollerden birini de turizm alanında kaydedilen gelişme oynamıştır. Ekim 1998 Krizi'nin son bulmasının ardından turizm alanında artan işbirliğine paralel olarak karşılıklı ziyaretçi sayısı istikrarlı bir şekilde yükselmiştir. 2004-2008 yılları arasında her yıl düzenli olarak gerçekleştirilen Türkiye-Suriye Bölgesel Turizm İşbirliği Toplantıları, karşılıklı turizmin gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur. İki ülkenin karşılıklı turizmi teşvik eden işbirliğinin sonucunda 2000 yılında 9 bin olan Türkiye'den Suriye'ye giden turist sayısı, 2007 yılında 250 bine ulaşmıştır. Yine benzer bir artışın Suriye'den Türkiye'ye gelen turist sayısında da görüldüğünü söylemek mümkündür. 2000 yılında Suriye'den Türkiye'ye 122 bin civarında turist gelmişken, bu sayı 2007 yılında 333 bini bulmuştur (Yeşilyurt 2013: 422).

Karşılıklı turizm faaliyetlerinde görülen artış, iki ülke halkı arasındaki kültürel etkileşimin artmasına ve birbirleri hakkındaki önyargıları ve ötekileştirmeyi kırmalarına da önemli katkı sunmuştur. Türk dizilerinin Suriye televizyonlarında yayınlanması, iki ülkede karşılıklı olarak yapılan kültür ve ülke tanıtım haftaları, spor müsabakaları

nedeniyle yapılan karşılıklı ziyaretler iki ülke halkı arasındaki kültürel etkileşimi arttıran önemli unsurlar olmuştur. Ekonomik ilişkilerde kat edilen yol ve artan karşılıklı bağımlılık, Türkiye'nin yumuşak gücünün unsurlarının dış politikada önemli bir enstrüman haline gelmesine katkı sunmuştur.

Kürt meselesinin Türkiye ve Suriye arasında uzlaşmazlık konusu olmaktan uzaklaşması, iki ülkenin sadece ekonomik değil birçok bölgesel meseleye ilişkin de işbirliği inşa etmesinin önünü açmıştır. 2005 yılında ortaya çıkan Lübnan Krizi sırasında Suriye üzerinde oluşan uluslararası baskıya rağmen Türkiye'nin Suriye yönetimi ile diyalog kurulmasından yana bir tavır benimsemesi, Suriye-İsrail barış görüşmelerine ilişkin Türkiye'nin arabuluculuk girişimleri ve Suriye yönetiminin Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne uygulanan uluslararası izolasyonunun kırılması noktasında Türkiye'ye verdiği destek, iki ülkenin bölgesel işbirliğinin daha da derinleşmesine katkı sunan örnekler olmuştur.

Kürt meselesinin Suriye ve Türkiye arasında bir uzlaşmazlık konusu olmaktan çıkarak işbirliği konusu haline gelmesi, iki ülke yetkililerini diğer kronik anlaşmazlık konularının çözümü noktasında teşvik etmiştir. Beşar Esad'ın 6-8 Ocak 2004 tarihleri arasında gerçekleştirmiş olduğu ve elli yedi yıl aradan sonra devlet başkanlığı düzeyinde gerçekleşen ilk ziyaret olması açısından tarihi nitelikte olan Türkiye ziyaretinde iki ülke arasındaki kronik anlaşmazlık konularından olan Hatay Sorunu nihai çözüme kavuşturulmuştur. Ziyaret sırasında Türkiye'nin mevcut sınırlarının tanıdığını deklare eden Suriye heyeti, Hatay'ın Türkiye toprağı olduğu konusunda Türk heyeti ile hem fikir olduğunu açıklamıştır (Tür 2010: 167).

2004 yılının Aralık ayında dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Şam'a gerçekleştirdiği ziyarette ise bir diğer kronik uzlaşmazlık konusu olan su sorununun çözümüne ilişkin somut adımlar atılmıştır. Başbakan Erdoğan'ın Şam ziyareti sırasında Suriyeli meslektaşı Muhammed Naci El Utri ile yaptığı görüşme sonucunda Suriye'nin Dicle Nehri'nden daha fazla su alması ve Asi Nehri üzerine iki ülkenin ortak baraj yapması konusunda mutabakata varılmıştır. Varılan mutabakatı Suriye halkı için iyi bir haber olarak değerlendiren Başbakan Naci El Utri, gazetecilerin su sorunu çözüldü mü

sorusuna “*Biz, artık anlaşık. Kalkınma ve işbirliğini amaçlıyoruz. Öbür meseleler unutuldu*” cevabını vermiştir. Başbakan Erdoğan da benzer bir açıklama yaparak artık eski sorunların rafa kaldırıldığını, iki ülkenin beraber kalkınma yolunda işbirliği yapmayı amaçladığını ifade etmiştir (Yılmaz 23 Aralık 2004, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomik>, 22 Mayıs 2016’da erişildi).

Ekim 1998 Krizi’nin bir diğer ifade ile PKK’nın ikili ilişkiler üzerindeki olumsuz etkisinin son bulmasının ardından Türkiye’nin Suriye politikasında ortaya çıkan temkinli yumuşama, AK Parti’nin ilk beş yıllık iktidarında neredeyse her alana yayılan işbirliği haline dönüşmüştür. Söz konusu işbirliği hali, iki ülke ilişkilerindeki kronik uzlaşmazlık konularının çözülmesine de önemli katkı sunmuştur. 2003-2007 döneminde her alana yayılan işbirliği hali, AK Parti’nin ikinci kez tek başına iktidar olduğu Temmuz 2007 seçimlerinin ardından 2011 yılının başında başlayan Suriye İç Savaşı’na kadar derinleşerek devam etmiştir.

5.3. Her Alanda İşbirliğinden Stratejik Müttefikliğe (2007-2010)

AK Parti’nin 22 Temmuz 2007 seçimlerinden neredeyse her iki seçmenden birinin oyunu alarak % 46,58’lik oy oranı ile çıkması, Türkiye’nin Suriye politikasına ilişkin yönelim ve tercihlerinin aynı ilkeler doğrultusunda sürdürülmesine olanak tanımıştır. Bu çerçevede Türkiye’nin Suriye politikasında 2000’li yılların başında yakalanan pozitif ivme devam etmiştir. 2007-2010 yılları arasında iki ülke arasındaki işbirliğinin PKK faaliyetleri ve bölgesel Kürt sorunu da dahil olmak üzere her konuda derinleşerek stratejik müttefikliğe dönüştüğünü söylemek mümkündür. Çalışmanın bu kısmında Türkiye-Suriye ilişkilerindeki en parlak dönemi temsil ettiğini kabul ettiğimiz Temmuz 2007-Aralık 2010 dönemi Türkiye’nin Suriye politikası ele alınmaktadır. Söz konusu 3,5 yıllık dönemde Kürt meselesi ve bölgesel Kürt sorunu konularında sürdürülen işbirliği, Türkiye ve Suriye’nin birbirlerinin stratejik müttefiki haline gelmelerinde önemli rol oynamıştır.

5.3.1. PKK Faaliyetlerine İlişkin Devam Eden İşbirliği

AK Parti'nin Temmuz 2007'de ikinci kez iktidar koltuğuna oturmasından Suriye'de iç savaşın başlamasına kadar geçen zaman dilimi, Türkiye ve Suriye heyetleri arasında üst düzey karşılıklı ziyaretlerin en fazla gerçekleştiği dönem olmuştur. İki ülke ilişkilerinin daha da derinleşmesine olanak sağlayan bu ziyaretlerde, PKK faaliyetlerine karşı ortak mücadeleye devam etme yönünde kararlar alınmış ve Suriyeli yetkililer "terörle mücadele" konusunda her zaman Türkiye'nin yanında olduklarını deklare etmişlerdir. Zira 16 Ekim 2007 tarihinde Ankara'ya bir ziyaret gerçekleştiren ve dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ile görüşen Beşar Esad, Türkiye'nin terör faaliyetlerine ilişkin aldığı kararlara tam destek vermeye devam edeceklerini ifade etmiştir (Akgüneş 20 Ekim 2007, <http://www.milliyet.com.tr/2007>, 27 Mayıs 2016'da erişildi). Ziyaretin ardından Suriye'de yayın yapan gazeteler Beşar Esad'ın PKK konusunda Türkiye'ye verdiği desteğin haklılığına değinmiş ve iki ülkenin bölgesel gelişmelerde gösterilen ortak duyarlılığın ve artan karşılıklı ekonomik bağımlılığın etkisiyle "stratejik müttefik" haline geldiğine ilişkin analizlere yer vermiştir (Miş 2009: 258).

Suriye yönetiminin PKK faaliyetleri konusunda gösterdiği hassasiyet iki ülkenin sadece siyasal değil askeri alanda da sergilediği işbirliğinin temel gerekçelerinden biri olmuştur. 28 Nisan 2009 tarihinde "*Türkiye ve Suriye kara kuvvetleri arasındaki dostluk, işbirliği ve güveni pekiştirmek için*" gerçekleştirildiği açıklanan sınır birliklerinin değişimi tatbikatı, iki ülkenin PKK faaliyetlerine ilişkin sergilediği işbirliğinin en somut örneklerinden biri olmuştur (Mis 2011: 213). Türkiye ve Suriye sınır birlikleri arasında eğitim ve birlikte çalışabilirlik seviyesini arttırmak amacıyla düzenlendiği açıklanan askeri tatbikat, Kilis'teki Yüksektepe Hudut Karakolu ile Suriye'nin Şamarin-Azez bölgesinde gerçekleştirilmiştir.

1980'ler ve 1990'lar boyunca PKK'yı Türkiye ile ilişkilerde bir koz olarak kullanan Suriye yönetimi, 2000'li yıllarda PKK faaliyetlerinin engellenmesi konusunda Türkiye'nin en önemli müttefiklerinden biri haline gelmiştir. Öyle ki Beşar Esad, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın 11 Ekim 2010'da gerçekleştirdiği Şam ziyareti

sırasında gazetecilere yaptığı açıklamada, Türkiye'nin PKK ile mücadelesine katkı sunmak için gerekirse Suriyeli PKK üyelerine genel af çıkartabileceklerini ve Suriyeli 1.500 PKK üyesini topraklarına kabul edebileceklerini açıklamıştır (Yetim 2011: 260). Başbakan Erdoğan ise gazetecilere yaptığı açıklamada iki ülkenin PKK faaliyetlerinin engellenmesine ilişkin ortak çalışmasının bundan sonra da devam edeceğini, iki ülke dışişleri bakanlığı, içişleri bakanlığı, istihbarat teşkilatı ve askeri yetkililerinin “terörle mücadele” gündemi ile daha sık bir araya geleceğini ifade etmiştir (Milliyet 12 Ekim 2010, <http://www.milliyet.com.tr/terore>, 27 Mayıs 2016'da erişildi).

Başbakan Erdoğan'ın ziyaretinden iki ay sonra Aralık 2010'da Şam'a ziyarette bulunan Genelkurmay Başkanı Vekili Aslan Güner, Beşar Esad ile yaptığı görüşmede dost iki ülkenin ordusunun stratejik işbirliğinin PKK ile mücadele noktasındaki önemine vurgu yapmış ve diğer bölgesel sorunların çözümü noktasında da iki ordunun ortak hareket etmesi ihtimalinin değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir (Yetim 2011: 260). Genelkurmay Başkanı Vekili Güner'in bu açıklamayı yapmasında Suriye ordusu tarafından 2007-2010 döneminde gerçekleştirilen ve Türk yetkililerle bilgi paylaşımında bulunulan askeri operasyonlarda onlarca PKK üyesinin öldürülmesinin, sağ yakalananların ise Türkiye'ye iade edilmesinin önemli etkisi olmuştur. 31 Mayıs 2010 günü İskenderun'da altı Türk askerinin ölümüyle sonuçlanan saldırıdan bir ay sonra Suriye yönetiminin PKK'ya karşı Suriye topraklarında o güne kadar gerçekleştirilen en kapsamlı askeri operasyonları başlatması ve bu operasyonlar sonucunda 400 PKK üyesinin gözaltına alınması, Türkiye'de büyük bir memnuniyet yaratmıştır (Hürriyet 2 Temmuz 2010, <http://www.hurriyet.com.tr/suriye>, 31 Mayıs 2016'da erişildi).

Türkiye ve Suriye'nin PKK faaliyetlerinin engellenmesi konusunda derinleşen askeri ve siyasal işbirliği, Aralık 2010'da “terörle mücadele” odaklı yeni bir anlaşmanın imzalanması ile sonuçlanmıştır. 21 Aralık 2010 tarihinde Suriye Başbakanı Naci El Utri'nin Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi için gerçekleştirdiği Ankara ziyareti sırasında imzalanan anlaşmayla;

- 1) 20 Ekim 1998 tarihli Adana Mutabakatı'nın daha etkin hale getirilmesi,
- 2) Başta PKK olmak üzere tarafların güvenliğini ve istikrarını tehdit eden örgütlere karşı ortak mücadelede yasal ve kapsamlı bir çerçevenin

oluşturulması ve bu bağlamda ortak bir terörle mücadele politikası geliştirilmesi,

- 3) İki ülkenin güvenliği için tehdit teşkil eden tüm örgütlerinin eleman toplama, eğitim merkezi veya kamp kurma, propaganda yapma ve terörizm finansmanı faaliyetlerinin engellenmesi,
- 4) Başta PKK olmak üzere iki ülkenin de güvenliğinin tehdit eden örgütlerin silah, patlayıcı madde ve lojistik destek temin etmelerinin, yasa dışı sınır geçişi yapmalarının, taraf ülkelerden birine veya üçüncü ülkelere militan, silah ve patlayıcı madde aktarımlarının, yazılı ve görsel basın faaliyetlerinde bulunmalarının önlenmesi,
- 5) PKK üyelerinin taraf ülkelerden birinde ikamet etmelerinin veya herhangi bir faaliyette bulunmalarının engellenmesi,
- 6) PKK faaliyetlerinin sürekli olarak izlenmesi ve gerektiğinde ortak operasyonlar yapılması, bilgi ve istihbarat paylaşımında bulunulması,
- 7) Yakalanan PKK üyelerinin veya destekçilerinin -bir taraftan diğer tarafa kaçanlar da dahil olmak üzere- tutuklanarak vatandaşı oldukları tarafa teslim edilmesi konularında görüş birliğine varılmıştır (T.C. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü 9 Şubat 2011).

TBMM Genel Kurulu'nda 6 Nisan 2011 tarihinde kabul edilmesinin ardından 26 Nisan 2011'de Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren anlaşma, PKK ile mücadele kapsamında iki ülke arasındaki işbirliğinin en üst seviyeye taşınmasını sağlamıştır. PKK faaliyetlerinin engellenmesine yönelik karşılıklı işbirliğini öngören tüm gelişmelerden hareketle Türkiye'nin Kürt meselesinin ve onunla bağlantılı olarak PKK'nın 2007-2010 döneminde de iki ülke ilişkilerinin gelişmesinde rol oynayan en önemli faktörlerden biri olmaya devam ettiğini söylemek mümkündür.

5.3.2. Bölgesel Kürt Sorunu Bağlamında Devam Eden İşbirliği

Türkiye-Suriye ilişkilerindeki en parlak dönem olarak kabul ettiğimiz 2007-2010 yılları arasında, iki ülke ilişkilerindeki en önemli işbirliği alanlarından birinin bölgesel Kürt sorunu olmaya devam ettiğini söylemek mümkündür. Bu dönemde gerçekleşen

karşılıklı üst düzey ziyaretlerde ele alınan bölgesel güvenlik konularının başında Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması ve Irak'ta bağımsız bir Kürt devleti kurulma olasılığı gelmiştir. Nitekim AK Parti'nin ikinci kez iktidar koltuğuna oturmasından kısa bir süre sonra Ekim 2007'de Ankara'ya gelen Beşar Esad'ın Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ile yaptığı görüşmede Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması öncelik gündem maddelerinden biri olarak ele alınmıştır. Esad ve Gül arasında gerçekleşen görüşmeden sonra yapılan basın açıklamasında iki ülkenin Irak'ın bütünlüğü ve birliğinin kesin şekilde desteklenmesi ve Irak'ta ulusal bir uzlaşımın teşvik edilmesi konusunda görüş birliğinde olduğu açıklanmıştır (Miş 2009a: 258).

Beşar Esad'ın Ankara ziyareti, Türkiye'nin bölgesel Kürt sorununa ilişkin güvenlik kaygıları nedeniyle gerçekleştirdiği askeri operasyonların Suriye yönetimi tarafından desteklendiği bir sürecin başlamasına da katkı sunmuştur. PKK tarafından 21 Ekim 2007 tarihinde gerçekleştirilen ve resmi kaynaklara göre 12 askerin ölümü ile sonuçlanan Dağlıca Saldırısı'nın ardından Türk yetkililer Irak'ın kuzeyinde bulunan PKK kamplarını imha etmeye yönelik askeri operasyon başlatma kararı aldığı anda bu kararı ilk destekleyen ülke Suriye olmuştur. Suriye yönetimi operasyon kararını Türkiye'nin ulusal güvenliğini korumak için başvurduğu askeri bir tedbir olarak değerlendirmiş ve açıkça desteklemiştir. Böylece Türk ordusunun Irak'ın kuzeyine gerçekleştirmeyi planladığı bir askeri operasyon ilk defa Suriye yönetimi tarafından desteklenmiştir (Yeşilyurt 2013: 414).

Hem Türkiye hem de Suriye 2007-2010 döneminde Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasından yana bir tutum benimsemeye devam etmiş olsa da ABD'nin bölge siyasetinde oynadığı etkin role bağlı olarak ortaya çıkan bölgesel gelişmeler, her iki ülkenin de izledikleri Irak politikasında farklı stratejik hamlelerde bulunma gerekliliğini doğurmuştur. 2001-2009 yılları arasında ABD Başkanlığı görevinde bulunan George W. Bush'un teröre destek veren ülkelerden biri olmakla suçladığı Suriye, Ocak 2009'da Barack H. Obama'nın ABD Başkanlığı koltuğuna oturmasının ardından ABD ile ilişkilerdeki gerilimi düşürmeye yönelik önemli bir fırsat ile karşılaşmıştır. George W. Bush iktidarı boyunca ABD'nin yayılcı Ortadoğu politikasına karşı çıkan hükümetlerin veya siyasal grupların cezalandırılması anlayışı üzerine kurulu bir dış

politika izleyen ABD, Barack Obama'nın başkan olmasının ardından diplomatik görüşmeler ile sorunların çözülmesi gerektiğine yönelik anlayışın ön plana çıktığı bir dış politika yaklaşımı benimsemiştir. Ortadoğu ülkeleri ile diyalogun yolunu açan bu yaklaşım Suriye tarafından da memnuniyetle karşılanmış, Obama'nın göreve başlamasından sonra onu ilk tebrik eden liderlerden biri Beşar Esad olmuştur. Esad gönderdiği kutlama mesajında *“ABD ile ortak çıkarlar ve karşılıklı saygı üzerine kurulu bir diyalog başlatmak istediğini”* bildirmesi, Washington'a uzatılan bir zeytin dalı olarak yorumlanmıştır (Miş 2011: 228).

Barack Obama'nın başkanlık koltuğuna oturmasının ardından Suriye'ye yönelik ilk önemli ziyaret 21 Şubat 2009'da ABD Senatosu Dış İlişkiler Komisyonu Başkanı John Kerry tarafından gerçekleştirilmiş ve bu ziyarette Washington'un bölgesel gelişmeler ile ilgili olarak Suriye yönetimi ile işbirliği halinde olmak istediği dile getirilmiştir (Miş 2011: 228). İlimli bir havada gerçekleşen söz konusu ziyaretin ardından 2009 ve 2010 yılı boyunca ABD'li yetkililer Şam'a birçok üst düzey ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyaretlerde Washington-Şam ilişkilerinin yeni seyri, Suriye-İsrail barış görüşmelerinin geleceği, Hariri Suikastı sonrası Suriye-Lübnan ilişkileri, Irak'ın toprak bütünlüğü ve Suriye'ye yönelik uygulanan ambargo konuları ele alınmıştır (Miş 2011: 229). Gerçekleşen görüşmelerde Suriye'ye yönelik ambargoların kaldırılması ve Şam'da ABD büyükelçiliğinin yeniden açılması gibi kararlar alınsa da bu kararlara ilişkin somut bir adım atılmaması, ABD'nin samimiyeti ve iki ülke ilişkilerinin geleceği açısından soru işaretleri yaratmıştır. Ancak buna rağmen Bush dönemine kıyasla Obama döneminde ilişkilerin olumlu sayılabilecek bir seyir izlemesi, Suriye yönetiminin ABD'nin Irak politikasına ve bölgesel Kürt sorununa ilişkin yaklaşımını daha alt perdeden eleştirmeye başlamasına neden olmuştur. Suriye yönetiminin Obama yönetimi ile kurduğu görece iyi diyalog, Suriye'nin Irak'taki federe Kürt bölgesine ve bağımsız bir Kürt devleti ihtimaline yönelik tehdit algısını geri plana atmış ve bu durum Suriye'nin Türkiye ile birlikte Irak'ın geleceğine yönelik sergilediği ortak tavrın sadece söylemsel düzeye inmesine neden olmuştur.

Suriye gibi Türkiye'nin de 2007-2010 döneminde bölgesel Kürt sorununa ilişkin tavrının belirli ölçüde değişim geçirdiğini söylemek mümkündür. Türkiye her ne kadar

Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması gerektiğini ve bağımsız bir Kürt devletinin çiğnenmemesi gereken kırmızı çizgilerinden biri olduğunu vurgulamaya devam etse de -ABD'nin etkisiyle- değişen bölgesel konjonktür, Türk yöneticileri bölgesel Kürt sorunu konusunda yeni bir yaklaşım inşa etme yönünde teşvik etmiştir. I. Körfez Savaşı'nın ardından Irak'ın kuzeyinde filli özerklik elde eden Kürtler, yaklaşık 20 yıl boyunca Türkiye'nin ulusal güvenlik ve tehdit algısını şekillendiren başlıca unsurlardan biri olmuştur. PKK'nın Irak'ın kuzeyindeki fiili Kürt bölgesinde bulunan eğitim ve askeri kampları, Türkiye'nin Kürt meselesi ile bölgesel Kürt sorununun iç içe geçmesine ve bu nedenle Kürtlerin Irak'ta elde ettiği siyasal ve idari statünün Türk idareciler tarafından öncelikli ulusal güvenlik problemlerinden biri olarak algılanmasına neden olmuştur. Ancak söz konusu bu algı, 2008 yılı sonunda çeşitli faktörlerin etkisiyle değişmeye başlamıştır. Bu faktörler;

- 1) ABD'nin bölgesel gelişmeler üzerindeki etkisi ve kontrolü.
- 2) Irak'ın kuzeyindeki Kürt bölgesinin 2005 yılında anayasal olarak federal bölge statü kazanmasıyla Türk idarecilerin Kürtlerin siyasal ve idari kazanımlarının önüne geçemeyeceğinin farkına varması.
- 3) AK Parti'nin komşu ülkelerle ve siyasal aktörlerle iyi ilişkiler kurma arayışı.
- 4) Federal Kürt bölgesinin enerji kaynakları açısından zenginliğinin Türkiye'ye enerji tedariki açısından önemli bir fırsat sunması.
- 5) PKK'nın federal Kürt bölgesindeki varlığını sonlandırmak için Türkiye'nin Iraklı yerel Kürt aktörlerle işbirliği yapma gerekliliğinin doğması.
- 6) Irak Kürtlerinin stratejik olarak Türkiye ile işbirliğine ihtiyaç duyması olarak sayılabilir.

Türkiye'nin Irak Özel Temsilcisi Murat Özçelik'in 28 Ekim 2008 ve 11 Ocak 2009'da Kürdistan Bölgesel Yönetimi (KBY) Başkanı Mesud Barzani ile resmi düzeyde görüşmesi ile başlayan değişim, Mart 2010'da KBY'nin başkenti Erbil'de Türkiye başkonsoloslüğünü açılması ve Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Haziran 2010'da Erbil'e resmi ziyarette bulunması ile ivme kazanmıştır (Özpek 2011: 592).

2007-2010 yılları arasında Türkiye'nin ve Suriye'nin Irak'ın toprak bütünlüğüne ilişkin sergilediği ortak tutum ve işbirliği ağırlıklı olarak söylemsel düzeyde kalmış olsa

da devam etmiştir. Bununla birlikte söz konusu dönemde her iki ülkenin de bölgesel Kürt sorununa yönelik politikasında değişim izlendiğini ve Irak Kürtlerinin siyasal ve idari kazanımlarının her iki ülke için de öncelikli güvenlik tehdidi olmaktan uzaklaştığını söylemek mümkündür. Bu durum yaşanmasında Türkiye'nin 2008 yılının sonundan itibaren Irak Kürtleri ile diyalog kurmaya arayışına girmesi etkili olmuştur. Türkiye'nin Irak Kürtleri ile kurduğu diyalog bölgesel Kürt sorununun Türkiye-Suriye ilişkilerindeki ve işbirliğindeki rolünün azalmasında önemli rol oynamıştır. Ancak buna rağmen Irak Türkmenlerinin durumu, Kerkük'ün statüsünün belirsizliği ve PKK'nın Irak'ın kuzeyindeki varlığı, Türkiye'nin Irak'taki gelişmeleri yakından takip etmesine ve bölgesel Kürt sorunu bağlamında Suriye ile sergilediği ortam tutumu söylemsel düzeyde de olsa devam ettirmesine neden olmuştur.

5.3.3. Kürt Meselesinde İşbirliğinin Etkisi: Suriye'nin Bölgesel Sorunlarında Türkiye'nin Arabulucu Rolü

Aralık 2010'da Şam'a ziyarette bulunan Genelkurmay Başkanı Vekili Aslan Güner'in de işaret ettiği gibi Türkiye ve Suriye arasında PKK ile mücadele konusunda inşa edilen stratejik işbirliği, iki ülkeyi diğer bölgesel sorunların çözümü noktasında da ortak hareket etmesine zemin hazırlamıştır. 2007-2010 döneminde Türkiye ve Suriye arasındaki stratejik işbirliğinin ulaştığı düzeyi gösteren en önemli konulardan biri de Suriye'nin başta İsrail olmak üzere Irak ve Suudi Arabistan ile arasındaki sorunların çözümü için Türkiye'nin üstlendiği arabulucu rolü olmuştur. Söz konusu dönemde iki ülkenin stratejik müttefik olarak anılmasının en önemli sebeplerinden biri de karşılıklı siyasal güvene bağlı olarak ortaya çıkan Türkiye'nin arabulucu rolüdür. Bu dönemde Türkiye başta Suriye-İsrail uzlaşmazlığı olmak üzere Suriye-Irak ve Suriye-Suudi Arabistan uzlaşmazlıklarında Suriye yönetiminin de onayıyla arabulucu rolü üstlenmiştir.

Eylül 2007'de İsrail jetlerinin Suriye'nin kuzeydoğusundaki bir askeri tesisi bombalaması İsrail-Suriye görüşmelerini sekteye uğratmış olsa da iki tarafın da olayı büyütmemeye yanlısı bir tutum benimsemesi, görüşmelerin Mayıs 2008'de Türkiye'nin arabuluculuğunda yeniden başlamasına olanak tanımıştır. Başbakan Erdoğan'ın 26

Nisan 2008 tarihinde gerçekleştireceği Şam ziyareti öncesi Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad ile telefonla görüşerek İsrail'in kalıcı barış için Golan Tepeleri'nden çekilmeye hazır olduğunu iletmesi, Türkiye'nin arabuluculuğunda yeni bir müzakere sürecinin başlamasına zemin hazırlamıştır. Beşar Esad'ın Recep Tayyip Erdoğan ile yaptığı telefon görüşmesinin ardından *“şimdi ihtiyacımız olan şey, Türkiye'nin arabuluculuğunda bir anlaşma zemini bulmaktır”* açıklamasını yapması, Türkiye'nin barış görüşmelerindeki yapıcı rolünün dünya gündemine taşınmasına hatta barışa ulaşılması durumunda Erdoğan'a Nobel Barış Ödülü'nün verilmesi gerektiği şeklinde yorumlara neden olmuştur (Miş 2010: 237-238).

Dönemin Başbakanı Erdoğan, 26 Nisan 2008 tarihli Şam ziyaretini Türkiye-Suriye Ekonomik Forumu Birinci Toplantısı'na katılmak için gerçekleştirse de ziyaret sırasında yapılan görüşmelerin temel konusu Suriye-İsrail görüşmelerinde Türkiye'nin arabuluculuk rolü olmuştur (Miş 2010: 238). Başbakan Erdoğan'ın Şam ziyaretinde Suriye'nin barış görüşmeleri ile ilgili beklentilerinin öğrenilmesinin ardından Başbakanlık Dışişleri Başdanışmanı Ahmet Davutoğlu söz konusu beklentileri İsraili yetkililere iletmekle görevlendirilmiş ve bu süreçte yaklaşık 20 gün sürecek telefon ve yüz yüze görüşmeler trafiği yaşanmıştır. Suriye ve İsraili yetkililerin aracılar vasıtasıyla birbirlerine taleplerini ilettikleri görüşme trafiğinin ardından, 21 Mayıs 2008 günü İsrail ve Suriye arasında kalıcı bir barışa ulaşılması hedefi doğrultusunda Türkiye'nin gözetiminde aracılı görüşmelere başlandığı uluslararası kamuoyuna duyurulmuştur (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı 21 Mayıs 2008, <http://www.mfa.gov.tr/no-81>, 3 Haziran 2016'da erişildi).

2008 yılında İsrail ve Suriye arasında Türkiye'nin arabuluculuğunda gerçekleşen dolaylı barış görüşmeleri dört turda gerçekleşmiştir. Sırasıyla 21 Mayıs, 15-16 Haziran, 1-3 Temmuz, 28-30 Temmuz gerçekleşen görüşmelerden herhangi bir somut uzlaşma çıkmamış olsa da taraflar 18-19 Eylül'de görüşmelerin beşinci turunun yapılması konusunda mutabakata varmıştır. Ancak görüşmelerin beşinci turu İsrail iç siyasetinde yaşanan gelişmeler nedeniyle İsraili yetkililerin isteğiyle ertelenmek zorunda kalmıştır. Türk yetkililer beşinci tur görüşmesinin gerçekleşmesi için 22 Aralık 2008'de Ankara'ya ziyarette bulunan İsrail Başbakan'ı Ehud Olmert ile müzakereler yapmış olsa

da İsrail ordusunun 27 Aralık 2008'de Gazze'ye yönelik başlattığı operasyon görüşmelerin sona ermesine neden olmuştur. Suriye'nin Gazze operasyonunu protesto ederek dolaylı görüşmelerden çekilmesiyle Türkiye'nin İsrail-Suriye barış görüşmelerindeki arabuluculuğu da sona ermiştir (Yeşilyurt 2013: 420).

Türkiye 2009 yılında tarafların istemeleri halinde görüşmelerin yeniden başlaması için arabuluculuğa hazır olduğunu açıklamıştır. Ancak İsrail'de Mart 2009'da başbakanlık koltuğuna oturan aşırı milliyetçi Likud Partisi lideri Benjamin Netanyahu, bu teklife sıcak bakmayarak Türkiye'nin arabuluculuğu ile başlayacak yeni barış görüşmesine mesafeli yaklaşmıştır. İsrail yönetiminin bu tavrına karşılık Suriye yönetiminin görüşmelerin yeniden başlaması için Türkiye'nin arabulucu rolünün elzem olduğunu açıklaması, Türkiye-Suriye ilişkilerindeki ilerlemenin geldiği noktayı yansıtması açısından önemli bir örnek olmuştur. 31 Mayıs 2010'da İsrail Savunma Kuvvetleri'nin Gazze'ye insani yardım götürdüğü açıklanan Mavi Marmara Gemisi'ne yaptığı baskında 9 Türk vatandaşının hayatını kaybetmesi ve bu olay nedeniyle Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerinin kötüleşmesi, arabuluculuk için harcanan çabanın da sonunu getirmiştir (Yeşilyurt 2013: 420).

2007-2010 döneminde Türkiye'nin Suriye ile ilişkili başka uzlaşmazlıklarda da arabulucu rolü üstlendiğini söylemek mümkündür. Ağustos 2009'da Bağdat'ta gerçekleştirilen ve 100 kişinin ölümüyle sonuçlanan eş zamanlı bombalı saldırıların ardından merkezi Irak yönetimi, Suriye yönetimini suçlayan bir açıklama yapmış ve bu durum iki ülke ilişkilerinde ciddi bir gerileme neden olmuştur. Saldırıların Suriye'de yaşayan Saddam Hüseyin yanlısı Baasçı muhalifler tarafından gerçekleştirildiğini açıklayan Irak merkezi yönetimi, bu kişilerin Irak'a iadesini talep etmiş ancak basına yansıyan haberlere göre Beşar Esad bu isteği geri çevirmiştir (Miş 2011: 234). Saldırılı o dönemde yeni yeni güçlenmekte olan ve Baasçılığa muhalefet eden Irak İslam Devleti üstlenmiş olsa da Beşar Essad'ın Iraklı muhaliflerin iadesi konusundaki olumsuz tavrı iki ülke ilişkilerinde gerileme neden olmuştur. Her iki ülkenin karşılıklı olarak büyükelçilerini çekmeleri ve sınırlarına asker yığımları ile yükselen gerilim karşısında Türkiye devreye girmiş ve iki ülke arasındaki tansiyonu düşürmeye çalışmıştır.

2009 yılının Ağustos ayı sonunda önce Bağdat'ta Irak Başbakanı Nuri el-Maliki ile daha sonra Şam'da Beşar Esad ile görüşen Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, her iki taraftan da gerginliğin tırmandırılmamasını talep etmiştir. Her iki ülkenin temsilcileri 15 Eylül'de Ankara'da, 17 Eylül'de ise İstanbul'da, 25 Eylül'de ise New York'ta Türkiye'nin arabuluculuğunda görüşmeler yapmış ancak bu görüşmelerden herhangi bir somut sonuç alınamamıştır (Miş 2011: 237). Tarafların tansiyonu düşürmek için gösterdiği çaba 2010 yılında sonuç vermiş ve yapılan görüşmeler neticesinde merkezi Irak yönetiminin Ekim ayında Şam büyükelçisi Ala el-Gavadi'yi tekrar görevinin başına göndermesi ve Başbakan Nuri el-Maliki'nin Beşar Esad ile geliştirdiği diyalog sonucu ilişkiler normalleşmeye başlamıştır (Yetim 2011: 269-270).

Türkiye'nin oynadığı arabulucu rolünün bir diğer örneği ise Suriye-Suudi Arabistan gerilimine ilişkindir. Türk yetkililer, Irak-Suriye ve İsrail-Suriye uzlaşmazlıklarında oynadıkları kadar etkin bir rol olmasa da Suudi Arabistan-Suriye geriliminin düşmesinde de rol oynamıştır. 2005 yılında Lübnan eski Başbakanı Refik El Hariri'nin öldürülmesinin ardından gerginleşen Suriye-Suudi Arabistan ilişkileri, Beşar Esad'ın 2009 yılının Eylül ayında Kral Abdullah Teknoloji ve Bilim Üniversitesi'nin açılışına katılmak için Riyad'a gitmesi ile düzelme sinyalleri vermiştir. Türkiye'nin Suriye nezdinde bulunduğu girişimlerin de katkısıyla gerçekleşen Beşar Esad'ın Suudi Arabistan ziyareti, Ortadoğu medyasında iki ülke ilişkilerinin normalleşmesi için atılan ilk adım olarak yorumlanmıştır (Miş 2011: 239). Esad'ın ziyaretinden bir ay sonra Kral Abdullah'ın Şam'a iade-i ziyarette bulunması, iki ülke ilişkilerinin normalleşmesine ilişkin umutları arttırmıştır. Ancak Mart 2011'de başlayan Suriye İç Savaşı'nda Suudi Arabistan yönetiminin rejim muhaliflerini verdiği destek, iki ülke ilişkilerinin normalleşme ihtimalini tamamen ortadan kaldırmıştır.

5.3.4. Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi

2007-2010 yılları arasını Türkiye-Suriye ilişkilerindeki en parlak dönem olarak adlandırılmamızın en temel nedeninin, iki ülkenin 2009 yılının ikinci yarısında Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi oluşturma konusunda anlaşması olduğunu söylemek mümkündür. Beşar Esad'ın 15-16 Eylül tarihlerindeki Türkiye ziyaretinde imzalanan

anlaşma ile kurulması kararlaştırılmış olan Türkiye-Suriye Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi, iki ülke arasında Kürt meselesinin kaynaklı gerginliğe son verilmesinin ardından inşa edilen işbirliğinin stratejik müttefikliğe dönüştüğünün resmi onayı olmuştur. Anlaşmanın imzalanmasının ardından dönemin Suriye Dışişleri Bakanı Velid Muallim ve Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ortak basın açıklaması yaparak Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'nin içeriği hakkında bilgi vermiştir. Buna göre;

- 1) Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'nin kurulması ile her yıl Suriye ve Türkiye başbakanlarının eş başkanlığında iki ülkenin dışişleri, enerji, ticaret, savunma, içişleri, bayındırlık, ulaştırma ve tarım bakanlarının katılacağı ortak kabine toplantıları yapılması öngörülmektedir.
- 2) Taraflar gerek gördüğünde Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi toplantılarına iki ülke hükümetlerinin diğer bakanları da katılabilecektir.
- 3) Ortak kabine toplantılarının yılda en az iki kez yapılması öngörülmekte olup her iki ülkenin kararıyla bu sayı arttırılabilecektir.
- 4) Gerçekleşecek toplantılarda işbirliği öngörülen alanlara ilişkin somut gündem maddeleri belirlenecek, söz konusu maddeler üzerinde tarafların pozisyonları ve süreçlerin hızla ilerlemesi için gerekli değişiklikler gündeme getirilecek ve nihayetinde ortak eylem planı hazırlanacaktır.
- 5) Ortak eylem planı, gerekli hazırlığın yapılmasının ardından iki başbakanın eş başkanlığında yapılacak toplantıda uygulamaya geçirilecektir.
- 6) İki ülke arasındaki işbirliği sürecini bürokratik engellerden kurtarıp dinamik bir yapı haline getirebilmek adına ortak kabine toplantılarında gerektirdiği taktirde anlaşma, protokol veya mutabakat zaptı imzalanabilecektir (Ayhan 2009: 31-32; Miş 2011: 220-221).

İçerikten de anlaşılacağı gibi Türkiye ve Suriye arasında Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'nin kurulmasının temel amacı, iki ülke arasında işbirliğine yönelik adımların daha hızlı atılması ve sorunların daha kısa sürede çözülmesi olmuştur. Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'nin kurulmasını “karşılıklı güven ilişkisinin göstergesi” olarak yorumlayan Dışişleri Bakanı Davutoğlu, söz konusu anlaşma ile Türkiye-Suriye ilişkilerinin uluslararası alanda örnek alınacak bir komşuluk ilişkisi

haline dönüştüğünü ifade etmiştir (Miş 2011: 221). Nitekim Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'nin kurulmasının ardından iki yıl gibi kısa sürede Türkiye ve Suriye arasında başta terörizm ile mücadele ve bölgesel meseleler olmak üzere birçok alana ilişkin işbirliği anlaşması imzalanmış ve ortak politika geliştirme kararı alınmıştır. 22 Aralık 2009'da Şam'da gerçekleşen Türkiye-Suriye Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'nin başkanlar toplantısında Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması konusunda tarafların ortak politika inşa etmesi konusunda mutabakata varılmıştır (Miş 2011: 225). 21 Aralık 2010 günü Ankara'da gerçekleştirilen Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'nin başkanlar toplantısının ikincisinde ise başta PKK olmak üzere iki ülkenin ulusal güvenliğini tehdit eden örgütlere karşı askeri ve siyasi işbirliğini öngören anlaşmalar imzalanmıştır (Yetim 2011: 261).

5.3.5. Derinleşen Ekonomik ve Askeri İlişkiler

Türkiye ve Suriye arasında Ekim 1998 Krizi'nin son bulmasının ardından hızla gelişen ekonomik ilişkiler, 2007-2010 yılları arasında muazzam bir yol kat etmiştir. 2007 yılına kadar 800 milyon dolar civarında seyreden iki ülke arasındaki ticaret hacmi, 1 Ocak 2007'de gümrük vergilerinin kademeli olarak kaldırılmasını öngören İkili Ticareti Geliştirme Anlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle yılsonunda 1 milyar dolar sınırını aşmıştır (Yeşilyurt 2013: 421). Başbakan Erdoğan'ın 320 milyonluk Arap dünyasına açılan kapı olarak nitelendirdiği Suriye ile 2009 yılı sonbaharında vizelerin kaldırılması ve Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi kapsamında yapılan çalışmalar sonucunda imzalanan anlaşmalar, 2011 yılı başında iki ülke arasındaki ticaret hacminin 2,5 milyar doları aşmasına olanak tanımıştır (Trend News Agency 15 Ocak 2011, <http://en.trend.az/business>, 10 Haziran 2016'da erişildi).

1980'ler ve 1990'lar boyunca ulusal güvenliğe yönelik tehdit algısı üzerine inşa edilen Türkiye'nin Suriye politikası, 2000'li yıllarla beraber önemli bir değişim geçirmiş ve bu değişimin ironik bir sonucu olarak iki ülke askeri alanda birbirlerinin önemli ortakları haline gelmiştir. Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'nin oluşturulmasının ardından iki ülkenin heyetleri arasında gerçekleştirilen toplantıların öncelikli konu başlıkları arasında ulusal ve bölgesel güvenlik yer almıştır. Başta PKK

olmak üzere gerek Türkiye'nin ve Suriye'nin ulusal güvenliği gerekse bölgesel güvenlik için tehdit oluşturduğu düşünülen aktörlere karşı ortak strateji geliştirme konusundaki tutumunun sürdürülmesi, iki ülke arasında güvenlik odaklı girişimlerin artmasına neden olmuştur. İki ülkenin üst düzey sivil ve askeri yetkililerinin gerçekleştirmiş olduğu karşılıklı ziyaretlerde Türkiye ve Suriye silahlı kuvvetlerinin işbirliğinin derinleştirilmesinin ulusal ve bölgesel güvenlik için arz ettiği öneme dikkat çekilmiştir.

2007-2010 yılları arasında askeri alanda işbirliğinin derinleştirilmesine yönelik karşılıklı girişimlerin sonucu olarak ortaya çıkan en önemli gelişme, Nisan 2009'da iki ülke kara kuvvetlerinin sınırda ortak askeri tatbikat düzenlemesi olmuştur. Tatbikatın ardından iki ülke arasında askeri teçhizat ve teknoloji alanında işbirliğini öngören Savunma Sanayii İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır (Arı ve Pirinççi 2010: 11). Söz konusu ortak askeri tatbikat ve ardından imzalanan anlaşma, Türkiye-Suriye ilişkilerinde Kürt meselesinden kaynaklı güven bunalımının tamamen ortadan kalktığı en somut örneklerinden biri olarak kabul edilmiştir. Gerçekleştirilen ortak askeri tatbikatların bölgesel güvenlik sorunlarının çözümünde önemli rol oynayabileceği konusunda hem fikir olan Türk ve Suriyeli yetkililer, 2010 yılı içinde gerçekleşen karşılıklı ziyaretlerde iki ülke silahlı kuvvetlerinin işbirliğinin derinleştirilmesine özel önem atfetmişlerdir. 28 Aralık 2010'da Şam'a ziyarette bulunan Genelkurmay Başkanı Vekili Aslan Güner, Beşar Esad ile yapmış olduğu görüşmede iki ordu arasındaki işbirliğinin devamlılığının bölgesel güvenlik için önemini müzakere etmiştir (Yetim 2011: 260). 2010 yılı sonunda yapılan bu görüşmede taraflar masadan işbirliğinin sürdürülmesine yönelik bir kararla kalkmış olsa da 2011 yılı başında başlayan Suriye İç Savaşı, iki ülkenin diğer alanlarda da olduğu gibi askeri alandaki işbirliğinin de sonunu getirmiştir.

5.4. Sonuç

Ekim 1998 Krizi'nin son bulmasından 2010 yılının sonuna kadar geçen süre zarfının Türkiye'nin Suriye politikasındaki en parlak dönem olduğunu söylemek mümkündür. Söz konusu döneme temkinli bir yumuşama ile giriş yapılmasında Suriye

yönetiminin Türkiye'nin Kürt meselesi ve bağlantılı olarak PKK konusundaki değişen siyasal tavrı önemli rol oynamıştır. 1980'ler ve 1990'lar boyunca Suriye'nin PKK faaliyetlerine verdiği destek nedeniyle çatışan iki ülke, Ekim 1998 Krizi'nin son bulmasının ardından PKK faaliyetlerine karşı işbirliği inşa etmişlerdir. Ayrıca Türkiye-Suriye ilişkilerinin en parlak yıllarının yaşandığı bu dönemde iki ülke yönetimlerinin bölgesel Kürt sorununa ilişkin sergiledikleri ortak tutum, işbirliğinin derinleşmesi süreci üzerinde önemli etki yapmıştır.

AK Parti'nin Kasım 2002'de iktidara gelmesinin ardından inşa etme sürecine giriştiği yeni devlet kimliği ve bu yeni devlet kimliğine bağlı olarak Türkiye'nin değişen Ortadoğu politikası, Suriye ile ilişkilerde köklü bir dönüşüm yaratmıştır. Gerek AK Parti'nin İslam dünyasına ve Osmanlı mirasına yönelik yeni dış politika anlayışı, gerek Suriye yönetiminin bölgesel dengeler açısından Türkiye ile işbirliğine verdiği önem, gerekse uluslararası ve bölgesel gelişmeler, iki ülkeyi 10 yıldan kısa bir sürede ortak politikalar inşa eden stratejik müttefikler haline getirmiştir. İki ülke ilişkilerinde her alanda işbirliğinin inşa edildiği bu dönem, 2011 yılında başlayan Suriye İç Savaşı ile son bulmuştur. Çalışmanın bir sonraki bölümünde Suriye İç Savaşı ile birlikte Türkiye'nin Suriye politikasında yaşanan değişim Kürt meselesin ve bölgesel Kürt sorunu bağlamında ele alınmaktadır.

VI. BÖLÜM

6. SURIYE İÇ SAVAŞI: PARLAK DÖNEMİN SONU (2011-2015)

1998 sonbaharında Adana Mutabakatı'nın imzalanmasının ardından Türkiye'nin Suriye politikasında yaşanan değişim, iki ülkenin her alanda derin işbirliği inşa edeceği bir dönemin kapılarını aralamıştır. İki ülke ilişkilerindeki en parlak dönem olarak adlandırılan 1999-2010 yılları arasında hem sınır aşan suların paylaşımını sorunu, Hatay sorunu gibi kronikleşen uzlaşmazlık konuları çözüme kavuşturulmuş hem de Türkiye'nin Kürt meselesi ve bölgesel Kürt sorunu gibi konularda güvenlik odaklı bir işbirliği inşa edilmiştir. Türkiye ve Suriye'nin 1980'ler ve 1990'lar boyunca aralarındaki temel uzlaşmazlık konusu olan PKK faaliyetleri ile ilgili olarak 2000'li yıllarda ironik bir şekilde işbirliği inşa etmesi, iki ülke ilişkilerinin siyasal, ekonomik, askeri ve kültürel alanlarda hızla ilerlemesine zemin hazırlamıştır. Türkiye ve Suriye 10 yıl gibi kısa bir sürede ilişkilerde kat edilen hızlı ilerleme sonucunda 2010 yılı sonuna gelindiğinde, bölgesel sorunlara karşı ortak politika üreten, ortak kabine toplantıları yapan, ekonomik olarak aralarındaki karşılıklı bağımlılığın arttığı ve vizeleri karşılıklı olarak kaldırmış iki stratejik müttefik haline gelmiştir.

Türkiye-Suriye ilişkilerinde 2000'li yıllarla beraber kat edilen ilerleme, Suriye'de 2011 yılının ilk aylarında başlayan rejim karşıtı sokak gösterilerinin iç savaşa dönüşmesiyle durmuş ve iki ülke ilişkileri yeniden bozulmuştur. Protestoların ilk günlerinde Beşar Esad'a reform çağrısında bulunan dönemin Başbakanı Erdoğan, sokak gösterilerinin çatışmaya dönüşmesinin ardından Suriye'de rejim muhaliflerine destek vermeye başlamıştır. Bu durum Suriye yönetimi ile AK Parti iktidarı arasındaki tüm bağların kopmasına, eski dostların yeniden düşman olmasına neden olmuştur. Savaşın şiddetlenmesi ile beraber Suriye'nin Kürt meselesinin bölgesel Kürt sorununa dönüşmesi ve Türkiye'nin Kürt meselesi ile iç içe bir hal alması, Türkiye'nin Suriye

politikasının daha karmaşık bir hal alacağı dönemin kapılarını aralamıştır. Çalışmanın bu bölümünde öncelikle Suriye’de iç savaşın seyrine genel hatları ile değinilmekte ardından iç savaş döneminde Türkiye’nin Suriye politikası Kürt meselesi ve bölgesel Kürt sorunu bağlamında ele alınmaktadır.

6.1. Suriye İç Savaşı

Suriye İç Savaşı oldukça farklı değişkenler barındıran, farklı ideolojik arka plana sahip aktörlerin müdahil olduğu, büyük ve bölgesel güçlerin savaşa taraf olmasıyla çözümsüzlük batağına daha fazla sapsanan bir savaştır. ABD, Rusya ve Çin gibi küresel güçlerin Türkiye, İran ve İsrail gibi bölgesel güçlerin savaşa müdahil olması, Suriye İç Savaşı’nı tipik bir iç savaş olma niteliğinden çıkarmış ve uluslararası etkileri olan bir sorun haline getirmiştir. Çalışmanın bu kısmında Suriye’de savaşa taraf olan aktörler, iç savaşa giden süreç ve savaşın seyri genel hatlarıyla değerlendirilmektedir. Bu değerlendirmeye savaş döneminde Türkiye’nin Suriye politikasına ilişkin yapacağımız analize bir alt yapı oluşturulması planlanmıştır.

6.1.1. Savaşın Tarafları

İç savaş bir devletin kendi sınırları içinde devlet güçleri ile onun hükümlerini tehdit edebilecek silahlı güce sahip en az bir isyancı taraf arasında veya özel durumlarda devlet dışı silahlı grupların kendi aralarında yaşanan, belirli bir şiddet düzeyi üzerindeki silahlı çatışma durumu olarak tanımlamak mümkündür (Güler 2015: 49). Bu tanımdan hareketle Suriye’de son 5 yılda yaşananları bir iç savaş olarak adlandırmak mümkün olsa da savaşın ülke sınırlarını aşan bölgesel ve küresel etkileri, savaşa doğrudan veya dolaylı olarak müdahil olan uluslararası aktörler onu klasik bir iç savaş tanımı içine hapsedmekten alıkoymuştur. Mısır’da, Tunus’ta veya Libya’da yaşanan değişim süreçleriyle kıyaslanamayacak ölçüde bölgesel ve küresel etkileri olan Suriye İç Savaşı, ülke içindeki aktörler kadar uluslararası aktörlerin de savaşa müdahil olmasına ve savaşın 5 yıl içinde bir çatışma sarmalına hapsolmesine zemin hazırlamıştır.

Son 5 yılda yaşanan gelişmelerden hareketle Suriye İç Savaşı'nın dört taraf ve çıkarları doğrultusunda bu dört tarafla hareket eden uluslararası aktörler etrafında cereyan ettiğini söylemek mümkündür. Savaşın ülke içindeki tarafları; Suriye yönetimi, rejim değişimi veya reform talebinde bulunan muhalifler, rejim değişiminin ötesinde hedefleri olan radikal İslamcı silahlı gruplar ve son olarak Kürtlerdir. Söz konusu tarafların sadece çatıştıkları taraflarla değil kendi içlerinde de ideolojik, amaçsal, etnik ve mezhepsel farklılıklara sahip olması hiçbir tarafın yekpare bir görüntü sergilememesine neden olmuştur.

Suriye İç Savaşı'nın taraflarından ilki Suriye yönetimidir. Hafız Esad'ın 13 Kasım 1970 günü askeri bir darbeyle iktidar koltuğuna oturmasından bu yana ülkeyi yöneten Esad ailesi, 1982 Hama ve 2004 Kamışlı olayları örneklerinde görüldüğü gibi çeşitli tarihlerde rejim karşıtı kitlesel protesto gösterileri ile karşı karşıya kalsa da 45 yılı aşkın bir süredir rejimin devamlılığını sağlamayı başarmıştır. Esad ailesinin ve temsilcisi olduğu Baas rejiminin hükümranlığı, 2011 yılında başlayan ve tüm ülkeye yayılan protesto gösterileri ile ciddi şekilde sarsılmıştır. Protestoların iç savaşa dönüşmesiyle uluslararası meşruiyet krizi yaşamaya başlayan ve hükümranlığı ilk kez ciddi şekilde sorgulanan Suriye yönetimi, kontrolündeki Suriye ordusu ve paramiliter güçler (Şebbiha) ile rejim muhaliflerine karşı savaşan ana aktördür.

Suriye İç Savaşı'nın taraflarından ikincisi rejim değişimi veya reform talebinde bulunan muhaliflerdir. Muhalifler aralarındaki ideolojik (İslamcı, sol/sosyalist, liberal, milliyetçi), yöntemsel (demokratik mücadeleyi önceleyenler, silahlı mücadeleyi önceleyenler), amaçsal (rejim içi reform talep edenler), etnik ve mezhepsel farklılıklar nedeniyle savaşın başladığı günden bugüne tam bir birliktelik sergilemeyi başaramamışlardır. Suriye'deki rejim muhalifi örgütlenmelerin en geniş tabanlı olanı Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Koalisyonu (Suriye Ulusal Koalisyonu) adlı çatı örgütlenmedir. Koalisyon, rejim muhaliflerinin ilk geniş çaplı örgütlenmesi olan Suriye Ulusal Konseyi'ni de çatısı altına alarak Kasım 2012'de kurulmuştur. Yüzü aşkın ülke ve birçok uluslararası örgüt tarafından Suriye halkının meşru temsilcisi olarak tanınan Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Koalisyonu, Beşar Esad yönetimine son vererek sivil ve demokratik "Özgür Suriye"yi inşa etmeyi kendine amaç edinmiştir (BBC

Türkçe 30 Ekim 2013, <http://www.bbc.com/turkce/haberler>, 30 Haziran 2016'da erişildi). 2011 yılının ortalarından itibaren çatışmaların artmaya başlamasıyla muhalifler silahlı mücadeleyi organize edecek çatı örgütlenme kurma arayışına girişmiş ve bu arayış çerçevesinde Temmuz 2011'de Özgür Suriye Ordusu kurulmuştur. Suriye yönetimini devirmek için silahlanan ve çoğunluğu Sünni olan siviller ve eski ordu mensupları tarafından kurulan Özgür Suriye Ordusu, muhaliflerin Suriye yönetimine karşı silahlı mücadele veren en önemli çatı örgütlenmesi olmuştur.

Suriye Ulusal Koalisyonu dışında rejim muhaliflerin en geniş çaplı çatı örgütlenmelerinden birinin de Demokratik Değişim İçin Ulusal Koordinasyon Komitesi olduğunu söylemek mümkündür. Haziran 2011'de 16 sol eğilimi parti, üç Kürt partisi, bağımsız siyasiler ve genç aktivistler tarafından kurulan Demokratik Değişim İçin Ulusal Koordinasyon Komitesi, kuruluş amacını "*barış ve diyalog ortamında demokratik ve çoğulcu bir Suriye kurmak*" olarak açıklamıştır. Özgür Suriye Ordusu'nun Suriye halkının mücadelesinin önemli bir unsuru olduğuna inanan komite, ÖSO'nun ülke dışı aktörlerce silahlandırılmasına ise ülkeyi şiddet sarmalına hapsettiği için karşı çıkmaktadır. Suriye Ulusal Koalisyonu'ndan farklı olarak Suriye yönetimi ile siyasal diyalog kurma ve anlaşma fikrine daha yakın duran komite, Suriye'de barışın inşası için dış askeri müdahale ve silahlandırmanın son bulması, Suriye ordusunun kentlerden çekilmesi, ateşkes ilan edilmesi ve siyasi tutuklularının serbest bırakılması gerektiğini savunmaktadır (BBC Türkçe 30 Ekim 2013, <http://www.bbc.com/turkce/haberler>, 30 Haziran 2016'da erişildi).

Suriye savaşının taraflarından olan muhaliflerin bir diğer örgütlenmesi ise Mart 2015'te kurulan Fetih Ordusu'dur. Kısa sürede Suriye'deki en büyük silahlı muhalif örgütlenmelerden biri haline gelen Fetih Ordusu, hem ılımlı hem de radikal olarak adlandırılan farklı İslamcı unsurların birleşiminden oluşması nedeniyle birçok ülkenin mesafeli yaklaştığı bir örgütlenme olmuştur. Zaman zaman Özgür Suriye Ordusu ile işbirliği yapan Fetih Ordusu, diğer ülkelerden gelen Selefi cihatçıların örgütlenme içindeki ağırlığı, militanlarının Alevi köylerinde katliam yaptığını ilişkin iddialar ve yapının bileşenlerinden olan El Nusra Cephesi'nin El Kaide'nin Suriye uzantılarından biri olması nedeniyle uluslararası aktörler ve diğer muhaliflerce mesafeli yaklaşıl

örgütlenmelerden biri olagelmıştır (Hamann 30 Ocak 2016, [http://www.dw.com/tr/suriyede, 30 Haziran 2016'da erişildi](http://www.dw.com/tr/suriyede,30-Haziran-2016'da-erişildi)).

Suriye İç Savaşı'nın taraflarından üçüncüsü olan Kürtler, savaşın en önemli aktörlerinden biridir. 20. yüzyıl boyunca izlenen ayrımcı ve dışlayıcı devlet politikaları nedeniyle Suriye siyasetine ve toplumsal yaşamına kendi kimlikleri ile katılımları oldukça düşük düzeyde kalan Kürtler, savaşın yarattığı yeni koşullarla birlikte bu durumu hızla kendi lehlerine değiştirmişlerdir. Savaşın ilk dönemlerinde Kürtler rejim karşıtı protestolara destek verse de doğrudan muhaliflerle birlikte hareket etmeyi tercih etmemiştir. Bu tercihte etkili olan faktörlerden biri rejim muhalifi Arapların Kürtleri etkisiz bir aktör olarak görmeleri, toplumsal ve siyasal yaşamın ötekileri olarak konumlandırımları ve bu nedenle Kürtlerin siyasal ve toplumsal taleplerini dikkate almamaları olmuştur. Rejim muhalifi Arapların bu tutumu Kürtleri onlara karşı mesafeli yaklaşmaya yöneltmiştir. Kürtlerin rejim muhalifleri ile ortak hareket etmemesinde rol oynayan bir diğer faktör ise Suriye yönetiminin tepkisinden ve sert müdahale ihtimalinden duyulan çekince olmuştur.

Rejim muhalifi Araplarla ortak bir gelecek kurma ve rejimin protestolara vereceği tepki konularında kuşku bulunan Kürtlerin savaşın ilk yılındaki stratejisi “bekle-gör” olmuştur. Savaşın ilk yılında diğer siyasal yapılara göre daha pasif bir tutum sergilemiş olan Suriye'deki Kürt siyasi örgütlenmeleri protesto gösterileri yerine örgütlenme sürecine ağırlık vermişlerdir. Bu kapsamda sadece siyasal değil silahlı örgütlenme sürecine de girişilmiş ayrıca farklı ideolojik arka plana sahip Kürt siyasi yapılanmaları Temmuz 2012'de aralarındaki sorunları gidererek Kürt Yüksek Konseyi'ni kurmuştur. Suriye Kürtleri, Kürt Yüksek Konseyi'ni kurmalarının ardından rejim muhalifi grupları ve Suriye ordusunu “Rojava” olarak adlandırılan Suriye'nin kuzeyinden çıkararak bu bölgede kendi öz yönetimlerini oluşturma çabasına girişmiş ve böylece Suriye İç Savaşı'nın taraflarından biri haline gelmişlerdir. Savaşa dahil olmalarının ardından ülkenin kuzeyinde kontrolü tamamıyla ele alma hedefine yönelik Suriye Kürtleri, bu hedef doğrultusunda dönem dönem rejim unsurları, silahlı rejim muhalifi gruplar ve radikal İslamcı örgütler ile karşı karşıya gelmiş, Ocak 2014'te ise

koşulların oluştuğuna inanarak Cizire, Kobani, Afrin kantonları özerk yönetimlerini ilan etmişlerdir.

Rejime muhalif olan tüm etnik ve mezhepsel gruplar gibi Kürtler de farklı ideolojik arka planlara sahip olan ve zaman zaman kendi aralarında çatışan birden fazla siyasal yapı tarafından temsil edilmektedir. Suriye Kürtlerinin siyasal örgütlenmeleri arasında en güçlü nüfuza sahip olanların, Abdullah Öcalan'ın ideolojik yaklaşımını referans alan örgütlenmeler ve Mesud Barzani liderliğindeki Kürdistan Demokrat Partisi'ne ideolojik yakınlığı olan siyasal partiler olduğunu söylemek mümkündür. Bunların dışında ideolojik olarak Celal Talabani liderliğindeki Kürdistan Yurtseverler Birliği'ne yakın olan siyasal partiler, rejim muhalifi Arap örgütlenmeleri ile ortak hareket eden Kürt örgütlenmeleri ve Haznevi tarikatı gibi dini örgütlenmeler de Suriye Kürtlerini siyasal ve toplumsal olarak temsil eden önemli aktörlerdir. Farklı ideolojik arka plana sahip olan bu aktörler, Suriye Kürtlerinin geleceği ile ilgili olarak federalizm, yeni ilkeler üzerinde yükselen ortak bir ulus devlet, demokratik özerklik veya İslam devleti gibi farklı siyasal çözüm modelleri ortaya koymaktadır. Kürtlerin kimliklerinin, dillerinin, kültürlerinin, siyasal, toplumsal ve ekonomik haklarının yasal olarak tanınması ve güvence altına alınmasını hedeflemektedir. Söz konusu Kürt siyasal ve toplumsal örgütlenmeleri Suriye'nin geleceği ile ilgili farklı çözüm önerileri sunmalarına rağmen Suriye Kürtlerinin kimliklerinin, dillerinin, kültürlerinin, siyasal, toplumsal ve ekonomik haklarının yasal olarak tanınması ve güvence altına alınması konusunda hem fikirdirler (IMPR 2014: 19-24).

Suriye İç Savaşı'nın taraflarından dördüncüsü, savaşın şiddet sarmalına hapsolmesinde en önemli rol oynayan aktörler olan radikal İslamcı silahlı gruplardır. Selefî ve cihatçı bir ideolojik yaklaşımı savunan bu gruplardan en güçlüsü Irak Şam İslam Devleti ya da kısaltılmış adıyla IŞİD'dir. Nihai hedefi Irak, Suriye, Lübnan, Ürdün, İsrail ve Filistin topraklarını içerecek bir hilafet devleti inşa etmek olan IŞİD, bu amaç doğrultusunda rejim güçleriyle, Kürtlerle ve diğer rejim muhalifi gruplarla savaşmakta ve sivillere yönelik silahlı eylemler gerçekleştirmektedir. IŞİD sözcüsü Ebu Muhammed El Adnani, örgütün Haziran 2014'te Irak'ın Diyala vilayetinden Suriye'nin Halep kentine kadar olan geniş bir bölgede hilafet ilan ettiğini, Ebubekir El Bağdadi'nin

ise Müslümanların lideri ve halife olarak seçildiğini açıklamıştır (Hürriyet 30 Haziran 2014, <http://www.hurriyet.com.tr/isid>, 15 Temmuz 2016'da erişildi). Hilafetin ilan edilmesinin ardından örgütün adı “İslam Devleti” olarak değiştirilmiş olsa da bugün kamuoyunda ve medyada hala örgüt için IŞİD kısaltması kullanılmaya devam etmektedir.

Mart 2011’de başlayan savaşa birlikte Suriye’de statükonun bozulması, bölgesel ve küresel düzeyde de yaşanabilecek değişimlerin habercisi olmuştur. Bu durum birçok uluslararası aktörün doğrudan veya dolaylı olarak iç savaşa müdahil olmasına zemin hazırlamıştır. Suriye İç Savaşı’nın başlamasının ardından uluslararası aktörleri savaşa müdahil olma yönünde iten çeşitli bölgesel ve küresel etkenlerin olduğunu söylemek mümkündür. Buetkenler arasında;

- Suriye’nin dört ülkeye yayılmış “büyük Kürdistan” idealinin güneybatıdaki parçası olması,
- Suriye’nin Golan Tepeleri’ni işgal altında tutan İsrail ile olan gerilimli ilişkisi,
- İsrail’in kendisine yönelik en önemli tehditlerden biri olarak gördüğü Lübnan’daki Hizbullah örgütünün Suriye yönetimi ile olan ilişkisi,
- Suriye’nin 2001 yılından itibaren Hamas lideri Halid Meşal’e himaye sunması,
- Suriye yönetiminin Lübnan siyasetinde oynadığı oyun kurucu ve oyun bozucu rol,
- Suriye’nin Arap Birliği ile olan gelgitli ilişkileri,
- İran’ın bölgedeki durumu ve Suriye yönetimi ile gelişen ilişkileri,
- Soğuk Savaş’tan bugüne devam eden Suriye-Rusya müttefikliği,
- Suriye yönetiminin İran ve Rusya ile geliştirdiği ilişkilerin Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerinde yarattığı rahatsızlık,
- Suriye’nin ABD ile 11 Eylül saldırılarının ardından daha da gerilen ilişkileri olduğunu söylemek mümkündür (Taştekin 2015: 55).

Suriye’de Mart 2011’de başlayan ve beşinci yılını deviren iç savaşa, savaşın seyri sırasında yaşanan çeşitli gelişmelere bağlı olarak birçok uluslararası aktör müdahil olmuştur. Savaşa müdahil olan uluslararası aktörler, bölgesel veya küresel çıkarlarını korumak adına doğrudan veya dolaylı olarak Suriye’de çatışan taraflara destek

sağlamış, savaşın seyrine bağlı olarak pozisyonlarını korumuş veya değiştirmiştir. Küresel veya bölgesel güçlerin savaşa müdahil olması, diğer bölgesel ve küresel uzlaşmazlık konularının da tetiklenmesine ve dolayısıyla savaşın aynı zamanda bir vekalet savaşına dönüşmesine neden olmuştur. Rusya, Çin, İran ve Hizbullah gibi aktörlerin Suriye’de rejimin devamlılığının korunması amacıyla Suriye yönetimine destek sunması, ABD, AB ülkeleri, İsrail, Türkiye, Katar, Suudi Arabistan, diğer Körfez ülkeleri ve Arap Birliği gibi aktörlerin ise rejim muhalifi gruplara destek sunması savaşın daha da içinden çıkılmaz ve çok aktörlü bir hale gelmesine neden olmuştur. Uluslararası aktörlerin Suriye’deki savaşa müdahil olma şekli ve müdahil oldukları taraf, söz konusu aktörlerin arasındaki küresel veya bölgesel rekabetin ve uzlaşmazlığın bir yansıması olmuş, küresel veya bölgesel fay hatlarını tetiklemiştir. Bu anlamda Suriye’de yaşanan savaş Suriye’deki iç aktörlerin arasında devam eden bir savaş olmasının yanı sıra aynı zamanda Suudi Arabistan-İran, Rusya-ABD, Şii-Sünni, Hizbullah –El Mustakbel, Türkiye-PKK, İran-Türkiye, İsrail-İran ve İslam’ı birbirinden farklı yorumlayan örgütler veya devletler arasındaki bir savaştır. Bu nedenle savaşın kaderi Suriye içindeki aktörler kadar uluslararası aktörlerin tutumu ile de yakından ilişkilidir.

6.1.2. Savaşa Giden Yol

17 Aralık 2010 günü Tunus’ta tezgahına el konulan işportacı Muhammed Buazizi’nin kendini yakmasının ardından patlak veren rejim karşıtı protestolar, kısa sürede tüm ülkeye yayılmış ve Tunus Cumhurbaşkanı Zeynel Abidin bin Ali’nin bir aydan kısa sürede devrilmesiyle sonuçlanmıştır. Tunuslu protestocuların ülkedeki işsizliğe, enflasyona, siyasi yozlaşmaya, ifade özgürlüğü ihlallerine ve kötü yaşam koşullarına ilişkin şikayetlerini ve taleplerini dile getirdiği sokak eylemleri, sosyal paylaşım sitelerinin katkısıyla hızla Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerine yayılan bir sosyal harekete dönüşmüştür. 1968 Prag Baharı²⁰ olayına benzetilmeleri nedeniyle Arap

²⁰ Prag Baharı, Alexander Dubček’in 5 Ocak 1968’de Çekoslovakya Komünist Partisi Birinci Sekreteri olmasının ardından uygulamaya koymaya çalıştığı reform programı ile birlikte ortaya çıkan sürece verilen addır. Çekoslovakya’nın 1960’lı yılların başından itibaren içine girdiği ekonomik dar boğazdan liberalleşme politikaları ile kurtulacağına inanan Dubček, daha fazla demokrasinin ve yüksek ekonomik refahın sağlanması için Sovyetler Birliği’nin ülke üzerindeki siyasi ve idari kontrolünün kaldırılması gerektiğine inanmaktaydı. Dubček’in bu tutumundan memnun olmayan Sovyetler Birliği, Varşova

Baharı olarak adlandırılan protestolar süreci, “*Ekmek, onur, hürriyet*” ve “*Bu düzen yıkılsın*” sloganları üzerinden kitleselleşerek neredeyse tüm Arap ülkeleri üzerinde etkili olmuştur. Tunus’un ardından Mısır ve Libya’da da otoriter rejimlerin devrilmesiyle sonuçlanan protestolar, Yemen, Umman, Bahreyn, Suudi Arabistan, Katar, Kuveyt, Fas, Moritanya, Sudan, Cibuti, Lübnan, Irak ve Batı Sahra’da etkili olmuş ve bu ülkelerin kiminde ölümle sonuçlanan şiddetli çatışmalar kiminde yeni siyasal düzenlemeler kiminde ise hükümet değişimleri ile sonuçlanmıştır.

Ortadoğu coğrafyasındaki siyasal dengeleri alt üst eden Arap Baharı’nın Suriye’ye sıçraması 2011 yılının başında gerçekleşmiştir. 27 Ocak 2011 günü Kürtlerin yoğunlukta olduğu Haseke kentinde 26 yaşındaki bir gencin işsizlik nedeniyle rejime tepki olarak Tunuslu Muhammed Buazizi gibi kendini yakması, Suriye’deki protestolar dalgasının başlangıcı olarak kabul edilmiştir (CNN Türk 27 Ocak 2011, <http://www.cnnturk.com/2011>, 20 Haziran 2016’da erişildi). Bu eylemle paralel olarak seslerini ilk kez 27 Ocak günü sosyal paylaşım sitesi Facebook üzerinden duyuran Suriyeli muhalifler, kamusal reform talebinde bulunmuştur. Arap Baharı’ndan etkilenen Ortadoğu ülkelerinin birçoğunda olduğu gibi Suriye’de de muhalifler rejim değişikliği değil rejim içinde reform talebiyle yola çıkmışlardır. Sosyal medya üzerinden örgütlenen muhalifler Suriye yönetiminden olağanüstü hal yasasının kaldırılması, kamu hizmetlerinde reforma gidilmesi, yolsuzlukla daha etkin mücadele edilmesi, medya üzerindeki baskıların sonlandırılması ve internetle ilgili kısıtlamaların son bulması taleplerinde bulunmuşlardır (Taştekin 2015: 63). 2 Şubat 1982 günü Hama’da gerçekleşen katliamın 21. yıldönümünde sosyal medya üzerinden örgütlenen muhalifler, 4 Şubat gününü “Öfke Günü” ilan etmiş ve sokak gösterilerinin başlaması için harekete geçme kararı vermiştir. Sürgündeki Suriye eski Devlet Başkan Yardımcısı Abdülhalim Haddam’ın çağrısıyla 5 Şubat günü meydanlara çıkan muhaliflerin sayısı beklenilenin

---

Paktı’na bağlı müttefik devletlerin (Romanya ve Arnavutluk hariç) askeri desteği ile Çekoslovakya’yı işgal etti. İşgal sırasında 72 Çek ve Slovak öldürülürken, Alexander Dubček işgalden bir gece önce tutuklanarak Moskova’ya götürüldü ancak halkın desteği sonucu Prag’a geri gönderildi. Çekoslovakya Komünist Partisi’nden ihraç edilen ve zamanla halk desteğini kaybeden Dubček, orman idaresi müfettişi olarak Bratislava’da gözetim altında yaşadı. Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından oy birliği ile Çekoslovak Sosyalist Cumhuriyeti Parlamentosu Başkanlığı’na seçilen Dubček, 7 Kasım 1992 tarihinde geçirdiği trafik kazasında hayatını kaybetti. Dubček’in liberal reform çabaları başarıya ulaşmamış olsa da araştırmacılara göre Prag Baharı olarak adlandırılan süreç Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından Çekoslovakya’nın liberalleşme sürecini kolaylaştırdı (Fahey 2007: 10-18; Pion 1993: 42-43; Navrátil 1998).

oldukça altında kalmış ve değişim için umut verici olmamıştır. Muhaliflerin örgütlenmede çektiği sıkıntı ve daha da önemlisi rejimin tepkisinden duyulan korku söz konusu gösteriye katılım sayısının az olmasında etkili olmuştur.

Şubat ayının ortalarına kadar az sayıda katılımı cılız bir şekilde devam eden muhaliflerin gösterileri, 17 Şubat'ta Şam'daki Hamidiye Çarşısı'nda polislerin bir esnafı dövmesi sonrası yavaş yavaş kitleselleşmeye başlamıştır. Protestolar sırasında “*Suriye halkı aşağılanmayacaktır*” şeklinde sloganlar atan muhalifler, 22 Şubat'ta ise Şam'daki Libya büyükelçiliği önünde “Libyalı devrimcilere destek” gösterisi yapmışlardır (Taştekin 2015: 64). Şubat ayında gerçekleşen gösterilerin ülke geneline yayılma ihtimalini göz önünde bulunduran Suriye yönetimi, siyasi ve stratejik bir adım atarak 7 Mart günü kısmi af çıkarılmasına ilişkin bir kararnameyi onaylamıştır. Ancak söz konusu kısmi af kararnamesi ülkedeki tansiyonu düşürmemiş ve Suriye'deki hapisanelerde kalan onlarca siyasi mahkum, siyasi tutuklamaların sona ermesi, sivil ve siyasi hayata ilişkin hakların verilmesi talebiyle açlık grevine başlamıştır (Kalemdaroğlu 2013: 3).

Mart ayı içinde rejime yönelik tepkilerin adreslerinden biri de Kürtlerin yoğunlukta olduğu Kamışlı ve Haseke kentleri olmuştur. 12 Mart 2004 günü Kamışlı'da yapılan bir futbol maçında çıkan olayların ardından Kürtlere yönelik ayrımcı politikalar yürütüldüğü gerekçesiyle gerçekleştirilen gösterilerde öldürülenleri anmak için sokağa dökülen Kürtler, Haseke ve Kamışlı'da rejim karşıtı sloganlar atmıştır. 15-16 Mart günlerinde Şam'da düzenlenen gösterilerde ise siyasi tutukluların serbest bırakılması için protesto gösterileri yapılmış, Suriye İçişleri Bakanlığı'nın başarısızlıkla sonuçlandığını söylediği gösteriler sonucunda onlarca protestocu tutuklanmıştır (Kalemdaroğlu 2013: 4). 18 Mart günü ülkenin güneyindeki Dera kentinde Cuma namazı sonrası yolsuzlukların sona erdirilmesi talebiyle gerçekleştirilen ve güvenlik güçlerinin müdahale ettiği protesto gösterisinin ardından Suriye yönetimi yeni reform adımları atma yönünde girişimde bulunmuştur. 19 Mart'ta yapılan bir yasa değişikliği ile zorunlu askerlik süresini 21 aydan 18 aya düşüren Suriye yönetimi, protestoların organize edildiği platform olan Facebook üzerinde 5 yıldır devam eden yasağı

kaldırarak muhaliflere kendinden emin olduğuna dair bir mesaj vermiştir (Taştekin 2015: 64-65).

Suriye yönetiminin atılan reform adımlarıyla tansiyonun düşmeye başladığını düşündüğü bir dönemde Dera kentinde gerçekleşen bir protesto gösterisi sonrası ülkede gerginlik had safhaya varmıştır. Dera’da duvarlara *"halk rejimin yıkılmasını istiyor"* yazısı yazan birkaç genç protestocuya polislerin gözaltında işkence yaptığının ortaya çıkması sonrası 20 Mart günü gerçekleşen protestoda iki protestocu güvenlik güçleri tarafından yedi polis memuru ise silahlı göstericiler tarafından öldürülmüştür (Kalemdaroğlu 2013: 5). Sivil ve polis birçok kişinin yaralandığı protesto sırasında Adalet Sarayı, Baas Partisi ofisleri, valilik konutu ve emniyete ait araçlar yakılmıştır. Dera’da 21 Mart günü daha geniş kitlelerin katılımıyla gerçekleşen protesto sırasında açılan ateş sonucu 15 kişinin yaşamını yitirmesi ülkedeki gerginliği dozunu daha da arttıran gelişme olmuştur. Beşar Essad ölümlerden ve yaralanmalardan protestocuların arasına gizlenen ve güvenlik güçlerine ateş açan yüzleri kapalı silahlı kişileri sorumlu tutmuştur (Taştekin 2015: 64). Yaşanan can kayıplarının araştırılacağını açıklayan Beşar Esad, olayların ardından Dera Valisi Faysal Ahmet Kulsum’u görevden alsa da protesto gösterilerinin ülke geneline yayılmasının ve sokak çatışmalarının önüne geçememiştir. Mart ayının sonuna gelindiğinde Suriye tüm ülkeye yayılan bir ateş sarmalının içine hapsolmuştur.

6.1.3. Suriye İç Savaşı’nın Seyri (2011-2015)

Mart ayının sonuna gelindiğinde *"Allah, Suriye, özgürlük bize yeter"* sloganının atıldığı protesto gösterileri, Şam kırsalındaki Duma ve Harasta’nın yanı sıra Hama, Humus, Banyas, Lazkiye, Deyr el Zor, Haseke ve Kamışlı’ya yayılmış durumdaydı (Taştekin 2015: 64). Protestoların daha da büyüüp daha geniş kitlelere ulaşmasından endişe duyan Suriye yönetimi, bir dizi reform hamlesinde bulunma kararı almıştır. 24 Mart günü Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad ve Baas Partisi yetkilileri arasında yapılan toplantıda yolsuzlukla mücadele konusunda daha etkin mekanizmaların devreye sokulması, keyfi tutuklamalara son verilmesi ve siyasi partiler kanununun yeniden

düzenlenmesi kararları alınmıştır. Ayrıca toplantıda alınan kararlara bağlı olarak kısa vadede bir dizi önemli gelişme yaşanmıştır. Bu gelişmeler;

- 1) 25 Mart günü çoğunluğunu İslamcı siyasi görüşe sahip olanların oluşturduğu 260 siyasi mahkum serbest bırakılmıştır.
- 2) Suriye yönetiminin protesto gösterilerinin şiddetle bastırılmasının sorumlusu ilan ettiği Başbakan Naci El Utri 29 Mart günü istifa etmiştir.
- 3) Olağanüstü halin kaldırılması, öldürülen sivil ve polislerin sorumluların bulunması için 30 Mart günü özel komisyonlar oluşturulmuştur.
- 4) 1962 yılındaki nüfus sayımı sırasında yapılan bir düzenleme ile vatandaşlık hakkından mahrum bırakılan Kürtlerin durumu yeniden incelenmiş ve 7 Nisan'da vatandaşlık hakları yasal olarak tanınmıştır.
- 5) 2010'da peçe taktıkları için görevlerine son verilen yaklaşık 1.200 devlet memuru görevlerine dönmeye izin verilmiştir.
- 6) Muhafazakar kesimin protesto gösterilerine olan desteğinin ve rejime olan tepkisinin artmasını önlemek amacıyla ülkedeki tek kumarhane kapatılmıştır (Taştekin 2015: 65).

Beşar Esad'ın açıkladığı reform adımları, rejim taraftarları tarafından çeşitli şehirlerde gerçekleştirilen gösterilerle desteklenmiştir. Muhalifler ise reform adımlarına yönelik ortak bir tutum sergilemeyi başaramamıştır. Beşar Esad'ın 21 Nisan'da olağanüstü hal yasasını kaldıran kararnameyi onaylaması ve aynı kararname kapsamında devlet güvenlik mahkemelerini kaldırılması, muhaliflerin bir kısmı tarafından olumlu ve yapıcı bir gelişme olarak kabul edilmiştir. Ancak muhaliflerin bir diğer kısmı ise atılan reform adımlarını ciddiyetten ve beklentilerden uzak girişimler olarak yorumlamış ve taleplerinin çitasını yükselterek artık rejimin değişmesi gerektiğini açıklamıştır. Bu açıklamalara paralel olarak Nisan ayı boyunca devam eden protesto gösterilerinde muhalif kaynaklara göre 200'eyakın kişinin ölmesi, rejim değişimi taleplerinin daha üst perdeden dile getirilmeye başlamasına neden olmuştur (Aljazeera Turk 27 Aralık 2013, <http://www.aljazeera.com.tr/kronoloji>, 21 Mayıs 2017'de erişildi).

Suriye yönetiminin reform adımlarına karşı farklı tepkilerin ortaya çıkması ve çatışma alanının giderek genişlemesi, rejim muhaliflerini ortak hareket etme, örgütlenme ve Suriye'nin geleceği konularının ele alınacağı bir toplantı yapma konusunda arayışlara yöneltmiştir. Bu amaç doğrultusunda Suriye'deki etnik, dinsel ve siyasal yelpazenin neredeyse her kesiminden temsilcinin olduğu muhaliflerin ilk toplantısı 26 Nisan 2011'de Suriye İçin İstanbul Buluşması adıyla İstanbul'da gerçekleştirilmiştir. Suriye için bir değişimin gerektiği konusunda görüş birliğine varılan toplantı sonunda yayınlanan sonuç bildirgesinde şu hususlar yer almıştır:

- 1) Suriye halkı bütün dünya halkları gibi özgür ve onurlu yaşamayı hak etmektedir.
- 2) Suriye'de akan kan bir an önce durdurulmalı, işkence ve keyfi tutuklamalara derhal son verilmelidir.
- 3) Dünya basınının Suriye'ye girmesi sağlanmalı ve Suriye halkının basın özgürlüğü için bilişim ve iletişim kanallarının önündeki tüm engeller kaldırılmalıdır.
- 4) Tüm dünyanın tabii yönelimi olan ve uygulaması yolunda da hemen her yerde önemli adımların atıldığı düşünce hürriyeti, gösteri yapma hürriyeti gibi haklar ve özgürlükler konusunda gerekli düzenlemeler yapılmalı, dayatmacı ve baskıcı anlayışlar terk edilmelidir.
- 5) Siyasi yasaklar kaldırılmalı ve tutuklular serbest bırakılmalıdır.
- 6) Ortadoğu ve tüm dünya yeni küresel gelişmelerle ilerlerken kan ve zulümle bir düzenin devam ettirilemeyeceğinin farkına varılmalıdır.
- 7) Etnik, dini, mezhebi, bölgesel bütün ayrımcılıklara karşı olunmalı, bütün toplum kesimlerine eşit mesafede davranılmalıdır.
- 8) Yukarıda zikredilen isteklerin derhal yerine getirilmemesi ya da oyalanma taktiğiyle geçiştirilmesi, hem Beşar Esad için hem de Suriye için olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Derhal kan akıtmaya son verilmeli. Toplu ve keyfi tutuklamalar sonlandırılmalıdır. Halka korku yayarak sonuç alınamayacağına farkına varılmalıdır.
- 9) Tek parti egemenliğinden kurtulup siyasal eşitliğe ve yarışmaya yer veren çok partili sisteme geçilmelidir. Hemen seçime gidilmelidir. Dünyanın medeni devletleri gibi herkesin onayıyla yeni bir anayasa yapılmalıdır.

- 10) Biz, Suriye halkı olarak meşru ve insani haklarımızı sivil ve demokratik eylemlerle talep etmeye devam edeceğiz. Suriye'ye karşı dış müdahalelere, bölünmeye yol açacak girişimlere ve silahlanmaya karşıyız.
- 11) Vakit daralıyor, ancak olumsuz gidişatı tersine çevirme imkan ve kabiliyeti vardır. Bu toplantı neticesinde, bizler İstanbul'dan tüm dünyaya yukardakileri büyük bir inanç ve kararlılıkla duyurmak istiyoruz: Suriye bir yol ayırımına gelmiştir; ya hukukun işlediği, özgür, müreffeh bir dünya devleti olacaktır ya da zulmün, diktatörlüğün, kan ve gözyaşının hüküm sürdüğü bir ülke olarak anılacaktır. Bizler taleplerimizden asla vazgeçmeyeceğiz. Bundan sonra da yaşanacakların sorumluluğunun, şu an sorumluluk makamında olan Esad'a ait olacağını kamuoyuyla bir kez daha paylaşıyoruz (Habertürk 27 Nisan 2011, <http://www.haberturk.com/dunya>, 23 Haziran 2016'da erişildi).

Rejim muhaliflerinin talepleri ve devam eden çatışmalar karşısında Suriye yönetimi yeni reform adımları atma kararı almıştır. Öncelikle protesto gösterilerine ateş açan güvenlik güçlerinin cezalandırılacağını açıklayan Esad, 31 Mayıs'ta ise İhvan üyesi olanlar da dahil olmak üzere tüm siyasi tutuklularının serbest bırakılmasını öngören bir genel af yasasını imzalamıştır. Suriye yönetimi af ilanına paralel olarak bir ulusal diyalog süreci başlatmayı ve bu kapsamda muhaliflerle görüşmeyi öngörse de muhaliflerin Baas Partisi'ni ülkenin yöneticisi olarak tayin eden anayasanın 8. maddesi değişmeden görüşmelere başlanmayacağını açıklaması sürecin önüne set çekmiştir. Beşar Esad bu süreçte yasaklı Kürt partilerinin temsilcilerine de görüşme için davet yollamış ancak mevcut siyasal iklimin görüşmelere elverişli olmadığı gerekçesiyle Kürt siyasal temsilcileri daveti geri çevirmiştir (Taştekin 2015: 80).

Suriye'de rejim ile muhalifler arasındaki diyalog ihtimalinin neredeyse tamamen ortadan kalkması, Beşar Esad'ın rejim muhaliflerinin beklentilerine tam anlamıyla karşılık vermemesi, muhaliflerin hala ortak hareket edemiyor olması ve artan sokak çatışmaları, rejim muhaliflerini yeniden görüş alışverişinde bulunmak için toplanma noktasında arayışa yöneltmiştir. Bu arayış doğrultusunda rejim muhalifleri 31 Mayıs-2 Haziran 2011 tarihlerinde Antalya'da Değişim İçin Suriye Konferansı adıyla yeni bir

toplantı yapmıştır. Suriye yönetimini devirip demokratik bir geçişin gerçekleştirilmesi için bir yol haritası çizilmesini amaç edinen toplantıya katılan grupların önemli bir kısmını sürgündeki muhalif lider ve partiler oluşturmaya karşın aynı zamanda doğrudan Dera'dan, Humus'tan, Deyr-i Zor'dan Arap aşiretleri ve din adamları, Suriye'nin değişik bölgelerinden Alevi Araplar, Hıristiyan liderler destek vermiştir. Yekiti, Rıfak, Demokratik Kürdistan Partisi adlı Kürt partilerinin de bireysel katılım sunduğu toplantıyı, Demokratik Birlik Partisi (PYD), Kürt Demokrat Parti, Azadi Partisi, Kürt İlerici Demokrat Partisi'nin de aralarında bulunduğu 12 Kürt partisi toplantının düzenlendiği ülke olan Türkiye'nin ve rejim muhaliflerinin Kürtlere yönelik tavrını samimiysiz buldukları gerekçesiyle boykot etmiştir. Toplantıya katılan muhaliflerin sayısı hakkında net bir bilgi olmamasına karşın ilk gün doğrudan kayıt yapanların sayısının 400'ü bulunduğu ifade edilmiştir (Ayhan ve Orhan 2011: 9).

Organize olamayan ve birbirlerini yakından tanımayan muhalif grupların aynı masaya oturması ve görüş alışverişinde bulunması açısından önemli olan toplantı sonunda yayınlanan sonuç bildirgesinde şu hususlara yer verilmiştir:

- 1) Katılımcılar Suriye halkının, Devlet Başkanı'nın istifa etmesi, rejimin yıkılması ve özgürlük ve haysiyet yolunda Suriye halkının barışçıl devriminin desteklenmesi taleplerine bağlılık göstermektedir.
- 2) Katılımcılar, Başkan Beşar Esad'ın tüm görevlerinden bir an önce istifa etmesini ve istifasından sonra bir yılı geçmeyecek bir süre içerisinde serbest ve şeffaf parlamenter ve başkanlık seçimleri yapılmasını sağlayacak bir anayasayı hazırlayıp uygulayacak bir geçici konseyin seçilmesine kadar tüm yetkilerini anayasal prosedürlere uygun olarak Başkan Yardımcısı'na devretmesini talep etmektedir.
- 3) Katılımcılar, herhangi bir partiyi temsil etmeyen veya herhangi bir grubu hedef almayan, barış, yurtseverlik, Suriye'nin ülke bütünlüğü, yabancı askeri müdahalenin açıkça reddi ve ulusal birliği vurgulayan Suriye Devrimi'ni amaçlarına ulaşana kadar desteklediklerini ortaya koymaktadır.
- 4) Katılımcılar, Suriye halkının Arap, Kürt, Keldani, Asuri, Süryani, Türkmen, Çeçen, Ermeni ve diğer etnik unsurlardan oluştuğunu teyit etmektedir. Konferans, tüm unsurların meşru ve eşit haklarını, ulusal birlik, sivil yönetim

ve çoğulcu, parlamenter ve demokratik bir rejim temelinde yeni bir Suriye Anayasası ile tanımaktadır.

- 5) Katılımcılar, demokrasi ve seçim sandığını tek yönetim aracı olarak benimseyen, yasama, yürütme ve yargı erklerinin ayrılmasına dayanan bir sivil yönetim altında, inanç, ifade ve dinin gereklerini yerine getirme özgürlüğü de dahil olmak üzere tüm Suriyelilerin insan haklarına saygı duyulduğu ve özgürlüklerinin korunduğu bir demokratik Suriye'ye ulaşmak üzere gereken tüm çabayı göstereceklerini ifade etmektedir.
- 6) Katılımcılar adalet, barış ve güvenlik şemsiyesi altında ekonomik refahın ve bilimsel ve kültürel gelişmenin sağlanması gibi zor ve ciddi görevleri üstlenmektedir.
- 7) Katılımcılar, tüm Arapları, İslami Konferans Örgütü'nü, Arap Birliği'ni ve uluslararası toplumu yasal ve ahlaki bir sorumluluk alarak, insan hakları ihlallerini ve silahsız sivillere yönelik insanlık suçlarını önlemeye ve Suriye halkının özgürlük ve demokrasi isteklerini desteklemeye davet etmektedir.
- 8) Konferans sonucunda katılımcılar 31 kişilik istişare heyeti seçimi gerçekleştirmiş ve bu heyet içinden 9 kişilik icra kurulu heyeti seçmiştir. Kurul Suriye halklarının demokratik mücadelesinin başarısı için çalışacaktır (ORSAM 2011: 32).

Antalya'da düzenlenen konferansın ardından 4-5 Haziran'da Brüksel'de İhvan hareketinin öncülüğünde bir kısım muhalif gruplar bir konferans daha gerçekleştirmiş ve konferans sonucunda “*Suriye devrimine destek için bir ulusal koalisyon kurma*” ve “*ulusal ve sivil bir mücadele ile dış müdahaleye olanak tanımama*” vurgusu yapılmıştır (Taştekin 2015: 86). Söz konusu konferansların sonucunda alınan kararlara bağlı olarak öncelikle rejim muhalifleri arasında sivil ve askeri koordinasyonu oluşturacak organizasyonların oluşturulması arayışına girilmiştir. Bu çerçevede ABD, Türkiye, Suudi Arabistan, Katar gibi ülkelerin desteği ve Suriye ordusundan ayrılan askerlerin katılımıyla 29 Temmuz 2011'de Özgür Suriye Ordusu, 23 Ağustos 2011'de ise Suriye Ulusal Konseyi (SUK) kurulmuştur. Beşar Esad'sız bir geçiş yönetimi inşa etme amacıyla yola çıkan SUK'a karşı Kürt örgütlenmelerinin büyük bir çoğunluğu ise mesafeli yaklaşmıştır. SUK yönetiminden Esad sonrası dönemde haklarının

tanınacağıının garantisini isteyen Kürtler, böyle bir garantinin verilmemesi gerekçesiyle örgütsel olarak SUK'a katılım göstermemiştir.

2011 yılının ikinci yarısında Suriye'deki çatışmalar gittikçe artmış ve gerek Suriye yönetiminin gerekse muhaliflerin tutumu barışçıl bir değişim beklentilerini boşa çıkarmıştır. Uluslararası aktörlerin rejime veya rejim muhaliflerine siyasal ve lojistik destek sağlayarak savaşa daha fazla müdahil olması, hem Suriye'deki çatışmaların kısır bir döngünün içine hapsolmasına hem de savaşın oldukça geniş bir etki alanına ulaşmasına neden olmuştur. ABD, Türkiye, Katar, Suudi Arabistan gibi ülkeler, Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği ve Arap Birliği gibi uluslararası örgütler Suriye yönetimine karşı çeşitli siyasal ve ekonomik yaptırımlar uygulayıp muhaliflere siyasal ve lojistik destek sağlarken, İran, Rusya ve Çin gibi ülkeler Suriye yönetiminden yana tavır sergilemiştir. Uluslararası aktörlerin müdahalesi ile daha da içinden çıkılmaz hale gelen savaş, 2011 yılının sonuna gelindiğinde geride 3.420 sivil, 1.277 asker ve polis ölümü bırakmış ayrıca yüzbinlerle ifade edilen Suriyeli ülkeyi terk ederek komşu ülkelere sığınmak zorunda kalmıştır (Taştekin 2015: 131).

2012 yılı Suriye'de hem çatışmalar hem de rejimin reform arayışları ile başlamıştır. Beşar Esad çatışmaların sürmesine rağmen Ocak ayının hemen başında stratejik bir hamle yaparak rejim karşıtı gösterilere katılan 552 kişinin serbest bırakılmasına karar vermiş ayrıca 10 Ocak'ta Şam Üniversitesi'nde yaptığı konuşmada çatışmalardan dış güçleri sorumlu tutarak muhalefete diyalog çağrısı yapmıştır. Ancak muhalefet adına bu çağrıya cevap veren Suriye Ulusal Konseyi Başkanı Burhan Galyun Esad'ın reform ve diyalog taleplerinin hayal olduğunu, Suriye halkının Esad'ın gitmesini istediğini ifade etmiştir (Kalemdaroğlu 2013: 67-68).

Suriye İç Savaşı'na dair 2012 yılının ilk ayında yaşanan en önemli gelişme, Suriye'de Beşar Esad'ı ve rejimi devirerek bir İslam devleti kurmayı amaçlayan El Nusra Cephesi'nin kurulması olmuştur. El-Kaide'nin Suriye kolu olarak anılan ve El Kaide lideri Eymen El Zevahiri'ye bağlılığını açıklayan El Nusra Cephesi, büyük kentlerde gerçekleştirdiği ve geniş kitleleri hedef alan intihar saldırılarıyla savaşın daha kanlı bir hal almasına neden olmuştur. Savaşa El Nusra Cephesi'nin de katılımıyla artan

sivil ve asker ölümleri karşısında Birleşmiş Milletler ve Arap Birliği Suriye Özel Temsilcisi Kofi Annan, 16 Mart günü Suriye’de acilen barışın sağlanması için hazırladığı 6 maddelik planı BM Güvenlik Konseyine sunmuştur. Planda yer alan ve deklare edilen 6 madde şu hususları içermiştir:

- 1) Suriyeli halkın meşru taleplerine ve endişelerine yanıt verecek şekilde Suriyeliler tarafından yürütülecek ve herkesi kapsayacak siyasi süreç için özel temsilciyle (Kofi Annan) çalışmayı taahhüt etmek ve bu amaçla gerekirse (müzakereler için) bir temsilcinin atanmasına onay vermek.
- 2) Sivillerin korunması için BM gözetiminde her tür silahlı şiddete son verilmesi
  - a) Suriye yönetiminin meskun alanlara asker sevkini ve silah kullanımını durdurup buralarda bulunan askerleri çekmesi.
  - b) Rejim muhaliflerinin çatışmalara son verme taahhüdünde bulunması.
- 3) Tüm tarafların çatışma yaşanan bölgelere insani yardım sevkini sağlaması ve insani amaçlarla her gün iki saatlik sükunet (çatışmama) dönemleri gerçekleştirmesi.
- 4) Yetkililerin keyfi şekilde tutuklanmış kişilerin serbest bırakılması sürecinin hızını ve kapsamını artırması.
- 5) Yetkililerin ülkede gazeteciler için hareket serbestisi temin etmesi.
- 6) Yetkililerin toplanma ve barışçı şekilde gösteri yapma hakkına saygı göstermesi (BBC Türkçe 27 Mart 2012, <http://www.bbc.com/turkce>, 24 Haziran 2016’da erişildi).

Rusya ve Çin de dahil olmak üzere BM Güvenlik Konseyi’nin tüm üyeleri ve Arap Birliği tarafından desteklenen plan, Suriye yönetimi tarafından kabul görmüş ve Beşar Esad 27 Mart günü plana uyacaklarını açıklamıştır. Kofi Annan plan gereği rejimin 10 Nisan muhaliflerin ise 12 Nisan’a kadar ateşkes ilan etme süresi olduğunu açıklamış, Suriye yönetimi sürenin dolmasına 12 saat kala askeri operasyonların sona erdirileceğini ancak ordunun alarmda kalacağını ilan etmiştir. Birleşmiş Milletler 12 Nisan’da ateşkesin 'kısmen' uygulamaya başlandığını açıklasa da çatışmaların devam etmesi nedeniyle süreç bir türlü öngörüldüğü gibi yürütülememiştir. Birleşmiş Milletler’in 1 Mayıs’ta her iki tarafında ateşkesi ihlal etmesi nedeniyle barış planının geçersiz hale geldiğini açıklamasının ardından çatışmaların şiddeti hızla artmıştır.

Rejimin ayaklanmaları bastırmak muhaliflerin ise rejime son vermek için operasyonlara devam edeceklerini açıklaması, sivil ve güvenlik gücü ölümlerinin hızla artmasına neden olmuştur. Birleşmiş Milletler ve Arap Birliği Özel Temsilcisi Kofi Annan 13 Haziran'da “Suriye’de yaşanan durumun bir iç savaş olduğu” açıklamasında bulunarak durumun vahametini bir kez daha ortaya koymuştur (Zorlu 16 Mart 2015, <http://bianet.org/bianet/siyaset>, 24 Haziran 2016’da erişildi).

22 Haziran günü Türkiye’ye ait RF-4E tipi savaş uçağının Suriye sınırlarını ihlal ettiği gerekçesiyle Suriye yönetimi tarafından düşürülmesi, Türkiye’nin muhaliflerine olan siyasal ve lojistik desteğin artmasına neden olmuştur. Türk hükümeti bu olayın ardından Suriye yönetimi ile müzakere etmenin bir sonuç getirmeyeceğini savunurken, 30 Haziran 2012’de Cenevre’de yapılan toplantıda “siyasi geçiş hükümeti” kurulması kararı çıkmıştır. BM Güvenlik Konseyi’nin 5 daimi üyesinin temsilcilerinin yanı sıra Irak, Kuveyt, Katar ve Türkiye’nin dışişleri bakanları, AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton ve BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon’un katıldığı toplantı sonunda taraflar Cenevre Mutabakatı olarak adlandırılan plan üzerinde görüş birliğine varmıştır. Çatışmaların durması ve bir geçiş hükümetinin kurulmasının öngören planda şu hususlara yer verilmiştir:

- 1) Bütün taraflar bir an önce şiddete son vermeli ve Annan Planı uygulanmalı.
- 2) Esad’a bağlı yetkililer ve muhalefet üyelerini içeren bir geçiş hükümeti kurulmalı.
- 3) Suriyeliler kendi geleceklerine karar vermeli ve bütün grupların siyasal diyalog sürecine katılmalarına izin verilmeli.
- 4) Anayasal düzen gözden geçirilmeli ve halkın onayına sunulmalı (Taştekin 2015: 199).

Cenevre Mutabakatı her ne kadar Suriye’nin geleceği ile ilgili barışçıl bir geçiş süreci öngörse de ölü doğan bir plan olarak tarihe geçmiştir. Bunun en temel nedeni anlaşmada Beşar Esad’ın durumu ile ilgili net bir bilgiye yer verilmemesi olmuştur. ABD Esad’ın geçiş hükümetinde olmaması gerektiğini düşünürken, Rusya’nın bunun tam tersini düşünmesi planda muğlak ifadelerin yer almasına neden olmuştur. Ayrıca muhaliflerin önemli bir kısmı asıl değişmesi gerekenin Beşar Esad değil rejim olduğunu

düşündükleri için rejime bağlı yetkililerin geçiş sürecinde olmasına ve dolayısıyla plana karşı çıkmıştır. Toplantıda muhaliflerin ve rejimin temsilcilerinin yer almaması ortaya konan planın kim tarafından gerçekleştirileceğine yönelik ciddi soru işaretleri yaratmıştır. Tüm bunların yanı sıra Suriye yönetiminin en önemli destekçisi İran'ın Cenevre'deki toplantıya davet edilememesi planın hayata geçememesi üzerinde etkili olan başka bir faktör olmuştur. Cenevre'de yapılan toplantı neticesinde alınan kararların hayata geçirilememesi, Birleşmiş Milletler ve Arap Birliği Suriye Özel Temsilcisi Kofi Annan'ın 2 Ağustos günü görevinden istifa etmesine neden olmuştur.

Suriye İç Savaşı adına 2012 yılında yaşanan en önemli gelişme Kürtlerin savaşın üçüncü tarafı olarak sahneye çıkması olmuştur. 2012 yılının ikinci yarısında rejim güçlerinin Kürtlerin çoğunlukta bulunduğu Afrin, Kobani ve Cizire bölgelerinden çekilerek buradaki güçlerini muhaliflerle yoğun olarak çatıştığı bölgelere kaydırmaya başlaması, o güne kadar “bekle-gör” politikası izleyen Kürtler için tarihi bir fırsat yaratmıştır. Suriye Ulusal Koalisyonu'nda yer almayan Kürt örgütlenmeleri 9-12 Temmuz tarihlerinde Kürdistan Bölgesel Yönetimi Başkanı Mesud Barzani'nin arabuluculuğunda Erbil'de bir araya gelerek Kürt Yüksek Konseyi'ni kurması Suriye Kürtleri için önemli bir dönüm noktası olmuştur. Erbil'de yapılan toplantıya PKK ile ortak ideolojik bağı olan Demokratik Birlik Partisi (PYD)'nin de içinde yer aldığı Batı Kürdistan Demokratik Toplum Hareketi (TEV-DEM) ve Mesud Barzani'ye yakınlığı ile bilinen Suriye Kürt Ulusal Konseyi (SKUK) temsilcileri katılmıştır. Toplantıda aralarındaki problemleri kısmen de olsa aşma yolunda adım atan Suriyeli Kürt örgütlenmeleri, Beşar Esad'ın düşmesi halinde “Rojava” olarak adlandırılan Suriye'nin kuzeyinde nasıl bir siyasal işleyiş oluşturacaklarına dair 7 maddelik bir anlaşma imzalamış ve siyasal konulara ilişkin karar verici mekanizma olarak Kürt Yüksek Konseyi'ni kurmuştur.

Suriye yönetiminin Kürtlerin çoğunlukta olduğu Kobani, Afrin ve Cezire'deki rejim güçlerini herhangi bir çatışma yaşanmadan başka bölgelere kaydırmasının ardından bu bölgelerin kontrolü 19 Temmuz 2012'de Kürtlere geçmiştir. Suriye yönetiminin herhangi bir çatışma olmadan bölgeden çekilmesi, Türkiye'yi köşeye sıkıştırmak için atılan bir adım olarak yorumlanmıştır. Zira Suriye'nin kuzeyinde

yaşanan gelişmeler Türkiye'nin Kürt meselesi ile ilgili çözüm sürecini doğrudan etkileyecek bir kapasiteye sahipti. Nitekim bu durumun farkında olan Türkiye, Suriye'de Kürtlerin elde edeceği herhangi bir siyasi ve idari oluşuma kategorik olarak karşı çıkmış ve ulusal güvenliği için bir tehdit olarak görmüştür. Öte yandan rejim güçlerinin ülkenin kuzeyinden çatışmadan çekilmesinin bir diğer nedeni olarak Suriye yönetiminin Şam ve Halep gibi rejimin bekası için öncelikli olan bölgelerin korunmasına daha fazla önem vermesi, Kürt bölgelerinin daha sonra kolaylıkla tekrar kontrol altına alınabileceğini düşünmesi gösterilmiştir

Söz konusu nedenlerden hangisi geçerli olursa olsun Temmuz 2012'den itibaren Kürtler savaşın önemli bir aktörü olarak sahneye çıkmış ve bölgesel dengeler üzerinde önemli bir etki yapmıştır. 2012 yılının ikinci yarısından itibaren kontrol ettikleri bölgelerde fiili bir özerklik inşasına girişen PYD öncülüğündeki Kürt örgütlenmeleri, bunu başarmak için ne muhaliflerle ne de rejimle doğrudan bir birliktelik içine girmemişler ve savaşın üçüncü tarafı olmayı tercih etmişlerdir (Taştekin 2016: 119-153). Kasım ayında El Nusra Cephesi'nin de içinde olduğu radikal İslamcı gruplar Suriye Kürtlerini Türkiye sınırındaki Serekaniye (Rasulayn) kentinden çıkarmak için harekete geçmiş olsalar da Kürtler kenti savunmuş ve 2013 yılına Suriye'nin kuzeyindeki nüfuzlarını güçlendirerek girmişlerdir.

2012 yılının önemli gelişmelerinden biri de 11 Kasım günü rejim muhaliflerinin yeni çatı yapılanması olarak Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu (SMDGUK) adlı yapının Katar'ın başkenti Doha'da kurulması olmuştur. ABD'nin muhalifler üzerindeki etkisini arttırmasına paralel olarak kurulan SMDGUK, Türkiye'nin de aralarında bulunduğu birçok ülke tarafından Suriye halkının meşru temsilcisi olarak tanınmıştır. Rejim muhaliflerinin ilk geniş çaplı örgütlenmesi olan Suriye Ulusal Konseyi'ni de çatısı altına alan SMDGUK, sivil ve askeri muhalefeti birleştirmeyi, Suriye yönetimine son verecek ve "Özgür Suriye"yi inşa edecek bir geçiş hükümeti kurmayı ve koalisyonu Suriye halkının tek meşru temsilcisi haline getirmeyi amaç edinmiştir. SMDGUK'nin radikal İslamcı gruplar hariç ülke içinde tüm muhalifleri ve Kürtleri kapsamayı hedeflense de bu durum gerçekleşmemiş, koalisyon içinde Kürtlerin temsili ise bireysel düzeyde kalmıştır. İstenilen kapsayıcılığa ulaşamasa

da kısa adı Suriye Ulusal Koalisyonu olan SMDGUK, 11 Aralık günü Fas'ta gerçekleştirilen Suriye'nin Dostları Grubu toplantısında 100 ülke tarafından Suriye halkının meşru temsilcisi olarak tanınmıştır (ORSAM 2014: 2). Doha'da yapılan toplantının en önemli amaçlarından biri de muhaliflere yapılacak silah sevkiyatının tek elden gerçekleştirilmesini sağlamak olmuştur. Bunu gerçekleştirmek için 8 Aralık 2012'de Antalya'da düzenlenen toplantıda Özgür Ordu Birleşik Komutanlığı kurulmuş ancak Riyad el Esad, Muhammed Hüseyin Hac Ali gibi muhaliflerin önemli komutanlarının bu yapılmaya katılmaması yapının işlevselliğini olumsuz yönde etkilemiştir (Taştekin 2015: 218-219).

Suriye 2012 yılını devam eden çatışmalar ve ölümler ile bitirmiştir. El Nusra Cephesi, Ceşş-ul İslam, Ahrar uş-Şam, Fetih el-İslam gibi radikal İslamcı örgütlerin dışarıdan aldıkları destekle savaş alanındaki etkisinin artması, Suriye'de yılsonuna geldiğinde ölü sayısının 60 bini geçmesine neden olmuştur (Zorlu 16 Mart 2015, <http://bianet.org/bianet/siyaset>, 24 Haziran 2016'da erişildi). Halep, Dera, Humus gibi kentler savaş nedeniyle harabeye dönmüştür. Ayrıca BM verilerine göre savaş nedeniyle ülkeden kaçarak başta Türkiye olmak üzere Ürdün, Lübnan ve Irak gibi komşu ülkelere sığınan Suriyeli sayısı 2012 yılı sonu itibarıyla 600 bini geçmiştir (Haberler.Com 15 Ocak 2013, <http://www.haberler.com/bm>, 25 Haziran 2016'da erişildi). Bu sayıya kaçak geçiş yapanlar dahil olmadığı için gerçek sayının daha yüksek olduğu ifade etmek mümkündür.

Suriye çatışmalarının devam ettiği 2013 yılına Beşar Esad tarafından açıklanan yeni bir barış planı ile girmiştir. Esad, Haziran 2012'de açıklanan Cenevre Mutabakatı ile benzerlikler taşıyan plan kapsamında sırasıyla; yabancı güçlerin silahlı gruplara silah ve mali desteği kesmesi, terörist eylemlerin sona ermesi ve ardından rejim güçlerinin operasyonları durdurması, sınırlarda kontrolün sağlanması, milli mutabakat konferansının toplanması ve mutabakatın referanduma sunulması ve kabul edilmesi halinde mutabakatı uygulayacak hükümetin seçilmesi, yeni anayasa hazırlanması ve referanduma sunulması, seçimlerin düzenlenmesi ve hükümetin kurulması, ulusal uzlaşma konferansının düzenlenmesi, çatışmalar sırasında tutuklanana genel af çıkarılması ve yeniden inşa sürecinin başlaması adımlarının atılmasını öngörmüştür (Taştekin 2015:

235). Ancak Suriye yönetimi tarafından 6 Ocak'ta açıklanan barış için yol haritası, muhalifler tarafından 7 Ocak günü geç kalındığı gerekçesiyle reddedilmiş ve tek çözümün Baas rejiminin devrilmesi olduğu açıklanmıştır.

Suriye İç Savaşı adına 2013 yılında yaşanan en önemli gelişmelerden biri de Hizbullah ve IŞİD (Irak Şam İslam Devleti) sahneye çıkması olmuştur. Şubat 2013'te Suriye'nin Lübnan sınırındaki köylerinde Hizbullah ile ÖSO arasında yaşanan çatışmalar, savaşa yeni bir boyut kazandırmıştır. Hizbullah lideri Hasan Nasrallah Nisan 2013'te yaptığı açıklamada Suriye'nin ABD, İsrail ve tekfirçilerin eline düşmesine izin vermeyeceklerini ve bunu başarmak için Suriye ordusuna yarım edebileceklerini ifade etmiştir (Naharnet Newsdesk 25 Mayıs 2013, <http://www.naharnet.com/stories/en/84448>, 25 Haziran 2016'da erişildi). Bu açıklamanın ardından Hizbullah'ın Suriye'ye gönderdiği milis sayısı hızla artmış ve bu sayının 10 bine ulaştığı iddia edilmiştir. Bu süreçte Lübnan Hizbullahı'nın yanı sıra Irak'taki Şii milis grupları olan Mehdi Ordusu, Asaib el Hak ve Hataib Hizbullah da 600 ile 1.000 dolayında milisini rejim güçlerinin yanında savaşması için Suriye'ye göndermiş ve bu sayede Suriye yönetiminin elini güçlendirmiştir (Nakhoul 20 Haziran 2013, <http://www.reuters.com/article>, 25 Haziran 2016'da erişildi).

Savaşın dengelerini etkileyen bir diğer gelişme ise El Nusra Cephesi'nin Mart ayında Rakka kentini ele geçirmesinin ardından Irak'taki El Kaide yapılanması olan Irak İslam Devleti'nin lideri Ebubekir El Bağdadi'nin radikal bir karar alarak örgütün adını Irak-Şam İslam Devleti şeklinde değiştirmesi olmuştur. Bağdadi, 8 Nisan'da Suriye'deki El Kaide yapılanması El Nusra Cephesi'ni de içerecek şekilde örgütün genişletildiğini ve yeni hedefin Irak ile birlikte Ürdün, Suriye, Filistin ve Lübnan topraklarını içeren bir şariat devleti kurmak olduğunu açıklamıştır. Ancak bu karar El Nusra Cephesi lideri Ebu Muhammed El Colani tarafından kendilerine danışılmadan alındığı gerekçesiyle kabul edilmemiştir. Bu durum El Nusra Cephesi'nin kendini feshetmemesi ve dolayısıyla Suriye'de El Kaide'ye bağlı iki ayrı örgütün ortaya çıkmasına neden olmuştur (Taştekin 2015: 259).

Kuruluşunun ardından Suriye topraklarında hızla faaliyete geçen IŞİD, öncelikli amaç olarak Suriye yönetiminin devrilmesini belirlemiştir. Bu kapsamda sadece rejim güçleri ile değil diğer muhalif unsurlar ve Kürtlerle de savaşmıştır. Ekim 2013'te Rakka kentinde diğer tüm radikal İslamcı örgütleri kovup egemenliğini ilan eden IŞİD, Rakka'da şeriat devleti pratiğine yönelmiş ve kendi kurallarını oluşturmuştur. IŞİD selefi/cihatçı ideolojiye sahip bir örgüt olarak tanımlansa da Irak ve Suriye'de izlediği politika ve kullandığı yöntemlerle kendisiyle aynı ideolojik arka plana sahip örgütlerden ayrılmıştır. Kontrol altına aldığı bölgelerde kendisiyle aynı ideolojik görüşü paylaşmayanları Sünni, Şii, Hıristiyan, Ezidi, Arap, Kürt ayırt etmeden kölelik, kafa kesme ve işkence ederek öldürme gibi insanlık dışı muamelelerle cezalandırmıştır. IŞİD'in kendi ideolojisini benimsemeyen herkesi ölümü hak eden kafirler olarak görmesi, kendisi gibi selefi/cihatçı olan örgütlerle dahi çatışır hale gelmesine neden olmuştur. IŞİD'in şeriat devleti ilan etmek için izlediği sert yöntemler kısa zamanda dünyanın farklı bölgelerindeki cihatçıların ilgisini çekmiş ve yüzlerce kişi IŞİD saflarında savaşmak için Suriye ve Irak'a gelmiştir. Öyle ki CIA Eylül 2014'te örgütün Suriye ve Irak'ta toplam 20.000 ile 31.500 arasında savaşçıya sahip olduğunu açıklamıştır (Karadsheh, Sciutto ve Smith-Spark 14 Eylül 2014, <http://edition.cnn.com/2014/>, 26 Haziran 2016'da erişildi).

IŞİD, Suriye'deki faaliyetlerini yoğunlaştırmasına ve kontrol altına aldığı bölgelerde uyguladığı zulme paralel olarak dünya gündeminde daha fazla yer edinmeye başlamış ve bu durum Suriye yönetiminin uluslararası pozisyonunun tartışılmaya başlamasına neden olmuştur. Rejim unsurlarının IŞİD'e karşı verdiği mücadele uluslararası kamuoyunda insanlık dışı uygulamalara karşı verilen mücadele olarak okunmuş ve bu durum Suriye'de Beşar Esad'ı devre dışı bırakan bir geçiş süreci tartışmalarının önüne set çekmiştir. Bu durumdan rahatsızlık duyan muhalifler, Suriye Ulusal Koalisyonu'nun Mart ayında İstanbul'da yaptığı toplantıda geçici Suriye hükümetini kurmuş ve hükümeti Suriye halkının meşru temsilcisi ilan etmiştir. Geçici hükümetin kurulmasına paralel olarak ortaya çıkan kimyasal silah kullanıldığına ilişkin tartışma ise Suriye yönetimi ile muhalifler arasında yeni bir tartışmanın başlamasına neden olmuştur. Mart 2013'de rejim destekçisi olarak bilinen Halep'in Han el Asel

beldesinde, Ağustos ayında ise muhaliflerin kontrolünde olan Şam'ın Doğu Guta bölgesinde kimyasal silah kullanılmıştır.

BM denetçileri tarafından da onaylanan kimyasal silah kullanımının kimler tarafından gerçekleştirildiği uluslararası kamuoyunun gündemini uzun süre meşgul etmiştir. Muhalifler kimyasal silah kullanımına ilişkin Suriye ordusunu suçlarken, Suriye yönetimi dışardan kimyasal silah yardımı aldığını iddia ettiği silahlı muhalif grupları suçlamıştır. Bağımsız Suriye Araştırma Komisyonu eski başsavcısı Carla Del Ponte, Mayıs 2013'te İsviçre televizyonuna yaptığı açıklamada Mart ayında gerçekleştirilen saldırının hükümet değil silahlı muhalifler tarafından gerçekleştirildiğini iddia etmiştir (Reuters 5 Mayıs 2013, <http://www.reuters.com/article>, 27 Haziran 2016'da erişildi). Bununla birlikte 19 Mart 2013'te Halep'in Khan Al Asal bölgesinde, 21 Ağustos 2013'te Şam'ın Guta bölgesinde ve 29 Nisan 2013'te Saraqib'te kimyasal silah kullanıldığı ve binlerce sivil kişinin öldüğünü tespit eden BM'nin kimyasal silah kullanımı iddialarını araştırmak için kurduğu BM Misyonu, önemli miktarda sarin gazının kullanıldığı, belirlenen kimyasal silahların cinslerinin Suriye ordusunun elinde bulunan kimyasal silah cinsinden olduğu, bu silahları kullananların bu stoktan temin ettiklerini tespit etmiştir. Fakat BM misyonu, bu silahları gerçekte rejim güçlerinin mi, yoksa muhaliflerin mi kullandığını açıklamamıştır (Dalar 2016, <http://ods2016.org/index.php/mehmet>, 20 Eylül 2016'da erişildi).

Öte yandan Ağustos ayında gerçekleştirilen saldırının ise Suriye ordusu tarafından gerçekleştirildiği iddialarını Beşar Esad kesin bir dille reddetmiş olsa da rejim üzerindeki uluslararası baskının artmasına engel olamamıştır. Uluslararası baskı karşısında 14 Eylül'de Kimyasal Silahlar Anlaşması'nı imzalamak için BM'ye başvuru yapan Suriye yönetimi, başvurudan bir ay sonra anlaşmaya taraf olmuş ve anlaşma ile rejimin elindeki kimyasal silahların 2014 yılı ortasına kadar tamamen imha edilmesi öngörülmüştür (Adams 14 Ekim 2013, <http://www.bbc.com/turkce>, 27 Haziran 2016'da erişildi). IŞİD'in nasıl durdurulacağı ve kimyasal silah kullanımına ilişkin tartışmalarının hakim olduğu 2013 yılı son bulduğunda Suriye'de hayatını kaybedenlerin sayısı 100 bine, başka ülkelere sığınanlarının sayısı kayıt dışı olanlarla

birlikte 4 milyona, Suriye içinde yerinden edilenlerin sayısı ise 5 milyona ulaşmıştır (ORSAM 2014: 2).

2014 yılının Suriye’de en fazla yıkımın yaşandığını yıl olduğunu söylemek mümkündür. Londra merkezli Suriye İnsan Hakları Gözlemevi verilerine göre Suriye’de 2014’te toplamda 76 bin 21 kişi hayatını kaybetmiştir. Bu rakamın 3 bin 501’i çocuk olmak üzere 17 bin 790’ının sivil olduğu açıklanmıştır. Her gün ortalama 200 kişinin hayatını kaybettiği 2014 yılında Suriye’nin toplam nüfusunun yüzde 6’sı ölmüş ya da yaralanmıştır. Gözlemevi’ne göre yoğunlaşan çatışmalarda 22 binden fazla Suriye askeri ya da rejim yanlısı milis, 17 bin IŞİD ve El Nusra Cephesi militanı ve 15 binden fazla ılımlı ya da İslamcı gruplardan savaşçılar ölmüştür (SOHR 1 Ocak 2015, www.syriahr.com/en/, 27 Haziran 2016’da erişildi).

Savaşın en çok can kaybına ve yıkıma yol açtığı yıl olan 2014’te Suriye İç Savaşı’na dair yaşanan en önemli gelişmelerden biri Suriye Kürtlerinin Ocak ayının başında ülkenin kuzeyinde demokratik özerklik modelini uygulamaya geçirerek Cizire, Kobani ve Afrin’de kanton yönetimleri ilan etmesi olmuştur. Batı Kürdistan Demokratik Özerk Yönetimi Yasama Meclisi tarafından kabul edilen anayasa ile Suriye'nin demokratik parlamenter bir sistemle yönetildiği kabul edilirken, oluşturulan demokratik özerk yönetimlerin merkezi olmayan sisteme dayalı kurulacak gelecekteki Suriye'nin bir parçası olduğu ifade edilmiştir (Aljazeera Turk 7 Ocak 2014, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/>, 28 Haziran 2016’da erişildi). Suriye Kürtlerinin kanton yönetimlerini ilan etmesi, 22 Ocak’ta Cenevre’de ikincisi yapılması planlanan toplantı (Cenevre-2) öncesi rejim muhaliflerine gönderilmiş bir mesaj olarak yorumlanmıştır. Konferansta muhaliflerden ayrı olarak savaşın üçüncü bir tarafı olarak yer almak isteyen Batı Kürdistan Demokratik Toplum Hareketi (TEV-DEM) çatı yapılanmasının isteği, Türkiye’nin ve rejim muhaliflerinin kanton yönetimlerinin ilanına tepkisi nedeniyle karşılık bulmamıştır (Yezdani 23 Ocak 2014, <http://www.hurriyet.com.tr/10-soruda>, 9 Haziran 2017’de erişildi).

22 Ocak’ta Montrö’de yapılan açılış konuşmaları ile başlayan Cenevre-2, 23-31 Ocak ve 10-15 Şubat tarihleri arasında iki tur halinde gerçekleştirilmiştir. Görüşmelere

Suriye muhalefetini temsilen Suriye Ulusal Koalisyonu temsilcileri, Suriye yönetimini temsilen Dışişleri Bakanı Velid Muallim'in başkanlık ettiği heyet, Türkiye'de dahil olmak üzere 39 ülkenin temsilcileri ve BM, AB, Arap Birliği ve İslam İşbirliği Teşkilatı'nın temsilcileri katılmıştır. Öte yandan Kürdistan Bölgesel Yönetimi lideri Mesud Barzani'ye yakın olan bazı Kürt partiler muhaliflerin çatı örgütlenmesi olan Suriye Ulusal Koalisyonu çatısı altında görüşmelere katılırken, Suriye'nin kuzeyinde kantonların ilan edilmesinde başat rolü oynayan PYD'nin de dahil olduğu çatı örgütlenme TEV-DEM, görüşmelere davet edilmemiştir. Cenevre-2'ye davet edilmeyen diğer bir aktör ise İran olmuştur. Muhaliflerin "*İran varsa biz yokuz*" çıkışından dolayı Suriye yönetiminin destekçilerinden ve en önemli bölgesel aktörlerden biri olan İran görüşmelere davet edilmemiştir.

Birleşmiş Milletler (BM) ve Arap Birliği Suriye Özel Temsilcisi El Ahdar El İbrahimi'nin arabuluculuğunda gerçekleşen Cenevre-2 görüşmelerinden tarafların uzlaşmacı bir tutum sergilememesi nedeniyle herhangi bir sonuç alınamamıştır. Suriye muhalefetinin Beşar Esad'sız bir geçiş hükümeti yönündeki ısrarı, Suriye yönetiminin ise talepleri tamamen terörle mücadele odaklı ele alması görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlanmasının temel nedeni olmuştur. BM ve Arap Birliği Suriye Özel Temsilcisi İbrahimi, Cenevre-1'in sonuç bildirisinde yer alan ve Cenevre-2 görüşmelerinin temel parametresini oluşturan tam yetkili bir geçiş yönetiminin kurulması meselesinin tartışılmaması ve görüşmelerin devam edip etmeyeceğinin belli olmaması nedeniyle Suriye halkından özür dilemiş ve Mayıs ayında görevinden istifa etmiştir (Arı 2014: 57).

2014 yılının bir diğer önemli gelişmesi Suriye yönetiminin 2013 yılı sonbaharında taraf olduğu Kimyasal Silahlar Anlaşması kapsamında yaşanan gelişmeler olmuştur. Ocak ayının hemen başında Suriye yönetiminin elindeki kimyasal silahların bir kısmı Lazkiye limanından gemilerle ülkeden çıkarılmıştır. Şubat ayında ise Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü Suriye'de tespit edilen 12 kimyasal silah üretim tesisinden birinin yanı sıra kimyasal silahların yüzde 98'nin imha edildiğini açıklamıştır (Aljazeera Turk 3 Şubat 2015, <http://www.aljazeera.com.tr/haber>, 29 Haziran 2016'da erişildi). Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü, Suriye

yönetiminin Kimyasal Silahlar Anlaşması'na taraf olmasından yaklaşık 8 ay sonra Haziran 2014'te kimyasal silah programındaki, sülfür hardal ve sarinin öncül maddeleri de dahil olmak üzere, tüm tehlikeli maddelerin ülkenin dışına çıkarıldığını açıklamıştır (Bendavid 24 Haziran 2014, <http://www.wsj.com.tr/articles>, 29 Haziran 2016'da erişildi). Ancak bu durum sadece Suriye yönetiminin resmi olarak açıkladığı elindeki kimyasal silahları kapsadığı için denetim dışında kimyasal silah olup olmadığı, IŞİD'in, diğer radikal silahlı grupların veya muhaliflerin elindeki kimyasal silahların akıbeti ile ilgili muğlaklık devam etmiştir.

2014 yılında Suriye'de yaşanan savaşa dair ortaya çıkan önemli gelişmelerden bir diğeri IŞİD'in Suriye Kürtlerinin kanton ilan ettiği üç bölgeden biri olan Kobani'ye Mart ayından itibaren saldırmaya başlaması olmuştur. Kobani, IŞİD'in kontrolünde olan Tel Abyad (Şanlıurfa Akçakale karşısı), Carablus (Gaziantep'in Karkamış ilçesinin karşısı) ve Rakka'nın ortasında yer alması nedeniyle IŞİD için stratejik bir öneme sahipti. IŞİD'in Kobani'yi alması hem söz konusu bölgeler arasındaki militan geçişlerini kolaylaştıracak hem de örgütün Suriye'nin diğer bölgelerine ilerlemesini kolaylaştıracaktı. Kürtler için ise Kobani, 19 Temmuz 2012'de kontrolün ele alındığı ilk yer olması açısından psikolojik, Afrin ve Cizire kantonlarının ortasına yer alması bakımından ise stratejik bir öneme sahipti. Kobani'nin düşmesi psikolojik olarak diğer kantonlar üzerinde de olumsuz etki yapacağını söylemek mümkündür (Taştekin 2015: 324).

Eylül ayında Kobani'yi kuşatmak için taarruza geçen IŞİD, Halk Savunma Birlikleri (YPG) karşında elde ettiği askeri üstünlüğün sonucunda 2 Ekim'e gelindiğinde Kobani ve çevresindeki 354 köyün 350'sini ele geçirmiş ve binlerce Kürt köylerinden kaçarak Türkiye sınırına akın etmiştir. Bu tarihten sonra uluslararası kamuoyunun tüm dikkati -gerçekleştirilen IŞİD karşıtı protesto gösterilerinin de etkisiyle- Kobani kent merkezinin düşüp düşmeyeceğine yoğunlaşmıştır. Kentin kaderini değiştiren gelişme ise Kobani'nin düşmesinin Suriye'deki çıkarlarına aykırı bir durum yaratacağını fark eden ABD öncülüğündeki koalisyon güçlerinin Eylül ayı sonundan itibaren IŞİD mevzilerini bombalamaya başlaması olmuştur. Havadan koalisyon güçlerinin karadan ise Özgür Suriye Ordusu ve Peşmerge'nin destek

vermesiyle IŞİD'i Kobani'den çıkartmaya başlayan YPG ve müttefikleri, 27 Ocak 2015'te kent merkezinin IŞİD militanlarından temizlendiğini duyurmuştur (BBC Türkçe 27 Ocak 2015, <http://www.bbc.com/turkce>, 29 Haziran 2016'da erişildi). IŞİD unsurlarının Kobani'ye bağlı tüm köylerden temizlenmesi ise Haziran 2015'i bulmuştur (Habertürk 27 Haziran 2015, <http://www.haberturk.com/dunya/>, 29 Haziran 2016'da erişildi).

Muhaliflerin ve uluslararası güçlerin 2014 yılında rejimin geleceğini sorgulamaya devam etmesine Suriye yönetimi Haziran ayında gerçekleştirdiği devlet başkanlığı seçimi ile karşılık vermiştir. 3 Haziran 2014'te gerçekleşen IŞİD kontrolündeki Rakka dışında tüm kentlerde sandıkların kurulduğu seçim sonucunda Beşar Esad oyların yüzde 88,7'sini alarak 3. kez devlet başkanı seçilmiş ve Suriye'nin seçimle gelen meşru lideri olduğunu açıklamıştır (BBC Türkçe 4 Haziran 2014, <http://www.bbc.com/turkce>, 29 Haziran 2016'da erişildi). Suriye yönetimi tarafından katılımın yüzde 73,42 olduğu açıklanan seçimler, rejim karşıtları tarafından “düzmece” ve “Esad'ın Suriye siyasetindeki pozisyonunu meşrulaştırma çabası” olarak yorumlanmış ve tanınmamıştır (Hürriyet 6 Haziran 2014, <http://www.hurriyet.com.tr/suriyede>, 29 Haziran 2016'da erişildi). Rejimin ve muhaliflerin pozisyonları meşrulaştırma çabaları, uluslararası aktörlerin artan müdahalesi, kent çatışmaları ve IŞİD'in yükselişi ile geçen 2014 yılı, Suriye İç Savaşı'nın en kanlı bilançosunun ortaya çıktığı yıl olmuştur.

Suriye'de çatışmaların ve can kayıplarının devam ettiği 2015 yılında ortaya çıkan en önemli gelişmelerden biri başarısızlıkla sonuçlanan Cenevre görüşmelerinin ardından rejim ve muhalifleri yeniden aynı masa etrafında buluşturma çabası olmuştur. Bu çaba etrafında hazırlıklarını sürdüren Rusya 26 Ocak 2015'te rejimin ve PYD'nin de dahil olduğu bir kesim muhalif grupların temsilcilerini Moskova'da toplamayı başarmıştır. Ancak muhaliflerin en önemli çatı örgütlenmesi olan Suriye Ulusal Koalisyonu'nun görüşmelere katılmama kararı alması söz konusu görüşmelerden çatışmaların son bulmasına ve geçiş sürecine ilişkin somut bir karar çıkmasının önüne geçmiştir. Nitekim görüşmelerin ardından Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, krizin

çözümünden çok uzakta olduğunu ifade etmiştir (Gazetevatan 28 Ocak 2015, <http://www.gazetevatan.com/-bu-kriz>, 30 Haziran 2016'da erişildi).

Moskova'da gerçekleşen görüşmelerden Suriye'de devam eden çatışmalara son verecek bir siyasi çözüm çıkmamış olsa da savaşın gidişatını etkileyen başka sonuçların çıktığını söylemek mümkündür. Bunlar Suriye'deki gelişmelere ilişkin Rusya'nın belirleyici rolünün artması ve PYD Eş Başkanı Salih Müslim'in toplantıya katılmasıyla Suriye'ye ilişkin çözüm tartışmalarında PYD'nin göz ardı edilemeyeceğinin kabul edilmesi olmuştur. Ayrıca görüşmelerde üzerinde ortak tavır sergilenen konulardan biri olan artan IŞİD tehdidi, rejim değişikliği taleplerinin geri planda kalmasına neden olmuştur. Bu durum hem rejimin hem de rejimden yana tavır sergileyen Rusya ve İran'ın elini güçlendirmiştir.

Rusya'nın Eylül ayından itibaren Suriye yönetimine olan askeri desteğini arttırması ve Suriye'nin çeşitli noktalarında IŞİD ve diğer muhaliflere karşı Suriye ordusu ile birlikte hava saldırıları başlatması savaşın gidişatını etkileyen en önemli gelişmelerden biri olmuştur. Rusya'nın sahaya inmesi Suriye Ulusal Koalisyonu ve destekçisi ülkeler tarafından sert bir dille eleştirilirken Suriye yönetimi tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. IŞİD'in Suriye'deki artan gücü Suriye İç Savaşı'nda önceliklerin değişmesine, muhaliflerin ve ABD'nin rejimi devirmeye endekli Suriye siyasetinin yerini IŞİD ile mücadelenin almasına neden olmuştur. Bu durum rejimin Hama, Humus ve Halep'te yeniden kontrolü ele geçirmesine ve devrimden umudu kesen Özgür Suriye Ordusu'na bağlı kimi grupların ateşkes ilan etmesine zemin hazırlamıştır (Taştekin 2015: 392). Kimi muhalif gruplar ile Suriye yönetimi arasında ateşkes ilan edilmesine rağmen ağırlıklı olarak IŞİD saldırıları nedeniyle 2015 yılında da Suriye'de savaşın can kayıplarına neden olmaya devam etmesinin ve kentleri yok etmesinin önüne geçilememiştir. 2015 yılında gerçekleşen çatışmalar ve bombalı saldırılar neticesinde Suriye'de 21 bini sivil 55 bin kişi hayatını kaybederken ülkeyi terk etmek zorunda kalanların arasına ise 1 milyon Suriyeli daha eklenmiştir (Deutsche Welle Türkçe 11 Mart 2016, <http://www.dw.com/tr/suriyedeki>, 30 Haziran 2016'da erişildi).

2016 yılının Ocak ayı sonunda başlayan Cenevre-3 görüşmelerinde savaşa son verme, IŞİD ile mücadele, sivillerin durumunu iyileştirme ve demokratik seçimlerin yapılması konuları gündeme alınsa da gerek rejim ve muhalifler, gerek ABD ve Rusya gibi emperyal güçler gerekse muhaliflerin kendi arasında yaşanan görüş ayrılıkları, görüşmelerin yine sonuçsuz kalmasına neden olmuştur. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu'nun Mayıs ayı sonunda yayınladığı rapora göre Suriye'de 5 yıldır devam eden çatışmalar neticesinde 81 bini sivil 283 bin kişi hayatını kaybetmiş, 12 milyon kişi ise yerlerinden edilmiştir (T24 27 Mayıs 2016, <http://t24.com.tr/haber>, 30 Haziran 2016'da erişildi). Suriye Siyasi Araştırma Merkezi adlı bağımsız kuruluş ise 700 çalışmadan derlenen raporunda Suriye'de son beş yılda 470 bin kişinin hayatını kaybettiğini, 1,9 milyon kişinin yaralandığını, 4 milyon kişinin ülkeyi terk etmek 6,4 milyon kişni ise ülke içinde yer değiştirmek zorunda kaldığını açıklamıştır (Amerika'nın Sesi 11 Şubat 2016, <http://www.amerikaninsesi.com/a/suriye>, 30 Haziran 2016'da erişildi).

6.2. İç Savaş Döneminde Türkiye'nin Suriye Politikası

Suriye'deki bütün toplumsal fay hatlarını harekete geçiren iç savaşın, Türkiye'nin Suriye politikasında yeni bir kırılma yarattığını söylemek mümkündür. AK Parti iktidarının 2007 yılından sonra Türkiye'nin Ortadoğu politikasının merkezine oturduğu Suriye'de başlayan iç savaş, 2000'li yıllar boyunca önemli ilerleme kat eden Türkiye-Suriye ilişkilerinin yeniden bozulmasına neden olmuştur. Çalışmanın bu kısmında Türkiye'nin Suriye politikasının iç savaş döneminde nasıl bir değişim geçirdiği, Türkiye'nin Kürt meselesinin ve bölgesel Kürt sorununun söz konusu değişimde nasıl bir rol oynadığı ele alınmaktadır.

6.2.1. Suriye'de Protestoların Başlaması ve Türkiye'nin Reform Çağrısı

Arap coğrafyasına yayılan rejim karşıtı protestoların 2011 yılının ilk ayında Suriye'ye sıçraması ve kısa sürede iç savaşa dönüşmesi, Türkiye'nin Suriye politikasında 180 derecelik bir değişimi beraberinde getirmiş ve iki ülke ilişkilerindeki

parlak dönemin son bulmasına neden olmuştur. Türkiye-Suriye ilişkilerinin yeniden bozulmasının ve AK Parti iktidarının Suriye yönetimi ile ipleri tamamen koparmasının, Suriye’de sokak protestolarının iç savaşa dönüşmesi ile paralellik gösteren bir geçiş süreci içerisinde gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Diğer bir ifadeyle Türkiye’nin yeni Ortadoğu ve komşularla sıfır sorun politikasının merkezinde yer alan Suriye ile ilişkilerin bozulması bir anda gerçekleşmemiş, parlak döneme son vermek kolay olmamıştır. Nitekim dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, Suriye’de muhaliflerin sosyal medya üzerinden örgütlenerek sokaklarda seslerini duyurmaya çalıştığı bir dönemde Halep’e ziyaret gerçekleştirmiştir. 6 Şubat’ta gerçekleştirilen bu ziyarette Asi Nehri üzerine yapılması planlanan ve iki ülke arasındaki dostluğun pekiştirilmesine katkı sunması amaçlanan barajın temelleri atılmış, ayrıca iki ülke arasında ortak banka kurulması, hızlı tren seferlerinin başlatılması ve doğalgaz şebekelerinin birbirine bağlanması kararlaştırılmıştır (Miş 2012: 272).

Başbakan Erdoğan’ın Halep’e Şubat ayında gerçekleştirmiş olduğu ziyaret sırasında Suriye’de başlayan protestolar gündeme gelmemiş, tam aksine iki ülkenin kabine üyeleri Mısır ve Tunus’ta yaşanan gelişmelere karşı ortak bir tutum takınabilmek adına toplantı yapmıştır. Suriye Başbakanı Naci El Utri, Erdoğan’ın ziyaretini ve Asi Nehri üzerine ortak baraj yapılmasını iki ülke arasındaki stratejik müttefikliğin bir sonucu olarak değerlendirmiş ve 6 Şubat’ı “Türkiye Suriye Dostluk Günü” olarak ilan etmiştir (Miş 2012: 272). Başbakan Erdoğan ise Asi Nehri üzerine yapılması planlanan barajın temel atma töreninde yaptığı konuşmada AK Parti’nin inşa ettiği yeni dış politika yaklaşımının bir yansıması olarak iki ülke arasındaki ortak tarih ve kültür paydasına işaret etmiş ve sorunların artık geride kaldığına vurgu yapmıştır. Konuşmasında Beşar Esad’a “kardeşim” diye seslenen Başbakan Erdoğan, “*Biz 8 yıl önce komşularla sıfır sorun dedik. Çünkü biz şuna gönülden inanıyoruz; Suriye ne kadar huzurlu olursa Türkiye de o kadar huzurlu olur. Türkiye ne kadar refah içinde olursa Suriye de o kadar refah içinde olur. Çünkü bizler tarihin bizi birbirimize kardeş kıldığı ve eylediği milletleriz. Tarih boyunca bizim kaderimiz hep ortak oldu, hep birlikte yüreğimiz attı.*” demiştir (Dünya Bülteni 6 Şubat 2011, <http://www.dunyabulteni.net/?aType>, 21 Temmuz 2016’da erişilmiştir).

Başbakan Erdoğan'ın Suriye'ye Şubat ayında gerçekleştirdiği ziyaret sırasında iki ülke ilişkilerinin daha da derinleşeceğine yönelik verdiği mesajlara ilişkin ilk somut gelişme 2011 yılının Mart ayına girildiğinde gerçekleşmiştir. 7 Mart 2011'de Türkiye, Suriye, İran ve Irak arasında ortak vize uygulamasını öngören “Şamgen” planı ile ilgili mutabakata varıldığının açıklanmasıyla iki ülke arasındaki stratejik müttefiklik bir adım daha öteye taşınmıştır (Hürriyet 7 Mart 2011, <http://www.hurriyet.com.tr/samgende>, 21 Temmuz 2016'da erişildi). Bölgesel entegrasyon adına oldukça önemli bir girişim olan ve Başbakan Erdoğan tarafından ortaya atılan Şamgen'in dört ülkenin turizm ve ticaret hacmini geliştirmek adına o güne kadar atılan en önemli adım olduğunu söylemek mümkündür.

Suriye'nin çeşitli kentlerinde Ocak ve Şubat aylarında gerçekleştirilen rejim karşıtı sokak protestolarının Mart ayının ikinci haftasında birçok kente ve geniş kitlelere ulaşması, Türkiye'nin Suriye politikasının geleceğine yönelik soru işaretleri yaratmıştır. Türkiye, AK Parti iktidarının Ortadoğu politikasının merkezine koyduğu Suriye ile ilişkilerde 2000'li yıllarla birlikte muazzam bir ilerleme kat etmiştir. Bu nedenle Suriye'nin çeşitli kentlerine yayılan rejim karşıtı protestolar kaygı ve büyük bir dikkatle izlenmiştir. Sokağa dökülen kitlelerin reform talebi karşısında nasıl bir tutum takınılacağı, Suriye yönetimi ile ilişkilerin nasıl etkileneceği bir anda ciddi bir belirsizlik olarak ortaya çıkmıştır. İçinde bulunulan bu belirsizlik ortamında AK Parti iktidarının elini rahatlatan gelişme ise Beşar Esad'ın protesto gösterilerinin kitleselleşmesinden bir hafta sonra 24 Mart günü siyasal, toplumsal ve ekonomik bir dizi reformun yapılacağını açıklaması olmuştur. Esad'ın atacağı reform adımlarının iki ülke arasında son 10 yılda inşa edilmiş ortaklığı kurtarabileceğine inanan AK Parti iktidarı, söz konusu reform çabalarına destek olma ve Suriye yönetimi ile ilişkileri bozmama yönünde bir tutum sergilemiştir. Nitekim Başbakan Erdoğan reform adımlarının açıklamasından bir gün sonra Beşar Esad'ı arayarak yanlarında olduklarını ifade etmiş ve kendisini kitlelerin taleplerine karşılık verdiği için tebrik etmiştir (Haber7com 26 Mart 2011, <http://www.haber7.com/siyaset>, 21 Temmuz 2016'da erişildi).

Suriye yönetiminin olağanüstü hal yasasının kaldırılması ve siyasi partiler yasasının değiştirilmesi de dahil bir dizi konu da reform hazırlığı içinde olduğunu açıklaması, AK Parti iktidarınca büyük bir memnuniyetle karşılanmış ve desteklenmiştir. Başbakan Erdoğan 28 Mart günü gazetecilerle yaptığı bir sohbette tarihsel bağlar, akrabalık bağları ve 911 kilometrelik ortak sınır nedeniyle Türkiye'nin Suriye'deki gelişmelere sessiz kalmadığını ve reform adımlarının hayata geçirilmesi için her türlü desteğe hazır olduklarını ifade etmiştir Sabah 28 Mart 2011, <http://www.sabah.com.tr/gundem>, 21 Temmuz 2016'da erişildi). Türkiye tarafından verilmeye hazır olunan destek bağlamında 6 Nisan'da Şam'a giden dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad ve Dışişleri Bakanı Velid Muallim ile görüşerek Türkiye'nin reform sürecine destek vermeye hazır olduğunu, Suriyeli yetkililerin muhaliflerle görüşmesi gerektiğini ve reform adımlarının bir an önce atılması gerektiğini doğrudan iletmiştir (İhlas Haber Ajansı 6 Nisan 2011, <http://www.ihb.com.tr/haber>, 21 Temmuz 2016'da erişildi).

Türkiye bir yandan Suriye yönetiminin reform adımlarının atılacağına yönelik açıklamalarına desteğini açıklarken diğer yandan Beşar Esad'ın geleceği ile ilgili olası senaryoları değerlendirme sürecine girişmiştir. Nisan ayının sonunda Türkiye'yi ziyaret eden dönemin CIA Başkanı Leon Panetta ile MİT Müsteşarı Hakan Fidan arasında gerçekleşen görüşmede Suriye için iç savaşa sürüklenme açısından “kritik eşikte” olduğu ifade edilmiş ve iç kargaşanın büyümesi halinde gündeme gelmesi muhtemel olan “askeri operasyon” ve “insani yardım” gibi senaryolar ele alınmıştır (Bostan 26 Nisan 2011, <http://www.sabah.com.tr/gundem>, 22 Temmuz 2016'da erişildi). Toplantının “çok gizli” koduyla kamuoyunda saklanarak gerçekleştirilmesi, Washington ve Ankara'nın Suriye'de olası bir rejim değişikliği senaryosuna hazırlık yaptığı şeklinde yorumlanmıştır (Taştekin 2015: 99).

Nisan ayının sonuna gelindiğinde Türkiye'nin Suriye'deki temel önceliği Beşar Esad'ın reform adımlarını atması olmaya devam etmiş ve olası bir rejim değişikliğine çekinceli yaklaşım sürdürülmüştür. Bu çekincenin temel nedeninin Libya, Mısır veya Tunus'tan farklı olarak Suriye'deki gelişmelerin Türkiye'nin ulusal güvenliğini ve çıkarlarını daha yakından ilgilendirmesi olduğunu söylemek mümkündür. İki ülke

ilişkilerinde son 10 yılda kat edilen muazzam ekonomik ve siyasal ilişkiler, iki ülke halkları arasındaki tarihsel, toplumsal ve kültürel bağlar ve 911 kilometrelik ortak sınır göz önünde bulundurulduğunda Türkiye'nin Suriye'deki temel önceliği bir rejim değişikliği değil ekonomik, siyasal ve toplumsal ilişkilerin korunması, ulusal güvenliğe yönelik Suriye'den kaynaklı bir tehdit oluşmaması olmuştur. Bu öncelik doğrultusunda Suriye'de kısa ve orta vadede istikrarın Beşar Esad ile sağlanacağını düşünen Ankara, 28 Nisan'da Şam'a giden MİT Müsteşarı Hakan Fidan ve Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarı Kemal Madenoğlu aracılığıyla *“Türkiye'nin Suriye'deki reform sürecini desteklediği ve katkı sunmaya hazır olduğu”* mesajını Suriyeli yetkililere iletmıştır (Hürriyet 28 Nisan 2011, <http://www.hurriyet.com.tr/turkiye>, 23 Temmuz 2016'da erişildi).

Suriye yönetimi Nisan ayında olağanüstü hal yarasının ve devlet güvenlik mahkemelerinin kaldırılması, siyasal tutuklularının serbest bırakılmasını öngören bir genel af yarasının onaylanması gibi önemli reform adımlarını hayata geçirmiş ancak bu adımlar ne muhalifler ne de ABD'nin başını çektiği Esad karşıtı uluslararası aktörler tarafından yeterli bulunmamıştır. Reform adımlarının atılmadığına yönelik yapılan açıklamalar bütünüyle gerçekçi olmasa da giderek kitleselleşen rejim karşıtı protesto gösterileri ve Suriye ordusunun bu gösterilere sert müdahalesi, Beşar Esad'ın üzerindeki uluslararası baskının daha da artmasına neden olmuştur. Bu durum Türk yetkililerin tutumunun da değişmeye başlamasına, Ankara'nın rejim muhalifleri ile olan diyalog kanallarının artmasına ve Suriye'nin geleceği ile ilgili olarak rejim değişikliği de dahil tüm senaryoların daha detaylı bir şekilde değerlendirilmeye başlamasına neden olmuştur. Suriye'nin büyük kentlerdeki sokak çatışmalarının iyiden iyiye artmaya başladığı Nisan ayının son günlerinde Suriyeli muhaliflerin İstanbul'da toplanmasına izin veren Türkiye, daha fazla reformun hayata geçirilmesine ilişkin Suriye yönetimine yapılan iç ve dış baskının artmasına katkı sunmuştur. Başbakan Erdoğan 1 Mayıs tarihinde katıldığı bir televizyon programında Beşar Esad'ın kendisine reform konusunda söz verdiğini ancak hala adım atmadığını, bir kararsızlık içinde olduğunu veya bazı güçler tarafından engellendiğini düşündüğünü ifade etmiştir (Sabah 2 Mayıs 2011, <http://www.sabah.com.tr/gundem>, 24 Temmuz 2016'da erişildi).

29 Nisan günü Hatay'ın Yayladağ ilçesinin karşısındaki Harapcöz ve çevresinde yaşayan 250 Suriyelinin ellerindeki Türk bayraklarıyla sınırı geçmesi, Suriye İç Savaşı'nın Türkiye için farklı bir boyut daha kazanmasına neden olmuştur. Bu tarihten itibaren her gün artan bir şekilde Suriyeli sığınmacının savaştan kaçarak sınırı geçmesi, savaşın Türkiye açısından yaratabileceği problemleri daha görünür hale getirmiş ve Türk yetkililerin Suriye'nin geleceği ile ilgili farklı senaryoları ayrıntılı olarak değerlendirmeye başlamasına neden olmuştur. Ancak bu senaryolar arasında yer alan olası bir uluslararası müdahaleye Türkiye mesafeli yaklaşmış ve Beşar Esad'ın bir an önce daha fazla reformu hayata geçirmesi yönündeki ısrarını sürdürmüştür. Zira dönemin Dışişleri Bakanı Davutoğlu 1 Mayıs'ta katıldığı bir televizyon programında uluslararası müdahale ihtimaline ilişkin *"uluslararası müdahale, bu tür durumlarda, özellikle Suriye gibi sosyolojik bakımdan daha heterojen toplumlarda istenilmeyen sonuçlar da doğurabilir. Ayrıca Suriye komşumuz ve egemen bir ülke. Biz böyle bir şeyin Suriye içinde çözülmesine büyük önem veriyoruz. Hala bunun için şans vardır, ama bu şansın zorlanmaması ve kaçırılmaması lazım"* ifadesinde bulunarak hem Esad'a hem de ABD'nin başını çektiği rejim karşıtı uluslararası aktörlere Türkiye'nin tavrına ilişkin bir mesaj vermiştir (T.C. Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü 1 Mayıs 2011, <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce>, 26 Temmuz 2016'da erişildi).

AK Parti iktidarı Mayıs ayı boyunca bir yandan Suriye yönetimine reformların bir an önce hayata geçirilmesine yönelik uyarılarını devam ettirirken diğer yandan da Suriyeli rejim muhalifi gruplar ile olan diyalogunu ilerletmiştir. Suriyeli rejim muhalifleri ve ABD'nin başını çektiği rejim karşıtı uluslararası aktörler, Hüsnü Mübarek'e ve Muammer Kaddafi'ye "çekil" çağrısı yapan Başbakan Erdoğan'dan aynı çağrıyla Beşar Esad için de yapmasını beklese de bu talebe doğrudan karşılık verilmemiş ve mesafeli yaklaşmıştır. Nitekim Dışişleri Bakanı Davutoğlu Mayıs ayı sonunda katıldığı bir televizyon programında Beşar Esad'ın Zeynel Abidin Bin Ali, Hüsnü Mübarek veya Muammer Kaddafi gibi bir önceki nesilden olmadığını, çevresinde son derece saygı uyandıran, halkı tarafından sevilen ve eğer serbest seçimler olsa kazanacak bir lider olduğunu ifade etmiştir. Türkiye'nin hala rejim değişikliği, Esad'sız bir Suriye ve uluslararası müdahale taleplerine mesafeli yaklaşımının ipuçlarını veren Davutoğlu,

“bizim Suriye’de görmek istediğimiz şey, Sayın Esad öncülüğünde bir reform” açıklamasında bulunarak, iki ülke ilişkilerini kurtarmak için hala bir şans olduğunun mesajını vermiştir. (Hürriyet 27 Mayıs 2011, <http://www.hurriyet.com.tr/davutoglu>, 26 Temmuz 2016’da erişildi).

Türkiye Haziran ayında bir yandan Beşar Esad’a reform adımlarının atılması yönündeki uyarılarını sürdürürken diğer yandan da rejim muhalifleri ile görüşmelerini sıklaştırarak, Suriye yönetimi ile köprülerin atılmasının yakın olduğunun sinyallerini vermeye başlamıştır. Rejim muhaliflerinin 31 Mayıs-2 Haziran tarihlerinde Esad’sız bir geçiş sürecini görüşmek için Antalya’da konferans yapmasına izin veren Türk yetkililer, bu adımla Beşar Esad’a “*adım atmakta geç kalıyorsun*” mesajı vermiştir. 3-6 Haziran’da Cısr El Şuğur’da gerçekleşen katliamın ardından 2 bin 500 Suriyelinin daha Türkiye’ye sığınmasının ardından sığınmacı sayısının 10 bini geçmesi ise AK Parti iktidarının Suriye politikasındaki değişimin sinyallerinin daha açıktan verilmeye başlamasına neden olmuştur. Suriyeli sığınmacıların 10 Haziran’da yazdıkları mektupla “*Müslümanların lideri*” ilan ettiği ve muhaliflere şiddet uygulamakla suçladıkları rejime karşı müdahale çağrısı yaptığı Başbakan Erdoğan, aynı gün yaptığı konuşmada “*Maalesef Esad ailesi özellikle de Mahir Esad insani davranmıyor. Ve düşünün yani, öldürdükleri kadınların tepesinde öyle bir çirkin görüntü veriyorlar ki, yani bu görüntüler yenilir, yutulur görüntüler değil... Görüntüler ortada iken Esad bana farklı şeyler söyledi. Biz gelişmelere daha fazla sessiz kalamayız. İyi ilişkiler ilelebet sürmez*” diyerek ilişkilerin kopacağıнын sinyalini vermiştir (Hürriyet 10 Haziran 2011, <http://www.hurriyet.com.tr/erdogandan>, 26 Temmuz 2016’da erişildi).

Başbakan Erdoğan’ın Suriye’deki iç çatışmaya ilişkin muhaliflerin savlarını destekler demeci, Suriye yönetiminde tepki rejim muhalifi gruplarda ise sempati yaratmıştır. 12 Haziran günü Şam’da Türkiye Büyükelçiliği önünde toplanan yaklaşık 2 bin kişilik rejim yanlısı Suriyeli, Başbakan Erdoğan’ın açıklamalarını protesto ederken, iki gün sonra rejim muhaliflerinin Dera kentinde gerçekleştirdiği gösteride “*Teşekkürler Erdoğan*” ve “*Seni seviyoruz Erdoğan*” yazılı pankartlar taşınmıştır (Haber7com 14 Haziran 2011, <http://www.haber7.com/ortadogu>, 26 Temmuz 2016’da erişildi). Beşar Esad’ın 15 Haziran’da Ankara’ya gönderdiği özel temsilcisi Hasan Türkmani tepkiye

neden olan şiddet görüntülerinin eski olduğuna ilişkin bir izahat yapsa da Başbakan Erdoğan bu izahata “*Eski ya da yeni sonuçta vahşet var... Görüntüler bu şekilde devam edecek olursa uluslararası toplumun Suriye'nin aleyhine dönmesinin önüne geçilemez. Bizim yapabileceğimiz bir şey kalmıyor. Siz kendi kendinize yapıyorsunuz. Şiddet derhal durdurulmalı.*” karşılığını vermiştir (Çetin 17 Haziran 2011, <http://www.hurriyet.com.tr/eski>, 26 Temmuz 2016'da erişildi).

Başbakan Erdoğan'ın Hasan Türkmani aracılı ile Beşar Esad'a gönderdiği cevap, Ankara'nın ortaya çıkan şiddet görüntülerine, muhalif gruplarla verilen desteğe ve yaşanan sığınmacı akınına rağmen son 10 yıldaki en önemli ekonomik ve siyasi ortağı Suriye yönetimiyle diyalog kanallarını açık tutmaktan yana olduğunun bir işareti olarak değerlendirilmiştir. Türkiye'ye sığınan Suriyeli sığınmacılarla ortaya çıkan güvenlik problemlerinin Suriye yönetiminin devrilmesi halinde daha da artacağından endişe duyan ve Ortadoğu'daki en önemli ekonomik ve siyasi partnerini bir anda silmekten kaçınan Ankara, her şeye rağmen Suriye'de kısa ve orta vadede istikrarın Beşar Esad ile gerçekleştirilebileceğine yönelik inancını korumuştur. Nitekim 16 Haziran Ankara'da büyükelçiler ile Suriye'deki durumu görüşen Dışişleri Bakanı Davutoğlu “*Suriye'ye mesajımız açıktır. Kapalı kapılar ardında da kamuoyu önünde. Biz güçlü, istikrarlı, müreffeh bir Suriye istiyoruz. Bunun için de demokratikleşme yönünde Sayın Esad'ın da verdiği taahhütleri de içeren kapsamlı bir reform süreci gerçekleşmeli*” açıklamasını yaparak Suriye yönetimi ile köprülerin hala atılmadığının mesajını vermiştir (Kaman 16 Haziran 2011, <https://www.cihan.com.tr/tr/bakan>, 26 Temmuz 2016'da erişildi).

Türkiye'nin başta ABD olmak üzere rejim muhalifi uluslararası aktörlerin Suriye'ye uluslararası bir müdahale gerçekleştirilmesi çağrılarını Temmuz ayına kadar mesafeli yaklaştığını söylemek mümkündür. Suriye yönetimi ile son 10 yılda inşa edilen stratejik ortaklığa güvenen ve bu ortaklığı korumak isteyen AK Parti iktidarı, uluslararası kamuoyuna Beşar Esad'ı reform adımlarının bir an önce atılması konusunda ikna edebileceği mesajını vermiştir. AK Parti iktidarı, Suriye yönetimini ikna etmeyi başararak iç çatışmaların son bulmasını sağlamayı, bölgedeki etki kapasitesini arttırmayı, bölgedeki en önemli ekonomik ve siyasi ortağını kaybetmemeyi,

Türkiye'nin ulusal güvenliği için tehdit oluşturan bir meseleyi bertaraf etmeyi hedeflemiştir. Ancak Temmuz ayı boyunca başta Hama olmak üzere birçok kentte Suriye ordusunun düzenlediği kanlı operasyonlar, ABD öncülüğündeki Esad karşıtı uluslararası aktörlerin artan baskısı ve Suriye yönetiminin reform taleplerine cevap vermekte ağır davrandığına ilişkin iddialar, Türkiye'nin tutumunun değişmeye başlamasına neden olmuştur.

Türkiye'nin Suriye ile köprüleri tamamen atma noktasında olduğuna ilişkin en somut açıklamayı Ağustos ayının ilk haftasına Başbakan Erdoğan yapmıştır. 7 Ağustos günü katıldığı bir iftar yemeğinde *“Halkınızın üzerine kurşun yağdırarak kimi sevindiriyorsunuz? Bunları söylemek, bu soruları sormak zorundayım. Bugüne kadar birçok şeyi acaba halledebilir miyiz, söylenenler yerini bulur mu diye çok sabrettik. Artık burada da sabrın son anlarına geldik. Bunun için de bu süreç içinde salı günü Dışişleri Bakanımı Suriye'ye gönderiyorum. Mesajlarımız kendilerine kararlı bir şekilde iletilecek. Bundan sonraki süreç verilecek cevap ve uygulamaya göre şekillenecek... Suriye meselesi bizim bir iç meselemizdir... oradaki sesleri duymak zorundayız, duyuyoruz ve gereğini yapmak zorundayız.”* açıklamasını yapmıştır (Hürriyet 7 Ağustos 2011, <http://www.hurriyet.com.tr/suriye-de>, 28 Temmuz 2016'da erişildi).

Başbakan Erdoğan'ın açıklamasından iki gün sonra Şam'a giden Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad ve Dışişleri Bakanı Velid Muallim ile 6 saat süren bir görüşme yapmıştır. Görüşmede çatışmaların son bulması için yol haritası belirlenmesi, askeri operasyonların durdurulması ve reform adımlarının hızlandırılması konularındaki talepleri tekrarlayan Davutoğlu, bu taleplere cevap verilmemesi durumunda Türkiye'nin Batı karşısında *“diplomasiye öncelik verelim”* görüşünü savunmakta zorlanacağını ifade etmiştir. Beşar Esad ise son altı ayda atılan reform adımlarını anlatmış ve bu adımlara rağmen muhaliflerin tavrının değişmediğini ve artarak silahlandığını savunmuştur. Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nu Batılıların ve Körfez ülkelerinin mesajını taşımakla suçlayan Esad'ın *“teröristlerin peşini bırakmayacağız”* mesajı Türkiye ile Suriye arasındaki iplerin tamamen kopmasına

neden olmuştur (Hürriyet 9 Ağustos 2011, <http://www.hurriyet.com.tr/6-saatlik>, 28 Temmuz 2016'da erişildi).

Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun Şam'a gerçekleştirdiği ziyarette somut bir uzlaş zemininin yakalanamaması, Türkiye ile Suriye arasında son 10 yılda inşa edilen ortaklığın sonu olmuştur. AK Partili üst düzey yetkililer Suriye yönetimi ile köprülerin atılmasının nedeni olarak reform beklentilerine somut bir cevap alınamaması olduğunu söylerken, Suriye Dışişleri Bakanı Velid Muallim gerekçe olarak Türkiye'nin İhvan (Müslüman Kardeşler) hareketine verdiği desteği ileri sürmüştür. Davutoğlu ile yapılan görüşmeden yaklaşık 6 ay sonra Türkiye'den gelen gazeteciler ile bir röportaj gerçekleştiren Muallim, *"Türkiye artık 'bismillah' desek inanmıyor. Erdoğan geçmişte Esad ile her görüşmesinde İhvan ile diyalog çağrısı yapardı. Bizim bu örgütle 1980'e uzanan bir tarihimiz var. İki lider arasındaki temel çatışma bu. Suriye, Türkiye, Lübnan, Irak ve Ürdün'den oluşan bir bölgesel işbirliği kurma hayalimize de bu çatışma engel oldu"* açıklamasında bulunarak ilişkilerin bozulmasından Türkiye'yi sorumlu tutmuştur (Kızılkaya 28 Şubat 2012, <http://www.hurriyet.com.tr/aramizi>, 28 Temmuz 2016'da erişildi). Kanada gazetesi Winnipeg Free Press'in Ortadoğu muhabiri Samuel Segev Batılı diplomatik kaynaklara dayanarak hazırladığı haberde Esad'ın 9 Ağustos günü Davutoğlu'na *"Osmanlı sultanlarının dönemi kapandı. Suriye Arap milliyetçiliğinin ve kimliğinin yerine Osmanlıcılığın geçmesini asla kabul etmeyecek. Ankara bir kez daha Arap dünyasının merkezi olamaz"* dediğini yazmıştır (Segev 4 Ekim 2011, <http://www.winnipegfreepress.com/opinion>, 28 Temmuz 2016'da erişildi). Nihayetinde gerekçesi her ne olursa olsun 9 Ağustos günü, AK Parti iktidarının Ortadoğu'ya yönelik politikasının merkez üssü olan Suriye ile inşa edilen parlak ilişkilerin ve ortaklığın sonu olmuştur.

6.2.2. Türkiye'nin Değişen Esad Politikası

Suriye'de Mart ayında çatışmaların başlamasından itibaren kısa ve orta vadede Esad'lı bir reform sürecinin gerçekleştirilerek istikrarın yeniden sağlanması ve herhangi bir dış müdahale olmaması yönünde bir strateji izleyen Türkiye, Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun 9 Ağustos tarihli sonuç alınamayan Şam ziyareti sonrası Suriye

politikasını revize edeceği bir sürece girmiştir. 10 Ağustos günü AK Parti Genişletilmiş İl Başkanları Toplantısı'nda konuşan Başbakan Erdoğan “*Uluslararası toplum her gün ölüme yürüten bu masum çocukları kurtarmak için güç birliği yapmayacaksa ne zaman yapacak? Ne millet ne devlet olarak bu acı insanlık manzarasına seyirci kalmamız mümkün değil.*” diyerek Türkiye'nin revize edilen Suriye politikasının ilk sinyalinin vermiş ve uluslararası müdahale ihtimalini ilk kez ciddi olarak gündeme getirmiştir (T.C. Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü 10 Ağustos 2011, <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce>, 30 Temmuz 2016'da erişildi). Esad'sız bir Suriye politikasının inşa edilmeye başladığı yeni süreçte rejim değişikliği talepleri ilk kez üst düzey devlet yöneticileri tarafından dile getirilmeye başlamış, rejim muhalifi gruplarla olan ilişkiler sıklaştırılmış ve Suriye'de Esad sonrası sürecin önemli bir aktörü olmak adına uluslararası müdahaleden yana olan ABD ile görüşmeler sıklaştırılmıştır. 20 Eylül günü New York'ta ABD Başkanı Barack Obama ile görüşen Başbakan Erdoğan, Türkiye'nin de ABD gibi Suriye yönetimine yaptırımlar uygulayacağını açıklamış ayrıca Beşar Esad ile bütün görüşmelerin kesildiğini ifade etmiştir (Milliyet 21 Eylül 2011, <http://www.milliyet.com.tr/erdogan>, 30 Temmuz 2016'da erişildi).

Başbakan Erdoğan'ın Eylül ayında ABD'ye gerçekleştirdiği ve ağırlıklı olarak Suriye'nin durumunun ele alındığı ziyaretin ardından Türkiye'nin Suriye yönetimine yönelik tavrı daha da sertleşmeye başlamıştır. Öyle ki Başbakan Erdoğan 22 Kasım'da AK Parti'nin TBMM Grup Toplantısı'nda yaptığı konuşmada Beşar Esad'a Muammer Kaddafi'nin sonunu hatırlatmış ve bir önce görevden çekilmesi tavsiyesinde bulunmuştur (Turkishny 22 Kasım 2011, <http://www.turkishny.com/news>, 31 Temmuz 2016'da erişildi). Ayrıca Başbakan Erdoğan'ın konuşmasından birkaç gün sonra Ankara'da Suriye yönetimine yönelik bir dizi yaptırım kararı alınmıştır. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu tarafından 30 Kasım günü açıklanan 9 maddelik yaptırım paketinde şu maddeler yer almıştır:

- 1) Suriye'de halkıyla barışık meşru bir yönetim işbaşına gelene kadar Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi mekanizmasının askıya alınması.
- 2) Suriye'de temel liderlik kadrosu mensubu olup, haklarında halka karşı şiddete ve hukuk dışı yöntemlere başvurduklarına dair iddialar bulunan bazı yetkililere seyahat yasağı konulması ve bu kişilerin ülkemizdeki mal

varlıklarının dondurulması. Suriye rejiminin kuvvetli destekçisi konumundaki bazı işadamlarına da benzer tedbirlerin getirilmesi.

- 3) Suriye ordusuna her türlü silah ve askeri malzemenin satış ve tedarikinin durdurulması.
- 4) Türkiye toprakları, hava sahası ve karasuları kullanılmak suretiyle üçüncü ülkelerden Suriye'ye silah ve askeri malzeme transferi yapılmasının uluslararası hukuka uygun olarak engellenmesi.
- 5) Suriye Merkez Bankası ile ilişkilerin durdurulması.
- 6) Suriye hükümetinin Türkiye'deki finansal mal varlıklarının dondurulması.
- 7) Suriye hükümeti ile kredi ilişkilerinin durdurulması.
- 8) Mevcut işlemler hariç Suriye Ticaret Bankası ile işlemlerin durdurulması.
- 9) Suriye'deki altyapı projelerinin finansmanı için imzalanan Eximbank kredi anlaşmasının askıya alınması (AK Parti Resmi Web Sitesi 30 Kasım 2011, <https://www.akparti.org.tr/site>, 31 Temmuz 2016'da erişildi).

Türkiye bir yandan Suriye'ye yönelik ekonomi ağırlıklı bir yaptırım paketini yürürlüğe koyarken diğer yandan rejim muhalifi gruplarla olan ilişkilerini sıkılaştırmış ve bu kapsamda Suriye'de yön tayin edici bir aktör olmaya çalışmıştır. AK Parti iktidarının çabalarıyla bir araya gelen rejim muhalifi kimi grupların Suriye yönetimini devirip bir geçiş yönetimini tesis edebilmek için 23 Ağustos günü İstanbul'da Suriye Ulusal Konseyi'ni kurmasının ardından Türkiye'nin rejim muhaliflerine verdiği destek hızla artmıştır. Muhaliflere verilen destek sadece ekonomik ve siyasi destekle sınırlı kalmamış, Temmuz 2011'de kurulan Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) üzerinden askeri ve lojistik destek de sağlanmıştır (Demirtaş 2013: 117). Nitekim Suriye ordusundan ayrılıp muhaliflerin safına geçtikten sonra Türkiye'ye sığınan ÖSO'nun kurucu komutanlarından Riyad El Esad, Anadolu Ajansı'na verdiği bir röportajda Türkiye'de iyi ve güvenli şartlarda yaşadığını ve tüm ihtiyaçlarının karşılandığını, Esad yönetimini devirmek için hızla örgütlendiklerini ifade etmiştir (Aljazeera Turk 10 Ekim 2011, <http://www.aljazeera.com.tr/haber>, 31 Temmuz 2016'da erişildi).

Türkiye'nin Suriye'deki askeri ve siyasi rejim muhalifi hareketleri yönlendirme noktasında üstlendiği rol Beşar Esad tarafından tepkiyle karşılanmış ve sert bir şekilde

eleştirilmiştir. Türkiye'nin İhvan hareketi üzerinden Suriye'yi istikrarsızlığa sürüklemeye çalıştığını iddia eden Beşar Esad, Ankara'yı muhalifleri kışkırtmak, silahlandırmak ve eğitmekle suçlamıştır (Yeşilyurt 2013: 421). Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun Kasım ayı sonunda açıkladığı yaptırım paketine ise Suriye yönetimi aynı şekilde cevap vermiş ve Türkiye'ye yönelik şu yaptırım kararlarını aldığını açıklamıştır:

- 1) Türkiye ile Serbest Ticaret Anlaşması kapsamındaki tüm çalışmaların askıya alınması.
- 2) Türkiye'den ithal edilen malların uygulanmakta olan dış ticaret yasası kapsamına alınarak gümrük harçları tarifesinin uygulanması.
- 3) Gelişmekte olan köylerin imarını destekleme projesi kapsamında Türkiye'den Suriye'ye ithal edilen bütün Türk malı ürünler için ürün fiyatının yüzde 30'u değerinde gümrük harcı alınması.
- 4) Suriye'den Türkiye'ye giden Türkiye plakalı araçlara satılan mazotun litre fiyatında artış yapılması ve belirlenen limitler dahilinde mazot satılması.
- 5) Suriye'den geçiş yapacak boş veya dolu Türkiye plakalı kamyonlardan ağırlığına göre ve Euro cinsinden gümrük harcı alınması (İnat ve Telci 2011: 236).

2011 yılında Türkiye ve Suriye'nin karşılıklı olarak köprüleri atmasının ardından Türkiye'nin Suriye politikasının merkezine Beşar Esad'ın bir an önce devrilmesinin oturtulduğunu söylemek mümkündür. Dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, bu hedefe ulaşma amacıyla Türkiye'nin Suriye politikasının şu hususlar üzerinde yoğunlaştığını ifade etmiştir:

- 1) Suriye'de yaşanan şiddetin daha da tırmanmasını ve komşu ülkelere yayılmasını engellemek için çözüm sürecinin olabildiğince hızlandırılması ve bu süreçte Türkiye'nin aktif rol oynaması.
- 2) Suriye'deki krizin en kısa zamanda barışçıl bir şekilde sona erdirilmesi amacıyla uluslararası ve bölgesel aktörlerin harekete geçirilmesinin sağlanması.
- 3) Savaştan kaçan Türkiye'ye sığınan Suriyelilerin yaralarının sarılması için her türlü yardımın yapılması.

- 4) Suriye'nin -Suriyelilerin meşru talepleri doğrultusunda- yeniden inşasında sorumluluk alacak etkin ve kapsayıcı bir muhalefetin ortaya çıkmasına aktif destek verilmesi ve muhalefetin ortak hareket edebilmesine zemin oluşturulması (Davutoğlu 2012: 65-69).

Davutoğlu'nun üzerinde durduğu hususlar, Türkiye'nin Esad yönetimi ile köprülerinin atılmasının ardından Suriye'nin geleceğine ilişkin daha aktif ve düzen kurucu bir rol oynama çabasının alametleri olarak yorumlanmıştır. Davutoğlu bu çabaya dair önemli bir açıklamayı 24 Şubat 2012'de Tunus'ta gerçekleştirilen Suriye Halkının Dostları Grubu Birinci Konferansı'nda yapmıştır. Konferansın ardından açıklamalarda bulunan Davutoğlu, *“Türkiye'nin geçmişte uluslararası topluma yön vermekte etkisiz kaldığının örnekleri Minsk süreci, Dayton Barış Anlaşması, Saddam sonrası Irak. Eskiden aman bize bulaşmasın denirdi. Minsk sürecini düşündüğümde için yanıyor. Oysa Türkiye Madrid'de masada olmalıydı. Dayton süreci de başka yerlerde belirlendi, zorunlu müdahil olduk. Irak'ta, Ankara Süreci dışında etkili olduğumuz dönem yok. 2004-2005'e kadar Irak'taki gruplarla temas dahi yoktu. Ama bundan sonra biz masada olacağız, söz söyleyeceğiz. Tıpkı Somali'de olduğu gibi.”* diyerek küresel ve bölgesel aktörlere Suriye'nin geleceğinde Türkiye'nin de sözünün olacağını mesajını vermiştir (Güvenç 26 Şubat 2012, <http://www.sabah.com.tr/gundem>, 21 Ağustos 2016'da erişildi).

Dönemin Dışişleri Bakanı Davutoğlu Tunus'ta Türk dış politikasının ilkelerine ve yönelimine ilişkin verdiği mesaj, 26 Nisan 2012'de TBMM'de yaptığı konuşma ile daha da net bir hale getirmiştir. Davutoğlu TBMM'de Suriye konusu ele alınırken yaptığı konuşmada *“Türkiye olarak bundan sonra da Ortadoğu'da değişim dalgasını yöneteceğiz. Bu değişim dalgasının öncüsü olmaya devam edeceğiz. Bütün Ortadoğu toplumlarında Türkiye sadece dost ve kardeş bir ülke olarak değil, geleceği belirleme fikrine sahip yeni bir fikrin, yeni bir bölgesel düzenin öncüsü bir ülke olarak görülmektedir. Burada biz bu misyonun gereğini yaptık, yapmaya da devam edeceğiz... Biz hem insanlığın ve bölge halkının vicdanı olmaya devam edeceğiz hem de ulusal çıkarlarımızı korumaya devam edeceğiz. Çünkü zihnimizde nasıl yeni bir Türkiye iddiası varsa, yeni bir Ortadoğu iddiası da var... Kim ne derse desin bu barış düzeninin öncüsü*

de sözcüsü de Türkiye olacaktır." diyerek Suriye İç Savaşı üzerinden Türkiye'nin Ortadoğu politikasının ana hatlarını ortaya koymuştur (AK Parti Resmi Web Sitesi 26 Nisan 2012, <http://www.akparti.org.tr/site>, 21 Ağustos 2016'da erişildi).

6.2.3. Yine, Yeniden PKK ve Kürt Meselesi

2000'lerin ilk on yılı boyunca Türkiye-Suriye ilişkilerindeki en önemli işbirliği alanlarından biri haline gelen PKK faaliyetleri, Suriye İç Savaşı ile birlikte iki ülke ilişkilerinin yeniden bozulmasının ardından ortaya çıkan gerilimi tetikleyen başlıca faktörlerden biri olmuştur. Türkiye 2011 yazında Suriye ile köprülerin atılmasının ardından Esad yönetiminin PKK eylemlerine yönelik tavrının değiştiğini, Türkiye'nin Kürt meselesi ve ona bağlı olarak PKK'yı Türkiye ile ilişkilerde yeniden bir koz olarak kullanmaya başladığını iddia etmişlerdir. Dönemin Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun Ağustos 2011'de yapacağı Şam ziyareti öncesinde Türk medyasında Suriye'nin PKK faaliyetlerine sağladığı destek yeniden öncelikli konulardan biri haline gelmiş ve Suriye yönetiminin PKK faaliyetlerine verilen destekle Türkiye'den intikam almaya çalıştığı iddia edilmeye başlanmıştır (Çağaptay 9 Ağustos 2011, <http://www.washingtoninstitute.org/policy>, 16 Ağustos 2016'da erişildi).

Davutoğlu'nun Şam ziyareti sırasında yaptığı görüşmelerin sonuçsuz kalmasının ardından iki ülke arasındaki gerilimin yükselmesine paralel olarak, Suriye'nin Türkiye'ye karşı PKK kartını yeniden kullanmaya başladığı iddiaları Türk yöneticiler tarafından daha fazla dile getirilmeye başlanmıştır. Dönemin Başbakanı Erdoğan 20 Ekim'de yaptığı *"terör örgütü nereden besleniyor, nereden destek alıyor, kim veya kimler tarafından teşvik ediliyorsa hepsinden mutlaka ama mutlaka bunun hesabı sorulacaktır"* açıklaması, uluslararası kamuoyu tarafından İran ve Suriye'ye yönelik bir mesaj olarak okunmuştur (Hürriyet 20 Ekim 2011, <http://www.hurriyet.com.tr/erdogan>, 17 Ağustos 2016'da erişildi). Öte yandan Dışişleri Bakanı Davutoğlu ise 27 Ekim'de Katar ziyareti sırasında yaptığı açıklamada *"Suriye'nin geçmişte olduğu gibi PKK kartını oynamayı düşünmemesi gerekir. Böyle bir hareketin sonuçlarının ne olacağını herkes görecektir"* diyerek Suriye yönetimini açık bir dille uyarmıştır (Albayrak 30 Ekim 2011, <http://www.trdefence.com/pkk-card>, 17 Ağustos 2016'da erişildi).

Suriye yönetimi Türk yetkililerin uyarılarına karşı topraklarında PKK faaliyetlerine izin vermediğine ilişkin üst düzey açıklamalarda bulunmuş olsa da bu açıklamalar Türkiye'yi tatmin etmemiştir. Dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, İngiliz *Financial Times* gazetesine verdiği mülakatta Suriye'yi PKK faaliyetlerine destek vermemesi konusunda uyarılmış ve “*böyle tehlikeli bir oyuna girişmeyeceklerini umuyorum ve bunu yapmamalarını şiddetle tavsiye ediyorum*” açıklamasında bulunmuştur (Dombey 7 Kasım 2011, <http://www.ft.com/cms>, 17 Ağustos 2016'da erişildi). Türk askeri ve sivil yetkililer tarafından Kasım 2011'de yapılan diğer açıklamalarda ise Esad yönetiminin Suriye'nin kuzeyindeki Sere Kaniye bölgesinde kurulan eğitim kampında PKK faaliyetlerine izin verdiği ve 150 PKK üyesinin bu kampta kaldığı dile getirilmiştir (Kırmızıtaş 23 Kasım 2011, <http://www.milliyet.com.tr/pkk-suriye>, 17 Ağustos 2016'da erişildi).

Türkiye'nin Suriye'de PKK faaliyetlerine izin verildiğine yönelik iddiaları Suriyeli yetkililer tarafından reddedilmiş ve Dışişleri Bakanı Velid El Muallim Kasım ayı sonunda yaptığı açıklamada ülkesinin PKK karşıtı pozisyonunu koruduğunu ve Adana Mutabakatı'na bağlı olduğunu açıklanmıştır (Dünya Bülteni 28 Kasım 2011, <http://www.dunyabulteni.net/haber>, 17 Ağustos 2016'da erişildi). Ancak Suriyeli yetkililer tarafından yapılan açıklamalara rağmen Türkiye'nin Kürt meselesi ve ona bağlı olarak PKK yeniden iki ülke ilişkilerindeki başlıca güvenlik problemlerinden biri haline gelmiştir. 2000'lerin ilk 10 yılında PKK'ya yönelik algılanan ortak tehdit üzerinden inşa edilen kolektif güvenlik kimliği, Suriye İç Savaşı'nın başlamasının ardından çökmüş ve yeniden 1990'lı yıllardaki çatışmalı sürece dönmüştür.

6.2.4. Suriye Kürtlerinin Sahneye Çıkışı

Türkiye 2012 yılı boyunca bir yandan Esad'sız bir geçiş süreci için rejim muhalifleri ve uluslararası aktörler nezdinde girişimlerde bulunurken diğer yandan Suriye'deki iç savaştan kaynağını alan ciddi güvenlik problemleri ile karşı karşıya kalmıştır. Nisan ayında Kilis'te sığınmacılar için inşa edilen konteyner kent Suriye'deki

çatışmalardan gelen kurşunların hedefi olmuş²¹, Haziran ayında Türkiye'ye ait RF-4E Phantom keşif uçağı Suriye yönetimi tarafından düşürülmüş²², Ekim ayının başında Suriye ordusunun ateşlediği top mermileri Şanlıurfa'nın Akçakale ilçesinde 5 Türk vatandaşının ölümüne neden olmuştur²³. Tüm bu gelişmeler Türkiye'nin askeri angajman kurallarını (askeri güç kullanarak tepki gösterilecek durumlarda uygulanacak kurallar) değiştirmesine ve sınırdaki güvenlik riski oluşturacak her askeri unsurun tehdit olarak değerlendirilip askeri hedef olarak muamele göreceğini ilan etmesine neden olmuştur (Taştekin 2015: 197).

Türkiye 2012 yılında bir yandan Suriye topraklarında yaşanan çatışmaların ve sığınmacı akınının sınır güvenliği için yarattığı tehditlerle uğraşırken diğer yandan Türkiye'nin ve Suriye'nin Kürt meselelerinin iç içe geçeceği bir süreçle karşı karşıya

²¹ 9-11 Nisan tarihleri arasında Kilis sınırında rejim ve muhalifler arasında yaşanan çatışmalar neticesinde Kilis'te sığınmacılar için inşa edilen konteyner kent kurşunların hedef olmuş ve 2 Suriyeli hayatını kaybetmiştir. Yaşananların ardından dönemin Başbakanı Erdoğan, Suriye yönetimini "çok açık ve net bir sınır ihlali" yapmakla suçlamıştır (Hürriyet 10 Nisan 2012, <http://www.hurriyet.com.tr/erdogan>, 21 Ağustos 2016'da erişildi).

²² Türkiye'ye ait RF-4E Phantom keşif uçağının Suriye tarafından düşürülmesi iki ülke arasındaki gerilimi had safhaya ulaştırmıştır. Uçağın 22 Haziran'da düşürülmesinin ardından Suriye Haber Ajansı (SANA) uçağın Suriye karasularını ve egemenliğini ihlal ettiği için düşürüldüğünü açıklarken, dönemin Dışişleri Bakanı Davutoğlu 24 Haziran'da uçağın uluslararası sularda eğitim uçuşu yaptığı sırada düşürüldüğünü dile getirmiştir (Oran 2013: 159). Türk yetkililer Davutoğlu'nun açıklamasını uçağın Suriye'nin 13 deniz mili açıklarında saldırıya uğradığını, Suriye karasularına yanlışlıkla ve kısa süre için girdiğini, dünyanın her yerinde bu tür kısa süreli ihlallerin olduğunu, son 6 ay içinde Türkiye'nin hava sahasının 114 kez ihlal edildiğini öne sürerek savunmuş ve bu nedenle Suriye yönetiminin tutumunu düşmanca olarak nitelendirmiştir (Miş 2013: 237). Türkiye, keşif uçağının düşürülmesinin ardından NATO Antlaşması'nın 4. maddesi uyarınca (bir üyenin ulusal güvenliği, sınır bütünlüğü ya da bağımsızlığının tehlikeye girmesi halinde diğer üyeleri istişareye davet etmesi) NATO Konseyi'ni toplantıya çağırmıştır. 26 Haziran'da toplanan NATO Konseyi, Türkiye'ye destek mesajı vermiş ve yaşanan olay "Suriye makamlarının uluslararası normlara, barış ve güvenliğe ve insan hayatına saygı göstermediğinin yeni bir örneği" olarak nitelendirilmiştir (CNN Türk 26 Haziran 2012, <http://www.cnntrk.com/2012>, 21 Ağustos 2016'da erişildi). Yaşanan krizin ardından Türk askeri ve sivil yetkililer uçağın nasıl düşürüldüğüne yönelik birbirinden farklı açıklamalar yapmıştır. Milli Savunma Bakanlığı tarafından 8 Temmuz'da yapılan açıklamada füze ve mermi izine rastlanmadığı açıklanırken, Genelkurmay Başkanlığı 11 Temmuz'da yaptığı açıklamada "Suriye tarafından düşürüldüğü iddia edilen" terimini kullanmıştır (Oran 2013: 160). Dönemin Başbakanı Erdoğan ise 12 Temmuz'da "uçaksavar olabilir" açıklamasını yapmış ancak uçaksavarın söz konusu mesafeden etki edemeyeceği bilindiği için genel kanaat uçağın uçaksavar veya füze ile düşürülmediğine dönüşmüştür. Sonunda Genelkurmay Başkanlığı Eylül ayında yayınladığı bir bildiri ile uçağın yanında patlayan bir füzenin "blast etkisi" sonucu düştüğünü açıklamış ve olayın tüm yönleriyle açıklığa kavuşturulmasına yönelik kapsamlı soruşturmaya devam edildiğini bildirmiştir (Hürriyet 19 Eylül 2012, <http://www.hurriyet.com.tr/genelkurmaydan>, 21 Ağustos 2016'da erişildi).

²³ Türkiye sınırındaki Tel Abyad (Girê Spî) kasabasının kontrolüne yönelik Ekim ayının başında yaşanan çatışmalar sırasında Suriye ordusunun ateşlediği top mermileri Şanlıurfa'nın Akçakale ilçesine isabet etmiştir. 5 Türk vatandaşının ölmesine neden olan olayın ardından Türk Ordusu, yeni askeri angajman kuralları çerçevesinde Suriye tarafında belirlenen hedeflere top atışı ile karşılık vermiştir (BBC Türkçe 4 Ekim 2012, <http://www.bbc.com/turkce>, 21 Ağustos 2016'da erişildi).

kalmıştır. Suriye Kürtlerinin 2012 yılının ortalarında iç savaşın bir aktörü olarak sahneye çıkması, Türkiye'nin Suriye'deki çatışmalardan kaynaklı ulusal güvenlik kaygılarının daha da artmasına neden olmuştur. Parçalı ve dağınık bir yapı sergileyen Suriyeli Kürt örgütlenmelerinin 9-12 Temmuz 2012 tarihleri arasında Erbil'de Mesud Barzani'nin çabalarıyla bir araya gelerek Kürt Yüksek Konseyi'ni kurması ve Suriye Kürtlerinin geleceği için ortak hareket etme kararı alması, sadece Kürtler için değil Suriye ve Türkiye için oldukça önemli bir gelişme olmuştur. Suriyeli Kürtler, Kürt Yüksek Konseyi'nin kurulmasından bir hafta sonra Kobani, Afrin, Amude, Dirbesiye, Serekaniye ve Derik gibi Suriye'nin kuzeyindeki yerleşim yerlerinde rejim güçleriyle sıcak çatışma içine girmeden kontrolü ele geçirmiştir.

Suriye ordusunun ülkenin kuzeyinden herhangi bir çatışma yaşanmadan çekilerek kontrolü Kürtlere bırakması, rejim muhalifi aktörler tarafından çeşitli iddiaların ortaya atılmasına neden olmuştur. Muhaliflerin en kapsamlı örgütlenmesi olan Suriye Ulusal Koalisyonu (SUK) ve ona destek veren ülkeler, Suriye yönetimi ve Kürtler arasında gizli bir anlaşmanın yapıldığını iddia etmiştir. Muhaliflere göre Kürtler özerklik veya federal bir bölge karşılığında Suriye yönetimine karşı bir faaliyet veya oluşum içinde olmayacaklarının garantisini vermiştir (Duman 2016: 78). Suriye yönetiminin rejim muhaliflerini ve onlarla birlikte hareket eden Kürtleri etkisiz bırakmak adına PYD ile anlaştığı, ülkeye girişini yasakladığı PYD lideri Salih Müslim'i davet ederek PYD yanlısı siyasi tutukluları serbest bıraktığı, Salih Müslim'in açıklamalarından hareketle PYD'nin Esad ile de facto bir anlaşma yaptığı izleniminin uyandığını ifade edenler olmuştur (Eric Bruneau 2011, Aktaran: Acun ve Keskin 2016: 11). Temmuz ayının sonunda rejim muhaliflerinin durumu için görüşmeler yapmak üzere Türkiye'ye gelen SUK Başkanı Abdulbasit Seyda "*Suriye'de bağımsızlık bayrağı dışında hiçbir bayrağın çekilmemesi konusunda talimat verdik. Kürtler, Suriye milli dokusunun bir parçasıdır. Kürt meselesi, Suriye Milli Misak'ı çerçevesinde çözülür. Suriye'de bazı çevrelerin farklı gündemi var. Bunlar kesinlikle Suriye milli davasına hizmet etmez.*" açıklamasında bulunarak olası bir özerklik veya federal bölge girişimlerine karşı olduklarının sinyalini vermiştir (T.C. Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü 23 Temmuz 2012, <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce>, 23 Ağustos 2016'da erişildi).

Rejim güçlerinin Suriye'nin kuzeyinden herhangi bir sıcak çatışma olmadan çekilmesinin gerekçesi olarak ileri sürülen başka bir iddia, Esad'ın Şam ve Halep gibi rejimin bekası için önem atfedilen merkezlerde muhaliflerle çatışmalar sürerken kuzeyde yeni bir cephe açmak istememesi olmuştur. Bu iddiayı dillendirilenlere göre Suriye yönetimi muhaliflere karşı ülke genelinde kontrolü sağladıktan sonra Kürt bölgesini kolaylıkla zapturapt altına alabileceğini planlamıştır (Taştekin 2015: 204). Bu nedenle Suriye ordusunun Kürtlerin yoğunlukta olduğu söz konusu yerleşim yerlerinden çekilmesini taktiksel bir adım olarak değerlendirenler olmuştur. PYD'nin siyasal temsilcileri ise muhaliflerin rejimle anlaşma yapıldığı iddialarını reddetmiş, Suriye yönetimi ile yıllardır devam eden bir çatışma ve siyasi mücadele içinde olduklarını ve Suriye 2004'te Kamışlı'da yaşanan katliamın bunun en somut delili olduğunu ifade etmiştir (Çamlıbel 13 Ekim 2014, <http://www.hurriyetdailynews.com/kurds>, 23 Ağustos 2016'da erişildi).

Suriye'nin kuzeyindeki çeşitli yerleşim yerlerinin Kürtlerin kontrolüne geçmesinden en fazla rahatsızlık duyan ve tehdit algılayan ülke Türkiye olmuştur. Türk sivil ve askeri yöneticiler Suriye ile köprülerin atılmasının ardından Esad yönetiminin yeniden PKK faaliyetlerine destek sunmaya başladığını dillendirmeye başlamışlardı. Temmuz 2012'de rejim unsurlarının Suriye'nin kuzeyinden çekilmesinin ardından ise bu argüman daha güçlü bir şekilde dillendirilmeye başlamış ve Suriye yönetiminin Ankara'yı zor durumda bırakmak için bu hamleyi gerçekleştirdiği ifade edilmiştir. Suriye yönetimi ile PYD'nin işbirliği halinde hareket ettiklerini savunan Türk sivil ve askeri yöneticiler, bu durumun Türkiye'nin ulusal güvenliğini doğrudan tehdit ettiğini ileri sürmüşlerdir.

Kürdistan Bölgesel Yönetimi Başkanı Mesud Barzani'nin 24 Temmuz'da El Cezire televizyon kanalına "*Suriyeli Kürtleri eğitiyoruz*" açıklamasını yapmasından 2 gün sonra dönemin Başbakanı Erdoğan Suriye'de bir Kürt devleti oluşumuna eyvallah edecek olmadıklarını ve böyle bir durumun yaşanması halinde müdahale haklarının bulunduğunu dile getirmiştir (Hürriyet 26 Temmuz 2012, <http://www.hurriyet.com.tr/basbakan>, 23 Ağustos 2016'da erişildi). Başbakan Erdoğan'ın böyle bir açıklama yapmasında Suriye Kürtlerinin elde etmesi muhtemel özerklik veya federasyon

kazanımının Türkiye'nin Kürt meselesi üzerinde yapacağı muhtemel etkinin rolü olduğunu söylemek mümkündür.

Türk kamuoyunun ve devlet aklının Suriye Kürtlerinin siyasi ve idari kazanımlarına yönelik tehdit algısının ve bu kazanımların Türkiye'nin Kürt meselesini doğrudan etkileyeceğine yönelik var olan güçlü kanının iki temel gerekçesi olduğunu söylemek mümkündür. Bunlardan ilki Suriye Kürtlerinin en güçlü siyasi örgütlenmelerinden biri olan ve Demokratik Birlik Partisi (PYD) olarak adlandırılan yapının PKK ile aynı ideolojik bağlara sahip olmasıdır. Nitekim 2003 yılında kurulan PYD, Ankara ile Şam arasında 1998 yılında imzalanan Adana Mutabakatı'nın ardından Suriye'ye teslim edilen ve hapis cezalarını çeken PKK üyelerinin üzerlerindeki devlet baskısını azaltmak için kurduğu siyasi örgütlenmelerden biriydi (Tejel 2009: 79). PYD, kuruluşunun ardından Mesud Barzani'ye yakınlığı ile bilinen Kürt partileri ile rekabet içine girmiş ve 2012 yılından sonra kendisine destek olmaya başlayan uluslararası aktörlerin onu silahlandırmasının da etkisiyle bu rekabetten galip çıkarak Suriye Kürtlerinin en etkili örgütlenmesi haline gelmiştir.

PYD'nin Suriye Kürtleri üzerindeki nüfuzunu arttırmasında Suriye İç Savaşı'nın başlamasının ardından aldığı pozisyon ve kendisi ile aynı ideolojik duruşa sahip Halk Savunma Birlikleri (YPG) adlı askeri örgütlenme önemli rol oynamıştır. Diğer Kürt partilerinin rejimle veya muhaliflerle görüşmeler yapılması gerekliliğini tartıştığı bir süreçte PYD'nin üçüncü yolu tercih ederek ayrı bir Kürt ulusal mücadelesi verilmesi gerektiğini savunması Suriye Kürtleri üzerindeki etkisinin artmasına neden olmuştur. Bu etkinin YPG'nin Kürt bölgelerinde Temmuz 2012'den sonra elde edilen siyasi kazanımların korunması çabası ile birleşince daha da arttığını söylemek mümkündür. ABD gibi küresel güçlerce desteklenmelerinin ve silahlandırılmalarının da etkisiyle PYD ve YPG'nin Suriye Kürtleri üzerindeki nüfuzunun artması, diğer Kürt partilerinin Mesud Barzani'nin ara buluculuğuyla PYD ile işbirliğine yönelmesinde etkili olmuştur.

PYD'nin Kürt bölgelerindeki güçlü nüfuzu, Türk sivil ve askeri yöneticilerin "*Suriye'nin kuzeyinde PKK kontrolünde bir oluşum ortaya çıkıyor*" kaygılarının güçlenmesinde etkili olmuştur. Söz konusu kaygının, PYD'nin tıpkı PKK gibi Abdullah

Öcalan'ın ideolojik tutumunu referans alarak kurulan Kürdistan Topluluklar Birliği (KCK) adlı çatı yapının bir üyesi olması ve PYD'de eski PKK üyelerinin etkin rol alıyor olması ile yakından ilişkili olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenle Türk sivil ve askeri yöneticiler, Suriye'nin kuzeyinde ortaya çıkabilecek özerk, federal veya bağımsız bir Kürt devletinin PKK kontrolünde olacağını savunmuş ve Türkiye'nin ulusal güvenliğine yönelik bir tehdit oluşturacaklarına inandıkları bu duruma asla müsaade etmeyeceklerini çeşitli zamanlarda beyan etmişlerdir. Nitekim Başbakan Erdoğan'ın 26 Temmuz'da yaptığı *“Türkiye olarak bizim PKK terör örgütüyle PYD'nin oradaki işbirliğine tabii ki sıcak bakmamız mümkün değil. Buradaki yapılanma, oradaki Kürtlerin bir yapılanması olarak değerlendirilemez. PKK terör örgütüyle PYD'nin bir yapılanmasıdır ki bu tabii hassas dengelerimiz arasında yer alacaktır ve şu anda da yer almaktadır. Bunun değerlendirmesini yapmak durumundayız. Burada kalkıp da bu oluşuma 'eyvallah' edecek halimiz yok.”* açıklaması Türkiye'nin duruşunu yansıtmayı açısından önemli bir örnektir (Hürriyet 26 Temmuz 2012, <http://www.hurriyet.com.tr/basbakan>, 23 Ağustos 2016'da erişildi).

Suriye'nin kuzeyinde yaşanan siyasal gelişmelerin Türkiye'nin Kürt meselesini doğrudan etkileyeceğine yönelik güçlü kanının bir diğer gerekçesi, Suriye Kürtleri ve Türkiye Kürtleri arasındaki tarihsel ve siyasal bağ ile alakalıdır. Dört ülkeye dağılan Kürt nüfusu arasında birbirine dilsel ve kültürel olarak en yakın olanlar, önemli bir kısmı arasında akrabalık bağı da bulunan Suriye ve Türkiye Kürtleridir. Bunun ötesinde Suriye'de son yüz yılda Türkiye'den göç etmiş olan önemli bir Kürt nüfusu bulunmaktadır. Bu göçlerin bir kısmı akrabalık ilişkileri ve son 30 yıl içinde ortaya çıkan arazi meseleleri nedeniyle gerçekleşmişken önemli bir kısmı siyasal nedenlerle gerçekleşmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında Sason, Ağrı, Şeyh Said isyanlarının bastırılmasının, 1960 ve 1970'lerde Devrimci Doğu Kültür Derneği (DDKD) ve Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) faaliyetlerine katılanların baskıya maruz kalmasının ve 1980 askeri darbesinin ardından Suriye'ye önemli göçler yaşanmıştır (IMPR 2014: 18). Söz konusu siyasal nedenlerle Suriye'ye sığınan Türkiye Kürtleri, Suriye Kürtlerinin siyasallaşma ve toplumsallaşma süreci üzerinde önemli etki yapmış ve Türkiye Kürtlerinin ulusal karakterli siyasal hareketlerine sempati ile bakmalarına neden olmuştur. 1980 askeri darbesinin ardından PKK üyelerinin önemli bir kısmının

Suriye'ye geçmesi ve örgütün faaliyetlerine burada devam etmesi, bugün PYD'nin Suriye Kürtleri arasında neden önemli bir nüfuza sahip olduğunu anlamak için önemlidir. Sınırın iki tarafında yaşayan Kürtler arasındaki tarihsel ve siyasal bağ, Türk sivil ve askeri yöneticilerin Suriye'nin kuzeyinde Kürtlerin geleceği ile ilgili yaşanan gelişmeleri kaygı ile izlemelerinin önemli bir gerekçesidir. Bu nedenle özellikle Suriye Kürtlerinin bir aktör olarak Suriye İç Savaşı'na katılmasından itibaren Suriye'nin Kürt meselesi Şam'dan çok Ankara'nın meselesi haline gelmiştir.

PYD'nin Suriyeli Kürt siyasal hareketleri içindeki ağırlığı ve kontrol altına alınan bölgelerin yönetiminde önemli rol üstlenmesi, Türkiye'nin PKK faaliyetlerinden kaynaklı ulusal güvenlik kaygılarının artmasında etkili olmuştur. Bu durum bir yandan sınır illerine büyük askeri sevkiyat yapılmasını diğer yandan ise PYD'ye yönelik sert üst düzey açıklamaları beraberinde getirmiştir. PYD'yi Suriye Kürtlerinin temsilcisi olarak kabul etmeyen Türkiye, Mesud Barzani'ye yakınlığı ile bilinen Suriyeli Kürt partilerini rejim muhalifi örgütlenmeleri içine katarak bir yandan muhatap alacağı bir Kürt örgütlenmesi bulmaya diğer yandan ise PYD'yi yalnız ve etkisiz kılmaya çalışmıştır. Bu hedef doğrultusunda Türkiye, Kasım 2012'de kurulan Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu (SMDGUK) adlı çatı örgütlenmeye katılım için Suriye Kürt Ulusal Konseyi (SKUK) temsilcileri ile görüşme yapılmasına onay verirken PYD ile görüşülmesine kesin bir şekilde kapıyı kapatmıştır. Buna rağmen Aralık 2012'de SMDGUK ile müzakere yapmak için Kahire giden Kürt Yüksek Konseyi üzerinden PYD de sürecin bir parçası olmuştur (Taştekin 2015: 225). KYK'nin Kürtlerin taleplerinin karşılanmadığını düşünerek görüşmelerden çekilmesine rağmen SKUK'nin 12 temsilci ile SMDGUK çatısı altına katılması Türkiye'nin PYD karşısında elini güçlendiren önemli bir gelişme olmuştur. Bu gelişme sayesinde hem SMDGUK çatısı altındaki Kürt temsili artarken hem de PYD'nin etkin bir parçası olduğu ve Kürtlerin ortak hareket etme çabasının bir sonucu olan Kürt Yüksek Konseyi'nin etkisizleşeceği bir süreç başlamıştır. Bu durum Kürtler üzerinden PYD'yi destekleyen küresel aktörler ile SKUK'u destekleyen Türkiye arasında çatışma alanında yaşanan rekabeti açıkça ortaya koyan bir gelişme olmuştur.

6.2.5. Suriye'nin Kürt Meselesinin Bölgesel Kürt Sorununa Dönüşmesi

Suriye 2013 yılına büyük bir yıkımla girmiş, rejim ve muhalifler arasında devam eden çatışmalar nedeni ile ölü sayısı 60 bini geçerken, savaş nedeniyle komşu ülkelere sığınan veya ülke içinde yer değiştirenlerin sayısı ise 3 milyona ulaşmıştır (Zorlu 16 Mart 2015, <http://bianet.org/bianet/siyaset>, 24 Haziran 2016'da erişildi). 2013 yılı boyunca El Nusra Cephesi, Ceyş-ul İslam, Ahrar uş-Şam, Fetih el-İslam, IŞİD gibi radikal İslamcı ve cihatçı örgütlerin dışarıdan aldıkları destekle savaş alanındaki etkisinin artması ve uluslararası aktörlerin savaşa daha fazla müdahil olmaya başlaması ölü, yaralı ve sığınmacı sayısının daha da artmasına neden olmuştur. Çatışmaların azalmak yerine artarak devam ettiği 2013 yılı, başta Halep, Humus ve Dara olmak üzere birçok kentin harabeye dönmesi ve ülkenin bir bütün olarak şiddet sarmalına hapsedilmesi sonucunu doğurmuştur.

Suriye İç Savaşı'na dair 2013 yılında yaşanan gelişmeler, Türkiye'nin savaşa daha fazla müdahil olmasına ve savaşın doğrudan etkisini daha yakından hissetmeye başlamasına neden olmuştur. Beşar Esad'ın devlet başkanlığı görevini sürdürmesi, Türkiye'ye sığınmak zorunda kalan Suriyelilerin sayısında yaşanan artış ve bu durumun yarattığı maliyet²⁴, savaşla ilişkili olarak doğrudan Türkiye topraklarına yönelik gerçekleşen saldırılar²⁵, radikal İslamcı örgütlerin Suriye İç Savaşı'nda artan rolü,

²⁴ Türkiye, Suriye İç Savaşı'nın başlamasının ardından açık kapı politikası izleyerek yoğun bir Suriyeli nüfusu topraklarına kabul etmiştir. 2012 yılı sonunda 160 bin civarında olan Türkiye'deki Suriyeli sığınmacı sayısı, 2013 yılı sonunda 650 bine 2014 yılı Kasım ayında 2 milyona 2016 yılının ilk aylarında ise resmi rakamlara göre 2,7 milyona ulaşmıştır (Aljazeera Turk 10 Mart 2016, <http://www.aljazeera.com.tr/haber>, 28 Ağustos 2016'da erişildi). Türkiye topraklarına sığınan Suriyeli sayısının her geçen gün artması, üç önemli problemi de beraberinde getirmiştir. Bu problemler; Türkiye'ye sığınan Suriyelilerin geleceğinin belirsizliği, sığınmacıların asgari yaşam koşullarının sağlanmasının Türkiye ekonomisine yüklediği maliyet ve Suriye sınırına yönelik kitlesel insan hareketliliğinin ve kaçak geçişlerin yaratmış olduğu sınır güvenliği sorundur. Türkiye Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Madde 91 uyarınca 22 Ekim 2014'te geçici korumaya ilişkin bir yönetmelik yayımlayarak Suriyeli sığınmacılara "geçici koruma rejimi" oluşturmuştur (UNHCR 2015: 1). Ancak bu hukuki durum, Suriyelilerin "sığınmacı", "misafir", "mülteci" gibi hukuki statülerden hangisi ile tanımlanacağına ve Türkiye'de ne kadar kalabileceklerine yönelik belirsizliği ortadan kaldırmamıştır.

²⁵ Suriye'nin kuzeyinde YPG, ÖSO, Suriye ordusu ve IŞİD gibi radikal İslamcı örgütler arasında devam eden çatışmalar Türkiye'nin sınır güvenliğini doğrudan etkilemiştir. Sınır hattından Türk askerlerine ateş açılması, Suriye'ye ait uçak ve helikopterlerin Türkiye sınırını ihlal etmesi, sığınmacıların sınırı geçişi sırasında yaşanan olumsuzluklar ve sınır hattındaki bölgelerin kontrolünü ele geçirmek için devam eden çatışmalar, Türkiye'nin sınır bölgelerine olan askeri sevkியatının ve güvenlik tedbirlerinin artmasına neden olmuştur. 11 Şubat 2013'te Cilvegözü Sınır Kapısı'nda ve 11 Mayıs 2013'te Hatay'ın Reyhanlı ilçesinde bomba yüklü araçların gerçekleştirdiği patlamalarda 66 kişi hayatını

Türkiye'nin savaşa olan müdahilliğini arttıran önemli gelişmeler olmuştur. Söz konusu gelişmelerin yanı sıra 2013 yılında Suriye'nin Kürt meselesinin sadece Türkiye ve Suriye'yi ilgilendiren bir mesele olmaktan çıkarak farklı uluslararası aktörlerin müdahil olduğu ve etki alanının genişlediği bölgesel bir sorun haline gelmesi, Türkiye'nin ulusal güvenlik kaygılarının daha da artmasına neden olmuştur.

Türkiye'nin Suriye İç Savaşı'na dair ulusal güvenlik kaygılarının merkezinde yer alan Suriye'nin Kürt meselesi, 2013 yılında daha karmaşık bir hal almış ve Ankara'yı daha yakından ilgilendiren bir hale gelmiştir. Suriye'nin kuzeyinde yaşanan gelişmeleri kaygıyla izleyen Türkiye bir yandan PYD'nin siyasal ve askeri kazanımlarını ulusal güvenlik tehdidi olarak değerlendirirken diğer yandan mevcut durumu anlamlandırmak ve yönlendirebilmek adına PYD temsilcileri ile görüşmeler gerçekleştirmiştir. PYD ve Türk yetkililer arasındaki görüşme girişimlerinin Türkiye'nin Kürt meselesinin çözüm sürecinde önemli bir aşama olan 2013 Nevruz'undan sonra artması, Türkiye ve Suriye'nin Kürt meseleleri arasındaki ilişkinin boyutunu yansıtmaya açısından oldukça önemlidir. Abdullah Öcalan'ın 21 Mart 2013 günü Diyarbakır'da Türkçe ve Kürtçe okunan mektubunda PKK'nın silahlı güçlerini Türkiye'den çekmesi talimatında bulunması, Türkiye'nin Kürt meselesine ilişkin çözüm sürecinin başlangıcı olmakla kalmamış Suriye'nin Kürt meselesine ilişkin yeni girişimlerin ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır. Nitekim dönemin Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Koalisyonu Başkanı Muaz El Hatib, Mart 2013'de İstanbul'da gerçekleştirilen bir konferansta yaptığı konuşmada PYD ve Türkiye arasında görüşmeler yapılması için aracılık faaliyetinde bulunduğunu açıklamıştır (Erkuş 22 Mart 2013, <http://www.hurriyetdailynews.com/rebels>, 28 Ağustos 2016'da erişildi).

Karşılıklı yürütülen girişimlerin ardından Türkiye ve PYD temsilcileri arasındaki ilk görüşme Haziran ayının başında Mısır'ın başkenti Kahire'de

---

kaybetmiş ve 100 üzerinde kişi yaralanmıştır. Türkiye Cilvegözü ve Reyhanlı saldırılarından Suriye İstihabrat Servisi El Muhaberat'ı sorumlu tutsa da Suriye yönetimi patlamaların faillerinin rejim olduğunu kesin bir dille reddetmiştir (BBC News 12 Mayıs 2013, <http://www.bbc.com/news>, 28 Ağustos 2016'da erişildi). İki ülke arasında sınır güvenliği nedeniyle yaşanan gerginlik, 16 Eylül 2013'te Suriye'ye ait bir helikopterin Türkiye sınırını ihlal ettiği gerekçesiyle iki Türk jeti tarafından düşürülmesi sonrası daha da yükselmiştir. Türkiye'nin Suriye helikopteri düşürmesi, Suriye yönetimini daha sert bir misillemede bulunacağı iddialarının ortaya atılmasına neden olsa Şam'dan yapılan açıklamada sınır ihlali yapıldığının kabul edilmesi gerginliği dönemsel olarak bir nebze düşürmüştür.

gerçekleşmiştir. Bu görüşme sırasında Türk yetkililer PYD Eş Başkanı Salih Müslim'e Suriye rejimi ve PKK aralarına koşulsuz olarak net bir mesafe koymaları ve özerklik girişiminde bulunulmaması taleplerini iletmişlerdir. Görüşmelerin ardından Türk heyeti adına konuşan eski Şam Büyükelçisi Ömer Orhon, Türkiye'nin yapısal olarak PYD'ye karşı olmadığını, taleplerini ilettilerini ve karşılanmasını beklediklerini ifade etmiştir (Erkuş 3 Haziran 2013, <http://www.hurriyetdailynews.com/pyd>, 28 Ağustos 2016'da erişildi). Bu görüşmeden birkaç hafta sonra ise dönemin Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç yaptığı açıklamada sınırda askeri tedbirleri arttırdıklarını, bir askeri müdahaleye karşı olduklarını ancak PYD'nin bir oldubitti ile Suriye'nin kuzeyinde fiili bir Kürt bölgesi yaratmasına da müsaade etmeyeceklerini ifade etmiştir (Hürriyet Daily News 24 Haziran 2013, <http://www.hurriyetdailynews.com/turkey>, 28 Ağustos 2016'da erişildi).

Türkiye 2013 yılının ikinci yarısında bir yandan PYD'ye gözdağı vermeye devam ederken diğer yandan PYD'li üst düzey yöneticilerle görüşmelerini sürdürmüştür. Temmuz ayında İstanbul'a gelen PYD Eş Başkanı Salih Müslim, dönemin MİT Müsteşarı Hakan Fidan ve Dışişleri Bakanlığı'nın üst kademesinden isimlerle görüşmüş ve Türkiye için bir tehdit oluşturmadıklarını iletmiştir. Dönemin Başbakanı Erdoğan İstanbul'da yapılan görüşmelerin ardından *"Bu konuyla ilgili olarak (Rojava) son gelişmeler ve bu konuda alınan bir karar gereği MİT, kendileriyle gerekli olan görüşmeleri yapıyorlar. ...attıkları bu adımların yanlış, tehlikeli adımlar olduğu noktasında da kendilerine gerekli uyarılar bu noktada yapılacak. Çerçevesi budur"* açıklamasını yaparak görüşmelerde PYD'nin uyarıldığını ifade etmiştir (Çandar 27 Temmuz 2013, <http://www.hurriyet.com.tr/rojava>, 29 Ağustos 2016'da erişildi). Görüşmeler Türk medyasında ise PYD'ye karşı kazanılmış bir zafer havasında ve Türkiye'nin kırmızıçizgilerinin aşılmaması konusunda Salih Müslim'e gerekli uyarıların yapıldığı şeklinde ele alınmıştır (Taştekin 2016: 176-177).

PYD Eş Başkanı Salih Müslim ise gerek Başbakan Erdoğan'ın açıklamasından gerekse Türk medyasında yer alan haberlerden farklı olarak görüşmelerin olumlu bir havada geçtiğini ve Türk yetkililerin Suriye'nin kuzeyinde kurulacak bir yönetime olumsuz bakmadıklarını ifade etmiştir. Müslim görüşmelerin ardından Radikal gazetesine *"Geçici yönetimin kurulması konusunu konuştuk ve anlaştık... Bölgede*

insanların ihtiyaçlarını karşılamak için sivil bir oluşumdan bahsettiğimizi ifade ettik... Türk yetkililerine bunları anlattık. Onlar da bizi anladı. Dediklerimizi kabul ettiler. Bir boşluğun olmaması gerektiğini, Rojava halkının ihtiyaçlarının karşılanması için böylesi bir sivil yönetimin kurulması gerektiğini anlattık, konuştuk. Bu oluşumun, toplumun tüm kesimlerini içine alacak şekilde yani Kürtlerden, Araplardan, Süryanilerden, Türkmenlerden, her kesimin katılımıyla olmasını istediğimizi bildirdik. Bunun da daha tartışma sürecinde olduğunu belirttik. Kendileri de olumlu yaklaştı, kabul ettiler.” açıklamasında bulunarak Türkiye’nin bir tavır değişikliği içinde olduğunu ifade etmiştir (Radikal 29 Temmuz 2013, <http://www.radikal.com.tr/turkiye>, 01.10.2016’da erişildi).

PYD Eş Başkanı Salih Müslim ile Dışişleri Bakanlığı yetkilileri arasında bir başka görüşme Ağustos ayının ortasında Ankara’da gerçekleştirilmiştir. YPG güçlerinin El Nusra Cephesi’ni gerileterek Türkiye sınırındaki Serekaniye (Rasulayn) kentinin kontrolünü tamamen ele geçirmesinden kısa bir süre sonra gerçekleşen bu görüşmede Suriye’nin kuzeyindeki gelişmeler ve 24 Ağustos’ta Erbil’de yapılması planlanan Kürt Konferansı ele alınmıştır. Salih Müslim’e PYD’nin rejim muhalifleri ile koordineli hareket etmesi, Suriye yönetimi ile ilişkilerini tamamen kesmesi, PKK ile arasına mesafe koyması yönündeki taleplerini ileten Türk yetkililer, ayrıca yapılması planlanan Kürt Konferansı’nda Türkiye’nin özerklik konusundaki hassasiyetlerine uygun bir yaklaşım benimsemeleri yönündeki isteklerini dile getirmişlerdir (Akşam 14 Ağustos 2013, <http://www.aksam.com.tr/siyaset>, 29 Ağustos 2016’da erişildi).

Türk medyası ve üst düzey yetkililer, PYD’li yetkililerle Haziran ve Temmuz aylarında gerçekleştirilen görüşmelerin uyarı amaçlı olduğunu ifade etseler de diyalog kanallarının açık tutulmasının Türkiye açısından başka nedenlerinin de olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenlerden en önemlisi, PYD’yi rejim muhalifi cepheye entegre ederek Beşar Esad’ın devrilmesi isteğinin daha kısa sürede gerçekleşmesine zemin hazırlamak olmuştur. Türk yetkililer savaşın ikinci yılı geride bırakılırken Suriye yönetiminin güç kaybetmesi ve hızla geriletilmesi noktasında Suriye Kürtlerinin muhaliflere desteğinin oldukça önemli kazandığını düşünmüşlerdir. Bu nedenle Haziran ve Temmuz aylarında gerçekleşen görüşmelerde PYD’li yetkililere iletilen öncelikli talepler, Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Koalisyonu ile birlikte hareket etmeleri ve

Suriye yönetimine karşı savaşa katılmaları olmuştur. Ayrıca El Kaide gibi radikal örgütlerin sınırda önemli güvenlik tehdidi haline gelmeye başlaması, Türkiye Kürtlerinin Suriye'nin kuzeyinde yaşanan gelişmelere karşı duyarlılığı, ÖSO ve YPG güçleri arasında çeşitli dönemlerde savaş alanına yansıyan işbirliği, küresel ve bölgesel aktörlerin Suriye'nin kuzeyindeki gelişmelere artan müdahilliği ve Suriye Kürtlerine yönelik tehdit algısı üzerine inşa edilen politikanın Türkiye'deki çözüm sürecini tehlikeye sokabileceğinin düşünülmesi, Türkiye'nin PYD ile diyalog kanallarını açık tutmasında önemli rol oynamıştır (Taştekin 2016: 176-177).

Kürtlerin kazanımları konusundaki bölünmüş tavırları nedeniyle SMDGK'ye karşı mesafeli durmaya devam eden PYD, ayrıca rejimin yıkılmama ihtimalini göz önünde bulundurarak Suriye yönetimine karşı doğrudan bir savaşa katılmama yönündeki tavrını sürdürmüştü ve bu durum Türkiye'nin tutumunun yeniden sertleşmeye başlamasında etkili olmuştur. Ayrıca Türkiye'nin Kürtlere karşı bölgede IŞİD ve El Nusra Cephesi gibi radikal İslamcı örgütlere askeri ve lojistik destek sağladığı iddialarının ortaya atılması, Türkiye ile PYD arasındaki gerginliğin yeniden yükselmesine ve diyalog yolunun kapanmasında önemli rol oynamıştır (Sherlock 30 Ekim 2013, <http://www.telegraph.co.uk/news>, 29 Ağustos 2016'da erişildi). Suriyeli Kürtlerinin yanı sıra Türkiye içi muhalefet ve bazı uluslararası aktörlerce dile getirilen destek iddiaları, Başbakan Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Davutoğlu tarafından kesin bir dille yalanlanmıştır (Aljazeera Turk 7 Kasım 2013, <http://staff.aljazeera.com.tr/haber>, 29 Ağustos 2016'da erişildi).

Türkiye'nin radikal İslamcı örgütlere destek verdiği iddialarının gündeme getirildiği bir dönemde PYD'nin öncülüğünde Rojava olarak adlandırılan bölgede geçici yönetimi tesis etmeye dönük "kurucu meclis" ilanı gerçekleşmiştir. Ankara'nın Suriye'nin toprak bütünlüğü konusundaki hassasiyetine doğrudan dokunan bir gelişme olan "Kurucu Meclis", 13 Kasım 2013'te siyasi partilerin, demokratik kitle örgütlerinin ve aşiretlerin temsilcilerinin katılımıyla Kamışlı kentinde yapılan toplantıda ilan edilmiştir. Gerek Türkiye gerekse uluslararası kamuoyu tarafından özerkliğe giden yolun ilk adımı olarak değerlendirilen kurucu meclise KDP (Kürdistan Demokrat Partisi) çizgisindeki siyasal örgütlenmeler katılmamıştır. Bu durum Suriye Kürtleri

arasındaki temsiliyet sorununu bir kez daha gündeme getirmiştir. KDP ve PKK arasında yıl sonunda yapılan görüşmeler neticesinde Suriye'nin kuzeyinde Kürtlerin kontrolündeki bölgelerin ortak yönetimi ve temsili konusunda bir mutabakata varılması, Suriye'deki Kürt partileri arasındaki gerilimi düşüren bir gelişme olmuştur (Işık 25 Aralık 2013, <https://www.evrensel.net/yazi>, 29 Ağustos 2016'da erişildi).

Özerklik ilanı hazırlığında bulunan Rojava Halk Meclisi (RHM) ile Suriye Kürt Ulusal Konseyi (SKUK) arasında 17 Aralık 2013'te Irak Kürdistan Federal Bölgesi'nin Hewler kentinde başlayan görüşmeler neticesinde dört başlıkta mutabakata varılmıştır. Söz konusu mutabakat ile Suriye Kürtlerinin 2014 yılında yapılması planlanan Cenevre II Konferansı'na tek ve ortak bir heyet ile gitmesine, Suriye Kürtlerine insani yardım ulaştırılabilmesi için Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nin kontrolündeki Semalka Sınır Kapısı'nın açılmasına, Rojava'daki siyasi tutukluların serbest bırakılmasına ve PYD kontrolündeki geçici yönetimin ortaklaştırılması için adımlar atılmasına karar verilmiştir (Bianet 25 Aralık 2013, <http://bianet.org/bianet>, 29 Ağustos 2016'da erişildi). Türkiye bu gelişmeyi Suriye Kürtlerinin özerklik inşasının artık daha hızlı ilerleyeceğinin önemli işaretlerinden biri olarak değerlendirmiştir.

6.2.6. Suriye'nin Kuzeyinde Özerk Yönetimlerin İlanı

Kürtlerin "Rojava" olarak adlandırdığı Suriye'nin kuzeyinde geçici bir yönetim tesis etmeye dönük adımların atılabilmesi için 13 Kasım 2013'te kurulan Kurucu Meclis, Abdullah Öcalan'ın önerdiği demokratik özerklik modelini inşa edebilmek adına 2014 yılının ilk aylarında çalışmalarına hız vermiş ve kritik adımlar atmıştır. 7 Ocak 2014'te farklı etnik grupların temsilcilerinin katılımı ile Amude kentinde toplanan meclis, "*Toplumsal Sözleşme*" adı altında geçici bir anayasa hazırlamıştır. Bu anayasa ile Afrin, Cezire ve Kobani kentlerinde çoğulculuğu, uzlaşmacılığı, demokratik katılımı ve halkların birlikte kardeşçe yaşamasını esas alan, Suriye'nin bölünmez bir parçası olan ve YPG'nin güvenlikten sorumlu yegane askeri güç konumunda olacağı demokratik özerk bölgelerin inşa edilmesi ve 4 ay sonra özerk bölge seçimlerinin yapılması kararı verilmiştir (Human Rights Watch 2014: 54-75).

Geçici anayasanın ilan edilmesinden kısa bir süre sonra 21 Ocak'ta Suriye'nin kuzeyinin geleceği ile önemli bir adım daha atılarak dünyanın İsviçre'den tanıdığı kanton sistemi Cezire'de kabul edilmiş ve Cezire Kantonu Özerk Yönetimi ilan edilmiştir. Bu adımı sırasıyla 27 Ocak'ta Kobani ve 29 Ocak'ta ise Afrin'de kanton sisteminin kabul edilmesi ve özerk yönetimlerin ilan edilmesi izlemiştir. PYD ve onunla işbirliği halinde olan örgütlerin gerek Kurucu Meclis'in gerekse özerkliğin ilanına ilişkin zamanlamasının tesadüf olmadığını söylemek mümkündür. KDP'ye yakınlığı ile bilinen Suriye Kürt Ulusal Konseyi, PYD'nin Aralık 2013'te Hewler'de yaptıkları mutabakatı hiçe saydığını iddia etmiş ve bu durumu gerekçe göstererek Cenevre-2 Konferansı'na Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Koalisyonu (Suriye Ulusal Koalisyonu) çatısı altında gitmeye karar vermiştir. Hewler Mutabakatı'nda üzerinde anlaşıldığı üzere Cenevre-2'ye Kürt Yüksek Konseyi çatısı altında katılmaktan yana tavır alan PYD ise KDP'ye yakınlığı ile bilinen Suriye Kürt Ulusal Konseyi'ni Suriye Kürtlerinin geleceğini düşünmemekle ve Türkiye ile birlikte PYD'ye karşı işbirliği yapmakla suçlamıştır. Suriye Kürtlerinin iki önemli kanadını temsil eden siyasal yapıların kendi arasındaki bu çekişme, Rojava Halk Meclisi (RHM) ile Suriye Kürt Ulusal Konseyi (SKUK) arasında 17 Aralık 2013'te varılan mutabakatın geçersiz hale gelmesine neden olmuştur (Taştekin 2016: 184).

Cizire, Afrin ve Kobani'de özerk yönetimlerin oluşturulmasının ardından SKUK ve PYD arasında yeniden yükselen gerilim, Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nin Suriye sınırına hendek kazılmasına karar vermesiyle daha da artmıştır. Nisan 2014'te Cizire Kantonu'na bağlı Derik ilçesi sınır hattında 3 metre derinliğinde, 2 metre genişliğinde ve 17 kilometre uzunluğunda kazılan hendek, Suriye Kürtleri tarafından tepki ile karşılanmış ve gerçekleşen protesto gösterilerinde Peşmergelerin ateş açması sonucu bir kişi yaralanmıştır (Yavuz 15 Nisan 2014, <http://www.hurriyet.com.tr/suriye>, 5 Ekim 2016'da erişildi). Hendek krizi sonrası PYD tarafından Suriye Kürtlerinin devrimini engellemekle suçlanan KDP, resmi internet sitesinden yapılan açıklamada hendeğin sınır hattını kullanan ve PYD ile ittifak içerisinde olan teröristleri ve kaçakçıları engellemek için açıldığı, PYD'nin Suriye Kürtlerinin mücadelesi önünde bir engel haline geldiği ifade edilmiştir (Yavuz 15 Nisan 2014, <http://www.hurriyet.com.tr/suriye>, 5 Ekim 2016'da erişildi). Kürdistan Bölgesel

Yönetimi Başkanı Mesud Barzani ise hendek krizinin ardından Rojava'da iktidarın PYD tarafından gasp edildiği ve PYD'nin dönemsel kazanımlar uğruna rejimle işbirliği halinde Kürtlere savaşı dayattığı açıklamasında bulunmuştur (Ekurd Daily 14 Nisan 2014, <http://ekurd.net/mismas/>, 5 Ekim 2016'da erişildi).

PYD ve müttefiklerinin özerklik ilanını ulusal güvenliğine yönelik ciddi bir tehdit olarak algılayan aktörlerin başında Türkiye gelmiştir. Nitekim Türk askeri ve sivil yetkililer daha önce yaptıkları açıklamalarda Suriye'nin toprak bütünlüğünün korunmasının kırmızıçizgileri olduğunu ve olası bir bağımsızlık veya özerklik girişimine kesinlikle müsamaha göstermeyeceklerini ifade etmişlerdir. Dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu Suriye'nin kuzeyinde Kurucu Meclis'in ilan edilmesinin ardından yaptığı açıklamada PYD'nin rejimin boşalttığı yerlerde bir oldubitti ve diğer siyasal gruplara baskı ile etkinlik kurmaya çalıştığını ifade etmiş, Türkiye'nin Suriye'de tek taraflı ilan edilen özerk bir yönetimi kabul etmeyeceğini belirtmiştir (Cumhuriyet 14 Kasım 2013, <http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/>, 5 Ekim 2016'da erişildi).

PYD ve müttefiklerinin 2014 yılının hemen başında özerklik ilanında bulunmasının ardından Türk yetkililerden sert açıklamalar gelmiş ve askeri müdahale seçeneğini yeniden gündeme getirmiştir. Ancak YPG'nin radikal İslamcı örgütlere karşı kazandığı askeri başarıların ABD ve batı ülkelerinde yarattığı olumlu imaj, ABD'nin askeri müdahale seçeneğine sıcak bakmaması ve Cenevre-2 görüşmeleri öncesi çatışmaların dozajını yükseltecek bir adım atmama isteği, Türkiye'yi PYD'nin bölgedeki nüfuzu kırarak başka arayışlara yöneltmiştir. Bu doğrultuda atılan ilk adım, her türlü uluslararası toplantıda PYD'nin PKK ile bağı olan bir terör örgütü olduğuna yönelik kanaat oluşturmaya çalışmak olurken, ikinci adım PYD'nin Suriye'nin kuzeyindeki nüfuzundan rahatsızlık duyan KDP ile işbirliğine yönelmesi olmuştur.

Her ne kadar Türkiye ve Kürdistan Bölgesel Yönetimi, Suriye Kürtlerinin geleceğine, idari ve siyasi kazanımlarına dair farklı perspektiflere sahip olsalar da PYD'nin bölgedeki artan nüfuzu noktasında ortak kaygılar sergilemişlerdir. Bu durum Türkiye ve İKBY'nin özellikle 2013 yılından itibaren Suriye'nin kuzeyinde PYD

kontrolünde bir fiili yönetime müsaade edilmemesi üzerine kurulu ortak bir politika inşa etmesine neden olmuştur. Bu kapsamda PYD'ye alternatif oluşturma çabası içerisinde olan Mesud Barzani, Türkiye'nin de etkisi ve desteğiyle Mayıs 2013'te Suriye sınırındaki Fişhabur/Semelka sınır kapısını kapatmak, Ekim 2013'te PYD Eşbaşkanı Salih Müslim'in Erbil üzerinden Suriye dışına uçuşuna izin vermemek gibi uygulamalara imza atmıştır (Taştekin 2016: 184). PYD ve müttefiklerinin 2014 yılının hemen başında özerk yönetim ilan etmesinin ardından daha görünür bir hal alan ortak kaygılar, Türkiye ve IKBY'yi Suriye ve Suriye'nin Kürt meselesi konusunda birbirine daha da yakınlaştırmış ve alternatif girişimlere yönelmiştir. Söz konusu alternatif girişimlerin başında Türkiye'nin düzenlenmesinde aktif rol aldığı Cenevre-2 görüşmelerinde Suriye Kürtlerinin PYD'nin parçası olduğu çatı örgütlenme TEV-DEM ile değil Suriye Ulusal Koalisyonu'na katılma kararı alan ve KDP'ye yakınlığı ile bilinen Suriye Kürt Ulusal Konseyi ile temsil edilmesi çabası gelmiştir. Söz konusu çaba sonuç vermiş, Türkiye'nin ısrarı sonucu 23-31 Ocak 2014 ve 10-15 Şubat 2014 tarihleri arasında iki tur halinde yapılan Cenevre-2 görüşmelerine PYD davet edilmemiştir. Bu durum Cenevre-2 görüşmelerinde özellikle Kürtlerin geleceği adına herhangi bir somut uzlaşma elde edilememesinde etkili olduğu gibi görüşmelerin kapsayıcılığına ilişkin de soru işaretlerine ve eleştirilere neden olmuştur.

6.2.7. IŞİD'in Yükselişi ve Kobani

2014 yılı boyunca Suriye İç Savaşı'na dair en dikkat çekici gelişmelerden biri Kürtlerin özerk yönetim ilanı olurken bir diğeri IŞİD'in önlenemeyen ilerleyişi olmuştur. Rejim muhalifi gruplarla uzun süredir çatışma halinde olan IŞİD, 2014 yılının hemen başında El Nusra Cephesi ve ÖSO ile savaşarak Suriye'nin kuzeyindeki Rakka kentinin kontrolünü tamamen ele geçirmiştir (Aljazeera Turk 15 Ocak 2014, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/>, 8 Ekim 2016'da erişildi). Rakka'dan yapılan güç takviyesi ile Cerablus ve Tel Abyad'ın kontrolünü ele geçiren IŞİD, bu bölgelerden El Nusra Cephesi ve ÖSO unsurlarını çıkarmıştır (Taştekin 2016: 199).

IŞİD'in Suriye'nin kuzeyindeki kontrolünü arttırmasının ardından gözünü diktiği ilk bölge, Kürtlerin kontrolünde olan ve Baas iktidarının Araplaştırma siyaseti

kapsamında adı Ayn El Arap (Arap Pınarı) olarak değiştirilen Kobani olmuştur. Kürtlerin Rojava olarak adlandırdığı bölgeyi ilan ettiği hilafet haritasının içerisinde gören IŞİD, Rakka, Cerablus ve Tel Abyad'ı elinde bulundurması nedeniyle Kobani'yi üç taraftan kuşatmaya alma olanağına sahip olmuştur. Kobani'yi "Ayn El İslam" (İslam'ın Gözü) ilan edeceğini açıklayan IŞİD'in kenti almak istemesinin çeşitli stratejik nedenleri olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenler;

- 1) Kobani'nin IŞİD kontrolündeki Cerablus ve Tel Abyad arasında bulunması nedeniyle sahip olduğu stratejik konum. IŞİD Kobani'yi alarak Cerablus ve Tel Abyad arasındaki bağı kurabilmeyi ve Rakka'dan Menbiç'e daha rahat lojistik destek sağlayabilmeyi amaçlamıştır.
- 2) Kobani'nin Afrin ve Cizire kantonları ile coğrafi bağının olmaması nedeniyle düşürülmesinin daha kolay olacağına yönelik düşünce.
- 3) Kürtlerin Suriye'nin kuzeyinde kontrolü ele aldığı ilk yer olması açısından sembolik öneme sahip olan Kobani'yi kolayca düşürerek diğer kantonlar üzerinde psikolojik bir yıkım yaratma ve onları kolay lokma haline getirme isteği.
- 4) Kobani'nin düşmesi sonucu PYD'nin kontrolündeki Mürşitpınar Sınır Kapısı'nı ele geçirerek Türkiye sınırındaki varlığını ve kontrolünü arttırma çabasıdır (Taştekin 2016: 202).

IŞİD söz konusu stratejik nedenlerden hareketle Kobani'ye yönelik ilk kapsamlı saldırısını 2014 yılının Mart ayı içerisinde yapmış ve Ekim ayına kadar saldırılar belirli aralıklarla devam etmiştir. YPG ve müttefikleri Kobani'nin çevresindeki belirli stratejik noktaları kaybetmesine rağmen Eylül ayına kadar IŞİD saldırılarına karşı koyabilmiş ve örgütü kent merkezinden ve çevresindeki köylerden uzak tutmayı başarmıştır. Ancak Irak'ta ele geçirdiği ağır silahlarla Eylül ayında gerçekleştirdiği saldırılar sonucunda Kobani kırsalındaki köyleri eline geçiren IŞİD, kent merkezine 20 km mesafeye kadar yaklaşmıştır (Aranews 20 Eylül 2014, <http://aranews.net/2014/>, 8 Ekim 2016'da erişildi). Ekim ayının ilk haftasına gelindiğinde Kobani'nin çevresinde bulunan 354 köyün 350'sinin kontrolünü elinde bulunduran IŞİD, 6 Ekim'de kente 100 metre uzaklıktaki stratejik Mištenur Tepesi'ni ele geçirmesinin ardından ilerleyişini hızlandırmış ve Ekim ayı ortasında kentin yarısında kontrolü ele geçirmeyi başarmıştır.

Kobani'nin tamamen IŞİD kontrolüne geçmek üzere olduğu süreçte yaşanan bir dizi gelişme kentin ve Suriye Kürtlerinin kaderini tamamen değiştirmiştir. 15 Ekim günü toplanan Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi Parlamentosu, 10 saatlik bir oturumun ardından Suriye'nin kuzeyindeki kantonların tanınması ve kantonlara her türlü siyasal, ekonomik ve askeri desteğin sağlanması yönündeki tasarımı kabul etmiştir (T24 16 Ekim 2014, <http://t24.com.tr/haber>, 9 Ekim 2016'da erişildi). Tasarımın kabul edilmesinden yaklaşık 15 gün sonra Peşmerge güçlerinin IŞİD kuşatmasının kaldırılmasına destek olmak için Türkiye üzerinden Kobani'ye girişi yapması, PYD ile KDP arasındaki buzların erimesine ve Suriye Kürtlerinin moral kazanmasına katkı sunmuştur. Öte yandan Kobani'nin geleceğini değiştiren asıl önemli gelişme ABD'nin kentin savunulmasına yönelik sağladığı askeri destek olmuştur. IŞİD'in Suriye'deki ilerleyişinden rahatsızlık duyan ABD, 20 Ekim'de *"IŞİD'e karşı Kobani'yi savunan bölgedeki Kürt kuvvetlerine havadan silah yardımı yapıldığını"* ve aynı zamanda *"IŞİD hedeflerine yönelik 135 hava saldırısı gerçekleştirildiğini"* açıklamıştır (BBC Türkçe 20 Ekim 2014, <http://www.bbc.com/turkce>, 9 Ekim 2016'da erişildi).

IŞİD'e karşı Kobani'nin savunulmasına yönelik en dikkat çekici destek ise Özgür Suriye Ordusu'ndan gelmiştir. 2013 yılı boyunca başta Serekaniye olmak üzere birçok bölgede YPG'ye karşı savaşan ÖSO, artan IŞİD tehdidi karşısında Kobani'ye 1300 kişilik kuvvet gönderme kararı almıştır (Radikal 23 Ekim 2014, <http://www.radikal.com.tr/dunya>, 9 Ekim 2016'da erişildi). Söz konusu askerin desteğin ne kadarının gerçekten sağlandığı konusunda PYD ve ÖSO'dan birbiriyle çelişen açıklamalar gelse de ÖSO'ya bağlı bir Arap birliği olan Ahrar El Rakka ve bir Kürt birliği olan Cephel El Akrad, Kobani'de IŞİD'e karşı YPG ile aynı cephede savaşmıştır (Taştekin 2016: 198-199).

YPG'nin Ekim ayının ortalarından itibaren aldığı askeri destek, Kobani'nin kaderinin değişmeye başlamasına neden olmuştur. Yaklaşık 2 aydır devam eden yoğun çatışmaların ardından 12 Kasım'da stratejik Miştenur Tepesi'ni yeniden ele geçiren YPG ve müttefikleri, kent çevresindeki stratejik noktalarda ilerleme sağlayarak IŞİD'in mühimmat ve askeri desteğinin azalmasını sağlamıştır. 2015 yılının başına kadar sık sık el değiştiren Miştenur Tepesi 19 Ocak 2015'te, Kobani kent merkezi ise 26 Ocak

2015'te tamamen YPG'nin kontrolüne geçmiştir (Aljazeera Turk 26 Ocak 2015, <http://www.aljazeera.com.tr/haber>, 10 Ekim 2016'da erişildi). Kenti harabeye çeviren IŞİD'in Kobani kuşatması, 200 bini aşkın Suriyelinin Türkiye'ye sığınması ve en az 1600 kişinin ölümüyle sonuçlanmıştır (BBC Türkçe 19 Ocak 2015, <http://www.bbc.com/turkce>, 10 Ekim 2016'da erişildi).

IŞİD'in Kobani'yi kuşatması sırasında ortaya çıkan gelişmeler, bir yandan Türkiye ve Suriye'nin Kürt meselelerinin iç içe geçmişliğini diğer yandan ise Kürt meselesinin Türkiye'nin Suriye politikasının inşasında ne derece merkezi bir rol oynadığını bir kez daha ortaya koymuştur. Suriye'nin kuzeyinde PYD kontrolünde özerk yönetimlerin ortaya çıkmasına kesin bir dille karşı çıkan Türkiye, Kobani'de yaşanan gelişmeler karşısında uzun süre sessizliğini korumuş ve bekle-gör politikası takip etmiştir. Ancak Eylül 2014'ten itibaren IŞİD'in Kobani'ye yönelik saldırılarının artması ve kentten kaçan binlerce kişinin Türkiye sınırına dayanması, Türkiye'yi daha aktif bir politika izlemeye zorlamıştır.

IŞİD'in Eylül 2014'te Kobani'ye yönelik saldırılarını arttırmasının ve kenti kuşatmasının ardından binlerce Suriyeli Kürdün Şanlıurfa sınırına dayanması, Türkiye'yi doğrudan Kobani'de yaşanan gelişmelerin içine çeken en somut gelişme olmuştur. Çatışmalardan kaçıp gelenlere sınırın açılıp açılmaması konusunda 24 saatlik bir tereddüt yaşansa da Başbakan Ahmet Davutoğlu'nun ölüm tehdidi karşısında sınıra gelenleri etnik ve mezhebi ayırım gözetmeden alacaklarını ifade etmesinin ardından 19 Eylül günü Türkiye sınırı Kobani'den gelenlere açılmıştır (Diken 19 Eylül 2014, <http://www.diken.com.tr/kobaniden>, 11 Ekim 2016'da erişildi). Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, sınırın açılmasının ardından Kobani bölgesinden iki gün içinde 100 bini aşkın kişinin Türkiye'ye giriş yaptığını açıklamış, bu rakamın nerede son bulacağını kestiremediklerini ifade etmiştir (BBC Türkçe 22 Eylül 2014, <http://www.bbc.com/turkce/>, 11 Ekim 2016'da erişildi). Türk yetkililer, IŞİD ve PKK unsurlarının ülkeye sızmasından algılanan tehdit nedeniyle sınır hattını kısmen kapatsalar da Kobani'den Türkiye'ye geçenlerin sayısının Ekim ayı sonunda 200 bini aştığı iddia edilmiştir (Urfa Haber 26 Ekim 2014, <http://www.urfahaber.net/haber>, 11 Ekim 2016'da erişildi).

Türkiye, IŞİD'in Kobani kuşatması sırasında yaşananlara insani açıdan kayıtsız kalmamış olsa da bu durumun siyasi açıdan PYD ve YPG'ye yönelik bir tavır değişikliğini beraberinde getirdiğini söylemek mümkün değildir. Zira gerek Cumhurbaşkanı Erdoğan gerekse diğer üst düzey devlet yetkilileri, daha önce olduğu gibi Kobani kuşatması sırasında da PYD ve YPG'nin IŞİD gibi bir terör örgütü olduğu yönündeki açıklamalarını sürdürmüştür. IŞİD kuşatmasının arttığı Ekim ayının ortalarında Suriye Kürtlerine Türkiye'den açılacak bir koridor üzerinden ağır silah yardımı ve insani yardım sağlanmasına yönelik talebe Cumhurbaşkanı Erdoğan kesin bir dille olumsuz cevap vermiştir. Erdoğan 18 Ekim'de Afganistan'ın başkenti Kabil'den dönüşü sırasında uçakta gazetecilere yaptığı açıklamada *“Son günlerde bir şeyler dolaşmaya başladı. Nedir o? PYD'ye silah desteği vermek ve PYD'ye verilecek silah desteğiyle IŞİD'e karşı burada bir cephe oluşturmak. Tamam da PYD şu anda bizim için PKK ile eşitir, o da bir terör örgütüdür. Bir terör örgütüne kalkıp da bize dost olan NATO'da beraber olduğumuz Amerika'nın böyle bir desteği, açıktan açığa söyleyerek bizden 'evet' ifadesini, yaklaşımını beklemesi çok çok yanlış olur, böyle bir şeyi bizden beklemesi mümkün değil, böyle bir şeye de biz 'evet' diyemeyiz.”* ifadesinde bulunmuştur (Kozan 19 Ekim 2014, <http://www.hurriyet.com.tr/cumhurbaskani>, 11 Ekim 2016'da erişildi).

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın PYD ve YPG konusunda çok net mesajlar verdiği bir dönemde ABD'li yetkililer ile PYD temsilcileri arasında IŞİD'e karşı mücadele konusunda önemli görüşmeler gerçekleşmiştir. YPG'nin IŞİD ile karada savaşacak güç olması konusunda ABD'li yetkililer ile PYD Eşbaşkanı Salih Müslim arasında 12 Ekim'de Paris'te 18 Ekim'de ise Duhok'ta görüşmeler gerçekleştirilmiş ve bu görüşmeler neticesinde Salih Müslim Kürtlerin Kobani ötesinde de IŞİD'e karşı savaşacağını taahhüt etmiştir (Taştekin 2016). Söz konusu taahhüttün ardından YPG ve müttefiklerine silah, mühimmat ve tıbbi malzeme desteğinde bulunma kararı veren ABD, 20 Ekim'de bu desteğin gerçekleştiğini açıklamıştır (BBC Türkçe 20 Ekim 2014, <http://www.bbc.com/turkce>, 9 Ekim 2016'da erişildi).

Türk yetkililerin ABD tarafından YPG'ye silah, mühimmat ve tıbbi malzeme yapılacağını öğrenmesi, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Kabil uçağının İstanbul'a inmesinden 20 dakika sonra gerçekleşmiştir. Uçakta gazetecilere *“PYD bizim için bir*

terör örgütüdür” diyen Erdoğan, uçağının inmesinin ardından ABD Başkanı Barack Obama ile telefonda görüşmüş ve YPG’ye verilecek destek konusunda bilgilendirilmiştir. Görüşmenin ardından Cumhurbaşkanlığı Basın Ofisi’nden yapılan açıklamada Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Başkan Obama’nın *“İŞİD’e karşı ortak mücadeleyi güçlendirmek için yakın işbirliğini sürdürme konusunda mutabık kaldıkları”* açıklaması yapılırken görüşmeden bir gün sonra Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu *"Peşmerge'nin Kobani'ye geçmesi için yardımcı oluyoruz... Kobani'nin düşmesini hiç arzu etmedik"* ifadelerini kullanmıştır (Cumhuriyet 20 Ekim 2014, <http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/>, 11 Ekim 2016’da erişildi). Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu’nun açıklamasın 10 gün sonra Peşmergelerin Türkiye üzerinden Kobani’ye geçişi gerçekleşmiştir (BBC Türkçe 1 Kasım 2014, <http://www.bbc.com/turkce>, 12 Ekim 2016’da erişildi). Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın Kabil’den dönüşü sırasında uçakta yaptığı sert açıklamalardan bir gün sonra Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu’nun Peşmergelerin Kobani’ye geçişine yardımcı olunacağını ve bu konuda ABD ile ortak hareket ettiklerini açıklaması, Türkiye’nin PYD’ye ve bağlantılı olarak Suriye Kürtlerine yönelik tutumunu değiştiriyor mu sorularının gündeme gelmesine neden olmuştur. Ancak İŞİD gibi PYD ve YPG’yi de terör örgütü olarak gören Türkiye’nin Kobani’nin kurtarılmasına dolaylı yollardan katkı sunması, Türk yetkililer tarafından bir politika değişikliği olarak değil İŞİD’e karşı verilen ortak mücadelenin ve insani hassasiyetlerin bir örneği olarak değerlendirilirken kimi gazeteciler tarafından bu durum iç siyasi gelişmelerin ve uluslararası baskının bir sonucu olarak değerlendirilmiştir (Taştekin 2016: 266).

6.2.8. Bir Türkiye Projesi: Uçuşa Yasak Bölge ve Güvenli Bölge²⁶

134 gün süren kuşatmanın ardından 2015 yılının Ocak ayının sonunda IŞİD'in Kobani'den tamamen çıkarılması, Suriye Kürtleri üzerinde psikolojik, siyasal ve askeri açıdan bir zafer havası yaratmıştır. Bu zafer havasının etkisi ve ABD'nin hava desteğiyle ilerleyişine devam etmek isteyen YPG, ÖSO'ya bağlı bazı birliklerle ittifak yaparak IŞİD'e karşı savaştıkları Burkan El Fırat (Fırat Volkanı) adlı ortak silahlı gücü kurmuş ve Mayıs 2015'te Tel Abyad'a yönelmiştir. 2014 yılının başından beri IŞİD kontrolünde olan Tel Abyad hem Kürtler hem de IŞİD için oldukça stratejik bir öneme sahip olagelmıştır. Zira Tel Abyad IŞİD için Avrupa ve diğer ülkelerden gelen cihatçıların Türkiye'den geçerek örgüte katıldıkları iddia edilen yer olması, Kürtler için ise Cizire ve Kobani kantonları arasında yer alan ve iki kantonun birleşmesini kolaylaştıracak bir yer olması nedeniyle oldukça önemsenen bir bölge olmuştur (BBC Türkçe 15 Haziran 2015, <http://www.bbc.com/turkce/>, 15 Ekim 2016'da erişildi).

Şanlıurfa'nın Akçakale ilçesine komşu olan Tel Abyad, yaklaşık 15 gün süren çatışmaların ardından Haziran ayının ortasında ABD'nin hava desteğiyle kente ilerleyen YPG öncülüğündeki Burkan El Fırat güçlerinin eline geçmiştir. Tel Abyad'ın YPG öncülüğündeki Burkan El Fırat güçlerinin kontrolüne geçmesi, Türkiye'nin Suriye'de bir Kürt devleti kurulacağına ilişkin kaygılarının daha da pekişmesine neden olmuştur.

²⁶ Uçuşa yasak bölge ve güvenli bölge kavramları zaman zaman birbirlerinin yerine kullanılıyor olsa da aralarında bir takım farklılıklar bulunmaktadır. Her iki kavramı da "korunmuş bölge" üst başlığı altında incelemek mümkündür. Korunmuş bölge, çatışmalar sırasında yerlerinden edilen ve çatışmanın tarafı olmayan sivillerin korunması için geçici süreliğine oluşturulan alanları tanımlamak için kullanılan bir kavramdır (Tunç 2014: 7). Çatışmanın yaşandığı ülke sınırları içerisinde oluşturulan korunmuş bölgeler, insani amaçlar, siyasi amaçlar veya güvenlik amacı ile oluşturulabilmektedirler. Korunmuş bölge üst başlığı altında değerlendirilen uçuşa yasak bölge kavramı, içerisinde herhangi bir hava aracının uçuşmasının yasak veya izne bağlı olduğu, yerdeki coğrafik noktalarla belirlenen ve havaya doğru sınırsız yüksekliğe uzanan alanları tanımlamaktadır (Bingöl ve Varlık 2014: 2). Uçuşa yasak bölge ile devletin hava ülkesindeki egemenliği başka devlet/devletler, uluslararası örgüt/örgütler tarafından kısıtlanmakta, askeri uçuşlardan arındırılmaktadır. Güvenli bölge kavramı ise sivil halkı çatışan taraflardan veya bir devletin baskı, şiddet ve insan hakları ihlallerinden korumak için oluşturulan güvenliği sağlanmış coğrafi alanlar olarak tanımlanmak mümkündür (Tunç 2014: 262). Güvenli bölge kavramının sıklıkla birbirine karıştırıldığı bir kavram da tampon bölgedir. Tampon bölge uygulamasında temel ilke devletin yoğun asker ve mühimmat yığılmasıyla sınır güvenliği benzeri bir tür korumanın sağlanmasıdır (Taşçı 28 Temmuz 2015, <http://www.bbc.com/turkce/>, 16 Ekim 2016'da erişildi). Amaç komşu devlet topraklarındaki çatışmanın fiili olarak kendi topraklarına sıçramasının önüne set çekmektir. Güvenli bölge de ise daha çok insani amaçlar ön plana çıkmakta, sivillerin çatışmalardan korunmasına çalışılmaktadır. Güvenli bölgenin veya uçuşa yasak bölgenin ilanın hukuki olabilmesi için Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin kararı veya ilan edileceği devletin talebi ya da rızası gerekmektedir (Tunç 2014: 13).

Nitekim Cumhurbaşkanı Erdoğan IŞİD'in Tel Abyad'dan çıkarılmasının ardından *“Suriye'nin kuzeyinde bir devlet kurulmasına asla müsaade etmeyeceğiz”* açıklamasını yapmış ve Türk yetkililer tarafından Suriye İç Savaşı'nın başlamasının ardından çeşitli dönemlerde dile getirilen Suriye içerisinde “güvenli bölge” ve “uçuşa yasak bölge” oluşturulması talebini yeniden gündeme getirmiştir (Doğan Haber Ajansı 26 Haziran 2015, <http://www.dha.com.tr/suriyenin>, 16 Ekim 2016'da erişildi).

Türkiye'nin Suriye'de güvenli bölge ve uçuşa yasak bölge taleplerini yeniden gündeme getirmesinin dört temel gerekçesi olduğunu söylemek mümkündür;

- 1) IŞİD'in sınır hattındaki kontrolünün yarattığı güvenlik tehdidini ortadan kaldırmak.
- 2) Suriyeli rejim muhaliflerinin ilan edilecek güvenli ve uçuşa yasak bölgelerde daha organize bir şekilde eğitilmesini ve silahlandırılmasını sağlayarak rejim güçlerine karşı mücadeleyi güçlendirmek. Nitekim dönemin Başbakanı Ahmet Davutoğlu, sadece IŞİD'e karşı mücadele edilen yerlerde değil muhaliflerin Suriye ordusuna karşı savaştığı bölgelerde de güvenli ve uçuşa yasak bölge ilan edilmesi gerektiğini savunmuştur. Başbakan Davutoğlu vermiş olduğu röportajda IŞİD'in geriletilmesi için uluslararası toplumla işbirliği halinde olan rejim muhaliflerine olan desteğin artırılmasının ve Esad yönetiminin devrilmesinin şart olduğunu ifade etmiştir (Aljazeera Turk 15 Ekim 2014, <http://www.aljazeera.com.tr/haber>, 16 Ekim 2016'da erişildi).
- 3) Sayıları 2016 yılı ortalarında 3 milyona ulaştığı ifade edilen Türkiye'ye sığınan Suriyeliler için Suriye içerisinde güvenli ve uçuşa yasak bölgeler oluşturulmasını sağlayarak hem geri dönüşlerin gerçekleşmesini sağlamak hem de olası yeni göç dalgalarının önüne geçmek.
- 4) Suriye'nin kuzeyindeki kantonların birleşmesini önleyerek Türkiye'nin Suriye sınırı boyunca uzanacak bir Kürt devletinin oluşmasının önüne geçmek.

Aslında Türkiye'nin Suriye içerisinde güvenli bölgeler oluşturulması ve uçuşa yasak bölgeler ilan edilmesi yönündeki girişimlerine hız vermesi, 2014 yılı sonbaharında gerçekleşmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan Eylül 2014'te ABD ziyareti sonrası yaptığı açıklamada *“Uçuşa yasaklı bölgenin ilan edilmesi ve bu bölgenin*

güvence altına alınması. Güvenli bir bölgenin Suriye tarafında tesis edilmesi ve artık yapılanmanın nasıl olacağı konusunda inşallah şu anda yapacağımız bir güvenlik üst kurulu toplantısı ile bunları enine boyuna ele alıp nihai adımları atmak. Üçüncü, bu süreci kimlerle nasıl yöneteceğiz bunların içeriklerini görüşmek” diyerek Türkiye'nin IŞİD ile mücadelede atacağı üç adımdan bahsetmiştir (Hürriyet 27 Eylül 2014, <http://www.hurriyet.com.tr/erdogan>, 17 Ekim 2016'da erişildi). Dönemin Başbakanı Davutoğlu Ekim 2014'te katıldığı bir televizyon programında ise güvenli bölgelerin bir yerde değil birden fazla yerde ilan edilmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Başbakan Davutoğlu *“Halep'in kuzeyinde olması lazım. Çünkü Halep'te hem rejim saldırıları var, hem IŞİD saldırıları var. Halep'le Türkiye sınırları arasında olması lazım. İdlib'in Türkiye sınırına yakın yerlerinde, aynı şekilde Lazkiye'nin kuzeyinde, yine Haseke'de belli bölgelerde, şu anki Cerablus bölgesinde, Ayn El Arap'da...”* açıklamasında bulunarak güvenli bölgelerin sadece IŞİD ile değil rejimle de mücadeleye yardımcı olacağını ifade etmiştir (Aljazeera Turk 15 Ekim 2014, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/>, 16 Ekim 2016'da erişildi).

Türkiye'nin Suriye'de güvenli ve uçuşa yasak bölgeler ilan edilmesi yönündeki çabasına ABD'nin mesafeli yaklaşması, 2014 yılı boyunca bu konuya ilişkin somut bir adımın atılmamasına neden olmuştur. Tel Abyad'ın Haziran 2015'te YPG ve müttefiklerinin kontrolüne geçmesinin ardından Türkiye'nin Suriye politikasındaki önceliği güvenli ve uçuşa yasak bölgelerin ilan edilmesi haline gelmiş ve konuya ilişkin somut adımların atılması yönündeki çabalar daha da arttırılmıştır. Tel Abyad'ın YPG kontrolüne geçmesini Türkiye'nin ulusal ve sınır güvenliğine ilişkin ciddi bir tehdit olarak algılayan Türk yetkililer, diğer güvenli bölge önerilerini bir kenara bırakarak Suriye'nin kuzeyindeki Afrin kantonu ile Kobani kantonu arasındaki alanın güvenli bölge ilan edilmesine yönelik girişimlerine hız vermiştir. Türk basınına göre Türkiye, Suriye'nin kuzeyinde güvenli bölge oluşturulmasına yönelik iki alternatif senaryo belirlemiştir. Bunlardan ilki Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Suriye'nin kuzeyinde IŞİD'i püskürtecek bir geçici güvenli bölge oluşturması ve daha sonra o bölgenin Özgür Suriye Ordusu'na (ÖSO) bırakılması, ikincisi ise Türkiye'nin aktif desteğiyle ÖSO'nun IŞİD ve PYD kontrolündeki bölgelere yönelik operasyonlara ağırlık vermesi ve bu bölgeleri

kontrol altına alarak fiili güvenli bölgeler yaratması olarak düşünülmüştür (Bostan ve Şengül 24 Haziran 2015, <http://www.sabah.com.tr/gundem/>, 17 Ekim 2016'da erişildi).

Türkiye'nin doğrudan askeri müdahale veya muhaliflere destek yoluyla dolaylı müdahale içerikli güvenli bölge senaryoları, IŞİD ve rejime karşı mücadele, Suriyeli sığınmacılar sorunu gibi gerekçelerle desteklenmiştir. Ancak Türkiye'yi güvenli bölge senaryolarından birini hayata geçirme konusunda motive eden asıl etken, YPG ve müttefiklerinin ABD'nin hava desteğiyle IŞİD'e karşı Suriye'nin kuzeyindeki ilerleyişi olmuştur. Nitekim Tel Abyad'ın YPG ve müttefiklerinin kontrolüne geçmesinin ardından hem Türk basını hem de Türk yetkililer, ABD'nin desteğiyle Irak'ın kuzeyinden Akdeniz'e uzanan bir Kürt devleti kurulmaya çalışıldığı ve PYD'nin Tel Abyad'da Arap ve Türkmenlere karşı etnik temizlik yaptığı iddiasını dile getirmişlerdir. (Tol 24 Haziran 2015, <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/>, 17 Ekim 2016'da erişildi). Cumhurbaşkanı Erdoğan Haziran ayının ortasında yaptığı bir konuşmada *“Tel Abyad'da, Arapları ve Türkmenleri uçaklarla vuran Batı, ne yazık ki onların yerine terör örgütü PYD ve PKK'yı yerleştiriyor. Buna biz nasıl olumlu bakabiliriz? Bu Batı'ya biz nasıl samimi olarak bakabiliriz”* diyerek söz konusu iddiaları birinci ağızdan gündeme taşımıştır (T24 11 Haziran 2015, <http://t24.com.tr/haber/erdogandan>, 17 Ekim 2016'da erişildi).

Türk yetkililerin Suriye'nin kuzeyinde ABD'nin desteğiyle bir Kürt devleti kurulmaya çalışıldığına ve Tel Abyad'da etnik temizlik yapıldığına ilişkin iddialarını PYD Eşbaşkanı Salih Müslim “kurgu” olarak nitelendirmiş ve Türkiye'nin bu konulardaki kaygılarını gidermeye hazır oldukları mesajını vermiştir (Hürriyet 22 Haziran 2015, <http://www.hurriyet.com.tr/pyd>, 17 Ekim 2016'da erişildi). Türkiye'nin Tel Abyad'da etnik temizlik yapıldığına ilişkin iddiaları, Suriye'deki gelişmeleri yakından takip eden iki sivil toplum örgütü tarafından ise farklı şekillerde değerlendirilmiştir. Suriyeli rejim muhaliflerine yakınlığı ile bilinen Londra merkezli Suriye İnsan Hakları Gözlemevi Başkanı Rami Abdurrahman etnik temizlik iddialarına ilişkin *“Tel Abyad'da Türkmen ve Arap nüfusa karşı etnik temizlik yok. YPG, Türkmen ve Arapları kovmak isteseydi bunu şimdiye kadar özgürleştirdiği köylerde yapardı”* açıklamasında bulunarak Salih Müslim'in açıklamalarını desteklemiştir (Gesellschaft

Für Bedrohte Völker 24 Haziran 2015, <https://www.gfbv.de/en>, 17 Ekim 2016'da erişildi). Öte yandan Uluslararası Af Örgütü (Amnesty International) de Ekim 2015'te yayınladığı “*Başka Gidecek Yerimiz Yok: Suriye'nin Kuzeyinde Zorla Yerinde Etme ve Yıkımlar*” başlıklı raporda Türkiye'nin etnik temizlik iddialarını destekler ifadelerle yer vermiş ve YPG'yi savaş suçu işlemekle suçlamıştır (Amnesty International 2015: 32-33).

Tel Abyad'da Türkmen ve Araplara yönelik etnik temizlik yapıldığı ve PKK'nın PYD ve YPG aracılığıyla Suriye'nin kuzeyinde fiili bir Kürt devleti inşa etmeye çalıştığına yönelik iddialar, Ankara'nın Haziran ayı sonunda doğrudan askeri müdahale seçeneğine yönelmesine neden olmuştur. Genelkurmay, MİT ve Başbakanlık'ta yapılan güvenlik toplantılarının ardından, bölgede “koruyucu kalkan” adı altında bir güvenli bölge oluşturulmasına karar verilmiştir. TSK'nın hükümetin talebi üzerine hazırladığı plana göre 18.000 askerin katılacağı hareket ile Karkamış ve Öncüpınar'dan Suriye'ye girilip Azez-Cerablus sınır hattında 28-33 kilometre derinliğinde ve 110 km uzunluğunda bir güvenli bölge oluşturulması hedeflenmiştir (Çetin 28 Haziran 2015, <http://www.yenisafak.com/gundem>, 19 Ekim 2016'da erişildi). Türkiye çoğunluğu IŞİD'in kontrolünde olan Azez-Cerablus hattında bir güvenli bölge oluşturarak hem eleştirilerin aksine IŞİD'e karşı mücadelenin aktif olarak içinde olduğunu göstermeyi hem sınır güvenliğini sağlamayı hem de Kobani ve Afrin kantonlarının birleşerek bir Kürt koridorunun ortaya çıkmasına engellemeyi amaçlamıştır.

Türkiye'nin Suriye'ye yönelik askeri müdahale ve güvenli bölge planı, 7-8 Temmuz 2015'te Türk ve Amerikalı üst düzey yetkililer arasında Ankara'da gerçekleşen görüşmelerde de gündeme gelmiştir. Türkiye'nin askeri müdahale planına bölgeyi daha çok karıştıracak gerekçesiyle karşı çıkan ABD, güvenli ve uçuşa yasak bölge oluşturulması taleplerine ise mesafeli yaklaşıma devam etmiştir. ABD Devlet Başkanı Barack Obama ve Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan arasında 22 Temmuz'da yapılan telefon görüşmesinde IŞİD'e karşı İncirlik Üssü'nün açılması konusunda kesin mutabakata varılırken Türkiye'nin askeri müdahale ve güvenli bölge talebine ilişkin müzakerelerden somut bir sonuç çıkmamıştır (BBC Türkçe 24 Temmuz 2015, <http://www.bbc.com/turkce>, 19 Ekim 2016'da erişildi).

ABD'nin Suriye'nin kuzeyinde güvenli bölge ve uçuşa yasak bölge oluşturulmasına sıcak bakmamasının temel nedeninin PYD ve YPG'nin Suriye İç Savaşı'ndaki rolüne ilişkin Türkiye'den farklı bir bakış açısına sahip olması olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Ankara PYD'yi "*DAEŞ'ten çok daha tehlikeli*"²⁷ bir örgüt olarak konumlandırırken Washington "*taktiksel olarak işbirliği içinde olunan yerel bir unsur*"²⁸ olarak gördüğünü açıklamış ve PYD'ye yönelik doğrudan bir askeri harekate kapıları kapatmıştır. İki müttefik arasında PYD'den kaynaklı yaşanan gerilim karşılıklı söz düellosu ile daha tırmandığı bir süreçte Rusya'nın Suriye'de Esad yönetiminin talebine cevaben sahaya inmesi, Türkiye'nin askeri müdahale olasılığını daha da düşüren bir gelişme olmuştur. Eylül ayı sonunda Birleşmiş Milletler Genel Kurulu toplantısında yaptığı konuşmada "*Esad hükümeti ve Suriye'deki Kürt milisler dışında IŞİD ile gerçekten savaşan yok*" diyen Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, PYD ve YPG'nin ABD gibi Rusya için de ittifak halinde olunacak aktörler olduğunun mesajını vermiştir (Kaçmaz 28 Eylül 2015, www.dha.com.tr/putin, 21 Ekim 2016'da erişildi). Putin'in bu mesajının ardından Rusya, PYD'ye siyasal YPG'ye ise askeri destek sağlama yolunda önemli adımlar atmıştır (Habertürk 10 Şubat 2016, <http://www.haberturk.com/dunya>, 21 Ekim 2016'da erişildi; BBC Türkçe 11 Mart 2016, <http://www.bbc.com/turkce>, 21 Ekim 2016'da erişildi). Bu adımlar, o dönem itibariyle Türkiye'nin askeri müdahale planını askıya almasında önemli rol oynamıştır.

6.3. Sonuç

5 yılı aşkın bir süredir devam eden ve kısa vadede son bulma ihtimali oldukça düşük olan Suriye İç Savaşı, şiddet sarmalına hapsolmuş durumdadır. Türkiye ile Suriye ilişkilerindeki parlak döneme son veren Suriye İç Savaşı, AK Parti iktidarı ile birlikte inşa edilen yeni devlet kimliğinin dış politikadaki önemli uygulama alanlarından biri olmuştur. AK Parti iktidarının İslam dünyasına ve Osmanlı mirasına yönelik yeni dış politika anlayışı, Türkiye'yi Suriye'deki her gelişmeye karşı duyarlı aktif bir aktör haline getirmiştir. Savaşın başlamasından kısa bir süre sonra rejimin devrilmesi üzerine

²⁷ Topal, Şengül ve Ateş 19 Haziran 2015, <http://www.sabah.com.tr/gundem/>, 20 Ekim 2016'da erişildi.

²⁸ Aljazeera Turk 7 Ağustos 2015, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/>, 20 Ekim 2016'da erişildi.

kurulu aktif bir politika izlemeye başlayan Türkiye, bu doğrultuda hem küresel ve bölgesel inisiyatiflerin bir parçası olmuş hem de rejimi muhalifi grupları doğrudan desteklemiştir.

Suriye İç Savaşı sadece Türkiye ile Suriye arasındaki siyasal, askeri ve ekonomik bağların kopmasına neden olmamış aynı zamanda Kürt meselesinin Türkiye'nin Suriye politikasındaki yön tayin edici rolünü bir kez daha ortaya koymuştur. Savaşın başlamasının ardından Suriye'nin kuzeyinde ortaya çıkan gelişmelerin Türkiye'deki çözüm sürecinin gidişatına etkisi, Suriye'nin ve Türkiye'nin Kürt meselelerinin ne derece iç içe geçmiş olduğunun bir göstergesi olmuştur. Savaşın ilerleyen yıllarında bölgesel Kürt sorununa dönüşen Suriye'nin Kürt meselesi, Türkiye'nin Suriye'den algıladığı güvenlik tehditlerinin ilk sırasına yerleşmiştir. Bölgesel bir soruna dönüşen Suriye'nin Kürt meselesinden algılanan tehdit, Türkiye'nin Suriye politikasına ilişkin tercihlerini doğrudan etkilemiş ve yeni işbirliği arayışlarını beraberinde getirmiştir. Sonuç olarak 2016 yılına çözüm yerine daha fazla şiddet sarmalına hapsolmuş bir şekilde giren Suriye, yaşanan iç savaşın yarattığı tehditler nedeniyle Türkiye'nin Ortadoğu politikasındaki merkez ülke konumunu korumaya devam etmiştir.

VII. BÖLÜM

7. SONUÇ

Bu çalışmada Türkiye'nin Suriye politikası, Kürt meselesi ve bölgesel Kürt sorunu bağlamında ele alınmıştır. Kürt kimliğinin çözülemeyen sorunların öznesi olarak Türk dış politikası tercihleri ve yönelimleri üzerinde oynadığı rol Suriye örneği üzerinden değerlendirilmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde Türkiye'nin ve Suriye'nin Kürt meseleleri ve bölgesel Kürt sorununa ilişkin kavramsal ve tarihsel bir çerçeve sunulmuş ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan 1980'li yıllara kadar Türkiye'nin Suriye politikasının hangi koşullar ve sorunlar etrafında şekillendiği ele alınmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde Türkiye'nin Kürt meselesi ve bölgesel Kürt sorunu bağlamında Suriye politikasının analizinde yararlandığımız konstrüktivist teoriye ve terörünün bu çalışmada yararlandığımız varsayımlarına yer verilmiştir.

Çalışmanın giriş kısmında ifade edildiği gibi Türkiye'nin Kürt meselesi ve bölgesel Kürt sorunu bağlamındaki dış politikası sadece uluslararası sistemin değil başta kimlik olmak üzere çeşitli içsel faktörlerin etkisiyle inşa edilmiş bir politikadır. Bir etnik kimlik olarak Kürt kimliğinin ve ona bağlı olarak Kürt milliyetçiliğinin Türkiye'nin Suriye politikasını farklı şekillerde etkilediğini söylemek mümkündür. Çalışmanın üçüncü bölümünde incelediğimiz PKK lideri Abdullah Öcalan'ın Suriye topraklarına geçtiği 1979 yılından iki ülkeyi savaşın eşiğine getiren Ekim 1998 Krizi'ne kadar ki zaman diliminde, Kürt kimliği Türkiye'nin Suriye politikasında bir yandan çatışma inşa ederken diğer yandan ittifakların zeminini hazırlamıştır. 1980'li ve 1990'lı yıllar boyunca Suriye'nin PKK faaliyetlerine açık veya üstü kapalı olarak sağladığı destek, Türkiye-Suriye ilişkilerindeki gerilimin yükselmesindeki ana etken olmuş ve ilişkilerdeki diğer uzlaşmazlık konularının seyrini de doğrudan etkilemiştir.1990'lı

yıllar boyunca Türkiye'nin Suriye politikasını inşa eden bir diğer konu başlığı ise bölgesel Kürt sorunu olmuştur. I. Körfez Savaşı'nın ardından Kürt milliyetçiliğinin Irak'ta gösterdiği yükseliş, hem Suriye hem de Türkiye tarafından hem ulusun hem de kimliğin güvenliğe yönelik bir tehdit olarak algılanmıştır. Bu durum iki ülkenin Türkiye'nin Kürt meselesi nedeniyle çatışırken bölgesel Kürt sorunu bağlamında işbirliği inşa etmesine olanak tanımıştır. Bu anlamda Kürt kimliğinin iki devleti salt bir anarşi ortamına hapsedmediğini, diğer bir ifadeyle iki devletin kendi eylem ve söylemleri ile bir taraftan çatışma diğer taraftan ittifak inşa etmeyi başardığını söylemek mümkündür.

Çalışmanın dördüncü bölümünde Türkiye'nin Suriye politikasındaki dönüm noktalarından biri olan ve iki ülkeyi Kürt meselesi nedeniyle savaşın eşiğine getiren Ekim 1998 Krizi incelenmiştir. Suriye'nin PKK faaliyetlerine sağladığı destekle Türkiye'nin Kürt meselesine müdahil olmaya devam etmesi, iki ülkeyi 1998 sonbaharında savaşın eşiğine getirmiştir. Arabulucuların çabasıyla gerçekleşen diplomatik müzakereler sonucunda Abdullah Öcalan'ın Suriye'den sınır dışı edilmesi ve Suriye yönetiminin ülke topraklarında PKK faaliyetlerine izin verilmeyeceğini taahhüt etmesi ile son bulan Ekim 1998 Krizi, Türkiye'nin Suriye politikasında yeni bir dönemin kapılarını açmıştır. İki ülke arasında imzalanan Adana Mutabakatı gereğince Suriye yönetiminin PKK ile arasına mesafe koyması ve Türkiye'nin Kürt meselesine müdahil olmayacağını taahhüt etmesi, iki ülke ilişkilerinde Kürt meselesinden kaynağını alan çatışma halinin son bulacağı dönemin kapılarını aralamıştır.

Çalışmanın beşinci bölümünde 1999-2010 yılları arasında Kürt meselesi ve bölgesel Kürt sorunu bağlamında Türkiye'nin Suriye politikası incelenmiştir. Türkiye'nin Suriye politikasındaki en parlak dönem olarak adlandırdığımız bu dönemde, iki ülke hem Kürt meselesi hem de bölgesel Kürt sorunu bağlamında derin bir işbirliği sergilemiştir. 1980'li ve 1990'lı yıllar boyunca Türkiye'nin Suriye politikasında gerilim inşa eden başlıca faktör olan Kürt meselesi, 2000'li yıllarda iki ülke ilişkilerindeki temel işbirliği alanlarından biri olmuştur. Bu durum konstrüktivistlerin savunduğu devletlerin kendi eylemleri ile inşa ettikleri anarşiyi veya çatışma halini yine kendi eylemleri ile ortadan kaldıracabileceği varsayımının doğrulandığı önemli bir

örneklem olmuştur. 2000'lerin ilk 10 yılında Kürt meselesinin Türkiye'nin Suriye politikasındaki temel çatışma unsuru olmaktan çıkması iki ülke ilişkilerinin her alanda ilerlemesine ve taraflar arasındaki diğer uzlaşmazlık konularının çözümüne doğrudan katkı sunmuştur.

Çalışmanın altıncı bölümünde 2011 yılında başlayan Suriye İç Savaşı ile birlikte Türkiye'nin Suriye politikasının nasıl bir yöne evrildiği ele alınmıştır. Suriye İç Savaşı'nın başlamasından kısa süre sonra Türkiye-Suriye ilişkilerinin yeniden bozulmasında Kürt kimliği önemli bir rol oynamıştır. Söz konusu dönemde Türkiye'nin ve Suriye'nin Kürt meseleleri iç içe geçmiş ve aynı zamanda Suriye'nin Kürt meselesi bölgesel etkileri olan bir sorun haline dönüşmüştür. Suriye'de iç savaşın başlamasında kısa bir süre sonra Kürt kimliği ve ona bağlı olarak Kürt meselesi, iki ülke ilişkilerinde yeniden çatışma ve gerilim inşa eden bir unsur haline gelmiş ve Türkiye'nin Suriye'den kaynaklı güvenlik kaygılarının merkezine yeniden yerleşmiştir. Bu durum iki ülke arasında her alanda görülen ilerleme döneminin de sonu olmuştur.

Sonuç olarak Kürt meselesinin ve bölgesel Kürt sorununun Türkiye'nin son 35 yıldaki Suriye politikasının çatışma veya uzlaşma üzerinden şekillenmesine yön veren temel olgular olduğunu söylemek mümkündür. Bir iç mesele olarak Kürt meselesinin çözümsüzlüğünden kaynaklı gerilimin devam etmesi, Türkiye'nin ulusal ve kimliksel güvenlik kaygılarını ve Suriye politikasını doğrudan etkilemeye devam etmektedir. Şiddet sarmalına hapsolan Suriye'deki gelişmelere bağlı olarak daha karmaşık ve çok boyutlu bir hal alan bu etkinin Suriye İç Savaşı son bulmadığı sürece kısa vadede devamlılık arz edeceğini söylemek yanlış olmayacaktır.

KAYNAKLAR

- Abramowitz, Morton I. (2003). "Dateline Ankara: Turkey After Özal", *Foreign Policy* 91:164-181.
- Acun, Can ve Keskin, Bünyamin (2016). PKK'nın Kuzey Suriye Örgütlenmesi PYD-YPG, Ankara: SETA (Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı) Yayınları.
- Adams, Paul (14 Ekim 2013). "Suriye: Kimyasal Silah Anlaşması Barış Yolunu Açarmı?", (http://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/10/131014_suriye_baris_mumkun_mu, 27 Haziran 2016'da erişildi).
- Adler, Emanuel (1997). "Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics", *European Journal of International Relations* 3 (3): 319-363.
- AK Parti (2010). *Sorularıyla ve Cevaplarıyla Demokratik Açılım Süreci: Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi*, Ankara: AK Parti Tanıtım ve Medya Başkanlığı.
- AK Parti Resmi Web Sitesi (30 Kasım 2011). "Suriye'ye 9 Maddelik Yaptırım Paketini Açıkladı", (<https://www.akparti.org.tr/site/haberler/suriyeye-9-maddelik-yaptirim-paketini-acikladi/16648#1>, 31 Temmuz 2016'da erişildi).
- AK Parti Resmi Web Sitesi (26 Nisan 2012). "Ortadoğu'da Değişim Dalgasını Yöneteceğiz", (<http://www.akparti.org.tr/site/haberler/ortadoguda-degisim-dalgasini-yonetecegiz/25177#1>, 21 Ağustos 2016'da erişildi).
- Akçam, Taner (2000). "Kürt Hareketinde Gelenek Nokta Üzerine", *Birikim* (134-135): 128-138.

- Akçura, Belma (2009). *Devletin Kürt Filmi: 1925-2009 Kürt Raporları*, İstanbul: New Age Yayınları.
- Akgüneş, Gürkan (20 Ekim 2007). “Esad’dan En Sıcak Mesaj”, (<http://www.milliyet.com.tr/2007/10/20/guncel/axgun02.html>, 20 Mayıs 2016’da erişildi).
- Akmandor, Neşet, Pazarcı, Hüseyin ve Köni, Hasan (1994). *Ortadoğu Ülkelerinde Su Sorunu*, Ankara: TESAV Yayınları.
- Akşam (14 Ağustos 2013). “Salih Müslim’e Esad Uyarısı”, (<http://www.aksam.com.tr/siyaset/salih-muslim-esad-uyarisi/haber-235113>, 29 Ağustos 2016’da erişildi).
- Aktürk, Şener (2006). “Etnik Kategori ve Milliyetçilik: Tek-Etnili, Çok-Etnili ve Gayri-Etnik Rejimler”, *Doğu Batı Üç Aylık Düşünce Dergisi* 9 (38): 23-53.
- Akyol, Mustafa (2006). *Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek: Yanlış Giden Neydi? Bundan Sonra Nereye?*, İstanbul: Doğan Kitapçılık.
- Albayrak, Aydın (30 Ekim 2011). “PKK Card May Exacerbate Already Strained Ties Between Syria and Turkey”, (<http://www.trdefence.com/pkk-card-may-exacerbate-already-strained-ties-between-syria-and-turkey/>, 17 Ağustos 2016’da erişildi).
- Aljazeera Turk (10 Ekim 2011). “Suriyeli Albay Türkiye’den Suikast Planlıyor”, (<http://www.aljazeera.com.tr/haber/suriyeli-albay-turkiyeden-suikast-planliyor>, 31 Temmuz 2016’da erişildi).
- Aljazeera Turk (27 Aralık 2013). “Kronoloji: Suriye’de İsyandan İç Savaşa”, (<http://www.aljazeera.com.tr/kronoloji/kronoloji-suriyede-isyandan-ic-savasa>, 21 Mayıs 2017’de erişildi).

Aljazeera Turk (6 Ocak 2014). “Türkiye-Suriye İlişkileri: İnişler ve Çıkışlar”, (<http://www.aljazeera.com.tr/dosya/turkiye-suriye-iliskileri-inisler-ve-cikislar>, 1 Ocak 2016’da erişildi).

Aljazeera Türk (7 Ocak 2014). “Suriyeli Kürtler Özerklik İlan Etti”, (<http://www.aljazeera.com.tr/haber/suriyeli-kurtler-ozerklik-ilan-etti>, 28 Haziran 2016’da erişildi).

Aljazeera Turk (15 Ocak 2014). “Rakka IŞİD’in Kontrolüne Geçti”, (<http://www.aljazeera.com.tr/haber/rakka-isidin-kontrolune-gecti>, 8 Ekim 2016’da erişildi).

Aljazeera Turk (15 Ekim 2014). “Türkiye Nerelerde Güvenli Bölge İstiyor?”, (<http://www.aljazeera.com.tr/haber/turkiye-nerelerde-guvenli-bolge-istiyor>, 16 Ekim 2016’da erişildi).

Aljazeera Turk (26 Ocak 2015). “Kobani Savaşı Bitmedi”, (<http://www.aljazeera.com.tr/haber/kobani-savasi-bitmedi>, 10 Ekim 2016’da erişildi).

Aljazeera Turk (3 Şubat 2015). “Suriye’de İlk Kez Kimyasal Silah Tesisi İmha Edildi”, (<http://www.aljazeera.com.tr/haber/suriyede-ilk-kez-kimyasal-silah-tesisi-imha-edildi>, 29 Haziran 2016’da erişildi).

Aljazeera Turk (7 Ağustos 2015). “ABD: PYD İle 'Taktik' İşbirliği İçindeyiz”, (<http://www.aljazeera.com.tr/haber/abd-pyd-ile-taktik-isbirligi-icindegiz>, 20 Ekim 2016’da erişildi).

Aljazeera Turk (10 Mart 2016). “Türkiye’deki Suriyeli Sayısı: 2.733.784”, (<http://www.aljazeera.com.tr/haber/turkiyedeki-suriyeli-sayisi-2733784>, 28 Ağustos 2016’da erişildi).

Altaylı, Fatih (2 Ekim 1998). “Teke Tek”, (<http://www.hurriyet.com.tr/teke-tek-39041147>, 28 Mart 2016’da erişildi).

- Altunışık, Meliha B. ve Tür, Özlem (2006). “From Distant Neighbors to Partners? Changing Syrian-Turkish Relations”, *Security Dialogue* 37 (2): 229-248.
- Amerika'nın Sesi (22 Haziran 2002). “Türkiye ile Suriye Arasında İşbirliği”, (<http://www.amerikaninsesi.com/content/a-17-a-2002-06-19-4-1-87881582/802369.html>, 22 Nisan 2016'da erişildi).
- Amerika'nın Sesi (11 Şubat 2016). “Suriye’de Ölü Sayısı 470 Bine Yükseldi”, (<http://www.amerikaninsesi.com/a/suriye-de-olu-sayisi-470-bine-yukseldi/3187033.html>, 30 Haziran 2016'da erişildi).
- Amnesty International (2015). *Syria: 'We Had Nowhere To Go' - Forced Displacement and Demolitions in Northern Syria*, London: Amnesty International Publications.
- Aranews (20 Eylül 2014). “Kobane under ISIS Attacks”, (<http://aranews.net/2014/09/kobane-isis-attacks/>, 8 Ekim 2016'da erişildi).
- Aras, Damla (2012). “The Syrian Uprising: Turkish-Syrian Relations Go Downhill”, *The Middle East Quarterly* 19 (2): 41-50.
- Arı, Tayyar (2014). “Cenevre II Neyi Değiştirdi?”, *Ortadoğu Analiz* 6 (61): 56-57.
- Arı, Tayyar ve Pirinççi, Ferhat (2010). “Turkey’s New Foreign Policy Towards The Middle East And The Perceptions In Syria And Lebanon”, *Akademik Bakış* 4 (7): 1-16.
- Ashizawa, Kuniko (2008). “When Identity Matters: State Identity, Regional Institution-Building, and Japanese Foreign Policy”, *International Studies Review* 10 (3):571–598.

- Ataman, Muhittin (2001). "The Kurdish Question and Its Impact on Turkey's Foreign Policy: From 1923 to 2000", *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies* 24 (2): 33-49.
- Ataman, Muhittin (2003). "Özalist Dış Politika: Aktif ve Rasyonel Bir Anlayış", *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi* 5 (2): 49-64.
- Ataman, Muhittin (2012). *Suriye'de İktidar Mücadelesi: Baas Rejimi, Toplumsal Talepler ve Uluslararası Toplum*, Ankara: SETA (Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı) Yayınları.
- Atlıoğlu, Yasin (2004). "Türkiye-Suriye İlişkilerinde Yeni Bir Dönem", (http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/135/turkiye-suriye_iliskilerinde_yeni_bir_donem, 12 Mayıs 2016'da erişildi).
- Ayanoğlu, Harun T. (13 Ocak 2011). "1998 Türkiye Suriye Bunalımı", (<http://harunayanoglu.blogspot.com.tr/2011/01/1998-turkiye-suriye-bunalm.html>, 28 Mart 2016'da erişildi).
- Aydın, Suavi (2009). *Türk Kimliğinin Yaratılması ve Ulusal Kimlik Sorunu Üzerine*, Ankara: Özgür Üniversite Yayınları.
- Ayhan, Veysel (2009). "Türkiye-Suriye İlişkilerinde Yeni Bir Dönem: Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi", *Ortadoğu Analiz* 1 (11): 26-34.
- Aykan, Mahmut Bali (1999). "The Turkish-Syrian Crisis of October 1998: A Turkish View", *Middle East Policy* 6 (4): 174-191.
- Azarkan, Ezeli (2003). "Asi Nehri Sorunu", *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* (7): 92-105.

- Bahçeli, Tözün ve Noel, Sid (2013). “Adalet ve Kalkınma Partisi ve Kürt Meselesi”, *Türkiye’de Milliyetçilik ve Politika: Politik İslam, Kemalizm ve Kürt Sorunu*, Ed. Marlies Casier ve Joost Jongerden, İstanbul: Vate Yayınları. 163-198.
- Baldwin, David A. (1993). *Neo-Realism and Neo-Liberalism: The Contemporary Debate*, New York: Columbia University Press.
- Balıkçı, Faruk (1998). Ağlayarak Dağa Çıktım, (<http://webarsiv.hurriyet.com.tr/1998/09/04/64626.asp>, 7 Mart 2016’da erişildi).
- Banks, Michael (1985); “The Inter-Paradigm Debate”, *International Relations: A Handbook of Current Theory*, Ed. Martin Light ve A. J. R. Groom, London: Frances Pinter Publishers. 7-26.
- Barkey, Henri J. (1996). “Under the Gun: Turkish Foreign Policy and the Kurdish Question”, *The Kurdish Nationalist Movement in the 1990s: Its Impact on Turkey and the Middle East*, Ed. Robert Olson, Kentucky: The University Press of Kentucky. 65-83.
- Baş, Arda (2012). “1957 Suriye Krizi ve Türkiye”, *History Studies 4 (1)*: 89-109.
- BBC Türkçe (27 Mart 2012). “Suriye Annan Planı'nı Kabul Etti”, (http://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/03/120327_syria_annan.shtml, 24 Haziran 2016’da erişildi).
- BBC Türkçe (4 Ekim 2012), “Savaş Çıkarma Derdimiz Olamaz”, (http://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/10/121004_akcakale_erdogan.shtml, 21 Ağustos 2016’da erişildi).
- BBC News (12 Mayıs 2013). “Syria Denies Turkey Reyhanli Car Bombs Role”, (<http://www.bbc.com/news/world-middle-east-22499326>, 28 Ağustos 2016’da erişildi).

- BBC Türkçe (30 Ekim 2013). “Suriye Krizi: Muhalif Siyasi Güçler”, (http://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/10/131029_suriye_muhalif_gruplar, 30 Haziran 2016’da erişildi).
- BBC Türkçe (4 Haziran 2014). “Suriye’de Esad 3. Kez Devlet Başkanı Seçildi”, (http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/06/140604_suriye_secim, 29 Haziran 2016’da erişildi).
- BBC Türkçe (22 Eylül 2014). “Türkiye, Suriye Sınırını Kısmen Kapattı”, (http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/09/140922_turkiye_kobani, 11 Ekim 2016’da erişildi).
- BBC Türkçe (20 Ekim 2014). “Kobani: ABD Yardımı ve Peşmergeye Geçiş İzni Ne Anlama Geliyor?”, (http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/10/141020_kobani_silah_yorum, 9 Ekim 2016’da erişildi).
- BBC Türkçe (1 Kasım 2014). “Peşmerge Türkiye’den Kobani’ye Geçti”, (http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/10/141031_kobani_pesmerge, 12 Ekim 2016’da erişildi).
- BBC Türkçe (19 Ocak 2015). “Kobani’de Kürtler Miştenur Tepesi’ni Aldı”, (http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/01/150119_mistenur_kobani_update, 10 Ekim 2016’da erişildi).
- BBC Türkçe (27 Ocak 2015). “Kobani: IŞİD Militanları Kentten Püskürtüldü”, (http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/01/150127_kobani_update, 29 Haziran 2016’da erişildi).
- BBC Türkçe (15 Haziran 2015). “Tel Abyad YPG Güçlerinin Eline Geçti”, (http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/06/150615_tel_abyad_sinir, 12 Ekim 2016’da erişildi).

BBC Türkçe (24 Temmuz 2015). “ABD: Türkiye İzin Verdi, IŞİD İncirlik'ten Vurulacak”,
(http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/07/150724_incirlik_turkiye_abd, 19 Ekim 2016'da erişildi).

BBC Türkçe (11 Mart 2016). “Rusya: Kürtler Suriye Barış Görüşmelerine Dahil Edilmeli”,
(http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/03/160311_rusya_suriye_pyd, 21 Ekim 2016'da erişildi).

Bendavid, Naftali (24 Haziran 2014). “Suriye'nin Elinde Kimyasal Silah Kalmadı”,
(<http://www.wsj.com.tr/articles/SB10001424052702303549304579643872816134200>, 29 Haziran 2016'da erişildi).

Bengio, Ofra (2013). “Turkey and the Kurdish Conundrum: Implications for Turkey's Foreign Relations”, *Tel Aviv Notes* 7 (15): 1-6.

Bianet (12 Ağustos 2005). “Erdoğan: Kürt Sorunu Hepimizin Sorunu...”,
(<http://bianet.org/bianet/bianet/65194-erdogan-kurt-sorunu-hepimizin-sorunu>, 10 Haziran 2016'da erişildi).

Bianet (25 Aralık 2013). “Cenevre 2'de Kürtleri Tek Heyet Temsil Edecek”,
(<http://bianet.org/bianet/print/152328-cenevre-2-de-kurtleri-tek-heyet-temsil-edecek>, 29 Ağustos 2016'da erişildi).

Bila, Fikret (17 Ağustos 2005). “Demirel'in 'Kürt realitesi' ile Erdoğan'ın 'Kürt sorunu’”,
(<http://www.milliyet.com.tr/2005/08/17/yazar/bila.html>, 15 Eylül 2015'te erişildi).

Bilgin, Nuri (1999). *Kolektif Kimlik*, İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Bingöl, Nevzat (2013). *Suriye'nin Kimliksizleri: Kürtler*, İstanbul: Do Yayınları.

- Bingöl, Oktay ve Varlık, Ali Bilgin (2014). *Korunmuş Bölgeler*, Ankara: Merkez Strateji Enstitüsü Yayınları.
- Birand, Mehmet Ali (1993). *APO VE PKK*, İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Birand, Mehmet Ali ve Yalçın, Soner (2001). *The Özal: Bir Davanın Öyküsü*, İstanbul: Doğan Kitapçılık.
- Bloom, William (1990). *Personal Identity, National Identity and International Relations*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Boekle Henning, Rittberger, Volger ve Wagner, Wolfgang (2001). “Constructivist Foreign Policy Theory”, *German Foreign Policy Since Unification: Theories and Case Studies*, Ed. Volker Rittberger, Manchester and New York: Manchester University Press. 105-140.
- Bostan, Yahya (26 Nisan 2011). “CIA Başkanı'ndan 'Çok Gizli' Ziyaret”, (<http://www.sabah.com.tr/gundem/2011/04/26/cia-baskanindan-cok-gizli-ziyaret#>, 21 Temmuz 2016'da erişildi).
- Bostan, Yahya ve Şengül, Ebru (24 Haziran 2015), “Suriye Sınırında Öncelik Güvenli Bölge”, (<http://www.sabah.com.tr/gundem/2015/06/24/suriye-sinirinda-oncelik-guvenli-bolge>, 17 Ekim 2016'da erişildi).
- Bozarslan, Hamit (2009). “Kürt Milliyetçiliği ve Kürt Hareketi (1898-2000)”, *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce Cilt 4/ Milliyetçilik*, Ed. Tanıl Bora, İstanbul: İletişim Yayınları. 841-870.
- Bozdağlıoğlu, Yücel (2003). *Turkish Foreign Policy and Turkish Identity: A Constructivist Approach*, London: Routledge Publications.
- Bozdağlıoğlu, Yücel (2007). “Constructivism and Identity Formation: An Interactive Approach”, *Uluslararası Hukuk ve Politika 3 (11)*: 121-144.

- Bozdoğanlıoğlu, Yücel (2012). “Konstrüktivizm ve Rol Teorisi: Kimlik, Rol ve Dış Politika Analizi”, *Uluslararası İlişkilerde Postmodern Analizler-1: Kimlik, Kültür, Güvenlik ve Dış Politika*, Ed. Tayyar Arı, Bursa: MKM Yayınları, ss. 127-150.
- Bölükbaşı, Süha (1999). “Türkiye ve İsrail: Mesafeli Yakınlıktan Stratejik Ortaklığa”, *Liberal Düşünce 4 (13)*: 138-152.
- Burris, Gregory A. (2003). “Turkey-Israel: Speed Bumps”, *Middle East Quarterly 10 (4)*: 67-80.
- Calhoun, Craig (1994). “Social Theory and the Politics of Identity”, *Social Theory and The Politics of Identity*, Ed. Craig Calhoun, Oxford: Blackwell Publishing. 9-36.
- Cemal, Hasan (10 Mart 1999). “Suriye'den Apo Sonrası İlk Mesajlar”, (<http://www.milliyet.com.tr/1999/03/10/yazar/cemal.html>, 14 Nisan 2016'da erişildi).
- Chailand, Gerard (1994). *The Kurdish Tragedy*, İngilizce'ye Çev. Philip Black, Londray: Zed Books.
- Checkel, Jeffrey T. (2003). *Social Constructivisms in Global and European Politics (A Review Essay)*, ARENA Working Papers WP 15/03.
- Cıvaoğlu, Güneri (3 Ekim 1998). “Paris”, (<http://www.milliyet.com.tr/1998/10/03/>, 28 Mart 2016'da erişildi).
- Clunan, Anne L. (2009). *The Social Construction of Russia's Resurgence: Aspirations, Identity, and Security Interest*, Maryland: The Johns Hopkins University Press.
- CNN Türk (27 Ocak 2011). “Yemen ve Suriye'de de İsyân Ateşi Yakıldı”, (<http://www.cnnturk.com/2011/dunya/01/27/yemen.ve.suriyede.de.isyan.atesi.yakildi/604854.0/index.html>, 20 Haziran 2016'da erişildi).

CNN Türk (26 Haziran 2012). “İşte NATO’nun Kararı”, <http://www.cnnturk.com/2012/dunya/06/26/iste.natonun.karari/666478.0/index.html>, 21 Ağustos 2016’da erişildi).

Connoly, William E. (1995). *Kimlik ve Farklılık: Siyasetin Açmazlarına Dair Demokratik Çözüm Önerileri*, Çev. Ferma Lekesizalın, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Constitution of Syria (1973).

Constitution of the Republic of Iraq (2005).

Cumhuriyet Politika Servisi (5 Ekim 1998). “Diyalog Arayışı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 1.

Cumhuriyet Politika Servisi (18 Mart 2003). “PKK/KADEK’e Darbe: Suriye Teröristleri Teslim Etti”, *Cumhuriyet Gazetesi* . 1.

Cumhuriyet (14 Kasım 2013). “PYD Özerklik İlan Etti, PKK Türkiye’ye Komşu Oldu”, (http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/9101/PYD_ozerklik_ilan_etti_PKK_Turkiye_ye_komsu_oldu.html, 5 Ekim 2016’da erişildi).

Cumhuriyet (20 Ekim 2014). “Obama, Erdoğan’a Telefon Etti; Kobani İzni Çıktı”, (http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/132321/Obama__Erdogan_a_telefon_etti__Kobani_izni_cikti.html, 11 Ekim 2016’da erişildi).

Çağ, Galip ve Eker, Sami (2013). “Ortadoğu’da Baas Rejimleri: Suriye ve Irak”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi* 2 (2): 57-72.

Çağaptay, Soner (9 Ağustos 2011). “Turkish-Syrian Ties Worsen”, (<http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/turkish-syrian-ties-worsen>, 16 Ağustos 2016’da erişildi).

Çakırözer, Utku (13 Haziran 2000). "Allah, Hafız, Beşşar", (<http://www.milliyet.com.tr/2000/06/13/haber/hab01.html>, 15 Nisan 2016'da erişildi).

Çalış, Şaban (1999). "Ulus, Devlet ve Kimlik Labirentinde Türk Dış Politikası", *Liberal Düşünce* 4 (14): 5-21.

Çamlıbel, Cansu (13 Ekim 2014). "Kurds Were Tortured While You Were Dining with Al-Assad,' PYD Leader Tells Ankara", (<http://www.hurriyetdailynews.com/kurds-were-tortured-while-you-were-dining-with-lassad-pyd-leader-tells-ankara.aspx?pageID=238&nID=72880&NewsCatID=352>, 23 Ağustos 2016'da erişildi).

Çandar, Cengiz (2012). *Mezopotamya Ekspresi: Bir Tarih Yolculuğu*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Çandar, Cengiz (27 Temmuz 2013). "Rojava'da Yeni Sayfa – Salih Müslim'in Ardından", (<http://www.hurriyet.com.tr/rojava-da-yeni-sayfa-salih-muslim-in-ardindan-24406854>, 29 Ağustos 2016'da erişildi).

Çetin, Çetiner (28 Haziran 2015). "Operasyonun Eli Kulağında", (<http://www.yenisafak.com/gundem/operasyonun-eli-kulaginda-2172666>, 19 ekim 2016'da erişildi).

Çetin, Ümit (17 Haziran 2011). 'Eski Ya Da Yeni Sonuçta Vahşet Var', (<http://www.hurriyet.com.tr/eski-ya-da-yeni-sonucta-vahset-var-18050413>, 26 Temmuz 2016'da erişildi).

Dalar, Mehmet (2016), "Suriye'deki Eylemelerin Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde Yargılanması Sorunu", II. Uluslararası Ortadoğu Sempozyumu, 5-6 Mayıs 2016, Kırıkkale, (<http://ods2016.org/index.php/mehmet-dalar-suriyedeki-eylemlerin-uluslararasi-ceza-mahkemesinde-yargilanmasi-sorunu/>, 20 Eylül 2016'da erişildi).

- Davutoğlu, Ahmet (2001). *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, İstanbul: Küre Yayınları.
- Davutoğlu, Ahmet (2009). *Address of H.E. Prof. Ahmet Davutoğlu Minister of Foreign Affairs, Republic of Turkey*, Saraybosna: Balkanlar Medeniyet Merkezi/Osmanlı Mirası ve Günümüz Balkan Müslüman Toplumlari Konferans Tebliğleri Kitabı. 13-20.
- Davutoğlu, Ahmet (2012). *2013 Yılına Girerken Dış Politikamız: Dışışleri Bakanlığı'nun 2013 Mali Yılı Bütçe Tasarısının TBMM Genel Kurulu'na Sunulması Vesilesiyle Hazırlanan Kitapçık*, Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı.
- Davutoğlu, Ahmet (26 Şubat 2004). "Türkiye Merkez Ülke Olmalı", (<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=107581>, 12 Mayıs 2016'da erişildi).
- Demir, Metehan (5 Ocak 2003). "Kabinenin Yarısı Gül'ü Karşıladi", <http://www.hurriyet.com.tr/kabinenin-yarisi-gulu-karsiladi-119759>, 9 Mayıs 2016'da erişildi).
- Demirtaş, Birgül (2013). "Turkish-Syrian Relations: From Friend Esad to Enemy Esed", *Middle East Policy* 20 (1): 111-120.
- Deutsche Welle Türkçe (11 Mart 2016). "Suriye'deki İç Savaşta En Kötü Yıl", (<http://www.dw.com/tr/suriyedeki-ic-savasta-en-kotu-yil/a-19110260>, 30 Haziran 2016'da erişildi).
- Diken (19 Eylül 2014). "Sınır 24 Saat Sonra Açıldı, IŞİD'den Kaçan Kürtlerin Geçişine İzin Verildi", <http://www.diken.com.tr/kobaniden-turkiyeye-kacis-suruyor/>, 11 Ekim 2016'da erişildi).

Doğan Haber Ajansı (26 Haziran 2015). “Suriye'nin Kuzeyinde, Bir Devlet Kurulmasına Asla Müsaade Etmeyeceğiz”, (http://www.dha.com.tr/suriyenin-kuzeyinde-bir-devlet-kurulmasina-asla-musaade-etmeyecegiz_967167.html, 16 Ekim 2016’da erişildi).

Dombey, Daniel (7 Kasım 2011). “Turkish President Welcomes Rapport with US”, (<http://www.ft.com/cms/s/0/d0c2fde6-06d5-11e1-b9cc-00144feabdc0.html#axzz4HaPkjGIE>, 17 Ağustos 2016’da erişildi).

Duman, Yasin (2016). *Rojava: Bir Demokratik Özerklik Deneyimi*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Dünya Bülteni (6 Şubat 2011). “Türkiye-Suriye Dostluk Barajı’nın Temeli Atıldı”, (<http://www.dunyabulteni.net/?aType=haber&ArticleID=146299>, 21 Temmuz 2016’da erişildi).

Dünya Bülteni (28 Kasım 2011). “Muallim Yine Vaadlerde Bulundu”, (<http://www.dunyabulteni.net/haber/185382/muallim-yine-vaadlerde-bulundu>, 17 Ağustos 2016’da erişildi).

Ekurd Daily (14 Nisan 2014). “Kurdistan President Barzani Accuses Syrian Kurdish PYD of Collaborating with Assad Regime”, (<http://ekurd.net/mismas/articles/misc2014/4/state7902.htm>, 5 Ekim 2016’da erişildi).

Eldar, Akiva (16 Ocak 2007). “Israeli, Syrian Representatives Reach Secret Understandings”, (<http://www.haaretz.com/israeli-syrian-representatives-reach-secret-understandings-1.210158>, 20 Mayıs 2016’da erişildi).

Elik, Süleyman (2012). *Iran-Turkey Relations, 1979-2011: Conceptualising the Dynamics of Politics, Religion and Security in Middle-Power States*, London and New York: Routledge Publications.

- Entessar, Nader (1996). “Kurdish Conflict in a Regional Perspective”, *Change and Continuity in the Middle East: Conflict Resolution and Prospects for Peace*, Ed. M. E. Ahrari, London: Macmillan Press. 47-76.
- Erdenir, Burak (2006). *Avrupa Kimliği: Pan-Milliyetçilikten Post Milliyetçiliğe*, Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Ereker, Fulya (2010). *Dış Politika ve Kimlik: İnşacı Perspektiften Türk Dış Politikasının Analizi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eriksen, Thomas H. (1992). “Ethnicity and Nationalism: Definitions and Critical Reflections”, *Security Dialogue* 23 (2): 219-224.
- Eriksen, Thomas H. (2002). *Etnisite ve Milliyetçilik: Atropolojik Bir Bakış*, Çev. Ekin Uşaklı, İstanbul: Avesta Yayınları.
- Erkuş, Sevil (22 Mart 2013). “Rebels ‘Mediate’ Talks Between Turkey, PYD”, (<http://www.hurriyetdailynews.com/rebels-mediate-talks-between-turkey-pyd.aspx?pageID=238&nid=43408>, 28 Ağustos 2016’da erişildi).
- Erkuş, Sevil (3 Haziran 2013). “PYD Leader Meets Turkish Officials”, (<http://www.hurriyetdailynews.com/pyd-leader-meets-turkish-officials.aspx?pageID=238&nID=48066&NewsCatID=352>, 28 Ağustos 2016’da erişildi).
- Eroğul, Cem (1990). *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi*, Ankara: İmge Kitapevi.
- Erol, Mehmet S. ve Ozan, Emre (2011). “Türk Dış Politikasında Süreklilik Unsuru Olarak Siyasal Rejim”, *Akademik Bakış* 4 (8): 13-38.

- Ertem, Helin S. (2012). “Kimlik ve Güvenlik İlişisine Konstrüktivist Bir Yaklaşım: Kimliğin Güvenliği ve Güvenliğin Kimliği”, *Güvenlik Stratejileri* 8 (16): 177-216.
- Fahey, Ryan (2007). “The Hungarian Revolution of 1956 and The Prague Spring of 1968”, (<https://www.stlawu.edu/sites/default/files/resource/Fahey.pdf>, 19 Haziran 2016’da erişildi).
- Fırat, Melek ve Kürkçüoğlu, Ömer (2009). “Sancak (Hatay) Sorunu”, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I 1919-1980*, Ed. Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları. 279-292.
- Fırat, Melek ve Kürkçüoğlu, Ömer (2009a). “Ortadoğu ile İlişkiler”, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I 1919-1980*, Ed. Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları. 615-635.
- Fırat, Melek ve Kürkçüoğlu, Ömer (2009b). “Irak ve Suriye’yle Sorunlu İlişkiler”, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt II 1980-2001*, Ed. Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları. 129-148.
- Fırat, Melek ve Kürkçüoğlu, Ömer (2009c). “Arap Devletleriyle İlişkiler”, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt II 1980-2001*, Ed. Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları. 551-568.
- Fuccaro, Nelida (2005). “Manda Yönetimi Suriye’inde Kürtler ve Kürt Milliyetçiliği: Siyaset, Kültür ve Kimlik”, Çev. Fahriye Adsay, Ümit Aydoğmuş ve Sema Kılıç, *Kürt Milliyetçiliğinin Kökenleri*, Ed. Abbas Vali, İstanbul: Avesta Yayınları. 231-260
- Fuller, Graham E. (2007). *The New Turkish Republic: Turkey as a Pivotal State in the Muslim World*, Washington: United States Institute of Peace Press.

- Fuller, Graham E. (2008). *The New Turkish Republic: Turkey as a Pivotal State in the Muslim World*, Washington: US Institute of Peace.
- Fuller, Graham E. ve Barkey Henri J. (2011). *Türkiye'nin Kürt Meselesi*, Çev. Hasan Kaya, İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Gambill, Gary C. (2004). "The Kurdish Reawakening in Syria", Middle East Intelligence Bulletin 6 (4), (http://www.meforum.org/meib/articles/0404_s1.htm, 31 Ağustos 2015'te erişildi).
- Gazetevatan (28 Ocak 2015). "Bu Kriz Çözümünden Çok Uzakta", (<http://www.gazetevatan.com/-bu-kriz-cozumden-cok-uzakta--721933-dunya/>, 30 Haziran 2016'da erişildi).
- Gellner, Ernest (1992). *Uluslar ve Ulusçuluk*, Çev. Büşra Ersanlı Behar ve Günay Göksu Bozdoğan, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Genelkurmay Başkanlığı (1972). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar (1924-1938)*, Ankara: Askeri Tarih ve Stratejik Etüdler Dairesi Başkanlığı Yayınları.
- Gesellschaft Für Bedrohte Völker (24 Haziran 2015). "There's No 'Ethnic Cleansing' in Til Abyad Against The Turkmen and Arabic Population.", (<https://www.gfbv.de/en/news/theres-no-ethnic-cleansing-in-til-abyad-against-the-turkmen-and-arabic-population-7568/>, 17 Ekim 2016'da erişildi).
- Gleason, Philip (1983). "Identifying Identity: A Semantic History", *The Journal of American History* 69 (4): 910-931.
- Gökalp, Emre (2004). "Kimlik, Farklılık ve Kimlik Siyaseti", *Ankara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 2 (1-2): 59-78.
- Griffiths Martin, Roach S. ve Salamon, M. S. (2011). *Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler*, Çev. CESRAN, Ankara: Nobel Yayınları.

- Gunter, Michael M. (1990). *The Kurds in Turkey: A Political Dilemma*, Colorado: Westview Press.
- Gunter, Michael M. (1997). *The Kurds and the Future of Turkey*, New York: St. Martin's Press.
- Gunter, Michael M. (2009). *The A to Z of the Kurds*, Toronto and Oxford: The Scarecrow Press.
- Gunter, Michael M. (2011). *Historical Dictionary of the Kurds*, Maryland, Toronto and Oxford: The Scarecrow Press.
- Gunter, Michael M. (2013). "Turgut Özal ve Kürt Sorunu", *Türkiye'de Milliyetçilik ve Politika: Politik İslam, Kemalizm ve Kürt Sorunu*, Ed. Marlies Casier ve Joost Jongerden, İstanbul: Vate Yayınları. 137-162.
- Guzzini, Stefano (2000). "A Reconstruction of Constructivism in International - Relations", *European Journal of International Realitons* 6 (2): 147-182.
- Güleç, Cengiz (1992). *Türkiye'de Kültürel Kimlik Krizi*, Ankara: Verso Yayınları.
- Güler, Murat (2015). "İç Savaşların Değerlendirilmesinde Model Önerisi ve Libya İç Savaşı İncelemesi", *Savunma Bilimleri Dergisi* 14 (2): 45-75.
- Güneylioğlu, Murat (2011). "The Changing Nature of Turkish-Syrian Relations: A Globalization Perspective", *Boğaziçi Journal* 25 (2): 147-169.
- Güvenç, Duygu (26 Şubat 2012). "Suriye'ye Müdahale Olasılığı Masada", (<http://www.sabah.com.tr/gundem/2012/02/26/suriyeye-mudahale-olasiligi-masada>, 21 Ağustos 2016'da erişildi).
- Haber7com (26 Mart 2011). "Erdoğan, Esad'ı Aradı Reformu Övdü", (<http://www.haber7.com/siyaset/haber/726658-erdogan-esadi-aradi-reformu-ovdu>, 21 Temmuz 2016'da erişildi).

- Haber7com (14 Haziran 2011). “Dera’da Erdoğan’a Destek Gösterisi”, (<http://www.haber7.com/ortadogu/haber/753834-derada-erdogana-destek-gosterisi>, 26 Temmuz 2016’da erişildi).
- Haberler.Com (15 Ocak 2013). “BM: Son İki Haftada 3 Bin 266 Suriyeli Türkiye'ye Girdi”, (<http://www.haberler.com/bm-son-iki-haftada-3-bin-266-suriyeli-turkiye-ye-4250047-haberi/>, 25 Haziran 2016’da erişildi).
- Habertürk (27 Nisan 2011). “Taleplerimizden Vazgeçmeyeceğiz”, <http://www.haberturk.com/dunya/haber/625098-taleplerimizden-vazgecmeyecegiz>, 23 Haziran 2016’da erişildi).
- Habertürk (27 Haziran 2015). “Kobani 'İŞİD'den Temizlendi”, (<http://www.haberturk.com/dunya/haber/1096045-kobani-isidden-temizlendi>, 29 Haziran 2016’da erişildi).
- Habertürk (10 Şubat 2016). “Suriye'den YPG'ye 4 Uçak Dolusu Rus Silahı”, (<http://www.haberturk.com/dunya/haber/1193648-suriyeden-ypgye-4-ucak-dolusu-rus-silahi>, 21 Ekim 2016’da erişildi).
- Hale, William (1992). “Turkey, the Middle East and the Gulf Crisis”, *International Affairs* 68 (4): 679-692.
- Hall, Stuart (1998). “Kültürel Kimlik ve Diaspora”, Çev. İrem Sağlamer, *Kimlik: Topluluk, Kültür, Farklılık*, Ed. Jonathan Rutherford, İstanbul: Sarmal Yayınları. 173-192.
- Hall, Stuart (1998a). “Eski ve Yeni Kimlikler, Eski ve Yeni Etniklikler”, Çev. Ümit H. Yolsal ve Gülcan Seçkin, *Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi*, Ed. Anthony D. King, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları. 63-96.

- Hamann, Greta (30 Ocak 2016). “Suriye’de Kim Kime Karşı Savaşıyor?”, (<http://www.dw.com/tr/suriyede-kim-kime-karşı-savaşıyor/a-19011631>, 30 Haziran 2016’da erişildi).
- Hamidi, İbrahim (6 Mayıs 2005). “Syria's Stability May Well Be In Kurdish Hands”, (<http://www.dailystar.com.lb/Opinion/Commentary/2005/May-06/95880-syrias-stability-may-well-be-in-kurdish-hands.ashx>, 1 Eylül 2015’te erişildi).
- Hassanpour, Amir (2005). *Kürdistan’da Milliyetçilik ve Dil: 1918-1985*, Çev. İbrahim Bingöl ve Cemil Gündoğan, İstanbul: Avesta Yayınları.
- Hinnebusch, Raymond (2002). “The Foreign Policy of Syria”, *The Foreign Policies of Middle East States*, Ed. Raymond Hinnebusch ve Anoushiravan Ehteshami, London: Lynne Reiner Publishers. 141-165.
- Hinnebusch, Raymond (2003). “Globalization and Generational Change: Syrian Foreign Policy Between Regional Conflict and European Partnership”, *The Review of International Affairs* 3 (2): 190-208.
- Holsti, Kalevi J. (1970). “National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy”, *International Studies Quarterly* 14 (3): 233-309.
- Hooglund, Eric (1995). “Government and Politics”, *Turkey: A Country Study*, Ed. Helen Chapin Metz, Washington: The Federal Research Division of the Library of Congress. 231-302.
- Hopf, Ted (2002). *Social Construction of Foreign Policy: Identities and Foreign Policies, Moscow, 1955 and 1999*, Ithaca and London: Cornell University Press.
- Human Rights Watch (1991). *Syria Unmasked: The Suppression of Human Rights by the Asad Regime*, New Haven ve Londra: Yale University Press.

Human Rights Watch (2014). *Under Kurdish Rule Abuses in PYD-run Enclaves of Syria*, New York: Human Rights Watch Publications.

Hür, Ayşe (2008). “Osmanlı’dan Bugüne Kürtler ve Devlet-5”, (<http://arsiv.taraf.com.tr/haber-osmanlidan-bugune-kurtler-ve-devlet-5-19780/>, 26 Ekim 2015’te erişildi).

Hürriyet (17 Eylül 1998). “Suriye’ye Sabrımız Kalmadı”, (<http://www.hurriyet.com.tr/suriyeye-sabrimiz-kalmadi-39038649>, 10 Mart 2016’da erişildi).

Hürriyet (2 Ekim 1998). “Sabrımız Taşıyor”, (<http://www.hurriyet.com.tr/sabrimiz-tasiyor-39040871>, 26 Mart 2016’da erişildi).

Hürriyet (3 Ekim 1998). “Meclis’ten Hükümete Büyük Destek”, (<http://www.hurriyet.com.tr/meclisten-hukumete-buyuk-destek-39041028>, 27 Mart 2016’da erişildi).

Hürriyet (5 Ekim 1998). “Artık Acı Çekmek İstemiyoruz”, (<http://www.hurriyet.com.tr/artik-aci-cekme-istemiyoruz-39041366>, 27 Mart 2016’da erişildi).

Hürriyet (8 Ekim 1998). “İşte Sabrımızı Taşıran Nedenler”, (<http://www.hurriyet.com.tr/iste-sabrimizi-tasiran-nedenler-39041814>, 31 Mart 2016’da erişildi).

Hürriyet (8 Ekim 1998). “Karanlık Oyuna Son Vereceğiz”, (<http://www.hurriyet.com.tr/karanlik-oyuna-son-vercegiz-39041812>, 28 Mart 2016’da erişildi).

Hürriyet (11 Ekim 1998). “Şam Geri Adım Atmazsa Biz İleri Adım Atarız”, (<http://www.hurriyet.com.tr/sam-geri-adim-atmazsa-biz-ileri-adim-atariz-39042239>, 9 Mart 2016’da erişildi).

Hürriyet (10 Eylül 2001). “Yücelen: Suriye ile Sorunlar Aşıldı”, (<http://www.hurriyet.com.tr/yucelen-suriye-ile-sorunlar-asildi-15006>, 18 Nisan 2016’da erişildi).

Hürriyet (1 Ağustos 2002). “Ulusal Güvenlik’te AB Revizyonu”, (<http://www.hurriyet.com.tr/ulusal-guvenlikte-ab-revizyonu-38400657>, 22 Nisan 2016’da erişildi).

Hürriyet (5 Ocak 2003). “Savaşa Karşı İşbirliği”, (<http://www.hurriyet.com.tr/savasa-karsi-isbirligi-119758>, 11 Mayıs 2016’da erişildi).

Hürriyet (29 Mart 2008). “Komşu Ülkelerden 548 PKK’lı İade Edildi”, (<http://www.hurriyet.com.tr/komsu-ulkelerden-548-pkkli-iade-edildi-8571791>, 10 Mayıs 2016’da erişildi).

Hürriyet (2 Temmuz 2010). “Suriye’de 400 PKK’lı Gözaltında”, (<http://www.hurriyet.com.tr/suriye-de-400-pkk-li-gozaltinda-15200280>, 31 Mayıs 2016’da erişildi).

Hürriyet (7 Mart 2011). “Şamgen'de Anlaşma Sağlandı”, (<http://www.hurriyet.com.tr/samgende-anlasma-saglandi-17203196>, 21 Temmuz 2016’da erişildi).

Hürriyet (28 Nisan 2011). “Türkiye Suriye İçin Devrede”, (<http://www.hurriyet.com.tr/turkiye-suriye-icin-devrede-17660749>, 23 Temmuz 2016’da erişildi).

Hürriyet (27 Mayıs 2011). “Davutoğlu: Suriye'de Esad Öncülüğünde Reform Görmek İstiyoruz”, (<http://www.hurriyet.com.tr/davutoglu-suriyede-esad-onculugunde-reform-gormek-istiyoruz-17896662>, 26 Temmuz 2016’da erişildi).

Hürriyet (10 Haziran 2011). “Erdoğan'dan Esad Ailesine Sert Mesaj”, (<http://www.hurriyet.com.tr/erdogandan-esad-ailesine-sert-mesaj-18003148>, 26 Temmuz 2016’da erişildi).

Hürriyet (7 Ağustos 2011). “Suriye’de Sabrın Sonuna Geldik”, (<http://www.hurriyet.com.tr/suriye-de-sabrin-sonuna-geldik-18431724>, 28 Temmuz 2016’da erişildi).

Hürriyet (9 Ağustos 2011). “6 Saatlik Kritik Görüşmeden İlk Detaylar”, (<http://www.hurriyet.com.tr/6-saatlik-kritik-gorusmeden-ilk-detaylar-18446872>, 28 Temmuz 2016’da erişildi).

Hürriyet (20 Ekim 2011). “Erdoğan İran ve Suriye'ye Gönderme Yaptı”, (<http://www.hurriyet.com.tr/erdogan-iran-ve-suriyeye-gonderme-yapti-19036728>, 17 Ağustos 2016'da erişildi).

Hürriyet (10 Nisan 2012). “Erdoğan: Sınır İhlali Olmuştur. Gereken Adımları Atacağız”, (<http://www.hurriyet.com.tr/erdogan-sinir-ihlali-olmustur-gereken-adimlari-atacagiz-20310178>, 21 Ağustos 2016'da erişildi).

Hürriyet (19 Eylül 2012). “Genelkurmay'dan En Net Füze Açıklaması”, (<http://www.hurriyet.com.tr/genelkurmaydan-en-net-fuze-aciklamasi-21505182>, 21 Ağustos 2016'da erişildi).

Hürriyet (7 Ocak 2013). “Başbakan: Esad Hedef Saptırıyor”, (<http://www.hurriyet.com.tr/basbakan-esad-hedef-saptiriyor-22309566>, 28 ağustos 2016'da erişildi).

Hürriyet (6 Haziran 2014). “Suriye'de Zafer Esad'ın”, (<http://www.hurriyet.com.tr/suriyede-zafer-esadin-26550996>, 29 Haziran 2016'da erişildi).

Hürriyet (30 Haziran 2014). “İŞİD Hilafet İlan Etti”, (<http://www.hurriyet.com.tr/isid-hilafet-ilan-etti-26708908>, 15 Temmuz 2016'da erişildi).

Hürriyet (27 Eylül 2014). “Erdoğan: Suriye'de Uçuşa Yasaklı Bölge İlan Edilmeli”, (<http://www.hurriyet.com.tr/erdogan-suriyede-ucusa-yasakli-bolge-ilan-edilmeli-27281800>, 17 Ekim 2016'da erişildi).

Hürriyet (22 Haziran 2015). “PYD Lideri Salih Müslim: Koridor Falan Yok”, (<http://www.hurriyet.com.tr/pyd-lideri-salih-muslim-koridor-falan-yok-29345601>, 17 Ekim 2016'da erişildi).

Hürriyet Daily News (24 Haziran 2013). “Turkey is not Mulling Military Intervention in Syria, Deputy PM Arınç Says”, (<http://www.hurriyetdailynews.com/turkey-is-not-mulling-military-intervention-in-syria-deputy-pm-arinc-says.aspx?pageID=238&nID=51303&NewsCatID=352>, 28 Ağustos 2016’da erişildi).

Hürriyet Daily News (23 Mayıs 2005). “Syrian Court Jails Three Kurds for Separatism”, (<http://www.hurriyetdailynews.com/syrian-court-jails-three-kurds-for-separatism.aspx?pageID=438&n=syrian-court-jails-three-kurds-for-separatism-2005-05-23>, 10 Mayıs 2016’da erişildi).

IMPR /Uluslararası Ortadoğu Barış Araştırmaları Merkezi (2014). *Suriye Kürtleri’nin Türkiye’deki Kürt Sorunu ve Çözümüne Yönelik Algısı: Suriye Kürtleri Saha Araştırması Raporu*, Ankara: IMPR Yayınları.

International Crisis Group (2013). *Syria’s Kurd: A Struggle Within A Struggle: Middle East Report No: 136*, Brussels: International Crisis Group Publications.

İşık, Fehim (25 Aralık 2013). “Kürtler ‘Rojava’yı’ Bekliyor”, (<https://www.evrensel.net/yazi/70149/kurtler-rojavayi-bekliyor>, 29 Ağustos 2016’da erişildi).

İbas, Selahattin (2004). “Türkiye-Suriye İlişkilerinin Tarihi”, *Ortadoğu Siyasetinde Türkiye*, Ed. Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin, Ankara: Platin Yayınları.

İhlas Haber Ajansı (6 Nisan 2011). “Davutoğlu, Beşşar Esad’la Görüştü”, (<http://www.ihb.com.tr/haber-davutoglu-bessar-esadla-gorustu-168352/>, 21 Temmuz 2016’da erişildi).

İmset, İsmet G. (1993). *PKK: Ayrılıkçı Şiddetin 20 Yılı (1973-1992)*, Ankara: Turkish Daily News Yayınları.

İnat, Kemal ve Balcı, Ali (2006). “Dış Politika: ‘Geleneksel’den ‘Post-Modern’e Teorik Perspektifler”, *Uluslararası Politikayı Anlamak: ‘Ulus-Devlet’ten Küreselleşmeye*, Ed. Zeynep Dağı, İstanbul: Alfa Yayınları.212-286.

İnat, Kemal ve Telci, İsmail N. (2011). “Türkiye’nin İran, İsrail/Filistin ve Suriye Politikası 2009”, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2009*, Ed. Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Muhittin Ataman, Ankara: SETA Yayınları. 93-158.

İstemi, Mustafa (29 Eylül 2000). “Şam Terörden Vazgeçti”, *Milliyet Gazetesi*.17.

Jepperson, Ronald, Wendt, Alexander ve Katzenstein Peter J. (2014). “Milli Güvenlikte Normlar, Kimlik ve Kültür”, *Milli Güvenlik Kültürü: Dünya Siyasetinde Normlar ve Kimlik*, Ed. Peter J. Katzenstein, Çev. İbrahim Efe, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları. 49-95.

Jongerden, Joost ve Akkaya Ahmet H. (2013). “Doğuştan Solcu: PKK’nın Ortaya Çıkışı”, Çev. Ayten Alkan, *Türkiye’de Milliyetçilik ve Politika: Politik İslam, Kemalizm ve Kürt Sorunu*, Ed. Marlies Casier ve Joost Jongerden, İstanbul: Vate Yayınları. 201-232.

Jwaideh, Wadie (2008). *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi: Kökenleri ve Gelişimi*, Çev. İsmail Çekem ve Alper Duman, İstanbul: İletişim Yayınları.

Kaçmaz, Siyamend (28 Eylül 2015). Putin: “Esad Hükümeti ve Suriye'deki Kürt Milisler Dışında IŞİD İle Gerçekten Savaşan Yok”, (http://www.dha.com.tr/putin-esad-hukumeti-ve-suriyedeki-kurt-milisler-disinda-isis-ile-gerçekten-savas-an-yok_1035215.html, 21 Ekim 2016’da erişildi).

Kadıoğlu, Ayşe (1996). “The Paradox of Turkish Nationalism and the Construction of Official Identity”, *Middle Eastern Studies* 32 (2): 177-193.

Kalaycı, Hüseyin (2008). “Etnisite ve Ulus Karşılaştırması”, *Doğu Batı Üç Aylık Düşünce Dergisi* 11(44): 91-113.

Kalemdaroğlu, Sibel (2013). *Suriye’de İsyanın Kronolojisi*, Ankara: 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü Yayınları.

- Kaman, Pınar (16 Haziran 2011). “Bakan Davutoğlu: Suriye’de, Reform İradesini Gösteren Adımlar Atılmalı”, (<https://www.cihan.com.tr/tr/bakan-davutoglu-suriyede-reform-iradesini-gosteren-adimlar-atilmali-340933.htm>, 26 Temmuz 2016’da erişildi).
- Karacasulu, Nilüfer (2014). “Uluslararası İlişkilerde İnşaatçılık Yaklaşımları”, *Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri-2: Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar*, Ed. Tayyar Arı, Bursa: Dora Yayınları. 105-123.
- Karadsheh, Jomana, Sciutto, Jim ve Smith-Spark, Laura (14 Eylül 2014). “How Foreign Fighters are Swelling ISIS Ranks in Startling Numbers”, (<http://edition.cnn.com/2014/09/12/world/meast/isis-numbers/>, 26 Haziran 2016’da erişildi).
- Karahasan, Sefa (9 Ağustos 2007). “KKTC Dışişleri Bakanı Turgay Avcı Suriye’de”, (<http://www.milliyet.com.tr/2007/08/09/dunya/dun04.html>, 25 Mayıs 2016’da erişildi).
- Karakoç, Jülide (2009). *Türk Dış Politikasında Kürt Sorununun Etkisi: 1980’lerden Bugüne*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karakoç, Jülide (2010). “The Impact of the Kurdish Identity on Turkey’s Foreign Policy from the 1980s to 2008”, *Middle Eastern Studies* 46 (6): 919-942.
- Karan, Ceyda (19 Ekim 2007). “Esad: Maliki’ye Bir Şans Verilmeli”, (<http://www.radikal.com.tr/politika/esad-malikiye-bir-sans-verilmeli-829060/>, 12 Mayıs 2016’da erişildi).
- Kardaş, Tuncay (2006). “Güvenlik: Kimin Güvenliği ve Nasıl?”, *Uluslararası Politikayı Anlamak: ‘Ulus-Devlet’ten Küreselleşmeye*, Ed. Zeynep Dağı, İstanbul: Alfa Yayınları. 123-152.

- Katzenstein, Peter J. (2014). “Giriş: Milli Güvenlik Üzerine Analitik Perspektifler”, Çev. İbrahim Efe, *Milli Güvenlik Kültürü: Dünya Siyasetinde Normlar ve Kimlik*, Ed. Peter J. Katzenstein, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları. 13-47.
- Kaya, Sezgin (2008). “Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 63 (3): 83-111.
- Kırmızıtaş, Hasan (23 Kasım 2011). “PKK Suriye Sınırında Kamp Kurdu”, (<http://www.milliyet.com.tr/pkk-suriye-sinirinda-kamp-kurdu/gundem/gundemdetay/23.11.2011/1466462/default.htm>, 17 Ağustos 2016’da erişildi).
- Kızılkaya, Emre (28 Şubat 2012). “Aramızı Kardeşler Bozdu”, (<http://www.hurriyet.com.tr/aramizi-kardesler-bozdu-20014040>, 28 Temmuz 2016’da erişildi).
- Kinzer, Stephen (4 Ekim 1998). “Turkey's Ties to Syria Sink to War in All But the Name”, (<http://www.nytimes.com/1998/10/04/world/turkey-s-ties-to-syria-sink-to-war-in-all-but-the-name.html>, 28 Mart 2016’da erişildi).
- Kirişçi, Kemal ve Winrow, Gareth M. (2010). *Kürt Sorunu: Kökeni ve Gelişimi*, Çev. Ahmet Fethi, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Korkmaz, Hüseyin ve Karataş, Atilla (2009). “Asi Nehri’nde Su Yönetimi ve Ortaya Çıkan Sorunlar”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6 (12): 18-40:
- Kozan, Ümit (19 Ekim 2014). “Cumhurbaşkanı Erdoğan: PYD Bizim İçin PKK İle Eştir”, (<http://www.hurriyet.com.tr/cumhurbaskani-erdogan-pyd-bizim-icin-pkk-ile-estir-27413370>, 11 Ekim 2016’da erişildi).

- Kurki, Milja ve Wight, Colin (2013). "International Relations and Social Science", *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, Oxford: Oxford University Press, Ed. Tim Dunne, Milja Kurki ve Steve Smith. 14-35.
- Kurubaş, Erol (2008). "Etnik Sorunlar: Ulus-Devlet ve Etnik Gruplar Arasındaki Varoluşsal İlişki", *Doğu Batı Üç Aylık Düşünce Dergisi 11(44):11-41*
- Kurubaş, Erol (2009). "Etnik Sorun-Dış Politika İlişkisi Bağlamında Kürt Sorununun Türk Dış Politikasına Etkileri", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi 8 (1): 39-69*.
- Kut, Gün (1993). "Burning Waters: The Hydropolitics of The Euphrates and Tigris", *New Perspectives on Turkey (9): 1-17*.
- Kutschera, Chris (2001). *Kürt Ulusal Hareketi*, Çev. Fikret Başkaya, İstanbul: Avesta Yayınları.
- Küçük, Mustafa (2009). "Uluslararası İlişkiler Kuramında 'Konstrüktivist Dönüşü' Anlamak", *Ege Akademik Bakış 9 (2): 771-795*.
- Küçük, Mustafa (2014). "Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık", *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Ed. Ramazan Gözen, İstanbul: İletişim Yayınları. 325-377.
- League of Nations Treaty Series No. 4402. — *Treaty [2] of Non-aggression Between the Kingdom of Afghanistan, the Kingdom of Iraq, the Empire of Iran and the Republic of Turkey*. Signed at Teheran, July 8th, 1937.
- Leca, Jean (1998). "Neden Söz Ediyoruz?", *Uluslar ve Milliyetçilikler*, Ed. Jean Leca, Çev. Siren İdemen, İstanbul: Metis Yayınları. 11-19.
- Leylak, Ali ve Şulul, Ömer (29 Ocak 2016). "Bakan Eroğlu: GAP'ı 2019 Yılında Tamamlayacağız", (http://www.dha.com.tr/bakan-eroglu-gapi-2019-yilinda-tamamlayacagiz_1124774.html, 1 Şubat 2106'da erişildi).

Lowe, Robert (2006). *The Syrian Kurds: A People Discovered*, London: Chatham House (The Royal Institute of International Affairs) Publications.

Lüdert, Jan (2014). *Cyclic or Dynamic: Neorealism Versus Neoliberalism*, Munich: GRIN Publishing.

Maden, Tuğba Evrim (2012). “Kriz Dönemlerinde Su Politikaları: Türkiye-Suriye”, *Ortadoğu Analiz 4 (44)*: 87-94.

Marcus, Aliza (2009). *Kan ve İnanç: PKK ve Kürt Hareketi*, Çev. Ayten Alkan, İstanbul: İletişim Yayınları.

McDowall, David (2004). *Modern Kürt Tarihi*, Çev. Neşenur Domaniç, İstanbul: Doruk Yayınları.

Milliyet (12 Ekim 2010). “Teröre ‘Ortak’ Çözüm Arıyoruz”, (<http://www.milliyet.com.tr/terore-ortak-cozum-ariyoruz/siyaset/siyasetdetay/12.10.2010/1300353/default.htm>, 27 Mayıs 2016’da erişildi).

Milliyet (21 Eylül 2011). “Erdoğan: Suriye İle Görüşmelerimizi Bitirdik”, (<http://www.milliyet.com.tr/erdogan-suriye-ile-gorushmelerimizi-bitirdik/siyaset/siyasetdetay/21.09.2011/1441276/default.htm>, 30 Temmuz 2016’da erişildi).

Milliyet (22 Mart 2007). “Tüzmen: Suriyeli Dostlarımızın KKTC Ziyareti Kilometre Taşı Olacak”, (<http://www.milliyet.com.tr/2007/03/22/son/soneko36.asp>, 24 Mayıs 2016’da erişildi).

Milliyet Politika Servisi (15 Ocak 2003). “Suriye Hatay’dan Vazgeçti”, *Milliyet Gazetesi*. 18.

Milliyet Politika Servisi (3 Kasım 2000). “Haddam Ankara’da”, *Milliyet Gazetesi*. 22.

Milliyet Politika Servisi (4 Kasım 2000). “Beşar’la Yeni Sayfa”, *Milliyet Gazetesi*. 23.

- Minasian, Sergey (2004). "Israel, Turkey: Military-Political and Military-Technical Cooperation (Regional Security Problems)", *Central Asia and the Caucasus 1* (25): 62-70.
- Miş, Nebi (2006). "Suriye 2005", *Ortadoğu Yıllığı 2005*, Ed. Kemal İnat ve Ali Balcı, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım. 221-243.
- Miş, Nebi (2009). "Suriye 2007", *Ortadoğu Yıllığı 2007*, Ed. Kemal İnat, Muhittin Ataman ve Murat Yeşiltaş, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım. 248-277.
- Miş, Nebi (2009a). "Suriye 2008", *Ortadoğu Yıllığı 2008*, Ed. Kemal İnat, Muhittin Ataman ve Burhanettin Duran, İstanbul: Küre Yayınları. 236-277.
- Miş, Nebi (2011). "Suriye 2009", *Ortadoğu Yıllığı 2009*, Ed. Kemal İnat, Muhittin Ataman ve Cenap Çakmak, İstanbul: Küre Yayınları.210-255.
- Miş, Nebi (2012). "Suriye 2011", *Ortadoğu Yıllığı 2011*, Ed. Kemal İnat, Muhittin Ataman, Fuat Aydın ve Bilal Yıldırım, İstanbul: Açılım Kitap.257-300
- Miş, Nebi (2013). "Suriye 2012", *Ortadoğu Yıllığı 2012*, Ed. Kemal İnat ve Muhittin Ataman, İstanbul: Açılım Kitap. 217-253.
- Miş, Nebi (2014). "Türkiye'nin Suriye Politikası", *Türk Dış Politikası Yıllığı 2013*, Ed. Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Ali Balcı, Ankara: SETA Yayınları. 161-185.
- Mole, Richard C. M. (2007). "Discursive Identities/Identity Discourses and Political Power", *Discursive Constructions of Identity in European Politics*, Ed. Richard C. M. Mole, New York: Palgrave Macmillan Press. 1-21.
- Mufti, Malik (2002). "Turkish-Syrian Rapprochement: Causes and Consequences", *PolicyWatch Report 630*, Washington: The Washington Institute for Near East Policy Publications.

- Müftüoğlu, Ferruh (1997). *Ortadoğu Su Meseleleri ve Türkiye*, İstanbul: Marifet Yayınları.
- Naharnet Newsdesk (25 Mayıs 2013). “Nasrallah Says Will Win Battle against U.S., Israel and Takfiris: We Won't Allow Breaking Resistance's Backbone”, (<http://www.naharnet.com/stories/en/84448>, 25 Haziran 2016'da erişildi).
- Nakhoul, Samia (20 Haziran 2013). “Iraq Says Proxy War Over Syria Threatens Its Neutrality”, (<http://www.reuters.com/article/us-iraq-syria-zebari-idUSBRE95JOB220130620>, 25 Haziran 2016'da erişildi).
- Navrátil, Jaromír (1998). *The Prague Spring 1968: A National Security Archive Documents Reader*, Budapest: Central European University Press.
- Nazdar, Mustafa (1993). “The Kurds in Syria”, Ed. Gerard Chaliand, *A People Without a Country: The Kurds and Kurdistan*, Londra: Zed Books. 194-201.
- Oğuzlu, Tarık (2012). “İnşacı Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dış Politika: Türk Dış Politikasının Analizi”, *Dış Politika Analizinde Teorik Yaklaşımlar: Türk Dış Politikası Örneği*, Ed. Ertan Efeğil ve Mehmet Seyfettin Erol, Ankara: Barış Kitap. 21-51.
- Oktav, Özden Z. (2000). “Turkish-Syrian Relations at the Crossroads”, *Turkish Review Middle East Studies Annual 2000-2001*, Ed. OBİV (Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı), İstanbul: The ISIS Press. 149-171.
- Oktav, Özden Z. (2003). “Water Dispute and Kurdish Separatism in Turkish-Syrian Relations”, *The Turkish Yearbook 34*: 91-117.
- Olson, Robert (1992). *Kürt Milliyetçiliğinin Kaynakları ve Şeyh Said İsyanı*, Çev. Bülent Peker ve Nevzat Kırac, Ankara: Özge Yayınları.

- Olson, Robert (1994). "The Kurdish Question and The Kurdish Problem: Some Geopolitic and Geostrategic Comparisons", *Peuples Méditerranéens* 68-69: 215-241.
- Olson, Robert (1996). "The Kurdish Questions and Turkey's Foreign Policy toward Syria, Russia and Iraq since the Gulf War", *The Kurdish Nationalist Movement in the 1990s: Its Impact on Turkey and the Middle East*, Ed. Robert Olson, Kentucky: The University Press of Kentucky. 84-113.
- Olson, Robert (1997). "Turkey-Syria Relations Since the Gulf War: Kurds and Water", *Middle East Policy* 5 (2): 168-193.
- Olson, Robert (2000). "Turkish and Syrian Relations Since the Gulf War: The Kurdish Questions and the Water Problem", *The Kurdish Conflict in Turkey: Obstacles and Chances for Peace and Democracy*, Ed. Ferhad Ibrahim ve Gülistan Gürbey, New York: St Martin's Press. 119-149.
- Olson, Robert (2005). *Türkiye'nin Suriye, İsrail ve Rusya ile İlişkileri: 1979-2001*, Çev. Süleyman Elik, Ankara: Orient Yayınları.
- Olson, Robert (2005a). *Türkiye-İran İlişkileri 1979-2004: Devrim, İdeoloji, Savaş, Darbeler, ve Jeopolitik*, Çev. Kezban Acar, Ankara: Babil Yayıncılık.
- Onuf, Nicholas Greenwood (1989). *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*, South Carolina: University of South Carolina Press.
- Oran, Baskın (1990). *Atatürk Milliyetçiliği: Resmi İdeoloji Dışı Bir İnceleme*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Oran, Baskın (2009). "TDP'nin Temel İlkeleri", *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I 1919-1980*, Ed. Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları. 46-53.

- Oran, Baskın (2009a). “Dönemin Bilançosu”, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt II 1980-2001*, Ed. Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları. 9-33.
- Oran, Baskın (2013). “Dönemin Dış Politikası”, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt III 2001-2012*, Ed. Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları. 130-231.
- Orhan, Oytun (2000). Suriye’de Yeni Dönem: Göz Doktoru İş Başında, *Stratejik Analiz 1 (8)*: 44-50.
- Orhan, Oytun (2007). “Kuruyunca Sula, Uzayınca Buda: Suriye’nin Kuzey Irak ve Kürt Politikası”, *Stratejik Analiz 8 (86)*.
- ORSAM (2011). *Suriye Muhalefeti’nin Antalya Toplantısı: Sonuçlar, Temel Sorunlara Bakış ve Türkiye’den Beklentiler*, Rapor No: 55, Ankara: ORSAM Yayınları.
- ORSAM (2014). *Suriye Krizi*, Ankara: ORSAM Yayınları.
- Özcan, Mesut (2011). “From Distance to Engagement: Turkish Policy towards the Middle East, Iraq and Iraqi Kurds”, *Insight Turkey 13 (2)*: 71-92.
- Özer Ahmet (2009). *Beş Büyük Tarihi Kavşakta Kürtler ve Türkler*, İstanbul: Hemen Kitap.
- Özkaya,Abdi Noyan (2007). “Suriye Kürtleri: Siyasi Etkisizlik ve Suriye Devleti’nin Politikaları”, *Uluslararası Hukuk ve Politika 8 (2)*: 90-116.
- Özkırımlı, Umut (2013). *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış*, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Özoğlu, Hakan (2005). *Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği*, Çev. Nilay Özök Gündoğan ve Azat Zana Gündoğan, İstanbul: Kitap Yayınevi.

- Özpek, Burak Bilgehan (2011). “Çatışmadan İşbirliğine: Türkiye ve Iraklı Kürtler”, *Türk Dış Politikası Yıllığı/2010*, Ed. Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Mesut Özcan, Ankara: SETA Yayınları. 579-596.
- Paker, Evren Balta (2012). “AKP’nin Kürt Sorunu Politikası: Bir Adım İleri, Bir Adım Geri”, *Perspectives (3)*: 12-15.
- Pehlivanlı, Hamit, Sarıay, Yusuf ve Yıldırım, Hüsametdin (2001). *Türk Dış Politikasında Hatay (1918-1939)*, Ankara: ASAM Yayınları.
- Pion, Alison (1993). “The Prague Spring: A Year of Awakening”, *Milestones July 1993*: 42-43.
- Pirim, Oktay ve Örtülü, Süha (2000). *Ömerli Köyünden İmralı’ya: PKK’nın 20 Yıllık Öyküsü*, İstanbul Boyut Yayınları
- Radikal (23 Ekim 2014). “ÖSO’dan Kobani’ye 1300 Kişilik Kuvvet”, (<http://www.radikal.com.tr/dunya/osodan-kobaniye-1300-kisilik-kuvvet-1220896/>, 9 ekim 2016’da erişildi).
- Radikal (29 Temmuz 2013). “Ziyaretten 'Anlaşma' Çıktı”, (<http://www.radikal.com.tr/turkiye/ziyaretten-anlasma-cikti-1143815/>, 29 Ağustos 2016’da erişildi).
- Reus-Smith, Christian (2013). “Konstrüktivizm”, Çev. Ali Aslan ve M. Ali Ağcan, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Ed. Scott Burchill vd., İstanbul: Küre Yayınları. 279-310.
- Reuters (5 Mayıs 2013). “U.N. Has Testimony That Syrian Rebels Used Sarin Gas: Investigator”, (<http://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-un-idUSBRE94409Z20130505>, 27 Haziran 2016’da erişildi).
- Robins, Philip (1993). “The Overlord State: Turkish Policy and the Kurdish Issue”, *International Affairs 69 (4)*: 657-676.

- Ruggie, John G. (1998). *Constructing the Global Polity: Essays on International Institutionalization*, London and New York: Routledge Publications.
- Ruggie, John Gerard (1998). “What Makes the World Hang Together? Neo-Utilitarianism and the Social Constructivist Challenge”, *International Organization* 52 (4): 855-885.
- Rumelili, Bahar (2014). “İnşacılık/ Konstrüktivizm”, *Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler*, Ed. Evren Balta, İstanbul: İletişim Yayınları. 151-173.
- Sabah (2 Mayıs 2011). “Merak Edilen Tüm Konular”, (<http://www.sabah.com.tr/gundem/2011/05/01/surec-iyi-yonetilmedi>, 24 Temmuz 2016’da erişildi).
- Sabah (28 Mart 2011), “Başbakan'dan Önemli Açıklamalar”, (http://www.sabah.com.tr/gundem/2011/03/28/basbakandan_onemli_aciklamalar, 21 Temmuz 2016’da erişildi).
- Sayarı, Sabri (1997). “Turkey and the Middle East in the 1990s”, *Journal of Palestine Studies*, 26 (3): 44-55.
- Segev, Samuel (4 Ekim 2011). “Arabs Spurn Ottoman Overtures”, (<http://www.winnipegfreepress.com/opinion/analysis/arabs-spurn-ottoman-overtures-131034778.html>, 28 Temmuz 2016’da erişildi).
- Sever, Ayşegül (1998). “The Compliant Ally? Turkey and The West in the Middle East 1954–58”, *Middle Eastern Studies* 34 (2): 73-90.
- Sezgin, Yüksel (2002). “The October 1998 Crisis in Turkish-Syrian Relations: A Prospect Theory Approach”, *Turkish Studies* 3 (2): 44-68.

- Sherlock, Ruth (30 Ekim 2013). "Al-Qaeda Recruits Entering Syria From Turkey Safehouses", (<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/syria/10415935/Al-Qaeda-recruits-entering-Syria-from-Turkey-safehouses.html>, 29 Ağustos 2016'da erişildi).
- Smith, Anthony D. (2002). *Küreselleşme Çağında Milliyetçilik*, Çev. Derya Kömürcü, İstanbul: Everest Yayınları.
- Smith, Anthony D. (2002a). *Ulusların Etnik Kökeni*, Çev. Sonay Bayramoğlu ve Hülya Kendir, Ankara: Dost Kitapevi.
- Smith, Anthony D. (2010). *Milli Kimlik*, Çev. Bahadır Sina Şener, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Smith, Anthony D. (2013). *Milliyetçilik: Kuram, İdeoloji, Tarih*, Çev. Ümit H. Yolsal, Ankara: Atıf Yayınları.
- Smith, Steve (2001). "Reflectivist and Constructivist Approaches to International Theory", *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, Ed. John Baylis ve Steve Smith, Oxford: Oxford University Press. 224-252.
- SOHR/Syrian Observatory For Human Rights (1 Ocak 2015). "76021 People Killed in Syria in 2014", (www.syriahr.com/en/2015/01/01/8636, 27 Haziran 2016'da erişildi).
- Sollors, Werner. (1996), *Theories of Ethnicity: A Classical Reader*, New York: New York University Press.
- Soysal, İsmail (1983). *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasi Andlaşmaları I. Cilt (1920-1945)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

- Soysal, İsmail (1985). “Hatay Sorunu ve Türk-Fransız Siyasal İlişkileri (1936-1939)”, *Bellekten* 149 (193): 79-109.
- Stanovčić, Vojislav (1992). “Problems and Options in Institutionalizing Ethnic Relations”, *International Political Science Review* 13(4): 359-379.
- Stansfield, Gareth (2003). *Iraqi Kurdistan: Political Development and Emegrent Democracy*, London: Routledge Publications.
- Şahin, Bahar (2005). “Türkiye’nin Avrupa Birliği Uyum Süreci Bağlamında Kürt Sorunu: Açılımlar ve Sınırlar”, *Türkiye’de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları Avrupa Birliği Bütünleşme Sürecinde Yurttaşlık ve Azınlık Tartışmaları*, Ed. Ayhan Kaya ve Turgut Tarhanlı, İstanbul: TESEV Yayınları. 72-100.
- Şahin, Mehmet (2010). “Türkiye’nin Orta Doğu Politikası: Süreklilik ve Değişim”, *Akademik Ortadoğu* 4 (2): 9-21.
- Şimşir, Bilal (1991). *İngiliz Belgeleriyle Türkiye’de Kürt Sorunu: 1924-1938*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- T.C. Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü (1 Mayıs 2011). “Mayıs 2011”, (<http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/2011-05-01>, 26 Temmuz 2016’da erişildi).
- T.C. Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü (10 Ağustos 2011). “Ağustos 2011”, (<http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/2011-08-11>, 30 Temmuz 2016’da erişildi).
- T.C. Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü (12 Ekim 1998), “Ekim 1998”, <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1998-10-30>, erişim tarihi: 30 Mart 2016’da erişildi).

- T.C. Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü (14 Şubat 1996),
“Şubat 1996”, (<http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1996-02-19>, 22 Şubat 2016’da erişildi).
- T.C. Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü (15 Şubat 1995),
“Şubat 1995”, (<http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1995-02-11>, 12 Şubat 2016’da erişildi).
- T.C. Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü (2 Ekim 1998),
“Ekim 1998”, (<http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1998-10-30>, 30 Mart 2016’da erişildi).
- T.C. Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü (22 Ağustos 1994),
“Ağustos 1994”, (<http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/haber/austos-1994/3694>, 12 Şubat 2106’da erişildi).
- T.C. Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü (23 Mart 1998),
“Mart 1998”, (<http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1999-03-11>, 12 Nisan 2016’da erişildi).
- T.C. Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü (23 Temmuz 2012),
“Temmuz 2012”, (<http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/2012-07-20>, 23 Ağustos 2016’da erişildi).
- T.C. Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü (4 Ekim 1998),
“Ekim 1998”, (<http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1998-10-30>, 30 Mart 2016’da erişildi).
- T.C. Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü (6 Ekim 1998),
“Ekim 1998”, (<http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1998-10-30>, 30 Mart 2016’da erişildi).

- T.C. Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü (8 Ekim 1998), “Ekim 1998”, (<http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1998-10-30>, 30 Mart 2016’da erişildi).
- T.C. Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü (9 Ekim 1998), “Ekim 1998”, (<http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1998-10-30>, 30 Mart 2016’da erişildi).
- T.C. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü (09 Şubat 2011). *Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Terör ve Terör Örgütlerine Karşı Ortak İşbirliği Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı*, Sayı: B.02.0KKG.0.10/101-277/463.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı (2016). “GAP Nedir?”, (<http://www.gap.gov.tr/gap-nedir-sayfa-1.html>, 1 Şubat 2016’da erişildi).
- T24 (11 Haziran 2015). “Erdoğan'dan Batı Medyasına: Hamdolsun, Beni Övselerdi Kendimden Şüphe Ederdim”, (<http://t24.com.tr/haber/erdogandan-bati-medyasina-hamdolsun-beni-olestirmeselerdi-kendimden-suphe-ederdim,299356>, 17 Ekim 2016’da erişildi).
- T24 (16 Ekim 2014). “Irak Kürdistan Parlamentosu Rojava'yı Resmen Tanıdı”, (<http://t24.com.tr/haber/irak-kurdistan-parlamentosu-rojavayi-resmen-tanidi,274048>, 9 Ekim 2016’da erişildi).
- T24 (27 Mayıs 2016). “Birleşmiş Milletler'in Suriye Raporu: 5 Yılda 283 Bin Kişi Hayatını Kaybetti”, (<http://t24.com.tr/haber/birlesmis-milletlerin-suriye-raporu-5-yilda-283-bin-kisi-hayatini-kaybetti,342359>, 30 Haziran 2016’da erişildi).

Taşçı, İlhan (28 Temmuz 2015), “10 Soruda Suriye Sınırında Güvenli Bölge”, (http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/07/150728_guvenli_bolge_nedir, 16 Ekim 2016’da erişildi).

Taştekin, Fehim (2015). *Suriye: Yıkıl Git Diren Kal*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Taştekin, Fehim (2016). *Rojava: Kürtlerin Zamanı*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Taylor, Charles (1998). “Nationalism and Modernity”, *The State of the Nation: Ernest Gellner and the Theory of Nationalism*, Ed. John A. Hall, Cambridge: Cambridge University Press. 191-218.

Tejel, Jordi (2009). *Syria’s Kurds: History, Politics and Society*, New York: Routledge Publications.

Tol, Gönül (24 Haziran 2015). “Amerika Güneyde Akdeniz'e Açılan Bir Kürt Koridoru Mu Kuruyor?”, (<http://www.radikal.com.tr/yazarlar/gonul-tol/amerika-guneyde-akdenize-acilan-bir-kurt-koridoru-mu-kuruyor-1384306/>, 17 Ekim 2016’da erişildi).

Topal, Ahmet, Şengül, Ebru ve Ateş, Hazal (19 Haziran 2015). "PYD, DAEŞ'ten Çok Daha Tehlikeli", (<http://www.sabah.com.tr/gundem/2015/06/19/pyd-daesten-cok-daha-tehlikeli-1434663598>, 20 Ekim 2016’da erişildi).

Trend News Agency (15 Ocak 2011). “Turkish State Minister for Foreign Trade in Syria”, (<http://en.trend.az/business/economy/1812283.html>, 10 Haziran 2016’da erişildi).

Turkishny (22 Kasım 2011). “Erdoğan, Esad’a Kaddafi'nin Sonunu Hatırlattı”, (<http://www.turkishny.com/news/erdoan-esada-kaddafinin-sonunu-hatrlatt#.V55cCNKLRdg>, 31 Temmuz 2016’da erişildi).

Tunç, Abdullah (2014). *Suriye’de Uçuşa Yasak Bölge ve Güvenli Bölge Oluşturulması Teklifinin Değerlendirilmesi*, Ankara: Ankara Strateji Enstitüsü Yayınları.

Tür, Özlem (2010). “Turkish-Syrian Relations: Where Are We Going?”, *UNISCI Discussion Papers 23*: 163-176.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (21 Kasım 1990). “Paris Şartı”, (https://www.tbmm.gov.tr/ul_kom/agit/paris_sarti.htm, 10 Haziran 2016’da erişildi).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı (21 Mayıs 2008). NO-81 - 21 Mayıs 2008, “İsrail İle Suriye Arasında Aracılı Barış Görüşmeleri Hakkında”, (http://www.mfa.gov.tr/no-81---21-mayis-2008_-israil-ile-suriye-arasinda-aracili-baris-gorusemeleri-hk_.tr.mfa, 3 Haziran 2016’da erişildi).

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Yapılan Milletlerarası Andlaşma (23 Mart 1982). *Resmi Gazete*, 8/4834, Yayın Tarihi: 17.08.1982.

Türkiye Cumhuriyeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Arasında Ekonomik İşbirliği Protokolü (17 Temmuz 1987). *Resmi Gazete*, 87/12171, Yayın Tarihi: 10.12.1987.

Uçarol, Rifat (1995). *Siyasi Tarih (1789–1994)*, İstanbul: Filiz Kitapevi.

UNHCR (2015). *Türkiye’deki Suriyeli Mülteciler: Sık Sorulan Sorular*, Ankara: BM Mülteciler Yüksek Komiserliği Türkiye.

United Nations Security Council, Resolution 688 (1991), 05.04.1991.

Urfa Haber (26 Ekim 2014). “Kobani’den 200 Bin Misafir Geldi”, (<http://www.urfahaber.net/haber/kobaniden-200-bin-misafir-geldi-19929.html>, 11 Ekim 2016’da erişildi).

- Van Bruinessen, Martin (2006). "A Kurdish Warlord on the Turkish-Persian Frontier in the Early Twentieth Century: Isma`il Agha Simko", *Iran and the First World War: Battleground of the Great Powers*, Ed. Touraj Atabaki, London: I.B. Tauris Press. 69-93.
- Van Bruinessen, Martin (2008). *Kürdistan Üzerine Yazılar*, Çev. Nevzat Kırac, B. Peker, L. Keskiner, H. Turansal, S. Somuncuoğlu, L. Kafadar, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Van Daam, Nikolaos (2000). *Suriye'de İktidar Mücadelesi: Esad ve Baas Partisi Yönetiminde Siyaset ve Toplum*, Çev. Semih İdiz ve Aslı Falay Çalkıvık, İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Vatan Gazetesi Ekonomi Servisi (9 Ocak 2004). "Suriye Yakınlaşması İşadamlarını Sevindirdi", (<http://www.gazetevatan.com/suriye-yakinlasmasi-isadamlarini-sevindirdi-20582-ekonomi/>, 13 Mayıs 2016'da erişildi).
- Wallerstein, Immanuel (2000). "Halklığın İnşası: Irkçılık, Milliyetçilik ve Etniklik", Çev. Nazlı Ökten, *İrk, Ulus, Sınıf: Belirsiz Kimlikler*, Ed. Etienne Balibar ve Immanuel Wallerstein, İstanbul: Metis Yayınları. 90-108.
- Weber, Max (1978). *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*, Ed. Guenther Roth ve Claus Wittich, Berkeley: University of California Press.
- Weitzman, Bruce M. (1995). *Middle East Contemporary Survey: Volume XIX*, Colorado: Westview Press.
- Wendt, Alexander (1987). "The Agent-Structure Problem in International Relations Theory", *International Organization* 41 (3): 335-370.
- Wendt, Alexander (1992). "Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics", *International Organization* 46 (2): 391-425.

- Wendt, Alexander (1994). "Collective Identity Formation and the International State", *American Political Science Review* 88 (2): 384-396.
- Wendt, Alexander (1995). "Constructing International Politics", *International Security* 20 (1): 71-81
- Wendt, Alexander (1996). "Identity and Structural Change in International Politics", *The Return of Culture and Identity in International Relations Theory*, Ed. Yosef Lapid and Friedrich Kratochwill, Londra: Lynne Rienner Publications. 47-64.
- Wendt, Alexander (1999). *Social Theory of International Politics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Yassin, Borhanedin A. (1995). *Vision or Reality? The Kurds in the Policy of the Great Powers 1941-1947*, Lund: Lund University Press.
- Yavuz, Hakan M. (1999). "Değişen Türk Kimliği ve Dış Politika: Neo-Osmanlıcılığın Yükselişi", *Liberal Düşünce* 4 (13): 25-38.
- Yavuz, Ramazan (15 Nisan 2014). "Suriye Kürtleri İle Barzani Arasında Hendek Krizi", (<http://www.hurriyet.com.tr/suriye-kurtleri-ile-barzani-arasinda-hendek-krizi-26224183>, 5 Ekim 2016'da erişildi).
- Yayman, Hüseyin (2011). *Şark Meselesinden Demokratik Açılıma: Türkiye'nin Kürt Sorunu Hafızası*, Ankara: SETA Yayınları.
- Yeğen, Mesut (2003). *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yeğen, Mesut (2006). *Müstakbel Kürt'ten Sözde Vatandaşa: Cumhuriyet ve Kürtler*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yeğen, Mesut (2013). "Türkiye'de Kürt Sorunu: Ret ve/veya İnkâr", *Türkiye'de Milliyetçilik ve Politika: Politik İslam, Kemalizm ve Kürt Sorunu*, Ed. Marlies Casier ve Joost Jongerden, İstanbul: Vate Yayınları. 109-136.

- Yeşilyurt, Nuri (2013). “Ortadoğu’yla İlişkiler”, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt III 2001-2012*, Ed. Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları. 401-462.
- Yetim, Mustafa (2011). “Suriye 2010”, *Ortadoğu Yıllığı 2010*, Ed. Kemal İnat, Muhittin Ataman ve İsmail Numan Telci, İstanbul: Açılım Kitap. 253-286.
- Yezdani, İpek (23 Ocak 2014). “10 Soruda Cenevre II Konferansı”, (<http://www.hurriyet.com.tr/10-soruda-cenevre-ii-konferansi-25629289>, 9 Haziran 2017’de erişildi).
- Yıldız, Ahmet (2010). *Ne Mutlu Türküm Diyebilene: Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yıldız, Kerim (2005). *Irak Kürtleri: Dün, Bugün ve Yarın*, Çev. Engin Urcan, İstanbul: Belge Yayınları.
- Yıldız, Kerim (2005a). *The Kurds in Syria: The Forgotten People*, Londra: Pluto Press.
- Yılmaz, Turan (23 Aralık 2004). “Ekonomik Partner Olduk”, (<http://www.hurriyet.com.tr/ekonomik-partner-olduk-283376>, 23 Mayıs 2016’da erişildi).
- Zadeh, Pirouz M. (2007). *Boundary Politics and International Boundaries of Iran*, Boca Raton, Florida: Universal-Publishers.
- Zorlu, Begüm (16 Mart 2015). “Suriye İç Savaşında Dört Yılda Neler Oldu?”, (<http://bianet.org/bianet/siyaset/163049-suriye-ic-savasinda-dort-yilda-neler-oldu>, 24 Haziran 2016’da erişildi).
- Zürcher, Erik Jan (2005). *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, Çev. Yasemin Saner Gönen, İstanbul: İletişim Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve Soyadı : Özkan GÖKCAN

Doğum Tarihi : 13.07.1984

Doğum Yeri : İstanbul

Eğitim Durumu: 2007-2010 **Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler**
2002-2006 **Abant İzzet Baysal Üniversitesi İktisadi ve İdari**
Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü
1998-2002 **İstanbul Ümraniye Nevzat Ayaz Süper Lisesi**
1995-1998 **İstanbul Ümraniye Arif Nihat Asya İÖO**

Yabancı Dil: **İngilizce**

Deneyimler: 2009 yılında Munzur Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde Araştırma Görevlisi olarak göreve başladım. 2010 yılında doktora eğitimimi tamamlamak amacıyla kadromu 35. madde kapsamında geçici olarak Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi'ne taşıdım. 2016 yılının ortasında tekrar Munzur Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'ndeki görevime geri döndüm. Halen aynı üniversitede araştırma görevlisi olarak akademik ve idari faaliyetlerimi sürdürmekteyim.